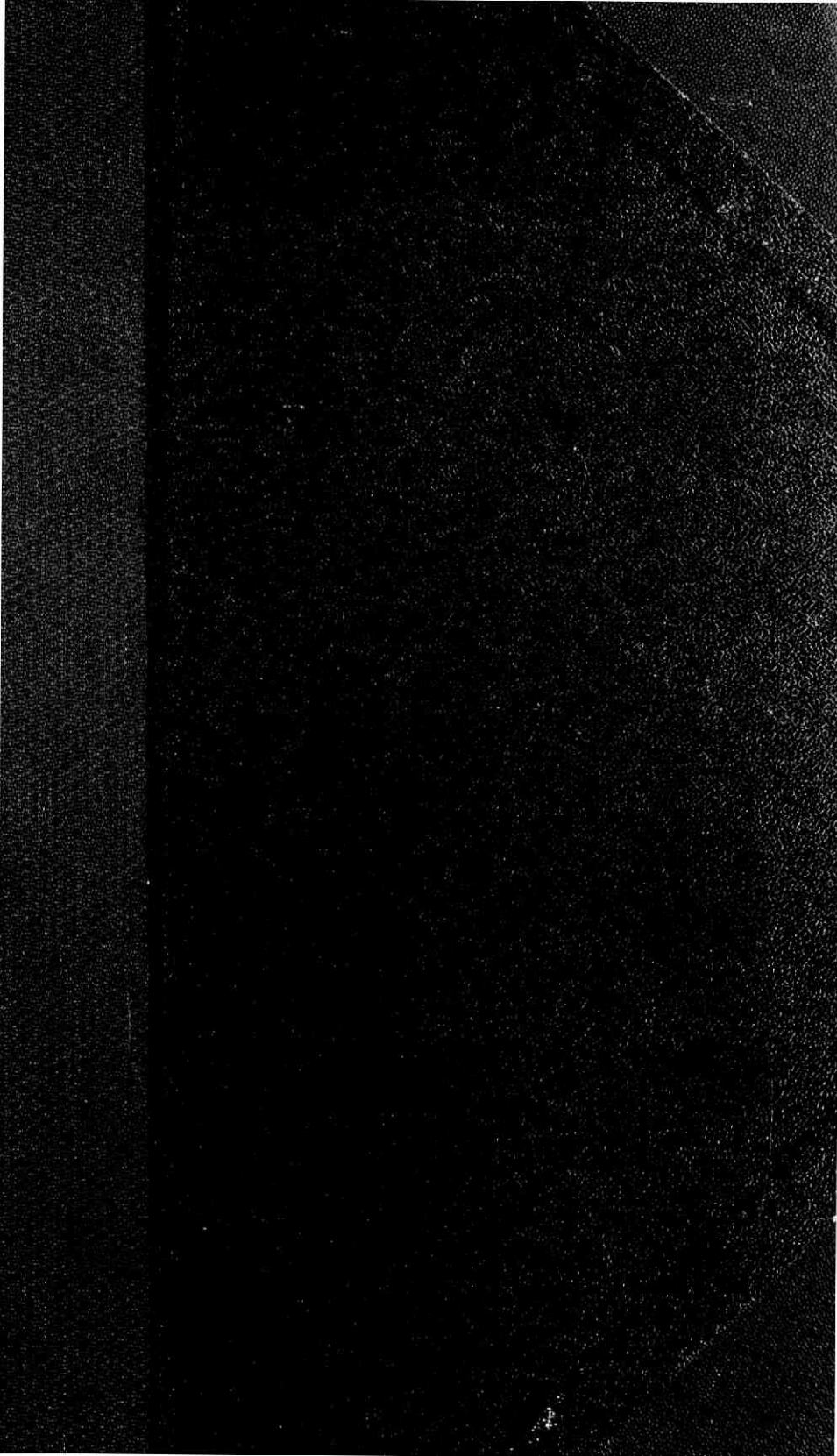

De theologie des Nieuwen Verbonds : een handboek voor academisch onderwijs en eigen oefening

<https://hdl.handle.net/1874/235115>

mm 11871

E. oct.
1298^A

DE THEOLOGIE DES NIEUWEN VERBONDS.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0354 5609

E 801298 a

April 1872 N°. 5.

DE THEOLOGIE DES NIEUWEN VERBONDS.

~~~~~

EEN HANDBOEK

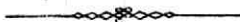
VOOR

ACADEMISCH ONDERWIJS EN EIGEN OEFENING

DOOR

J. J. VAN OOSTERZEE.

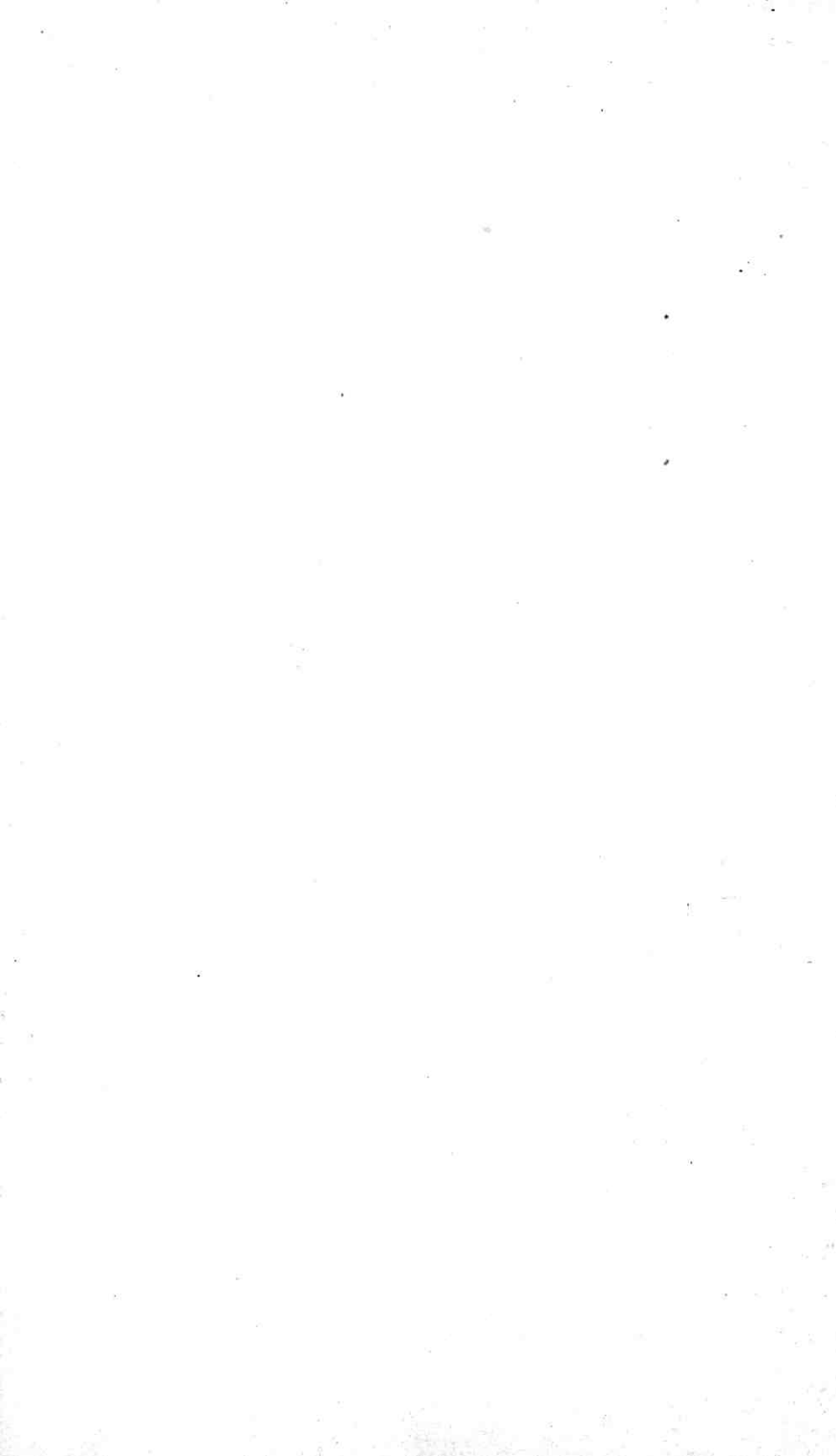
Tweede, vermeerderde Uitgave.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.

1872.

VOORREDE VOOR DEN EERSTEN DRUK.

Het *Handboek*, dat bij dezen voltooid het licht ziet, heeft zijn ontstaan te danken aan eene persoonlijke behoefte des Schrijvers. Geroepen om o. a. de *Bijbelsche Theologie des N. V.* als afzonderlijk deel der theologische wetenschap aan onze Hoogeschool te onderwijzen, zag ik vruchteloos om naar eene Handleiding, die in alle opzichten aan mijne wenschen voldeed. Bij den grooten rijkdom der stof en de beperktheid des tijds — slechts één uur ter week, gedurende twee Academiejaren —, die aan dit hoogst aangelegen onderwijs kon toegewijd worden, gevoelde ik mij gedrongen, zoo spoedig mogelijk zélf de hand aan den arbeid te slaan, en mijnen leerlingen een boek in handen te geven, dat breeder uiteenzetting der daarin behandelde zaken in geenen deele overbodig maken, maar die veeleer leiden en uitlokken, en alzoo eenigermate ten grondslag verstrekken kon,

waarop verder zou voortgebouwd worden. Het lag in den aard der zaak, dat alzoo veel slechts kon worden aangestipt, wat mondelinge toelichting en bevestiging vordert; maar tevens, dat zooveel mogelijk alles moest afgesneden blijven, wat uitsluitend te huis behoort op het aangrenzend gebied van andere deelen der wetenschap. Ook bij de keuze der aan te wijzen' litteratuur heb ik minder op volledigheid, dan op doelmatigheid acht gegeven, en mij recht en plicht van nader aanvulling voorbehouden. De „vraagpunten”, aan het einde van elke §, moeten niet tot knellenden band, maar tot vrijen leiddraad van verdere bespreking en gedachtenwisseling dienen. Ik vlei mij ook langs dien weg iets gedaan te hebben voor de „eigen oefening” van zulken, die meenen mochten zich van mijn geschrift met eenig nut te kunnen bedienen.

Intusschen wensch ik deze Handleiding beschouwd en beoordeeld te zien, als bepaaldelijk ten behoeve mijner academische toehoorders opgesteld, en derhalve die mate van ontwikkeling vooronderstellende, die men in den regel van den student in de theologie mag verwachten. Dat met haar gebruik dat der H. Schrift zelve onafscheidelijk zamen moet gaan, spreekt van zelf. Eerst alzoo kan zij grondige Bijbel-

kennis bevorderen, en voor de studie der leerstellige Godgeleerdheid den weg banen. Beantwoordt de poging aan haar doel, dan stel ik mij voor, later een dergelijk Compendium uit te geven voor de Christelijke Dogmatiek, en mogelijk ook voor de Praktische Theologie, aan welke beoefening ik mede geroepen ben mijne beste krachten te wijden. Aan hare voormalige en tegenwoordige toehoorders, die deze lessen tot dusver met belangstelling en niet zonder vrucht zijn gevolgd, brengen deze bladzijden tevens mijnen oprechten en biddenden heilgroet.

UTRECHT, Sept. 1867.

v. O.

VOORREDE VOOR DEN TWEEDEN, VERMEERDERDEN DRUK.

Reeds voor eenigen tijd was van dit *Handboek* eene nieuwe uitgave noodig geworden, en niet langer mocht ik het verzoek der uitgevers afwijzen om die voor de pers te bereiden. Kwam geheele omwerking of belangrijke uitbreiding mij niet dadelijk noodig voor, toch heb ik deze gelegenheid niet ongebruikt ge-

laten om het boek met zorg te herzien. Menige misstelling is daardoor verbeterd, de redactie van enkele zinsneden hier en daar gewijzigd, en vooral de Litteratuur bij elke afdeeling zooveel mogelijk aangevuld, en tot op het tegenwoordige bijgewerkt. Had men niet zonder grond, ten aanzien der laatstgenoemde, in den eersten druk zekere onvolledigheid en eenzijdigheid opgemerkt, ik heb getracht thans dit gebrek te vermijden, en alleen, bij meer volledige opgave, door een gebruikelijk teeken (*) op die geschriften gewezen, waarop ik met meer bijzondere aanbeveling de aandacht vestigen wilde. Door ietwat zuiniger druk, met wegneming van het overtollige gepaard, is gezorgd, dat de omvang dezer *Handleiding*, bij hare gewenschte beknoptheid, niet noemenswaardig is uitgebreid. Door een en ander hoop ik, dat dit Handboek aan bruikbaarheid, ook bij verschil van richting en denkwijze, gewonnen mag hebben, en in zijne mate zal voortgaan, die juiste, welgeordende en vruchtbare kennis van de Theologie der Schriften des N. V. te bevorderen, waaraan de vaderlandsche Kerk in onze dagen zoo groote behoefte heeft.

Was het boek zeer bepaald met het oog op eigen behoefte en die mijner naaste omgeving geschreven, te meer moest het mij verrassen, dat het ook buiten

die grenzen een zoo welwillend onthaal heeft gevonden. Door een mijner vroegere trouwe Academische hoorders, den Heer F. Coerper in zijne moedertaal overgebracht (Barmen, 1869, Verlag von W. Lange-wiesche), is het in Duitschland van verschillende zijden op gunstige wijze beoordeeld. Met name heb ik den Roomsch-Katholieken Bonner Hoogleeraar J. Langen, den moedigen kampvechter voor waarheid en recht tegen het pausselijk Infallibilisme, te danken voor de wijze, waarop hij mijnen arbeid in het *Theol. Litteraturblatt* van 23 Dec. 1867 besproken heeft. In een keurig Engelsch kleed werd het werk gestoken door de bekwame hand van den Eerw. M. J. Evans, B. A. predikant te *Stratford-on-Avon* (London, 1870, *Hodder and Stoughton*), die tevens de goedheid had mij een tal van aanprijzende beoordeelingen uit onderscheiden week- en maandbladen toe te zenden. Zijne vertaling werd in Amerika nagedrukt, en strekt, zoowel daar als in Engeland, op meer dan éene plaats tot Handleiding bij het onderwijs in dit deel der theologische wetenschap. Ik heb alzoo alle reden om Hem te danken, die mij ook bij dit deel van mijn werk aanmoediging en ondersteuning geschonken heeft, verre boven mijne verwachting en waardigheid.

Gedachtig aan het woord van den Kerkvader: „*Theologus in Scripturis nascitur*”, kan ik slechts wenschen, dat dit geschrift ook verder zijnen weg niet ongezegend vervolge, en bij velen den grond helpe leggen, waarop het gebouw eener deugdelijke *Christelijke Dogmatiek* zich vast en voorspoedig verheft!

U. Maart 1872.

J. J. v. O.

INHOUD.

	Bladz.
INLEIDING.	1—22
§ 1. Begrip der Wetenschap	1—7
§ 2. Hare Geschiedenis.	7—16
§ 3. Hare Methode, Hoofdverdeeling en Eisch	17—22

EERSTE HOOFDSTUK.

OUD-TESTAMENTISCHE GRONDSLAGEN. . . . . 23—48

§ 4. Het Mozaïsme.	23—31
§ 5. Het Profetisme	31—38
§ 6. Het Judaïsme.	38—45
§ 7. Johannes de Dooper.	45—47
§ 8. Resultaat	48

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE THEOLOGIE VAN JEZUS CHRISTUS. . . . . 49—140

§ 9. Algemeen Overzicht.	49—54

EERSTE AFDEELING.

DE SYNOPTISCHE EVANGELIËN.

§ 10. Het Godsrijk.	54—58
§ 11. Zijn Stichter	58—63
§ 12. De Opperkoning	63—68

	Bladz.
§ 13. De Onderdanen	68—75
§ 14. Het Heil	75—83
§ 15. De Heilsweg	83—89
§ 16. De Voleinding.	89—96

TWEEDE AFDEELING.

HET EVANGELIE VAN JOHANNES.

§ 17. Inleiding.	97—101
§ 18. De Zoon van God in het vleesch.	102—106
§ 19. De Zoon van God in betrekking tot den Vader.	106—112
§ 20. De Zoon van God in betrekking tot de wereld.	112—122
§ 21. De Zoon van God in betrekking tot zijne discipelen	122—127
§ 22. De Zoon van God in zijne toekomst.	127—130

DERDE AFDEELING.

HOOGERE ÉENHEID.

§ 23. Verscheidenheid en Overeenstemming.	131—138
§ 24. Resultaat.	138—140

DERDE HOOFDSTUK.

DE THEOLOGIE DER APOSTELN. . . . . **141—302**

§ 25. Algemeen Overzicht	141—147

EERSTE AFDEELING.

DE PETRINISCHE THEOLOGIE.

§ 26. Overzicht	147—153
§ 27. Petrus, een Apostel van Jezus Christus	153—161
§ 28. Petrus, de Apostel der besnijdenis	161—167
§ 29. Petrus, de Apostel der hoop	167—172
§ 30. De tweede Brief van Petrus	172—178
§ 31. De verwante Leerbegrippen.	178—185
§ 32. Slotsom en Overgang	185—187

XIII

TWEEDE AFDEELING.

DE PAULINISCHE THEOLOGIE.

	Bladz.
§ 33. * Overzicht	187—195

EERSTE ONDERDEEL.

DE MENSCHHEID EN DE MENSCH VOOR EN
BUITEN CHRISTUS.

§ 34. De Heidensche en Joodsche wereld	195—199
§ 35. De oorzaak van dezen toestand	199—207
§ 36. Haar gevolg	207—210

TWEEDE ONDERDEEL.

DE MENSCHHEID EN DE MENSCH DOOR EN
IN CHRISTUS.

§ 37. Het Heilsplan	211—217
§ 38. De Christus	217—223
§ 39. Het werk der Verlossing	224—232
§ 40. De Heilsweg	232—238
§ 41. De Gemeente	238—244
§ 42. De Toekomst	244—251
§ 43. De verwante Leerbegrippen.	251—269
§ 44. Slotsom en Overgang	269—271

DERDE AFDEELING.

DE JOHANNEÏSCHE THEOLOGIE.

§ 45. Overzicht.	272—278

EERSTE ONDERDEEL.

HET EVANGELIE EN DE BRIEVEN.

§ 46. De wereld buiten Christus.	278—284
§ 47. De Verschijning van Christus.	284—290
§ 48. Het Leven in Christus	290—295

TWEEDE ONDERDEEL.

DE APOKALYPSE.

	Bladz.
§ 49. Verscheidenheid en Overeenstemming. . . .	295—302

VIERDE HOOFDSTUK.

HOOGERE ÉENHEID . . . . **303—318**

§ 50. Harmonie der Apostelen onderling	303—311
§ 51. Harmonie der Apostelen met den Heer. . . .	311—315
§ 52. Harmonie van den Heer en de Apostelen met de Schriften des Ouden Verbonds	315—318

INLEIDING.

---

§ 1.

Begrip der Wetenschap.

De Bijbelsche Theologie des Nieuwen Verbonds is dat deel der Godgeleerde wetenschap, hetwelk de leer van de Schriften des N. V. aangaande God en Goddelijke zaken overziet en in geregelden samenhang voordraagt. In karakter, omvang en doel van de Christelijke Dogmatiek bepaald onderscheiden, vindt zij in de Encyclopaedie hare natuurlijke plaats op het gebied der Historische Theologie.

1. Theologie is in het algemeen wetenschap van God en Goddelijke zaken; volgens eene nieuwere, daarom nog niet betere bepaling: wetenschap van den Godsdienst. In den engeren zin bedoelt dit woord de wetenschap aangaande God, in onderscheiding van die aangaande den Mensch, de Zonde, den Christus enz. (Theologie, de naam voor den *Locus de Deo* in de Dogmatiek, in onderscheiding van de *Anthropo-Hamarto-Christologie* enz.). Geen Godsdienstvorm van eenige beteekenis, of hij heeft zijne meer of min ontwikkelde

theologie (men denke aan de theologie van het Mozaïsme, het Islamisme, het Buddhisme enz.), ja ook de Wijsbegeerte heeft hare theologie, gelijk zij hare anthropo- en kosmologie heeft. Van deze louter wijsgeerige is echter de christelijke theologie bepaald onderscheiden, voor zoover de eerste eene vrucht is van eigen nadenken, bij het licht van Bespiegeling of Ervaring ontloken, de andere daarentegen geput wordt uit de bron der bijzondere heilsopenbaring, waarvan de heilige Schrift de gewijde oorkonde is. Zeer bepaald geldt van deze laatste het woord van Thomas Aquinas: „A Deo docetur, Deum docet, ~~et~~ ad Deum ducit.” Verg. het Art. Theologie van L. Pelt, in Herzog's *Real-Encycl.* XV. S. 748.

2. Bijbelsche Theologie des N. V. heeft te doen met de denkbeelden aangaande God en Goddelijke zaken, die in het N. V. worden uitgesproken. Zij onderzoekt m. a. w. de leer des N. V., zonder daarmede overigens te willen beweren, dat het N. V. een streng afgesloten leerstelsel voordraagt; veel min, dat het kenmerkende der Christelijke heilsopenbaring uitsluitend of voornamelijk in hare leer zou bestaan. Doch ook waar dit laatste met reden ontkend wordt, laat zich niet loochenen, dat het N. V. een dadelijk onderwijs aangaande God en Goddelijke dingen bevat. Dat onderwijs overziet de Bijbelsche Theologie van de Schriften des N. V., beschouwt ieder zijner deelen op zich zelf en in wederkeerigen samenhang, en plaatst het, zooveel mogelijk, als één welgesloten geheel in het licht der geschiedenis.

In haren ruimsten zin opgevat, behandelt de Bijbelsche Theologie de leer aangaande God en Goddelijke zaken, zoolwel van het Oude, als van het Nieuwe Verbond. Dat beiden innig verbonden zijn, is bekend: „Novum testamentum in vetere latet, vetus e novo patet” (Augustinus). Maar is alzoo volstreckte afscheiding nauwelijks denkbaar, bepaalde onderscheiding is mogelijk, wenschelijk, tot zekere hoogte noodzakelijk, en dan ook reeds meer malen, inzonderheid in den nieuweren tijd, met gewenschten uitslag beproefd.

3. Reeds begint het onderscheid tusschen Bijbelsche Theologie des N. V. en Christelijke Dogmatiek in het licht te

tredeu, niet zelden tot beider schade met elkander verward. Beide deelen der Godgeleerde wetenschap vertoonen een eigenaardig karakter. Dat der Christelijke Dogmatiek is geschiedkundig-wijsgeerig; dat der Bijbelsche Theologie des N. V. integendeel zuiver historisch. De eerstgenoemde onderzoekt niet slechts wat, hetzij door de Christelijke kerk in het algemeen, hetzij door éen harer afdeelingen in het bijzonder, als waarheid beleden wordt, maar vooral wat men op het gebied des Christelijken geloofs al of niet voor waarheid moet houden. De andere daarentegen vraagt alleen, wat door de Schrijvers des N. V. als waarheid wordt voorgedragen. Zij heeft op haar standpunt, niet met de juistheid, maar louter met den inhoud der begrippen te doen, die zij in het onderwijs van Jezus en de Apostelen aantreft. „Elle ne démontre pas, elle raconte” (Reuss) 1). Zij heeft trouwens een geheel ander doel, dan de beoefenaar der leerstellige Godgeleerdheid zich voorstelt. Zoekt de Dogmatiek den inhoud des Christelijken geloofs te ontwikkelen, en in haar Apologetisch deel zijnen vasten grond in het licht te stellen, de Bijbelsche Theologie heeft hare roeping vervuld, wanneer zij helder heeft aangewezen, wat het N. V., in onderscheiding van andere gewijde oorkonden, als waarheid verkondigt, terwijl zij de vraag met wat recht dit geschiedt aan de zusterwetenschap overlaat. Is haar doel in zoover lager, zij heeft daarentegen zooveel ruimer omvang dan deze. Werden — het blijve hier onbeslist, met wat recht — sinds den tijd van Calixtus (1634) Dogmatiek en Ethiek gescheiden, op het gebied van de Bijbelsche Theologie des N. V. daarentegen is deze scheiding evenmin wettig als wenschelijk. Scherpe tegenstelling tusschen Heilsleer en Levensleer zou zoo weinig mogelijk in den geest van Jezus en de Apostelen zijn. Op het standpunt der

---

1) Onduidelijk en onjuist is de onderscheiding van Schenkel, *Christl. Dogm.* (1858) I. S. 380. „Sie hat nicht die Aufgabe, die Wahrheit des Heils, sondern nur (!) die Wirklichkeit der biblischen Heilsgeschichte (!) in das Licht zu stellen.”

schrijvers van het N. V. is geloof en leven niet slechts vereenigd, maar één. De Bijbelsche Theologie heeft alzoo de praktische, niet minder dan de theoretische zijde van de leer des N. V. in haar onderzoek op te nemen. Daarentegen kan het haar niet worden opgelegd, bij de leer ook het leven van den Heer en zijne Apostelen opzettelijk voor te dragen, gelijk dit o. a. beproefd wordt door C. F. Schmid (in een nader aan te halen werk).

Vertoont de Bijbelsche Theologie des N. V. alzoo een veel meer objectief karakter dan de Christelijke Dogmatiek, zij kan dan ook de hulp der laatstgenoemde ontberen, ofschoon deze de hare onmogelijk missen kan. Zij vordert trouwens van haren beoefenaar niet zoo zeer, dat deze Christenwijsgeer, als wel voor alle dingen, dat hij goed exegeet en grondig historicus zij. Gelijk voor den Hermeneut, zoo is voor den Bijbelschen Theoloog des N. V. de hoofdvraag: „hoe leest gij?” Het is daarom ook beter, onze wetenschap met den naam van Bijbelsche Theologie, dan van Bijbelsche Dogmatiek des N. V. te bestempelen. Bij Bijbelsche Dogmatiek des N. V. denkt men van zelf aan een gesloten systeem van begrippen, voor zoover dit uit het N. V., als geheel beschouwd, kan afgeleid worden. De Bijbelsche Theologie daarentegen heeft vóór alle dingen een zuiver historisch onderzoek naar het leerbegrip van ieder der gewijde Schrijvers afzonderlijk in te stellen, terwijl bovendien het woord dogma zelfs onwillekeurig doet denken aan iets, dat kerkelijk geaccrediteerd is geworden. De uitspraken van Jezus en de Apostelen, waarmede de Bijbelsche Theologie des N. V. heeft te werken, zijn juist de grondstof geweest, waaruit de latere kerkelijke dogmata afgeleid, en waardoor die bevestigd zijn.

4. Het beschreven karakter onzer wetenschap bepaalt te gelijk hare plaats in het organisch geheel der theologische Encyclopaedie. Onderscheiden wij de wetenschap in Exegetische (litterarische), Historische, Systematische en Praktische Theologie, dan blijkt het al spoedig, dat de Bijbelsche Theologie des N. V. aan het hoofd der tweede behoort,

en daar (Hagenbach) „als ein der Lichtpuncte des theologischen Studiums” schittert. Dankbaar aanvaardt zij de volstrekt onmisbare diensten, die de Exegese haar aanbiedt, en bewijst die op hare beurt aan de verdere deelen der historische, gelijk straks ook aan de systematische en praktische theologie, bepaaldelijk ook aan de Christelijke Dogmenhistorie, waarvan zij te gelijk de grondslag en het aanvangspunt uitmaakt. Daarentegen mag zij het kritisch onderzoek naar de geschiedenis der bronnen, waaruit zij put, geheel overlaten aan de dusgenaamde Inleidingswetenschap (Isagogiek des N. V.). Ongetwijfeld moet zij ook het licht, door laatstgenoemde ontstoken, zooveel noodig en mogelijk als hulpmiddel bij haar onderzoek aanwenden. Bij betwistbare isagogische vraagstukken, voor haar van overwegend belang, mag zelfs van haren beoefenaar verlangd worden, dat hij zijne meening vestige, uitspreke, stave. Maar opzettelijke, afdoende behandeling dier vraagstukken op zich zelve kan van hém, als zoodanig, in geenen deele verlangd worden. De onophoudelijke uitbreiding der stof maakt, allermeeest in onze dagen, verdeeling van arbeid noodzakelijk. Het ideaal van den onzen is bereikt, wanneer hij een helder, welgeordend en volledig Overzicht geeft van de leer, die vervat is in de Schriften des N. V., daargelaten voor het overige, wat aangaande den oorsprong, de zamenstelling en de waardij dezer boeken door de kritiek, het zij dan te recht of geheel ten onrecht, beweerd wordt.

5. De belangrijkheid van het onderzoek, waarmede de Bijbelsche Theologie des N. V. zich heeft bezig te houden, heeft, na al het gezegde, nauwelijks aanwijzing noodig. Reeds uit een zuiver historisch oogpunt beschouwd, verdient het de aandacht van elken beoefenaar der geschiedenis van de menschheid en het Godsrijk op aarde. — De ontwikkelde Christen stelt met reden prijs op eene nauwkeurige kennis van het antwoord, door den Heer en zijne Apostelen op de hoogste levensvragen gegeven. — Bepaaldelijk de Christelijke Godgeleerde heeft de kennis der leer van Jezus en de Apostelen, zelfs boven menige andere

noodig. — Als Protestant heeft hij bovendien nog prikkels tot dit onderzoek, voor den Roomsche-Katholiek niet, of niet in die mate aanwezig. — En wel verre, dat in onzen tijd de veelzins gewijzigde beschouwing der H. S. dit onderzoek min belangrijk zou maken, valt het veelmeer van zelf in het oog, hoe — de juistheid der bedoelde wijziging voorts geheel en al daargelaten — juist de teekenen der tijden op dit gebied te dringender tot zijne onvermoeide voortzetting wekken. — Met reden wordt dan ook in onze kerk van den aanstaanden Evangeliedienaar gevorderd, ¹⁾ dat hij het Akademisch onderwijs in de Bijbelsche Godgeleerdheid (van de leerstellige wel te onderscheiden) gedurende twee jaren bijgewoond hebbe. Hare afzonderlijke behandeling als zelfstandige wetenschap, ofschoon van betrekkelijk lateren oorsprong, moet niet alleen gebillijkt, maar als een wezenlijke vooruitgang beschouwd worden.

Verg. F. F. Fleck, *über bibl. Theol. als Wissensch. unserer Zeit*, in Röhr's *Prediger-Bibliothek*, Th. 86. A° 1834. *C. F. Schmid, *über das Interesse und den Stand der Bibl. Theol. des N. T. in unserer Zeit*, in het *Tüb. Zeitschr. für Theol.* 1838. IV. S. 125 u. ff. D. Schenkel, *die Aufgabe der Bibl. Theol. u. s. w. Stud. u. Krit.* 1852. I. S. 43 u. ff. B. Weiss, *das Verhältniss der Exegese zur Bibl. Theol.*, in het *Deutsche Zeitschr.* 1852. N°. 38, 39. *J. Köstlin, *über die Einh. und Mannigfaltigk. der Apostol. Lehre*, in het *Zeitschr. für Deutsche Theol.* 1857, 1858. *De Inleiding tot het *theol. homil. Bibelwerk* van J. P. Lange, en vooral het Art. van C. J. Nitzsch, in Herzog's *Realencyclop.* II. S. 219 ff.

Vraagpunten: Het karakter en de psychologische grond der theologische wetenschap in het algemeen. — Waarom werd het onderzoek van de theologie des O. en N. V. eerst vereenigd, later gescheiden, en in hoever is die scheiding te billijken? — Kritiek van andere definitiën onzer wetenschap, min of meer van de onze

1) Zie het *Reglement op het Examen ter toelating tot de H. Dienst.* Art. 9.

verschillende. — Verschil van gevoelen aangaande hare Encyclopaedische plaatsing. — Waarom behoort het Leven van Jezus of de Apostelen niet op haar grondgebied? — Nadere bepaling en handhaving harer belangrijkheid, op zich zelve en in vergelijking met andere vakken. — Waaruit hare mindere waardeering van sommige zijden te verklaren; waarom en hoe die te bestrijden?

§ 2.

Hare Geschiedenis.

Als zelfstandig deel der Godgeleerde wetenschap is de Bijbelsche Theologie des N. V. weinig onder, dan de tegenwoordige eeuw. Ook zij heeft een langdurig tijdperk van voorbereiding doorleefd, maar zich in betrekkelijk korten tijd tot belangrijke hoogte ontwikkeld, terwijl haar tegenwoordige toestand van bloei en leven getuigt, maar tevens krachtig tot hare voortgezette beoefening aanspoort.

1. Niet zonder reden wordt gewoonlijk in de Inleiding tot eenig wetenschappelijk onderzoek op de geschiedenis van dat onderzoek acht gegeven. Ook hier handhaaft de historie haren eernaam, dat zij „het Licht der waarheid, de Getuige der tijden, de Leermeesteresse des levens” is. Zij maakt ons bekend met wat op een aangewezen gebied reeds gedaan is, en juist daardoor met wat te doen is overgebleven. Zij toont, hoe de wetenschap van lieverlede tot zelfstandigheid kwam, biedt den sleutel tot verklaring van haren tegenwoordigen toestand, en stelt ons alzoo in staat om op wélgelegde grondslagen voort te bouwen.

2. Men heeft ergens, en met recht, de Bijbelsche Theologie des N. V. als eene „bij uitstek protestantsche” wetenschap voorgesteld. Zij is het althans in dien zin, dat de plant dier wetenschap, hoezeer reeds vroeger ontkiemd, zich echter alleen op den bodem van het Protestantisme onbelem-

merd ontwikkelen kon. Het tijdperk, dat aan de Reformatie voorafging, verdient geen hooger naam dan van voorbereiding te dragen. Daartoe behoort ongetwijfeld, dat de uitnemendste kerkvaders der eerste eeuwen in meer of mindere mate zich bijbelsche theologen betoonden. Inzonderheid komt aan de korypheën der Alexandrijnsche school die eertitel toe. Eenigermate kan als proeve van zelfstandig onderzoek op dit gebied het geschrift *De testimoniis* gelden, dat gewoonlijk aan Cyprianus († 258) wordt toegekend, gelijk ook dat van Junilius, bisschop in Africa in de zesde eeuw, *De partibus legis*. Dat de middeneeuwen voor de beoefening der Bijbelsche Theologie niet gunstig waren, lag in den aard der zaak. In den regel was het toch thans de vraag niet: „wat leert de Schrift,” maar: „wat verkondigt de kerk.” Toch verzuimde men niet geheel, tegenover andersdenkenden, zich op de Schrift te beroepen, en de voorbereiding der Hervorming bereidde tevens den weg tot eene meer gezette en gelukkige beoefening der Bijbelsche Theologie, inzonderheid des N. V. De Doctores ad Biblia werden tot hunne opzettelijke verklaring geroepen, en het voorbeeld van Luther doet zien, met wat ijver althans enkelen van die verplichting zich kweten. De dogmatische hoofdwerken der Hervormers mogen tevens vruchten heeten van ernstige Bijbelstudie, hoezeer dan ook nog in geenen deele ondernomen van een historisch standpunt of tot een zuiver wetenschappelijk doel. Jammer slechts, dat in de zeventiende eeuw een nieuw Scholasticisme de plaats van het oude verving, en de grenslijn tusschen Bijbelsche Theologie en kerkelijke Dogmatiek al meer en meer uitgewischt werd. De Exegese trad op den achter-, de polemieek op den voorgrond. Intusschen, ook deze polemieek werd gestaafd door het beroep op dusgenaamde *dicta probantia*, die min of meer opzettelijk toegelicht werden. Zelfs gaf het streven om de heilswaarheid zoo helder en volledig mogelijk, ook bij oudtestamentische personen weder te vinden, tot zeer minutieuse onderzoekingen aanleiding. Zoo werd de *Theologia Jobi* (1687), *Jeremiana* (1696), zelfs *Elizabethae* (1706) met mikrologische zorg in het

licht gesteld. In klimmende mate liet zich, nevens het scholastisch-dogmatisch, aan exegetisch- (nog niet aan zuiver historisch-) Bijbelsch onderzoek behoefte gevoelen, en de hulpmiddelen er toe werden van onderscheiden' kanten verschaft. In Straatsburg gaf Seb. Schmidt zijn *Collegium* (3^e druk, 1689); in ons vaderland bevorderden Witsius en Vitringa eene zuiver-bijbelsche richting. Ook de reactie van het Piëtisme tegen het Orthodoxisme heeft ter voorbereiding onzer wetenschap weldadig gewerkt, en gedurende heel de achttiende eeuw openbaart zich het toenemend streven om het schoolsche juk te verbreken, en bij de voorstelling der christelijke Heils- en Levensleer tot Bijbelschen eenvoud terug te keeren. Als typen dezer richting mogen vermeld worden M. C. Heyman, *Versuch einer Bibl. Theol. in Tabellen* (4^e Aufl. 1758); A. F. Busching, *Epitome Theol., e solis litteris sacris concinnatae* (1757), en van dezelfde hand: *Gedanken von der Beschaffenh. und der Vorzug der Bibl. Dogm. Theol. vor der Scholastischen* (1758); bovenal D. G. F. Zachariae, *Bibl. Theologie, oder Untersuchung des Bibl. Grundes der vornehmsten theol. Lehren* (3^e uitg. in vijf deelen, 1786), en Storr, *Doctrinae Christianae e solis litt. SS. repetitae Pars Theor.* (1793 en 1807). Hun voetspoor werd, zoowel buiten als in ons vaderland, door eerbiedwaardige Bijbelsche Theologen van supranaturalistische richting, op het einde der vorige eeuw en den aanvang van deze, gedrukt.

3. Wat waarde intusschen ook aan dit alles zij toe te kennen, de zuiver historische behandeling van de Bijbelsche Theologie des N. V. is geheel een vrucht van den nieuweren tijd, die het onderscheid tusschen haar en de, hetzij kerkelijke, hetzij wijsgeerige Dogmatiek steeds scherper op den voorgrond liet treden. Het denkbeeld, dat de Bijb. Theol. des N. V., als zelfstandig deel der historische wetenschap behandeld moest worden, is het eerst met klare bewustheid uitgesproken van rationalistische zijde. Het geschiedde door J. Ph. Gabler, Hoogl. te Altorf, ten jare 1787, in eene Akademische rede: *De justo discrimine Theol. Bibl. et Dogm.*

regundis quae utriusque
recte finibus

(later opgenomen in zijne *kleine Theol. Schriften*, 1831, II. S. 79 u ff.), waarin hij er met nadruk op aandrong, dat men op het gebied der eerstgenoemde de leerbegrippen der verschillende schrijvers objectief onderzoeken, van elkander onderscheiden, en naauwkeurig ordenen moest. Zijne hoofdgedachte werd uitgewerkt door zijnen ambtgenoot G. L. Bauer, die (1800—1802) eene *Bibl. Theologie des N. T.* in vier deelen in het licht zond, waarbij nog een vijfde had moeten komen. Gaf de laatstgenoemde aan zijn historisch onderzoek eene apologetisch-praktische strekking, een meer onafhankelijk standpunt werd ingenomen door C. F. Ammon in zijn *Entwurf einer reinen Bibl. Theol.* Erl. 1792 en *Bibl. Theol.* 3 Th. 2^e Aufl. 1801 en 1802. Naar zijne opvatting was de Bijb. Theol. slechts gehouden „Materialien, Grundbegriffe und Resultate der Bibel” te leveren, „ohne sich jedoch um den Zusammenhang derselben zu bekümmern, oder sie in ein künstliches System zu winden.” „Dies Geschäft,” zegt hij, „bleibt allein dem Dogmatiker vorbehalten, der diese Resultate an einander kettet.” Of de taak van den „Dogmatiker” zoo eenvoudig is, als uit deze woorden schijnt te volgen, kan ons hier onverschillig blijven; genoeg, dat het historisch karakter onzer wetenschap door Ammon met bewustheid is uitgesproken. Nog luider geschiedde dit door G. P. C. Kayser in zijn werk: *Biblische Theologie, oder Judaïsmus und Christianismus*, u. s. w. Erl. 1813, 14, maar inzonderheid door den Bazelschen Hoogleeraar W. M. L. de Wette († 1850 ¹), die, minder wat de resultaten, dan wel wat de methode betreft, haar de meest belangrijke diensten bewees. Hij plaatste de Bijbelsche Dogmatiek nevens, in zeker opzicht tegenover die der Luthersche kerk, en onderscheidde in de eerstgenoemde, beter dan tot dusver geschied was, tusschen de voorstellingen van het Hebraïsme en die van het Judaïsme, tusschen de leer van Jezus en die der Apostelen. Hij vroeg vóór alle

1) Vergel. over dezen Godgel. ons uitvoerig opstel in de *Jaarbb. voor wetensch. Theol.* D. VIII. bl. 337—388, en de daar aangeh. Litteratuur.

dingen, niet of hij-zelf zich met de Schriftuurlijke denkbeelden vereenigen kon, maar welke die denkbeelden waren; hoe zij zich uit en nevens elkander ontwikkeld hadden, en in welk verband zij stonden met de eigenaardige begrippen des tijds, waarin zij het eerst waren uitgesproken. Ongewijfeld had ook dát werk zijne zwakkere zijden; de Bijbelsche Theologie is hier nog te veel Bijbelsche Dogmatiek in den strengeren zin van het woord, en het eigenaardig wijsgeerig standpunt des schrijvers (hij behoorde tot de school van Fries) was op de historische beschouwing van al te overwegenden invloed. Dit neemt echter niet weg, dat hij in zeker opzicht eene reuzenschrede op den goeden weg is gevorderd, zoodat anderen met gewenscht gevolg op den door hem gelegden grond konden voortbouwen. Dit geschiedde dan ook tot zekere hoogte, hočeer in min gelukkigen vorm, door L. F. O. Baumgarten-Crusius, Hoogl. te Jena, in zijne *Grundzüge der Bibl. Theol.* (1828), door L. D. Cramer, *Vorlesungen über die Bibl. Theol. d. N. B.*, herausgeg. von Naebe (1830), en op veel breeder schaal door D. van Coelln, Hoogl. te Breslau, wiens *Bibl. Theol.* in twee deelen na zijn dood (1836) werd uitgegeven door Dr. D. Schulz.

Het was intusschen de heel of half rationalistische richting der theologie niet alleen, die zich met kennelijke voorliefde aan de beoefening van dit deel der wetenschap wijdde. Ook van Supranaturalistische zijde werd haar gebied door bekwame handen bearbeid. Sinds het tweede vierendeel onzer eeuw begon zich de aandacht meer opzettelijk te richten op de Theologie des O. V. De geschriften over deze laatste van Stuedel (1840), Oehler (1840) en inzonderheid Hävernick (1848, 2^e uitg. 1863) en H. Schultz (1869) verdienen met eere genoemd te worden. — Wat het Nieuwe betreft, is het inzonderheid de onvergetelijke Neander († 1850), aan wien onze wetenschap onmiskembare verplichtingen heeft. In het eerste deel van zijn *Leben Jesu* (1^e uitg. 1837) gaf hij een historisch overzicht van de leer des Verlossers naar den leiddraad zijner gelijkenissen, waarin zich de meester-

hand niet laat miskennen, gelijk hij reeds in het tweede zijner *Pflanzung und Leitung der Apostol. Kirche* (1° uitg. 1832) met zeldzamen tact het leerbegrip der verschillende Apostolische schrijvers helder uiteengezet had. Hij deed de fijne nuances van ieders eigenaardigheid uitkomen, maar wees tevens op de hoogere éénheid, en zocht opzettelijk aan te wijzen, „wie ungeachtet alles Unterschieds im Wesentlichen die Einheit in der Tiefe ruhe, wenn man sich nicht durch die Form täuschen lässt, und wie auch die Form sich in ihrer Mannigfaltigkeit wieder von selbst erklärt.” Lange, Schaff en de Pressensé hebben na hem hetzelfde gedaan, in hunne bekende schriften over de geschiedenis der Apostolische eeuw. De zwakkere zijden hunner voorstelling zijn ontweken in één der beste geschriften, die wij hier te vermelden hebben, C. F. Schmid, *Bibl. Theol. des N. T.*, na zijn dood uitgegeven door Dr. C. Weizsäcker, 1853, waarvan nog in 1864 een nieuwe oplaat verscheen. Met heldere objectiviteit stelt hij de Theologie des N. V. in het licht, en verdiept zich met onverholten sympathie in het organisme der verschillende leerbegrippen, waarvan het Overzicht door eene opzettelijke Levensbeschrijving van den Heer en zijne Apostelen voorafgegaan wordt. Schijnt het laatste niet aan te bevelen (verg. § 1. 3), toch verdient zijn werk de voorkeur boven het onvoltooide van Dr. G. L. Hahn, *die Theol. des N. T.* (1854. I). Het behandelt enkel de hoofdbegrippen betreffende God en de wereld, die aan het onderwijs van den Heer en zijne Apostelen gezamenlijk ten grondslag verstrekken, zonder dat het tusschen de verschillende leertypen en tropen zelve behoorlijk onderscheid maakt, en stelt, ja, de éénheid der genoemde grondbegrippen klaar in het licht, maar zonder dat hij aan de verscheidenheid der leerontwikkeling bij de schrijvers des N. V. genoegzaam recht laat weervaren. Wat meer bijzonder de Theologie der Apostelen aangaat, vermelden wij met ingenuïteit: H. Messner, *die Lehre der Apostel*, (1856 ¹),

1) Van dit geschrift verscheen eene Holl. Vert., aanbevolen door den Hoogl. S. Hoekstra Bz.

een boek, nu en dan wat zwaar van gang, maar rijk van inhoud, naar goede methode bewerkt, en inzonderheid G. V. Lechler, *das Apostol. und nach-apostol. Zeitalter mit Rücksicht auf Unterschied und Einh. in Lehre und Leben*, ten jare 1848 door Teyler bekroond, en in 1857 ten tweeden male zooveel vermeerderd en verbeterd verschenen,¹⁾ dat het bijna een nieuw werk mocht genoemd worden. De afzonderlijke Litteratuur der Petrinische, Paulinische, Johannëische Theologie zullen wij te harer plaatse vermelden. Dat de behandeling inzonderheid der leer van Jezus door den invloed der kritiek van Strauss en de Tubingsche school belangrijk gewijzigd moest worden, was een natuurlijk gevolg van den geest des tijds, en blijkt bovendien uit talrijke voorbeelden.

Over het geheel moet men niet meenen, dat, ook waar het zuiver-historisch karakter onzer wetenschap erkend en gehandhaafd wordt, het theologisch en wijsgeerig standpunt harer beoefenaars op hare behandeling zonder grooten invloed gebleven is. Hoe nadeelig de Hegelsche filosofie op de Bijbelsche Theologie des O. V. heeft gewerkt, kan b. v. uit die van Vatke ons blijken (1835), wiens aprioristische constructie van leer en geschiedenis bestreden, maar niet verbeterd werd door Bruno Bauer, *die Rel. d. A. T.* (1838, 39). Wat het Nieuwe aangaat, wij zouden aan de veelzins voortreffelijke *Histoire de la Théol. Chrét. du siècle Apostol.* van E. Reuss (1852,²⁾ laatste uitg. 1864) nog hooger lof kunnen wijden, indien de klaarheid en volledigheid der voorstelling door hare strenge objectiviteit geëvenaard was geworden. Maar in de groepeerings, hier en daar ook in de behandeling en beoordeeling der stof laat zich des schrijvers betrekkelijke sympathie voor de Tubing-

*Erwähltes
des Theol. d.
Gott*

1) Vergel. onze *Aankondiging* in de *Jaarbb. voor Wet. Th.* (1852) D. X, bl. 561—582. 2) In het Hollandsch overgebracht, en aanbevolen door den Hoogl. Kuenen (1855). Ook de Straatsb. *Revue de Théologie* leverde jaren lang, altijd behoudens het eigenaardig standpunt van de Redactie en hare medearbeiders, belangrijke steenen tot den tempelbouw onzer wetenschap.

3

sche constructie der oudste kerkgeschiedenis in geenen deele miskennen, terwijl bovendien zijn onderzoek zich ook verder uitstrekt dan de grenzen des N. T., niet ten voordeele van de erkenning der gansch bijzondere waardij van zijn inhoud. In oneindig grooter mate echter geldt die bedenking ten aanzien van Schwegler's behandeling der verschillende nieuwtestamentische leerbegrippen in zijn Nachapostoliches Zeitalter (1846), en inzonderheid van het werk van het hoofd der Tubingsche school, Dr. F. C. Baur, na diens dood door zijn zoon in het licht gegeven (1864), Vorlesungen über neu-testam. Theologie, waarin de erkende licht en schaduwkanten dezer richting als 't ware geconcentreerd zich vertoonen. Geheel de rijke stof van de Theologie des N. V. verdeelt Baur in drie verschillende perioden, nadat hij eerst bij de leer van Jesus afzonderlijk stilgestaan heeft. Tot de eerste brengt hij de vier, door hem als echt beschouwde Paulinische brieven met de Apokalypse, en bespreekt hunnen dogmatischen inhoud. In de tweede volgen: de Zendbrief aan de Hebreëen, de kleinere Paulinische Brieven (met uitzondering van die aan Timotheus en Titus), en daarbij die van Petrus, Jakobus, de Synoptici en de Handelingen. In de derde eindelijk het leerbegrip der Pastoraalbrieven en der Johanneïsche schriften, die volgens Baur verreweg de jongste zijn van geheel den gewijden Bundel. Zoo berust de gansche opvatting en methode op eene Isagogiek en Kritiek, waaraan wel niemand den naam van onbevooroordeeld zal geven. Nog willekeuriger en met veel minder talent is de reconstructie der geschiedenis op negatief standpunt beproefd door L. Noack, die Bibl. Theol. Einl. in 's A. u. N. T. u. s. w. Halle 1853. Daarentegen mocht de Protestantsche wetenschap zich in eene nieuwe en belangrijke aanwinst verblijden door de verschijning van B. Weiss, Lehrbuch der Bibl. Theol. des N. T. (1868), een uitvoerig en belangrijk geschrift, met lust en liefde bearbeid, waarvan intusschen de waarde nog klimmen zou, had de geleerde schrijver minder overijlde en bedenkelijke concessien gedaan aan de heden-daagsche kritiek. — Van Roomsch-Katholieke zijde werd in

Duitschland eene belangrijke bijdrage geleverd tot onze wetenschap door Dr. J. A. B. Lutterbeck, *die N. T.-liche Lehrbegriffe, oder Untersuchungen über das Zeitalter der Religionswende, die Vorstufen des Christenth. und die erste Gestaltung desselben.* 2 Th. (1852). Het bevat een schat van bouwstoffen, doch de schrijver zelf heeft het gegeven als *ein Handb. für älteste Dogmengesch. und System. Exegese des N. T.*, en terwijl hij de leer van Jezus geheel onbehandeld liet, daarentegen niet weinig opgenomen, ¹⁰dat niet rechtstreeks ter zake behoorde.

Wat eindelijk ons vaderland aangaat; betrekkelijk veel is er gedaan voor de Bijbelsche en Evangelische beoefening der Dogmatiek (Muntinghe, Egeling, Heringa, Vinke), maar nog weinig voor de wetenschappelijke, zuiver-historische behandeling van de Theologie des N. V. Van het standpunt der Groningsche school werd menige belangrijke bijdrage tot kennis van het leerbegrip van Paulus en zijne medeapostelen opgenomen, vooral in de eerste jaargangen van *Waarh. in Liefde*. Een zaakrijk compendium gaf de Leydsche Hoogl. J. H. Scholten zijn discipelen in handen in zijne *Geschied. der Chr. Godgeleerdheid gedurende het tijdperk des N. V.*, 2^e uitg. Leiden, 1858, waarin de bekende helderheid en scherpzinnigheid des Auteurs zich even weinig, als de invloed van zijn eigen dogmatisch stelsel verloochent. Eene belangrijke *Bijdrage* ontving de Bijbelsche Theologie in het geschrift van Dr. A. H. Blom, *de leer van het Messiasrijk bij de eerste Christenen, volgens de Hand. d. App.* (1863), eene studie, waaraan niet te vergeefs de eisch van strenge objectiviteit werd gedaan. Op populair-wetenschappelijke wijze beproefde de schrijver dezer Handleiding bepaaldelijk de *Christologie des N. V.* in het licht te stellen, Rott. 1857. Aangaande de *Eschatologie, of leer der toekomstige dingen volgens de geschr. des N. V.* werd een opzettelijk en grondig *Geschied- en uitlegk. onderzoek* ingesteld door J. P. Briët, 2 dd. (1857, 1858). Hetzelfde was vroeger op min gelukkige wijze beproefd door M. A. Jentink in: *Maran Atha, de christel. leer der laatste dingen*

(1852 ¹). Andere geschriften betrekkelijk meer bijzondere punten zullen later ter hunner plaatse vermeld worden.

4. Aan het einde van ons historisch overzicht zien wij, dat, zoo het ook in geenen deele onmogelijk is de Bijbelsche Theologie des N. V. als zelfstandige wetenschap te behandelen, eene vernieuwde poging tot ontwikkeling en volmaking dier wetenschap evenmin overbodig mag heeten. Het bleek tevens, dat aan den eisch der wetenschap te beter wordt voldaan, naarmate haar objectief-historisch karakter te vaster in het oog wordt gehouden, terwijl daarentegen ontijdige inmenging van eigen' dogmatische en philosophische meeningen niet anders dan tot hare wezenlijke schade kan uitloopen. Beurtelings heeft men, gedurende eene reeks van jaren, op één dezer beide klippen gestooten, dat men de onmiskbare verscheidenheid der leerbegrippen aan de handhaving eener denkbeeldige éénheid, of wederom de hoogere éénheid aan de handhaving eener al te sterk gekleurde verscheidenheid heeft ten offer gebracht. Het eerste is inzonderheid vroeger onder invloed van het heerschend Dogmatisme; het laatste bij voorkeur in onzen tijd onder invloed van het toongevend Kriticisme geschied. De ware wijsheid vordert, dat men, de Scylla ontwijkende, zich even ver van de Charybdis verwijderd houde. Een en ander leidt van zelf tot de volgende §.

Verg. Reuss, t. a. p. I, p. 13—28. Baur, a. a. O. S. 1—44. *Weiss, a. a. O. S. 16 u. ff.

Vraagpunten: Van waar, dat de Bijbelsche Theologie des N. V. eene nog zoo betrekkelijk jeugdige wetenschap is? — Welken voor- en welken nadeeligen invloed heeft de Tubingsche school op hare ontwikkeling uitgeoefend? — Is het mogelijk en noodzakelijk, hare beoefening geheel te houden buiten den invloed van een bepaald christelijk-wijsgeerig systeem?

---

1) Verg. onze Kritiek in de *Jaarbb. voor Wet. Th.* IX, bl. 675—729, en de *Replik* ald., bl. 313 en v. 488 en v.

§ 3.

Hare Methode, Hoofdverdeeling en Eisch.

De Methode van ons onderzoek kan uit den aard der zaak geene andere, dan de genetische, chronologisch-analytische zijn. De Hoofdverdeeling der stof wordt bepaald door de eigenaardigheid en den onderlingen zamenhang van de verschillende leerbegrippen, welke in het N. V. worden aangetroffen. Zal hare behandeling aan haar einddoel beantwoorden, zij moet op echt wetenschappelijke wijze, maar tevens in echt Christelijken geest worden ingericht.

1. Bij iedere wetenschap is de vraag naar de Methode harer beoefening van overwegend belang. Al de waarde van een resultaat staat of valt met de deugdelijkheid van den weg, waarlangs het verkregen is. Even spoedig echter valt het in het oog, dat de methode van elke wetenschap wordt bepaald door haar eigenaardig karakter. Als deel der Historische theologie kan de onze aan geen andere wetten gehoorzamen, dan die voor ieder historisch onderzoek gelden. De methode moet alzoo eene genetische zijn, d. i. op den inhoud niet alleen, maar ook op de wording (genesis) der verschillende denkbeelden acht geven. Daarbij zal inzonderheid de historisch-psychologische Exegese hare goede diensten bewijzen. Voorts chronologisch; wij vinden toch in het N. V. eene reeks van geschriften en denkbeelden, van lieverlede ontstaan, niet zelden onder wederkeerigen invloed van den een op den anderen schrijver ontwikkeld, terwijl ook het innerlijk ontwikkelingsprocès van een en denzelfden Auteur (Paulus bijvb.) in geen deele gedurende geheel een jarenreeks onbewegelijk stilstond. „Geschichte ist Le-

bensentfaltung" (Schmid). Hier is dus het bekende voorschrift: „distingue tempora" met allen ernst te behartigen. Eindelijk analytisch, of disjunctief. Wij hebben niet terstond naar het leerbegrip der Apostolische eeuw en bloc, maar naar dat van ieder der verschillende getuigen te vragen, die in het N. T. voor ons optreden. Voorzeker, het moet ons ook hier om de hoogere-éénheid te doen zijn, doch deze treedt eerst dan in het licht, als de onmiskenbare verscheidenheid zich vooraf helder heeft afgeteekend. De synthese heeft geen waarde, wanneer de analyse niet zuiver was. „C'est à l'analyse, que nous demanderons la lumière, qui éclairera notre route; à l'analyse, qui apprend à l'historien à s'effacer lui-même pour ne pas manquer son sujet, qui sait respecter le caractère particulier de chaque fait, de chaque idée qu'elle rencontre, qui reconnaît à chaque époque, à chaque groupe, à chaque individualité même, si mince qu'elle soit, son droit de paraître aujourd'hui encore dans le miroir de l'histoire, ce qu'elle a été autrefois dans la réalité de la vie." (Reuss).

2. De Hoofdverdeeling van het gebied, dat wij optreden, is door het gezegde reeds in beginsel aangeduid. Al aanstonds moeten wij de Theologie van den Heer Jezus Christus, en die van de Apostolische schrijvers van elkander onderscheiden, en de eerste vóór de laatste behandelen. Bij de eerstgenoemde valt het onderscheid tusschen de uitspraken van den Heer bij de Synoptici en in het vierde Evangelie van zelf in het oog. De tegenwoordige stand der wetenschap eischt, dat wij op beiden afzonderlijk acht geven, en alzoo eerst aan den Synoptischen, dan aan den Johanneïschen Christus het oor leenen, om eindelijk op de onderlinge verhouding van beider woorden te letten. Ook het onderzoek van de leer der Apostelen vordert eene gelijksoortige, wederom driededige splitsing. Petrus, Paulus, Johannes, deze drie, en wel in deze volgorde, laten ons achtereenvolgens hunne getuigenis hooren. Rondom deze hoofdfiguren groepeeren zich andere, die meer of min kennelijke geestverwantschap met hen en hunne denk-

beelden toonen. Bij de Petrinische Theologie behoort alzoo het leerbegrip van den brief van Jacobus en Judas, gelijk ook van de Evangelien naar Mattheus en Marcus besproken te worden. Rondom Paulus scharen zich achtereenvolgens Stephaus zijn voorlooper, Lucas zijn medehelper, de schrijver van den brief aan de Hebreëen, zijn geestverwant. Johannes staat alleen, maar de Johannes van het vierde Evangelie en de Brieven ter éene, en de Johannes der Apocalypse zijn genoegzaam onderscheiden, om aan den een' het woord eerst te verleenen, nadat de ander gehoord is.

In deze twee Hoofddeelen is de stof voor ons onderzoek zamengevat, maar nog niet ten volle beheerscht. Wij kunnen toch — aan de eene zijde — het onderwijs van den Heer en zijne Apostelen niet verstaan, zolang wij niet, althans in het algemeen, den grond leerden kennen, waaruit de plant is gegroeid. Zoo moet dan aan beider onderzoek een voorbereidend Hoofdstuk voorafgaan, waarin wel niet de geheele Theologie des O. V. wordt behandeld, maar toch op den Godsdienst, waaruit het Christendom is voortgekomen; op de verwachtingen, die het verwezenlijkt heeft; op den toestand eindelijk, de denkbeelden en behoeften des tijds, waarin de Heer en zijne Apostelen optraden, nader wordt acht gegeven, m. a. w. op het Mozaïsme, het Profetisme, het Judaïsme (van het vroeger Hebraïsme wel onderscheiden). Wij kunnen den inhoud van dit eerste, bloot voorbereidende, maar niettemin onmisbare hoofdstuk best zamenvatten onder den naam van Oud-testamentische grondslagen. Daarop volgt dan als tweede de Theologie van Jezus Christus; als derde die der Apostelen, naar het boven aangeduide bestek: en is nu hiermede alles voltooid? Evenmin als het gebouw, waarvan de fundamenten gelegd, en de muren tot de vereischte hoogte zijn opgetrokken, maar dat nog dak en gevelspits vraagt. In een vierde of laatste Hoofdstuk moet de synthese der thans voltooidde analyse beproefd, m. a. w. de hoogere éénheid van de leer der Apostelen onderling, en van allen met den Heer ter sprake gebracht worden.

Eerst alzoo rijst het gebouw van de Theologie des N. V. voor ons oog, als één welgesloten geheel. „So wird die N. T.-liche Theologie die Aufgabe haben, den organischen Zusammenhang der N. T.-lichen Lehre zu entwickeln” (Schmid). Eerst hier kan men blijven staan. En blijkt het nu, dat geen der aangeduide hoofddeelen of gemist, of anders geplaatst en geordend kan worden, zonder dat de harmonie wordt verbroken, dan is daarmede zoowel het recht als de juistheid onzer hoofdverdeeling gehandhaafd.

3. De Eisch, dat het in te stellen onderzoek te gelijk wetenschappelijk en christelijk zij, zal in deze algemeenheid wel bij niemand tegenspraak vinden. Desniettegenstaande is een enkel woord van opheldering niet overtollig.

Wetenschappelijk is een onderzoek, wanneer het beantwoordt aan den eisch der wetenschap in het algemeen, en in overeenstemming is met die bepaalde wetenschap, waaraan het toegewijd wordt. „Wetenschap is welgegronde en welgeordende kennis, de vrucht van juiste waarneming en wijsgeerig onderzoek” (Mulder). Theologische wetenschap is alzoo welgegronde en welgeordende kennis van God en goddelijke zaken, geput uit die bronnen, waaruit het blijkt, dat deze gekend kunnen worden. Deze wetenschap laat zich bij haar onderzoek voorlichten door het geloof aan God en zijne openbaring, maar dat geloof, in plaats van den geest des onderzoeks te binden of uit te dooven, wekt hem op, en geeft aan zijne werkzaamheid de meest doelmatige richting. Ook voor dit onderzoek geldt alzoo de eisch, dat het grondig, naauwkeurig, volledig, onpartijdig en waarheidlievend zij. De onpartijdigheid moet echter niet worden opgevat als een stelselmatig verzaken en vergeten van alle beginselen, waarvan men anders plag uit te gaan (Voraussetzunglosigkeit), want dit is noch noodig, noch mogelijk. Zij eischt veeleer, dat men, onbevangen van geest en gemoed, zich toegankelijk houde voor iederen indruk, en niets dan waarheid verlange, om het even of die al of niet met onze eigene, geliefkoosde meeningen strookt. Zulk eene waarheidsliefde, die niemand meer dan den beoefenaar der Godgeleerde we-

tenschap voegt, paart zich van zelve met dien zedelijken ernst, die allermintst bij een onderzoek als het onze ontbreken mag. In zoover kan men zeggen, dat echte wetenschappelijkheid niet slechts eene richting is van den geest, maar van geheel het verstandelijk en zedelijk leven, zoodat zij, even als de welsprekendheid, niet slechts eene gaaf, maar ook eene deugd is te noemen.

Dat wetenschappelijk onderzoek zal tevens Christelijk zijn, wanneer het wordt aangevangen en voortgezet 1° van een Christelijk standpunt. Ook bij het onderzoek der leer van Jezus en de Apostelen kan men onmogelijk vergeten, wat hooge beteekenis het N. V. voor het Godsdienstig en Christelijk leven bezit. De Godgeleerde, die waarlijk Christen is, kan dit zijn geloof niet verzaken, zoodra hij het gebied der wetenschap optreedt. Dat wordt dan ook volstrekt niet gevorderd; het gelooven leidt ook hier tot te beter kennen en weten, gelijk het laatste wederkeurig in staat stelt tot te beter gelooven (1 Joh. 5 : 13). Intusschen, Christelijk en kerkelijk standpunt moeten ook hier volstrekt niet verward worden. De H. S. des N. V. wordt hier uitsluitend beschouwd en geraadpleegd als historische oorkonde; de vraag, of zij nog meer is dan dit, en in welke verhouding zij staat en staan moet tot het geloof en het leven des Christens behoort uitsluitend op het gebied der Christelijke Dogmatiek, en blijft dus hier onbesproken. Voorts moet ons onderzoek 2° in Christelijken geest worden ingesteld, d. i. in den geest van waarachtigen ootmoed, die eigen beperktheid erkent; van levend geloof, dat te krachtiger opwekt om de verborgenheden van het Godsrijk te weten; van warme liefde voor het Evangelie vooral, die zich gemakkelijk en gaarne in den geest der gewijde schrijvers verplaatst. Ook hier is de sympathie de onafwijsbare voorwaarde der diepere intelligentie. Eindelijk 3° tot een Christelijk doel: persoonlijke heiliging door de kennis der waarheid; opbouw van het Godsrijk in en rondom ons; en langs dien weg bovenal verheerlijking van Hem, tot wien alle dingen, ook op het gebied der wetenschap zijn.

Verg. Schenkel, a. a. O. S. 61. ff. * Nitzsch, a. a. O. S. 225, en onze Verhand. over de Christelijke Theologie, als wetenschap des geloofs, voorkom. in *Voor Kerk en Theol.* 1871. II, bl. 81 en verv.

Vraagpunten: Het belang der methode op theologisch gebied. — Kritiek van eenige andere hoofd- en onderverdelingen. — In hoever is volstrekte onpartijdigheid bij ons onderzoek onmisbaar, mogelijk, wenschelijk? — Is een zuiver historisch onderzoek, als hier wordt beproefd, wel ten volle vereenigbaar met den eerbied, dien men aan de H. S. is verschuldigd?

EERSTE HOOFDSTUK.

OUD-TESTAMENTISCHE GRONDSLAGEN.

---

§ 4.

Het Mozaïsme.

Het Mozaïsme is die Godsdienstig-staatkundige inrichting, welke het Israëlitische volk aan Mozes te danken heeft, en ten gevolge waarvan het eene geheel éénige plaats in de ontwikkelingsgeschiedenis van het Godsdienstig leven der menschheid heeft ingenomen. Haar Hoofdkenbron is de kanonieke Schrift des O. V., haar Grondslag bijzondere openbaring, haar Karakter monotheïstisch, haar Vorm theokratisch, haar Eerdienst symbolisch-typisch, hare Strekking rein zedelijk, haar Standpunt dat van uitwendig gezag, maar te gelijk van welbewuste voorbereiding voor hooger ontwikkeling.

1. Het gebouw van de Theologie des N. V. rust geheel op oudtestamentischen grondslag. Het Evangelie is in in-

houd en vorm onverstaanbaar, zonder kennis der profetische Schrift, en deze wijst op hare beurt naar Mozes en den door hem gestichten Godsdienst terug. (Verg. Joh. 4 : 22. 2 Tim. 3 : 15.)

2. Dat het Israëlitische volk bepaaldelijk in de Godsdienstgeschiedenis eene geheel éénige plaats bekleedt, kan door niemand ontkend worden. In koophandel en weelde staat het bij de Pheniciërs, in kunst en wetenschap bij de Grieken, in dapperheid bij de Romeinen en anderen achter. Op Godsdienstig gebied daarentegen treffen wij onder Israël denkbelden, inrichtingen, verwachtingen aan, die wij in dezen vorm nergens elders ontmoeten; historische figuren, wier wedergade men vruchteloos zoekt; een zelfgevoel vooral, dat slechts de vrucht van den buitensporigsten hoogmoed, of anders van een onschatbaar voorrecht kan zijn. (Deut. 4 : 7. 33 : 29. Ps. 89 : 16. 147 : 19, 20.) Die ob- en subjectieve hoogte, waarop Israël staat, kan alleen uit het Mozaïsme verklaard worden.

3. Tot rechte kennis en beoordeeling van het Mozaïsme is die van Mozes zelve noodzakelijk. Zij wordt deels uit ongewijde (Egyptische, Grieksche, Romeinsche), deels uit gewijde bronnen geput. (De H. S. inzonderheid des O. V., allermeest de Pentateuch.) Niet alles intusschen is zuiver Mozaïsch, wat zich naar den naam van Mozes genoemd heeft, evenmin als alles Christelijk is, wat met den naam van Christus verbonden wordt. Het is de even onbetwistbare als belangrijke roeping eener grondige kritiek om de oorspronkelijk-mozaïsche elementen te onderscheiden van wat daaraan later, hetzij als ontwikkeling, hetzij als verbastering toegevoegd is.

4. Bij al hetgeen Mozes met andere Godsdienststichters der oudheid gemeen heeft, blijft zijne persoonlijkheid, zijn karakter en zijn werk volstrekt onverklaarbaar, indien hij geen tolk en drager geweest is eener bijzondere Goddelijke openbaring. Begrip, mogelijkheid, werkelijkheid, kenteekenen dier bijzondere openbaring worden door de Dogmatiek in het licht gesteld. De Bijbelsche Theologie constateert

slechts het feit, dat Mozes als een buitengewoon gezant van God opgetreden (Num. 12 : 6—8), door tijdgenoot en nakomeling (Deut. 34 : 10—12), ja ook door Jezus en de Apostelen (Matth. 15 : 3—6. Rom. 3 : 2) erkend is geworden, en zich zelve heeft gehandhaafd, niet slechts door teekenen en voorzeggingen, maar inzonderheid door de innerlijke voortreffelijkheid zijner Godsdienstleer, welke het nog nimmer gelukt is op bloot-natuurlijke wijs te verklaren. De Goddelijke openbaring echter, aan Mozes geschied, wordt op hare beurt wederom in een vroeger voorleden, en is de voortzetting eener gulden lijn van heilsbeloften, waarvan de oorsprong zich in de grijze oudheid verliest (Exod. 2 : 24, 25). Slechts op het standpunt van het Supranaturalistisch-theïsme kan het Mozaïsme begrepen worden. Zelfs een zeer vrijzinnig Godgeleerde onzer dagen vond zich door de macht der waarheid gedwongen, het uit te spreken: „die alt-testamentliche Religion ist nur aus Offenbarung in besondern geschichtlichem Sinn zu erklären, d. h. daraus, dass Gott diesem Volke Männer erweckte, in deren ursprünglicher religiös-sittlicher Anlage, sowie in den Führungen ihres innern und äussern Lebens die Empfänglichkeit gegeben war, den sich mittheilenden erlösenden Gotteswillen gegenüber der Menschheit, die befreiende religiöse Wahrheit schlechthin ursprünglich zu verstehen, nicht wie ein Ergebniss menschlicher Weisheit und Geistesarbeit, sondern als eine freie Gabe der göttlichen Gnade. *Nur wer das offen erkennt, kann gegen das A. T. geschichtlich gerecht sein*“.

(H. Schultz.)

5. Het Mozaïsme vertoont van den aanvang af een streng-monotheïstisch Karakter. Het erkent Jahve niet slechts als den oppersten, maar als den éénigen God (Deut. 6 : 4), nevens wien aan geen schepsel in hemel of op aarde Godsdienstige hulde mag toegewijd worden. Heeft Israël zich in de woestijn en later aan afgodendienst schuldig gemaakt (Amos 5 : 25, 26), het geschiedde in lijnrechten strijd met het Mozaïsch beginsel, dat den dood op deze overtreding bedreigt. Er is evenmin grond om te stellen, dat dit Mo-

notheïsme langs den weg van traspgewijze ontwikkeling uit een vroeger Polytheïsme is voortgekomen, als om het uit de eigenaardigheid van het Semitisch ras te verklaren. „Ce qui domine dans l'histoire des Juifs, ce n'est pas la race, mais la religion; deux choses distinctes, et qui ne s'expliquent pas mutuellement” (La Boulaye). Alles dringt veeleer om, in wat vorm dan ook, aan eene persoonlijke Godsopenbaring te denken, aan de stamvaders der natie geschonken, door hun kroost in Egypte vergeten, aan Mozes vernieuwd, en in het Mozaïsme met nieuwe elementen verrijkt. Ten gevolge dier openbaring kent Israël den Heer aller dingen, den almachtigen Schepper van hemel en aarde, in zijne éénheid, oppermajesteit, geestelijke natuur en vlekkelooze heiligheid, met barmhartigheid en getrouwheid gepaard. Die waarheid is hier de spil, waarom zich alles beweegt: „le dogme des dogmes.” Hare kennis verheft Israël boven alle volken der aarde, en is de onveranderlijke voorwaarde van nationaal en persoonlijk geluk. Echter verheft zich het uitzicht op dit laatste in den regel niet verder dan déze zijde des grafs (Exod. 20 : 12). Hoe vast de hoop van enkelen zelfs in den dood aan den Eeuwigelevende vasthield, leven en onverderfelijkheid zijn eerst door het Evangelie aan 't licht gebracht (2 Tim. 1 : 10).

6. Het verbond, dat God naar zijne beloften met Israël door tusschenkomst van Mozes als middelaar opricht, wordt de grondslag der Theokratie. Het woord is van Fl. Josephus afkomstig (*contra Apion.*, II. 16); de zaak kan noch als eene nabootsing van andere, bijv. Egyptische Godsdienstvormen; noch als bloot natuurlijke vrucht van een bekrompen Particularisme; noch als onwillekeurig gevolg van reactie tegen het Heidendom opgevat worden. Zij was het werk der vrije en genadige verkiezing van Hem, die, waar Hij Heer is der gansche schepping, Israël meer bijzonder tot het volk zijns eigendoms maakte. De bondsacte der aldus gestichte theokratie was de Sinaïtische wetgeving; haar zetel het heiligdom; haar grenspaal, niet het ontstaan van het koningschap, waardoor zij louter gewijzigd werd, maar de onder-

gang van den Israëlitischen staat, en hare hoogste weldaad de verschijning van Hem, die voor altijd den scheidsmuur tusschen Israël en de volken deed vallen. Eerst bij de erkenning van dit haar theokratisch karakter is de geschiedenis van Israël geloofbaar, tot zekere hoogte begrijpelijk, en in haren geheelen samenhang de gedurig klimmende openbaring der oppermajesteit Gods.

7. Als Verbonds-God wil God niet slechts door Israël erkend, maar ook plechtig vereerd worden op eene Hem welgevallige wijze. Die eerdienst, door Mozes verordend, vertoont een symbolisch-typisch karakter (Kol. 2 : 16, 17. Br. a. d. Hebr.). De uitwendige vormen zijn de aanschouwelijke uitdrukking van hooger Godsdienstige denkbeelden; de tegenwoordige plechtigheden tevens afschaduwing van nog toekomstige personen en zaken. (*Typi personales et reales.*) Typen en symbolen zijn in geenen deele hetzelfde. Het symbool staat tegenover de idee, als hare verzinnelijke uitdrukking; de type tot de antitype, als de schaduw tot de werkelijkheid. Het symbool beeldt het onzichtbare af; de type beeldt het nog verborgene vóór. Het een en het ander zien wij vereenigd in de voornaamste Godsdienstige handeling, gelijk van elken Godsdienst, zoo ook van het Mozaïsme, het offer. Het is symbool der vrijwillige toewijding aan God, en bepaaldelijk het zoenoffer type van het volkomen offer des N. V. „Der Begriff des Typischen ist unzertrennlich vom Begriff einer theologischen Entwicklung, wo das Gegenwärtige mit dem Zukünftigen geschwängert ist” (Martensen). Regelen voor de nadere verklaring van bijzonderheden geeft de Symboliek en Typiek des O. V.

8. Is alzoo de vorm van het Mozaïsme ééne verhevene accommodatie naar den onontwikkelden toestand des volks, zijne Strecking mag rein zedelijk heeten. Het religieus en het ethisch element zijn hier op het innigst zamengesmolten. De vlekkelooze heiligheid van den Koning Israëls wordt te gelijk het hoogste ideaal van den onderdaan (Lev. 19 : 2); het besef van eigen onheiligheid, de behoefte aan schuldvergeving, de zucht tot dankbare verheerlijking Gods door

den offerdienst te gelijk gewekt en bevredigd, en de geest van liefde, barmhartigheid, menscheijkheid, zelfs bij het strengste Particularisme, door eene wetgeving aangekweekt, die tot in de kleinste bijzonderheden den toelag vertoont om godsdienst en leven ten nauwste met elkaar te verbinden. Ten onrechte beweert men, dat de Mozaïsche bedeeing slechts op legaliteit, niet op eigenlijke moraliteit zou aangelegd zijn, daar zij louter uitwendige daden, geen innerlijke beginselen regelt. Reeds de aanhef van den Dekaloog staaf het tegendeel (Exod. 20 : 2); bij al de ervaring van den schrik des Heeren staat de eisch der liefde tot Hem op den voorgrond (Deut. 6 : 5), en waar Jezus de hoofdsom der wet tot dit ééne voorschrift terugbrengt, daar getuigt het echt Israëlitisch geweten, dat Hij haar volkomen juist heeft vertolkt (Marc. 12 : 28—34). Wat op zichzelf beschouwd met dit hoog-zedelijk karakter van het Mozaïsme min of meer in tegenspraak schijnt (zie b. v. Exod. 3 : 21, 22. 1 Sam. 15 : 3), moet met een oog op het geheel, bij het licht van zijnen tijd, en in verband met de bijzondere Godsregeering verklaard worden.

9. Toch was het der wet onmogelijk, de vervulling van haren rechtmatigen eisch bij den zondigen mensch te bewerken. Haar Standpunt was dat van uitwendig gezag, als dat van den paedagoog tegenover den onmondigen en losbandigen knaap (Gal. 4 : 1, 2). In het Mozaïsme staat de mensch tot God, niet als het kind tot den vader, maar als de onderdaan onder den koning, of de overtreder tegenover den rechter. Ver de meeste geboden vertoonen dan ook een prohibitief karakter (Kol. 2 : 21), en gelijk het leven aan de gehoorzaamheid, zoo is de dood aan de overtreding verbonden (Gal. 3 : 10). Wel is hier de liefde Gods aanvankelijk geopenbaard en erkend (Exod. 34 : 6, 7. Ps. 103 : 13. 1 Kon. 19 : 11—13), maar voor het ontwaakt geweten treedt zij doorgaans op den achtergrond bij zijne heiligheid en rechtvaardigheid, die telkens nieuwe strafgerichten noodzakelijk maakt. Zoo wordt dan ook de liefde tot Hem wel geëischt, maar niet bewerkt door de wet (Rom. 8 : 15) Wel

kent ook het Mozaïsme de belofte eener herschepping des harten (Deut. 30 : 6), maar de letter, als zoodanig, doodt (2 Kor. 3 : 6). In dit opzicht is de geest en kracht van het Mozaïsme uitnemend gesymboliseerd in de houding des volks bij de wetgeving (Exod. 20 : 18—21).*

10. Aldus beschouwd, zou het Mozaïsme minder voorbereiding, dan tegenstelling van het Christendom zijn, indien daarin — wat hier allermint mag voorbijgezien worden — geene plaats voor hooger' ontwikkeling overbleef. Maar dezelfde Godsopenbaring, die het Mozaïsme gesticht had, had tevens zijne ontwikkeling door het Profetisme gewaarborgd (Deut. 18 : 15—18). Het Mozaïsme draagt eene particularistische kleur, maar universalistisch zijn de herinneringen van oude heilbeloften, die het ongeschonden bewaart (Gen. 3 : 15. 49 : 10), en de aspiratiën, die zijne tolken op het hoogste standpunt hunner godsdienstige ontwikkeling uitspreken (Num. 11 : 29. 1 Kon. 8 : 41—43). Zoo vertoont het in zich zelf eene harmonische éénheid, doch niet die van het voltooide gebouw, maar van het hechte fundament, waarop verder moet voortgebouwd worden.

Verg. over de Theol. des O. V. in het algemeen de geschr., § 2 aangehaald, waarbij men voege het hoogst belangrijk werk van * L. Diestel, *Geschiede des A. T. in der Chr. Kirche* (1869). — Over de geschiedenis van Israël en het O. T. die van Hess, * v. Kalkar (1845. Holl. vert.), * J. H. Kurtz (1853, 1858), H. Ewald (1851—1855), * de *Voorlezingen* van I. da Costa, *Over waarh. en waardij der Schriften v. h. O. V.* (1844), en, niet het laatst, E. W. Hengstenberg, *Geschiede des Reiches Gottes unter dem A. B.*, I.—III. (1869—1871). Van modern standpunt is *de Godsdienst van Israël* door den Hoogl. A. Kuenen (1869 en verv.) op eene wijze beschreven, die eene meer gebijzonderde opgave van zijne geestverwanten en voorgangers t. a. p. overbodig maakt. Verg. de uitvoerige en belangrijke beoordeeling van dit werk door P. Hofstede de Groot, *W. in L.* 1870, bl. 65—144. — Over Mozes raadplege men het Art. van Vaihinger, in Herzog's *Real Enc.*, benevens de daar aangeh.

Litteratuur, als ook het Art. *Egypte*, van Lepsius. — Over de openbaring des O. V. * Auberlen, *de Goddel. Openb.* enzv., uit het Hoogd. door G. Barger (1862), I. bl. 120 en verv. C. F. Trip, *Über die Theophanien d. A. T.* in de *Werken* van het *Haagsch Gen.* (1856), * A. Dillmann, *Über den Ursprung der A. T.-lichen Relig.* (1865). — Over de Theokratie de Prijsverh. van * C. H. v. Kalkar, *Haagsch Gen.* 1842, en de Artt. *Könige, Volk Gottes* en and. in Herzog's *Real. Enc.* — Over den Moz. eeredienst * Bähr, *Symbol. des Mos. Cult.* Heidelb. 1837. * Kurtz, *das Mos. Opfer* (1842), en *über die Symb. Dignität der Zahlen und der Stiftshütte*, Stud. u. Krit. 1844. II. Over het offer nog meer bepaald het Art. *Opfercultus* van Oehler, in Herzog's *Real. Enc.* Over den priesterstand * L. Küper, *das Priesterthum des A. B.* (1865). Over het (vooronderstelde) menschenoffer in Israël, * C. H. van Herwerden, in *Waarh. in L.*, 1868, I. — Over geschiedenis, waarde en regelen der Typologie * Tholuck's belangrijk Art. *Vorbild*, aldaar, benevens de daar aangeh. Litt. — Over de Moz. wetgeving, behalve de bekende werken van Michaëlis, Saalschütz en and. A. R. S. Piccardt, *de legislat. Mos. indole morali* (1869). * P. Hofstede de Groot, *Opvoed. d. Menschd.* D. I., elfde tot dert. Voorlezing. — Over de kiemen van later ontwikkeling in het Mozaïsme aanwezig, * Tholuck, *das A. T. im N. T. Zwei Beilage zu dem Comment. über d. Hebr. br.* Umbreit, *das Euang. im A. T.*, Stud. u. Krit. 1849. I. — G. K. Meijer, *die Patr. Verheissungen* u. s. w. (1859). R. Kübel, *Das alt-testamentl. Gesetz und seine Urkunde.* Ein Beitrag zum Verständniss seiner Stellung und Bedeutung in der Entw. der Göttl. Offenb. (1867).

Vraagpunten: Het verschil en verband van het O. en N. V. — Overzicht en kritiek der verschillende opvattingen van het Mozaïsme. — Is het mogelijk, het ontstaan van het Monotheïsme in Israël langs bloot natuurlijken weg te verklaren? — De hypothese van den steendienst. — Wat is de zin van Amos 5 : 25 en 26? — Overeenkomst en verschil der Theokratie en der latere

Hierarchie. — In hoever is het Mozaïsme geheel oorspronkelijk? (Spencer en Witsius). — De verschillende vormen der bijzondere openbaring. — Het symbolisch karakter, ook van andere oude godsdiensten. — Waaruit de vroegere overschatting, waaruit de latere miskennis der Typologie te verklaren? — Nadere aanwijzing van het symbolisch-typisch element in bijzondere soorten van offeranden. — In hoever de Mozaïsche wetgeving, met andere vergeleken, ten bewijze voor den goddelijken oorsprong van het Mozaïsme kan dienen? — Het Mozaïsme en de latere heilsverwachtingen.

§ 5.

Het Profetisme.

Het Profetisme, in zijne soort niet minder éénig dan het oorspronkelijk Mozaïsme, en evenmin op rationalistische als op magische wijze te verklaren, is te gelijk de handhaving en de aanvulling van vroeger openbaring geweest, en als zoodanig een onschatbare weldaad, niet slechts voor Israël, maar ook voor de heidensche wereld. Het heeft den weg gebaad voor het Evangelie des N. V., op inhoud en vorm zijner prediking belangrijken invloed geoeffend, en zijne hooge waardij boven redelijken twijfel verheven.

1. Had Mozes als Profeet hoog boven zijne tijdgenooten gestaan (Num. 12 : 6—8), ook na hem traden nu en dan buitengewone Godsmannen op. Reeds in den tijd der Richteren zien wij enkele profeten verschijnen (Richt. 4 : 4. 6 : 8), schoon eerst met Samuël de periode van het doorlopend Profetisme een aanvang neemt. Hij schijnt de stichter te zijn geweest der dusgenaamde profetenscholen, die straks onder Elia en Elisa tot hooger ontwikkeling kwamen. Zijne eigene verhouding tegenover Saul en David vertegenwoordigt te gelijk die zijner opvolgers tegenover latere koningen. Als

handhavers der Theokratie treden zij uit verschillende standen en kringen te voorschijn, door Jahve zelven geroepen. Zij staan in geenen deele bóven de wet, maar handhaven haar gezag, prijzen hare geestelijke opvatting aan, en vertolken Gods daden en raadsbesluiten, waarin zij dieper dan anderen staren. Daarom dragen zij ook den naam van dienst-knecht Gods (בְּלִאֵי יְהוָה), spreker (נְבִיא), ziener (רֹאֶה) en and., in meer dan één opzicht van de priesters bepaald onderscheiden. Zij leeren het volk de teekenen der tijden verstaan, ja niet zelden doen zij eigenlijk gezegde voorspellingen hooren, d. i. bepaalde aankondigingen ook van zulke gebeurtenissen der toekomst, die zich langs natuurlijke weg onmogelijk berekenen lieten. Zoo weinig reden er is om het voorspellen der toekomst voor de voornaamste roeping der profeten te houden, zoo weinig grond vindt eene waarlijk onpartijdige kritiek, om de voorspelling van het verborgene (contingente), dat met de ontwikkeling van het Godsrijk in organischen samenhang stond, a priori geheel van hunne werkzaamheid uit te sluiten. De stelling, dat de kennis der profeten in géén geval buiten de natuurlijke grenzen der menschelijke wetenschap trad, is zoowel met de uitspraken hunner zelfbewustheid als met wel geconstateerde feiten in onverzoenlijken strijd.

2. Dat het Israëlitisch Profetisme een geheel éénig verschijnsel mag heeten, blijkt zoowel, waar het op zichzelf beschouwd, als waar het met de heidensche Mantiëk vergeleken wordt. Slechts op theïstischen bodem kon een plant als deze ontluiken; slechts als schakel in een keten van bijzondere heilsbedeelingen laat zich het Profetisme verklaren. Ook hier is geen andere keus, dan tusschen een bovenna-tuurlijke opvatting of eene onnatuurlijke voorstelling. Wie het Profetisme rationalistisch verklaart, vergeet dat de uitspraak van het menschelijk gevoel en het profetisch bewustzijn der zieners vaak lijnrecht tegenover elkander staat (1 Sam. 15 : 11. 16 : 6, 7. 2 Sam. 7 : 3—7), en maakt geheel de Theokratie ten slotte tot een werk van overleg en berekening, begunstigd door den loop der omstandigheden. De

Israëlitische profeet ziet meer dan anderen, omdat hem meer dan anderen door God is medegedeeld. Ongetwijfeld was de vatbaarheid voor die mededeeling bij de profeten in niet gewone mate aanwezig, maar de bron hunner persoonlijke gewisheid aangaande het heden en de toekomst was in bijzondere openbaring gelegen, in verschillenden vorm aan hen boven velen verleend. Met de onhoudbare theorie eener bloot magische en mechanische inspiratie valt nog het feit dier inspiratie-zelve niet weg. De profetie was de gerijpte vrucht, niet van divinatie alleen, maar van revelatie, waarvan inhoud en vorm aan de individualiteit der profeten en den oogenblikkelijken toestand zich aansloot, zonder zich alleen uit dezen te laten verklaren. „De geschiedenis is de aanleiding tot de voorspelling, maar niet hare maat” (Delitzsch). Echte profetie komt door de samenwerking van den Goddelijken met den menschelijken factor tot stand, en bouwt op de gegevens van het voorleden en heden voort, om van daar den blik op de geheimen der toekomst te richten.

3. Het Profetisme staat tot het Mozaïsme in zeer nauwe betrekking. Het handhaaft de voorschriften van dit laatstgenoemde, die anders gedurig vergeten worden (Mal. 4 : 4, 5), maar ontwikkelt tevens zijnen dogmatischen inhoud, en voegt er wezenlijke nieuwe elementen aan toe. Had het Mozaïsme Gods éénheid verkondigd, Israëls profeten verheffen tevens zijne majesteit op onnavolgbaren toon, en zwaaien den geesel der satyre tegen de dwaasheid der afgoderij (Jes. 40 en 44). Het begrip van den Engel des Verbonds en den Geest des Heeren treedt in het profetisch woord veel sterker dan bij Mozes te voorschijn (Jes. 63 : 9, 10). Zoowel de Angelologie als de Daemonologie, waarvan het Mozaïsme slechts vluchtige sporen bevatte, worden inzonderheid door de latere profeten veelzijdig en krachtig ontwikkeld. Ook de verwachting van opstanding en gericht na den dood, waarvan Mozes gezwegen had, wordt door sommigen hunner nadrukkelijk uitgesproken (Jes. 25 : 6—9. 26 : 19. Ez. 37 : 1—14. Dan. 12 : 2, 3). — Was reeds het Mozaïsme in beginsel rein zedelijk, met voorliefde richt vooral het profetisch woord op den geeste-

lijken aard van Gods geboden het oog, en dringt tegenover een mechanisch Formalisme en Ritualisme op de innerlijke toewijding aan God als het essentiële van den offerdienst aan (1 Sam. 15 : 22. Jes. 1 : 11—18. Mich. 6 : 6—8). — Was eindelijk het Mozaïsme particularistisch, de profeten plaatsen zich als op den scheidsmuur, dien zij nog niet wegnemen kunnen, en verkondigen een Godsrijk, dat van Jeruzalem uitgegaan, alle volken omvat (Jes. 2 : 4); een gouden eeuw der toekomst, schooner dan de heiden in het voorleden zich voorstelde (Jes. 11 : 6—9).

4. Ook de Messiaansche profetie, zoowel in den engeren als in den ruimeren zin — die betrekkelijk den persoon en het rijk van den Messias — kan in zekeren zin als ontwikkeling van het Mozaïsme beschouwd worden. Zij is de voortzetting eener gouden lijn van beloften, in den Pentateuch bewaard, waarmede de profeten en hunne tijdgenooten alrede bekend waren (zie § 4. ¹⁰). Het stamhuis van David, zelf een profeet door het verhevenst uitzicht verblijd (2 Sam. 23 : 1—7. Matth. 22 : 43. Hand. 2 : 30), wordt het uitgangspunt der schoonste verwachtingen, in gedurig helderder omtrekken afgeschadwd. Bij de vroegste profeten, Joël (H. 2 : 28—32), Amos (9 : 11, 12), Hosea (3 : 5) spreken zij in nog meer algemeene vormen zich uit, maar reeds bij Micha (H. 4, 5), en inzonderheid bij Jesaia wordt het beeld van den vurig gewenschten Davidsspruit met steeds krachtiger verwen geteekend (Jes. 7 : 14. 9 : 1—6. 11 : 1—10). Aan de schildering zijner koningsheerlijkheid sluit die zijner profetische en hoogepriesterlijke werkzaamheid, inzonderheid in de laatste hoofdstukken van Jesaia zich aan (H. 42. 49. 50 : 4—11. 52 : 13—53 : 12). Is hier ook de Davidsspruit niet vergeten (H. 55 : 3), thans is het echter inzonderheid de Knecht des Heeren, die zijn heil niet slechts aan Israël, maar ook aan de Heidenen boodschapt, schuldeloos lijdend voor schuldigen tusschentreedt, en als de ware, geestelijke Israël te gelijk de bronwel wordt van tijdelijk en geestelijk heil voor alle volken der wereld. — Wat alzoo reeds vóór de ballingschap aangeduid is, wordt

gedurende dat tijdperk bewaard, herhaald, met nieuwe trekken verrijkt. Als op de puinhoopen van het verwoest Jerusalem ziet Jeremia den Davidstroom in schooner' luister herrijzen (H. 23 : 5, 6), terwijl hij straks al de geestelijke heerlijkheid der Nieuwe bedeeling tegenover de Oude laat uitkomen (31 : 31—34). Ezechiël schetst den Davidszoon onder het liefelijk beeld van Ceder (H. 17 : 22—24) en Herder (34 : 23), en ziet een stroom des levenden waters uit den nieuwen tempel te voorschijn schieten (47 : 1—12). Daniël staat als wereldprofeet op eene hoogte, van waar hij in de stilte van den nacht het aardsche Monarchenbeeld voor zijne voeten vergruizelen en het Koningrijk der hemelen, gesymboliseerd in de gestalte van eens Menschen zoon, op de wolken des hemels ziet komen (H. 2, 7). — En ook na de ballingschap vertoont zich dezelfde heilsverwachting in veelzins gewijzigde vormen, maar met wezenlijk gelijksoortigen inhoud. Haggai (H. 2 : 7—10) verbeidt eene openbaring der Godsregeering ook onder de heidenen, die de heerlijkheid van den tweeden tempel ver boven die des eersten verhoogt. Zacharia ziet de priesterlijke en koninglijke waardigheid vereenigd in de Davidsspruit, die zachtmoedig tot de ellendigen komt (H. 6 : 12, 13. 9 : 9). Maleachi, die in Hem den Engel des verbonds ziet verschijnen, kondigt tevens den tweeden Elia als zijnen voorlooper aan (H. 3 : 1. 4 : 5). Elk profeet staat op de schouders der voorgangers; allen te zamen wijzen naar éénen, die het einddoel is van Wet en Gezicht.

5. Geen wonder, dat zulk een Profetisme onschatbaar weldadig voor Israël heeten mocht. Het was de voortdurende drager der openbaring, bolwerk van den godsdienst, en als 't ware het onomkoopbaar geweten van den theokratischen staat. Door het Profetisme zag Israël te gelijk zijn voorleden gehandhaafd, zijn heden verhelderd, zijne toekomst gewaarborgd. Van daar, dat het bezit van profeten als een uitnemend voorrecht beschouwd (Neh. 9 : 30. Amos 2 : 11), hun gemis als eene nationale ellende betreurd werd (Ps. 74 : 9). — Zelfs voor het heidendom heeft het Profetisme uitnemend gewerkt. De werkzaamheid toch van sommige

profeten ook buiten het land der belofte (Eliza, Jona, Daniël) had de bepaalde strekking om de vestiging van het Godsrijk in ruimer' kring voor te bereiden. Vooral is de Grieksche vertaling van het profetisch woord daartoe bij uitnemendheid dienstbaar geweest.

6. Alzoo heeft het Profetisme beide onder Israël en in de heidenwereld den weg gebaad voor het Evangelie des N. V. Immers, het heeft het Monotheïsme gehandhaafd, zonder hetwelk eene nadere heilsopenbaring niet denkbaar was. Het heeft het zondsbewustzijn gewekt en gescherpt, dat te vuriger naar verlossing deed uitzien. Het heeft, waar die hoop vruchteloos scheen, haar levend gehouden, en tegenover den schrik der wet den troost der belofte gepredikt. Zelfs moest geheel de persoonlijkheid, het werk en het lot der uitnemendste profeten ten schaduwbeeld verstreken van Hem, die kroon en middelpunt zijn zou van alle openbaringen Gods (Jes. 61 : 1. Verg. Luc. 4 : 18, 19. 12 : 40. 23 : 37).

7. Ook voor den beoefenaar der Bijb. Theol. des N. V. heeft de studie van het profetisch woord des O. T. onmiskenbaar belang. Op inhoud en vorm der eerste Evangelieprediking heeft het veelzijdigen invloed geoefend. Het Evangelie treedt op, als vervulling van profetische uitzichten, en beroept zich, ten waarborg zijner goddelijkheid, op profetische uitspraken (Luk. 24 : 27. Hand. 17 : 3 en vele and. pll.). In den spiegel dezer Schrift heeft de Heer zijn eigen beeld aanschouwd, en hebben duizenden Hem als den Christus herkend. Zoowel de beschrijving van zijn persoon, als de voorstelling van zijn werk in het N. V. vindt haren sleutel in het spraakgebruik en de plechtigheden des Ouden. Ja, hoe groot het onderscheid zij tusschen den vorm der Profetische en der Apostolische uitspraken, de invloed der eerste op de laatste is ook op dit punt onbetwistbaar. De Eschatologie des N. V. bijvb. is voor een goed deel in het kleed der vroegere profetische beeldspraak gehuld, en doet een versterkten weerklank hooren van oud-testamentische stemmen. Verzuim het raadplegen der Profetische Schrift, en de Apos-

tolische zal u deels onverstaaubar, deels ongeloofelijk zijn. Beschouw de laatste in het licht van de eerste, en hare waarheid en goddelijkheid blinkt telkens schooner u aan. Dat het daarbij intusschen noodig is, inhoud en vorm der profetie bij hare verklaring wel te onderscheiden, en zich aan de ééne zijde tegen realistische miskenning der oosterse beeldspraak, aan de andere tegen spiritualistische verdamping der hier verkondigde werkelijkheid behoedzaam te wapenen, behoeft nauwelijks herinnerd te worden. Bepaalde regelen voor de interpretatie van het profetisch woord geeft de Hermeneutiek des O. V.

Over het Profetisme in het algemeen verg. men, behalve de Monographiën van A. Knobel (1838), F. B. Koster (1838) en H. Ewald (1840), * F. Delitzsch, *die Bibl. proph. Theol.* u. s. w. 1845 (aangekondigd in de *Jaarbb.* D. II. bl. 169 en verv.), vooral de belangr. Artt. van * Oehler, *Prophetenthum* en *Weissagung des A. B.* in Herzog's *Realencycl.* XII en XVII. * Tholuck, *die Propheten und ihre Weissagung*, u. s. w. (1860). — Over de Mess. voorspellingen meer bepaald het Art. * *Messias* bij Herzog, *R. E.* IX. Hoffmann, *Weissagung und Erfüllung*, (1841). * Hengstenberg, *Christol. d. A. T.* 2^e Aufl. (1854). J. J. van Oosterzee, *Christologie*, I. bl. 39—74. II. bl. 543—554. Verg. ook Düsterdieck, *de rei profeticae in V. T., quam universae tam Messianae naturae ethicæ.* (1852). K. Köhler, *der Profetismus der Hebr. und die Mantik der Griechen*, (1860.) G. Baur, *Geschichte der A. T. Weissagung*, (1861.) W. Neumann, *Geschichte der Messian. Weissagung in A. T.* (1865), en allermeeest het hoogst lezenswaardig geschrift van * Küper, *das Prophetenthum des A. B. übersichtlich dargestellt*; eene krachtige poging om het Profetisme te waardeeren bij het licht van een Schriftuurlijk openbaringsgeloof, 1870. Van tegenovergesteld standpunt werd de vraag besproken door J. Steeg, *de Messias volg. de Prof.* Uit het Fransch (1867.)

Vraagpunten: Hoe wordt de gave der profetie door de profeten zelve beschreven? — Is er grond om aan deze uitspraak hunner zelfbewustheid vertrouwen te schenken? — Geschiedenis en kenteekenen van het Pseudoprofetisme. — De profetenscholen. — De betrekking van het profetenambt tot het priester- en koningschap. — Organische zamenhang en ontwikkeling der Messiaansche profetie. — Grond en beteekenis van het verdwijnen der profetische gave in Israël. — Eigenaardigheid van de profeten des Ouden, tegenover die des Nieuwen Verbonds.

§ 6.

Het Judaïsme.

Het oorspronkelijk Hebraïsme, door het woord van Mozes en de Profeten gevoed en gelouterd, komt in het later Judaïsme in geen deele tot een toestand van normale ontwikkeling, maar veeleer van teruggang en diepe verbastering. In dat licht openbaart het zich bij een blik op de godsdienstige gesteldheid, denkbeelden en behoeften van de tijdgenooten des Heeren. De kennismeming van dit een en ander is noodig om inhoud en vorm der uitspraken van Jezus en de Apostelen wel te verstaan en naar eisch te waardeeren.

1. Zoo vast het staat, dat het woord van den Heer en de Apostelen aan dat van Mozes en de Profeten zich aansluit, zoo duidelijk is het, dat die aansluiting plaats heeft met het oog op gegeven toestanden en bepaalde behoeften. Onkunde desaangaande maakt de leer van het N. V. onverstaaubar; kennis van het Judaïsme, niet minder dan die van het Hebraïsme, is uit dien hoofde niet wenschelijk slechts, maar noodzakelijk.

2. Door Judaïsme verstaat men de eigenaardige richting der Israëlieten (voortaan Joden genaamd) ná de Babylonische ballingschap op zedelijk en godsdienstig gebied, met al wat daaruit noodzakelijk voortvloeit. Niet onjuist wordt het beschreven als „die verunglückte Wiederherstellung des Hebraïsmus, und die Mischung positiver Bestandtheile desselben mit fremden mythologisch-metaphysischen Lehren, worin ein reflectirender Verstand ohne lebendige Begeisterung waltet; ein Chaos, welche eine neue Schöpfung erwartet (de Wette).” Het wordt gekend, deels uit Bijbelsche bronnen (de jongste bestanddeelen des O. V., de Evangelien, Handd. en sommige Brieven des N. T., eenigermate ook uit de LXX); deels uit buiten-bijbelsche (de Apocryphen en Pseudepigrapha des O. T., de oudste Targumim, den Talmud, de joodsche bestanddeelen der Sibyllijnsche boeken, de geschriften van Flavius Josephus, Philo enzv.).

3. De zedelijke en Godsdienstige toestand der Joden na de Babylonische ballingschap vertoont in meer dan één opzicht een betrekkelijk gunstig karakter. De afgoderij is verdwenen, de tempel hersteld, een aantal synagogen en bedehuizen verzezen (Hand. 15 : 21), en de kennis der gewijde Schriften, aldaar in geregelde orde gelezen, aanmerkelijk uitgebreid. In ééne bundel vereenigd, en door de Alexandrijnsche vertaling in ruimer' omtrek verspreid, wordt het O. T. weldra scherp onderscheiden van de Apokryphe litteratuur, die in ditzelfde tijdperk zich vormt, en door de vertegenwoordigers der rabbinale geleerdheid zorgvuldig verklaard en gehandhaafd. De scheidsmuur tusschen Israël en de heidenwereld is zichtbaar gedaald, en een niet onaanzienlijk aantal proselyten, beide der poorte en der gerechtigheid, sluit bij de weleer verachte Joden zich aan. De vormen zijn in menig opzicht uitnemend, en de Maccabeeuwsche heldeneeuw toont, dat de oude geest nog niet geheel is geweken. De Messiasverwachting eindelijk is thans veel meer bekend, verspreid en geschat dan immer te voren.

4. Toch vertoont, ook te midden van dit alles, het gelaat van dit tijdperk een sterken trek van veroudering. Het

Godsdienstig leven, door weetheiligheid aan de eene, en werkeiligheid aan de andere zijde in zijne normale werking belemmerd, draagt een meer verstandelijk en angstvallig, dan vroom en blijmoedig karakter; kleingeestige nauwgezetheid heeft de plaats van vroeger geestdrift vervangen. Valsche profeten treden in dit tijdperk niet op, maar ook de stem der ware verstomde; men roemt op het voorleden, maar zonder dat het heden zich tot vroeger hoogte verheft. Bij de wet komt de overlevering in zwang (Matth. 15 : 1—14), naast de Mozaïsche denkbeelden begint de invloed van Alexandrijnsche, Parsistische en andere Godsdienstbegrippen zichtbaar te worden, en waar de kennis opgeblazen maakt, wordt de liefde vergeten. De scholen van Hillel en Schammaï verdeelen de geesten, en de sekten, in dit tijdperk ontstaan, dragen tot verbastering des Jodendoms bij.

5. De Phariseëen vertegenwoordigen het conservatief beginsel, ongeveer drie eeuwen vóór Christus als secte te voorschijn getreden, die onder het volk, inzonderheid onder de vrouwen (Marc. 12 : 40), een grooten aanhang gewonnen en de meeste schriftgeleerden onder hare banieren vereenigd had. Hoezeer onderling weder verdeeld, voelden hare leden te zamen zich één, als afgescheiden (פְּרִיט) niet slechts als Israëlieten van de heidenen, maar ook als vromen van de zondaars onder de Israëlieten. Hunne geloofsleer kenmerkt zich door eene zeer ontwikkelde Pneumatologie, Christologie, Eschatologie; hunne zedeleer door Formalisme, Rigorisme, Kasuïstiek; hunne praktijk op Godsdienstig gebied door Zelotisme (Matth. 23 : 15); op staatkundig door revolutionaire bewegingen, die hen tot duchtbare tegenstanders van Rome's oppermacht maakten. — De Sadduceëen, die zich als rechtvaardigen (צַדִּיקִים) tegenover hen plaatsten — ten ware men liever hunnen naam van zekeren Zadok wil afleiden — staan eenigermate tot en tegenover hen, als de Epicuristen tot en tegenover de Stoïci. Minder talrijk, maar meer aanzienlijk dan hunne tegenstanders, en niet zelden met de hofpartij zamenstemmende (Marc. 3 : 6), huldigen zij in de staatkunde een zeer behoudend, in den Godsdienst een uiterst

vrijzinnig beginsel. Bij volstrekte ontkenning van alle hogere voorbeschikking, plaatsten zij de leer der zedelijke vrijheid met zooveel kracht op den voorgrond, die der toekomstige vergelding daarentegen zoo geheel in de schaduw, dat hunne geheele levensbeschouwing en richting van zelve diametraal tegen die hunner tegenstanders moest overstaan. De beschuldiging intusschen van grove onzedelijkheid is even weinig bewezen als de bewering, dat zij van het O. T. alleen de Thora erkenden. Onbetwistbaar daarentegen is hunne verwerping van de Angelologie, en volkomen verklaarbaar hunne klimmende vijandschap tegen het Evangelie der opstanding (Hand. 4:2, 23 δ). — De Esseën eindelijk, ons niet uit het N. T., maar alleen uit Philo's geschrift: *Quod omnis probus liber*, Ed. Mang., II p. 457 sqq.) en Josephus (d. B. J. II. 8, 2—13. A. J. XIII 5, 9. XV. 10. 4. 5. XVIII:1, 2—6) bekend, (verg. ook Plinius, H. N. V. 17) en met de Therapeuten niet te verwarren, kunnen beschouwd worden als representanten van het practisch-ascetisch beginsel. Zij zijn als 't ware de anachoreten van Israël, en onderscheiden zich door hunne verachting van wereldsche schatten, verbod van den eed, prijsstelling op het coelibaat, afkeuring van bloedige offers, en volstrekte gemeenschap van goederen. Het verschil tusschen hunne richting en die van Johannes den Dooper, van Jezus vooral, is belangrijk genoeg, om de conjectuur eener oorspronkelijke verwantschap van het Evangelie des koninkrijks met het Essenisme volstrekt onhoudbaar te maken.

6. Te midden van den wisselenden strijd dezer secten zien wij het volk veracht en verachterd. (Matth. 9:35, verg. Joh. 7:49.) De Godsdienstige volksklasse bestond voor een goed deel uit armen (πτωχοί, אֲבִיּוֹנִים) zoowel aan aardschen schat, als aan veel dat voor wijsheid en vroomheid gold (Matth. 5:3, 11:25). Tot deze geringen en eenvoudigen behoorde niet slechts een deel van de maagschap des Heeren, maar ook de meerderheid zijner vrienden en volgers, terwijl het ook onder de verachte Samaritanen in geen deele aan aldus gezinden ontbrak (Joh. 4:39—42).

De vijandschap tusschen de laatsgenoemden en de Joden kon slechts de zedelijke ellende doen toenemen.

7. De Godsdienstige denkbeelden van het Judaïsme, te midden van zulk een toestand ontwikkeld, geven eene eigenaardige vereeniging van licht en schaduw te zien. Het Godsbegrip van velen, hoezeer monotheïstisch, begon in de praktijk althans een meer deïstisch, dan theïstisch karakter te dragen; de Godsdienst werd minder gemeenschapsoefening, dan dienst in den slaafschen zin van het woord. Ongetwijfeld was, ook onder den invloed van uitheemsche denkbeelden, de dogmatiek op sommige punten verrijkt. De Angelologie kwam tot meerder ontwikkeling (zie b. v. de LXX op Deut. 33 : 2, verg. Hand. 7 : 53, Gal. 3 : 19, Hebr. 2 : 2), en niet minder de Daemonologie, in verband waarmede ook het Exorcisme te voorschijn trad (Matth. 12 : 27). Evenzoo werd de Eschatologie, inzonderheid door het Phariseïsme, in plastische vormen ontwikkeld, hoezeer in principiële aansluiting aan enkele profetische uitspraken (Dan. 12 : 1—3). En wat eindelijk de zedeleer aangaat, de groote beginselen van het Mozaisme werden door een groot aantal gebods- en verbodswetten toegelicht, toegepast, doch tevens maar al te dikwijls verzwakt, indien maar niet wedersproken (Matth. 23 : 16—22). Zoo was de Joodsche Godsdienst vaak in gelijke mate verachtterd, als geloofs- en zedeleer van lieverlede uitgebreid was.

8. Meer bepaald hebben wij hier van de Messiasverwachting gedurende dit tijdperk te spreken. De twijfel toch, of zulk eene verwachting immer bestaan heeft (B. Bauer), behoort tot de curiosa op theologisch gebied. Minder gemakkelijk echter dan haar bestaan te bewijzen, is het haren inhoud juist te bepalen. Josephus kent haar, maar zwijgt er van om licht verklaarbare redenen. Philo heeft slechts een enkele toespeling (*De praem.* p. 924. *De execrat.* c. 9), en ook de Apokryphen des O. V. bevatten slechts weinige sporadische wenken (Zie b. v. 1 Macc. 2 : 57, 4 : 46, 14 : 41). Meer kan uit het dusgenaamde boek van Henoch afgeleid worden, waarschijnlijk ruim een eeuw voor Christus geschre-

ven, terwijl ook het vierde boek van Esra, ofschoon van jongeren oorsprong, een belangrijke kenbron ontsluit. Bovenal hebben wij op de denkbeelden acht te geven, hier en daar vermeld in het N. V. Een en ander doet zien, dat de Messiasverwachting, hoezeer algemeen verspreid, echter zeer verschillend van inhoud en waarde was, en nergens te voorschijn treedt als een welgesloten geheel.

Geheel de wereldgeschiedenis werd in twee perioden, de vóormessiaansche en messiaansche verdeeld (de *αἰών οὗτος* en *ὁ μέλλων*, de *אֵתְּ הַיָּמִים הַזֵּהִים* en *אֵתְּ הַיָּמִים הַבָּרִיִּים*). Het eerste is de tijd van strijd en ellende, het ander van vrede en zaligheid, uit de komst van den Messias geboren. De overgang uit het een tot het ander tijdperk werd aangeduid als de laatste dagen (*ἔσχαται ἡμέραι*, *ὑστεροὶ καιροί*, *ἔσχατη ὥρα*, κ. τ. λ.) Daarmede smelt de aanvang der dagen van den Messias te zamen, wiens openbaring wordt aangekondigd door zinrijke voortekenen. Zij bestaan in dagen van groote benauwdheid (*ἄδινες*), in de verschijning van eene bijzondere ster (Matth. 2 : 2), het optreden van Elia of een der andere profeten als wegbereider des Heeren (Mark. 9 : 12, Joh. 1 : 21), en bovenal de verschijning van een geheimzinnig, boos wezen (de Antichrist, Armillus), terwijl ook de oprichting van zijn rijk wordt voorafgegaan door den kamp met vijandige wereldmachten (Gog en Magog.). Na dit alles komt de Messias, of liever, Hij zal er zijn, zonder dat men zal weten van waar. Zoo althans meent een deel van het volk (Joh. 7 : 27), terwijl de schriftgeleerden wachten, dat Hij uit Bethlehem komen zal (Matth. 2 : 4—6.) Hij zal een mensch onder en uit de menschen zijn (zie Just. M. *Dial. c. Tryph.* c. 49), bepaald uit het geslacht van David gesproken, en gezalfd met den H. Geest. Het is even onbewijsbaar, dat het volksgeloof eene wondervolle ontvangenis van den Messias uit den H. G. verwachtte, als dat het Hem eene bovenmenschenlijke natuur en waardigheid toekende. Ook voor het denkbeeld van een lijdenden en stervenden Messias was nauwelijks plaats; integendeel verwacht men, dat de Christus tot in eeuwigheid blijven (Joh. 12 : 34) en in Israël zijn

koningrijk oprigten zal (Hand. 1:6). Over de vraag, of met Juda en Benjamin ook de tien andere stammen in dat heil zouden deelen, liepen de gedachten uit een In ieder geval echter hoopte men van den Messias oplossing van alle brandende strijdvragen (Joh. 4:25), kennis van het verborgene (Joh. 16:30), inzonderheid ook een aantal verbazende wonderen (Matth. 11:1—6, Joh. 7:31), en ten gevolge van dit alles eene verlossing, door den een meer uitwendig, door den anderen meer geestelijk opgevat (Luk. 1:74, 75). Hij zou bij zijne komst de dooden opwekken, en wel de Israëlieten het eerst, over de vijandschap der heidenen, en der heidenen zegepralen, en der wereld een heil bereiden, waarin ook de niet-Israëlitische natiën deelen. Van dat heil zou Jerusalem het middelpunt zijn, de gereinigde aarde het schouwtooneel, en de wederoprichting aller dingen de kroon (*παλιγγενεσία, ἀποκατάστασις πάντων*).

9. De behoefte der natie, in wier midden wij denkbeelden als deze ontmoeten, aan hooger licht en leven, hoe onmiskkenbaar ook, werd in geenen deele algemeen erkend, veel min door het bestaande voldaan. Door het verlangen naar uitwendige verlossing zien wij dat naar geestelijk heil ver overtroffen. Echter ontbrak ook het laatste niet overal (Luk. 2:38^b), en kon het in ieder geval worden opgewekt. De verschijning van den Wegbereider moest daartoe aan die des Heeren voorafgaan.

Verg. over de geschiedenis en de kenbronnen van het Judaïsme in het algemeen de Wette, *Bibl. Dogm.* § 76—82, en de daar aangeh. Litt. A. Gfrörer, *das Jahrhundert des Heils* (1838). H. Lutterbeck, a. a. O. I. s. 99. * E. de Pressensé, *Geschied. der drie eerste eeuwen* enzv. (1863) I. bl. 242 en verv. * M. A. Weill, *le Judaïsme* (1867). M. Nicolas, *les doctrines religieuses des Juifs pendant les deux siècles antérieurs à l'ère Chrétienne* (2e Ed. 1867). A. Hausrath, *neutestamentl. Zeitgeschichte* (1868). — Over de verschillende sekten in dit tijdperk * J. Trigland, *Syntagma trium Scriptt. de tribus Jud. sectis*, (1703). C. E. van Koetsveld, *de Phariseën, Sadduc. en Herod.* (1862), de

Artt. bij Herzog, *R. E.* in v. en J. Derembourg, *Essai sur l'hist. et la géogr. de Palestine*, (1867). I. Over de Messiasverwachting het Art. * *Messias* van Oehler, bij Herzog, *R. E.* IX. * E. de Pressensé, *Jésus-Christ, son Temps* etc. (1866), p. 81 sqq. * Dr. J. Langen, *das Judenth. in Palaest. zur Zeit Christi*, (1866), s. 391 u. ff. Verg. ook onze *Christol. d. O. V.*, bl. 494 en verv. en *Lev. v. J. I.* (nieuwe uitg.), bl. 265 en verv., benevens de daar aangeh. Litt., waarbij men voege T. Reitsma, *over de Godsd. denkw. onder het Israël. volk in Jezus' tijd*, W. in L. 1867, I., bl. 38 en verv. * Holtzman, *die Messiasidee zur Zeit Jesu*, in de *Jahrb. für deutsche Theol.* 1867. III. De laatste editie der *Libri v. J. pseudepigraphi* gaf O. T. Fritzsche (1870). A. Hilgenfeld, *Messias Judaeorum*, u. s. w. (1869).

Vraagpunten. Waaruit is het verschil tusschen Judaïsme en Hebraïsme vooral te verklaren? — Nadere kritiek en onderlinge vergelijking der bronnen. — De Joodsche Apokalyptiek. — De Alexandrynsche filosofie in betrekking tot het Judaïsme. — Wat laat zich met genoegzame zekerheid aangaande oorsprong, karakter en onderlinge verhouding der onderscheiden secten vaststellen? — De betrekking tusschen het Esseïsme en Pythagoreïsme. — Ontstaan, eigenaardigheid, Messiasverwachting der Samaritanen. — Het Proselytisme en de Diaspora. — Welke zijn over het geheel de licht- en schaduwzijden der Messiasverwachting van dit tijdperk. — Welke overblijfselen van het echte Hebraïsme vallen in het Judaïsme nog op te merken?

§ 7.

Johannes de Dooper.

In de optreding en werkzaamheid van den Wegbereider des Heeren nadert het Mozaïsme zijn einddoel, bereikt het Profetisme zijn toppunt, en ontvangt het Judaïsme een heilzamen teugel.

1. De Bijbelsche Theologie des N. V. kan evenmin bij de levensgeschiedenis van den Dooper stilstaan, als de verhevenheid van zijn karakter doen uitkomen. Zij vergenoegt zich met in het algemeen de plaats te bepalen, die hem als onmisbaren schakel in de keten der gewijde leerontwikkeling toekomt.

2. Had het Mozaïsme ten doel door de wet tot kennis der zonde te brengen, en alzoo het verlangen naar verlossing te wekken, tot geen ander doel wordt de stem van den tweeden Elia vernomen. Als op de schouders van vroeger Godsgezanten en het dichtst bij Jezus geplaatst, verdient hij den naam van den grootsten der profeten te dragen (Luk. 7:29). Geheel nieuwe ontdekkingen doet hij niet hooren, maar de oude vat hij nog éénmaal krachtig te zamen, en brengt die in rechtstreeksch verband met één reeds aanwezig persoon (Luk. 16:16). Zijne geheele verschijning en werkzaamheid is ééne stem; zijn woord als de krachtvolle Finale der profetische symphonie. Maar even daardoor wordt het voor het Judaïsme een heilzame teugel. Het tast alle eigen-gerechtigheid als in de hartader aan, en brengt onder de natie eene scherpe, maar weldadige scheiding (krisis) te weeg.

3. De beteekenis der verschijning van Johannes is vooral in zijne getuigenis aangaande den persoon en het werk van den Messias te zoeken. Bij het onderzoek naar den inhoud dier getuigenis moet tusschen het tijdperk vóór en na den doop des Heeren wel onderscheiden worden. De meest on-dubbelzinnige en krachtige uitspraken worden tegen het einde zijner loopbaan gehoord (Hand. 13:25). In den aanvang is het inzonderheid merkwaardig, hoe de vorm zijner Messiasverwachting zich aan dien zijner eigene werkzaamheid aansluit, en te gelijk een streng Oud-testamentisch karakter vertoont. Zelf doopende, verkondigt hij een anderen Dooper, maar met de gaven des H. G., een Messias, die niet slechts als Redder, maar als Rechter in Israël optreedt. Hij doet het ongenoegzame der afkomst uit Abraham uitkomen, zonder echter te gewagen van de roeping der heidenen. Na deze aankondiging van den Messias in het algemeen, begint

hij, sedert des Heeren doop in den Jordaan, bepaald op Hem, als den beloofden Messias te wijzen. Zijne hemelsche afkomst (Joh. 1 : 15) en zijne schuldverzoenende werkzaamheid, opgevat in den meest universalistischen zin (Joh. 1 : 29), treden nu klaar op den voorgrond, en nog zijne laatste getuigenis doet de geheel éénige grootheid van den Christus, en het eigenaardige der verhouding van zijnen wegbereider tot Hem op het nadrukkelijkst uitkomen, Joh. 3 : 27—36.

4. Belangrijk is deze getuigenis van den Dooper om de eigenaardigheid der bron, waaruit zij voortgevloeid is. Zij was de vrucht van zorgvuldige opvoeding, nauwlettend schriftonderzoek, bijzondere Godsopenbaring, en persoonlijke aanschouwing van Jezus. Hooger nog rijst hare waardij, als wij opmerken, hoe hoog zij staat boven de gedachten en wenschen der tijdgenooten; bovenal, hoe hoog zij door den Heer zelve geschat is (Matth. 10 : 7—15. Joh. 5 : 35). Vergeleken echter met het onderwijs van Jezus en zijne Apostelen, is de getuigenis van Johannes den Dooper betrekkelijk arm, en niet wezenlijk verheven boven het standpunt des O. V.

Verg. *G. E. W. de Wijs, *Joh. de Dooper in zijn leven en werken geschetst.* (1852). Voorts de verschillende bewerkingen der Ev. Gesch. J. J. van Oosterzee, *Christologie des O. V.*, I., bl. 522 en verv. *W. Schmidt, *die Christol. Joh. d. Täuf.* in de *Jahrb. für deutsche Theol.* 1869, IV. Gams, *Joh. d. T.* (1853). Onze *Chr. Dogm.* II. § 37. Het Art. van Güder in Herzog's *R. E.* en de daar aangeh. Litteratuur.

Vraagpunten. De tijd der optreding van Johannes den Dooper. Luc. 3 : 1, 2. — Inhoud en waardij der getuigenis aangaande Joh., bij Josephus te vinden. — Verband der levensomstandigheden van den Dooper met zijne levensbestemming — Zijne verhouding tot het O. en het N. V. — Verscheidenheid en overeenstemming der Evang. verhalen aangaande zijne Messiaansche getuigenis. — Wat is de zin van Joh. 1 : 15, 29? — Van Matth. 11 : 3? — De Johannes-discipelen. — De eeuwige beteekenis der Johannes-verschijning.

§ 8.

Resultaat.

Het Mozaïsme en het Profetisme bevat zoowel de kiemen van, als de aansluitingspunten voor de getuigenis der waarheid, die, door den Heer en zijne eerste gezanten gegeven, is nedergelegd in de gewijde Schriften des N. V. In het Judaïsme ontmoeten wij geene gegevens, waaruit de persoonlijkheid van den Heer en de inhoud van zijn Evangelie zich op bloot natuurlijke wijze verklaren laat.

„L'opposition radicale, qui existait entre les deux mouvements religieux ressort avec évidence de leur resultat définitif. L'enseignement du Christ aboutit à l'Evangile, et celui des Rabbins au Talmud. D'un côté, nous avons une vivante histoire, qui est toute pénétrée d'un esprit nouveau, sans formules arrêtées et sans rituel; d'un autre côté un corps de traditions enchevêtrées, une réglementation de toutes les formes de la piété, poussée jusqu'aux détails les plus minutieux.”

E. de Pressensé.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE THEOLOGIE VAN JEZUS CHRISTUS.

---

§ 9.

Algemeen Overzicht.

Het onderzoek der Theologie van Jezus Christus stelt zich ten doel, den hoofdinhoud te leeren kennen van het onderwijs aangaande God en Goddelijke zaken, door onzen Heer zelve gedurende zijn verblijf op aarde gegeven, gelijk ons dit voornamelijk in de vier kanonieke Evangelien is medegedeeld. Tot zijne rechte waardeering is het noodig vooraf het eigenaardig Karakter van dit onderwijs, zijne Bron, zijn' Vorm en zijne Verhouding, zoowel tot dat des O. V. als tot dat der Apostelen en hunne eerste medehelpers in het juiste daglicht te plaatsen.

1. Hoezeer onze Heer Jezus Christus in geenen deele op aarde verschenen is, alleen of zelfs voornamelijk om eene nieuwe Leer aan de menschen bekend te maken, en dus ook geen eigenlijk leerstelsel heeft voorgedragen, is Hij echter,

naar zijne eigene verklaring, in de wereld gekomen om der waarheid getuigenis te geven (Joh. 18 : 37). Hij heeft dit gedaan reeds door zijne persoonlijke verschijning (Joh. 14 : 6-9), maar ook door zijn woord, en het licht, daardoor over God en Goddelijke zaken verspreid. Het onderzoek der Theologie van J. C. heeft bepaald met dit laatste te doen.

2. De Bijbelsche Theologie des N. V. onderzoekt de leer, of liever het onderwijs des Heeren, uitsluitend betrekkelijk God en Goddelijke zaken, met ter zijde stelling van ieder ander gebied. Zij stelt in het licht den inhoud en samenhang der groote gedachten, door Hem aangaande God, den mensch, en beider onderlinge betrekking hetzij aangeduid of nadrukkelijk uitgesproken, en dat wel, zoo als die door Hem zelven zijn voorgedragen gedurende zijn leven op aarde. Hoezeer in zekeren zin ook het woord der Profeten (1 Petr. 1 : 11) en dat der Apostelen (Luc. 10 : 16) als het zijne beschouwd kan worden, voor het oogenblik staan wij bepaaldelijk stil bij dit laatste in bovengenoemde zin.

3. Ook buiten onze vier Evangelïën ontbreekt het niet geheel aan gelegenheid om iets van het onderwijs des Heeren te weten. De traditie maakt ons met eenige dusgenaamde onbeschreven gezegden bekend; ook de Handelingen en Brieven bevatten enkele bijdragen (Hand. 20 : 35; 1 Joh. 1 : 5; 4 : 21). Hoofdbron echter blijven de vier Kanonieke Evangelïën, en de Bijbelsche Theologie des N. V. heeft het laatste woord der Isagogiek op de, ten hunnen aanzien nog altijd aanhangige vragen niet af te wachten, om aan hunne mededeelingen betrekkelijk het onderwijs des Heeren de hoogste waarde te hechten. Zij mag dit te vrijmoediger, omdat ook die Critici, welke b. v. de echtheid van het eerste Evangelie in zijne tegenwoordige gedaante betwisten, de daarin bewaarde redenen (Logia) des Heeren over het geheel als trouwe afdruksels van zijnen geest blijven aanmerken. Het vierde Evangelie vordert echter, bij den tegenwoordigen stand der kritiek, een afzonderlijk onderzoek. (verg. § 3. 2.)

4. Om ons op het rechte standpunt te plaatsen is voor alle diengen noodig, op het eigenaardig Karakter van 's Hee-

ren onderwijs, volgens alle Evangeliën, acht te geven. Ge-
 lijk toch het geheel uit de deelen gekend wordt, ontvangen
 wederkeerig de deelen hun licht uit den welbegrepen geest
 des geheels. Het is niet genoeg te zeggen, dat Jezus' leer
 een hoog-religieus karakter vertoont; dat heeft zij met
 die van menig ander gemeen, en de geschiedenis ook van
 onzen tijd toont genoeg, wat ergerlijk spel nu en dan met
 het woord: religieus wordt gedreven. Aan het onderwijs
 des Heeren moet een bepaald soteriologisch karakter toe-
 gekend worden. M. a. w., al wat de Heer aangaande God
 en den mensch, de zonde en de genade, het tegenwoordig
 en het toekomstig leven verkondigt, alles inzonderheid wat
 Hij aangaande zich zelve getuigt, staat in meer of min
 rechtstreeksch verband met het Heil, dat Hij kwam open-
 baren en schenken. Het is niet zoo zeer de godsdienstige
 waarheid in het algemeen, als wel bepaald de heilswaarheid,
 die door Hem aan het licht wordt gebracht. De mogelijk-
 heid om het onderwijs des Heeren, bij al zijnen rijkdom,
 als één geheel voor te stellen, is juist hierin gegrond, dat
 het van den aanvang tot den einde het karakter van Evan-
 gelie vertoont. Luc. 4: 16—22^a. verg. Joh. 6: 68.

5. Bij het onderzoek naar de Bron, waaruit Jezus-zelf
 de door Hem verkondigde waarheid geput heeft, mag het-
 geen Hij aan de natuur en de H. Schrift des O. V. te
 danken had in geenen deele gering geschat worden. Even-
 min behoort zijne opvoeding door Maria, zijne menigvuldige
 aanraking met den geest zijns tijd en de voornaamste ver-
 tegenwoordigers daarvan, en zijne smartelijke levenservaring
 te worden buitengesloten. Meer dan iets anders echter was
 de persoonlijkheid van Jezus de voorname bron zijner
 leer, die juist daarom in den hoogsten zin des woords de
 zijne mocht heeten, en van den aanvang tot den einde den
 stempel draagt der rijkste oorspronkelijkheid. Slechts schijn-
 baar wordt deze stelling door het woord des Heeren Joh.
 7: 16 weersproken. Ten allen tijde verkondigt Hij, wat
 Hij-zelf bij den Vader gezien heeft (Joh. 12: 44—50), en
 betuigt de waarheid, omdat en gelijk Hij die in zich draagt.

Zijne kennis van God en den mensch vertoont geen discursief, maar een intuïtief karakter; zij is niet uit logische redeneering of sporadische opmerking, maar uit innerlijke aanschouwing geboren.

6. Gelijk de inhoud, zoo wordt ook de Vorm van zijn onderwijs door de persoonlijkheid des Heeren bepaald. Zonder schoolsch formalisme of vertoon van rabbinale geleerdheid (Joh. 7 : 15), draagt Hij het voor, gelijk de gelegenheid medebrengt (occasioneel), in een vorm, die doorgaans populair, nimmer plebejisch is, en onophoudelijk afwisselt naar den aard der stof, de stemming des sprekers, en de behoefte der hoorders. De toon van hoog gezag, waarop Hij het geeft, onderscheidt Hem niet slechts van de schriftgeleerden zijner dagen, maar ook van de Profeten des O. V. (Matth. 5—7), en de liefelijkheid zijner woorden treft zelfs het meest onvatbaar gemoed (Luc. 4 : 22^a. Joh. 7 : 46). Ofschoon hier en daar de ironie niet ontbreekt (Marc. 7 : 9. Luc. 11 : 41), is echter de grondtoon liefde, weemoed en heilige ernst, en wordt nergens de wanklank van een snijdend sarkasme vernomen. Zoowel het parabolische der voorstelling in de drie eerste Evangelien, als het praegnante en paradoxe van menig woord in het vierde verhoogt den indruk der rede. Nimmer in één woord is volkomener harmonie van inhoud en vorm dan in het onderwijs des Heeren gezien. De hoogste waarheid en vrijheid is hier met de hoogste schoonheid vereenigd; eene schoonheid intusschen, niet zinnelijk, maar zedelijk en heilig van aard. Elke stof, die zij aanraken, wordt onder deze handen tot goud.

7. Hoezeer in vorm en inhoud hoogst oorspronkelijk, staat echter het onderwijs des Heeren niet op zich zelf, maar in zeer bepaalde Verhouding tot wat voorafgaat en volgt. Het is als de gulden middenschakel in een zamenhangende keten van zeer verschillende, en toch niet tegenstrijdige leerbegrippen. Het woord van Mozes en de Profeten wordt door Jezus opgevat, voortgezet, aangevuld, voltooid op zulk eene wijze, dat ook het oude onder zijne handen een geheel nieuwe gedaante verkrijgt, en het nieuwe, welbeschouwd,

niet anders blijkt te zijn dan de gerijpte vrucht van het oude. Zelfs waar Hij het profetisch woord niet dadelijk aanhaalt, is het de heldere spiegel, waarin Hij zich zelven en het Godsrijk aanschouwt. Nergens maakt Hij gebruik van de Apokryphen des O. V., maar reeds op het punt van scheiden richt Hij nog den blik der zijnen op de Wet, de Profeten, de psalmen (Luc. 24 : 44, verg. Matth. 23 : 35). Zoowel volgens de Synoptici, als volgens Johannes staat alzoo zijn woord tot de Schrift des O. V. in eene verhouding van zelfbewuste afhankelijkheid. — Van de Apostolische prediking biedt dat woord daarentegen de korte, klare, krachtige tekst, en het zal later blijken, dat de meest essentiële bestanddeelen der onderscheiden Apostolische leerbegrippen in eigen' uitspraken des Heeren wortelen, of daarmede dadelijk zamenhangen. Zoo is zijn onderwijs het licht, dat in het hunne als in verschillende kleuren zich breekt. Wij maken ons gereed, den glans van dat licht te aanschouwen.

Verg. over de hoofdpunten in dit Overzicht ter sprake gebracht, behalve de nieuwste en beste geschriften over het Leven v. Jezus, * F. A. Krummacher, *über dem Geist und die Form der Ev. Gesch.* u. s. w. (1805). J. Witkop, *Onderzoek, in hoever de persoonlijkheid van Jezus de bron was zijner leer* (Waarh. in L. 1841. IV). Reuss, t. a. p. I. p. 171. Schmidt, a. a. O. I. 121 u. ff. Baur, a. a. O. S. 45—121. Ons *L. v. J.*, nieuwe uitg. (1863) I. bl. 435 en v. II. bl. 343 en v., benevens de daar aangeh. Litteratuur, waarbij men voege * C. E. van Koetsveld, *De gelijknissen van den Zaligm.* (1863), Algem. Inleid. F. Delitzsch, *Jezus en Hillel* (vert. in de *Bibl. van Chr. en Letterk.* 1866. I. bl. 315 en verv.). B. Weiss, *die Grundzüge der Heilslehre Jesu bei den Synoptikern*, Stud. u. Krit. 1869. S. 59 u ff. M. Schwalb, *die Lehre J. n. d. drei ersten Evv.* (1869). D. Edward, *die Lehre J. n. d. drei ersten Evv.* (1871). Op onovertroffen' wijze is de heerlijkheid van Jezus' leer bezongen door Ten Kate, *de Schepping*, bl. 222—224 der Prachtuig.

Vraagpunten: Welke theologische richtingen van vroeger en later tijd hebben op de leer van Jezus als zoodanig te eenzijdig waarde gelegd; welke hebben te zeer hare waarde miskend? — Verwantschap in dit opzicht tusschen het vroeger Rationalisme en het modern Naturalisme. — Wat behoort al, wat niet tot het gebied der ἀλήθεια, waaraan Jezus getuigenis geeft? — Verschillende waarde der dicta ἔγγραφα. — Waarom draagt de prediking van Jezus den naam van het Evangelie des koninkrijks? — Wat is in hetgeen Jezus predikt, vergeleken met vroeger Godsmannen, het eigenlijk Nieuwe? — Het typisch-symbolisch karakter der eerste prediking van Jezus te Nazareth, Luc. 4 : 16—22. — Wat is de zin en de kracht van Joh. 7 : 15, 16? — Was Jezus Rabbi? — Persoonlijkheid des Heeren in verband tot subjectiviteit, temperament en karakter. — Vergelijking der parabelen van Jezus met die der Rabbijnen, vooral op het punt van den vorm. — Overeenkomst en verschil van het onderwijs van Jezus met dat van Mozes en de Profeten. — Waarom beroepen zich de Apostelen, blijkens de Handelingen en Brieven, zoo zelden op eigen woorden des Meesters?

E E R S T E A F D E E L I N G.

DE SYNOPTISCHE EVANGELIËN.

§ 10.

Het Godsrijk.

Geen denkbeeld treedt in het onderwijs van den Heer naar de drie eerste Evangelieën zoo sterk op den voorgrond, als dat van het Koninkrijk Gods of der hemelen, van ouds door de profeten beloofd, en door de tijdgenooten van Jezus verwacht. Het Evangelie, dat Hij predikt, is een Evangelie des koninkrijks,

en dat koninkrijk-zelf eene zedelijk-Godsdiensstige stichting, die onbeperkt van omvang en eeuwig van duur, in hare strekking tot vereeniging, heiliging en zaliging der menschheid den hemel en de aarde omvat.

1. Bij de beschouwing van het onderwijs des Heeren naar de Synoptici moeten wij van het gronddenkbeeld uitgaan, waardoor het bovenal wordt beheerscht. Het is dat van het koninkrijk Gods (bij Marc. en Luc.) of der hemelen (gewoonlijk bij Matth.), ook het koninkrijk zijns Vaders (Matth. 26 : 29), van den Vader der rechtvaardigen (Matth. 13 : 43) of van den Zoon des menschen (Matth. 16 : 28) genaamd. „L'idée fondamentale, qui se réproduit à chaque instant dans l'enseignement de Jésus, est celle du royaume de Dieu" (Reuss). Gelijk Johannes gaat Hij daarvan reeds bij zijn eerste optreden uit (Marc. 1 : 15, verg. Matth. 9 : 35), en hecht alzoo zijne prediking vast aan de uitzichten des O. V. (Ps. 22 : 29, Obadj. vs. 21, verg. het Boek der Wijsh. H. 10 : 10). Zoo algemeen en geliefd was trouwens dit uitzicht bij zijne tijdgenooten, dat Hij het evenmin als Johannes noodig achtte te zeggen, waaraan Hij bij die benaming bepaald gedacht wilde hebben. Wij moeten uit zijn onderwijs-zelf het begrip van dat koninkrijk afleiden, dat wij slechts enkele malen in het woord zijner Apostelen (verg. echter 2 Petr. 1 : 11, Openb. 1 : 9, Hand. 1 : 6), maar te meer in het zijne vermeld vinden. Het Evangelie des koninkrijks verkondigt Hij als een geopenbaard mysterie (Matth. 13 : 11). Uit de verschillende trekken moet en kan alzoo het beeld van het geheel voor onze oogen verrijzen.

2. En dan blijkt het ons reeds terstond: dat koninkrijk is (a) iets nieuws. Eerst met de volheid des tijds nabij gekomen (Matth. 4 : 17), was het tot dusver niet op aarde aanwezig. Het is alzoo niet slechts de voortzetting der oude lijn, maar de aanvang eener tot dusver nog nooit aanschouwde orde van zaken (Luc. 10 : 23, 24, verg. Matth.

26 : 29). Het is intusschen thans (b) iets werkelijk tegenwoordigs. Waar Hij komt, daar verschijnt het ook met Hem; het is reeds in het midden van wie vragen, wanneer het verschijnen zal (Luc. 17 : 20, 21). Het is in geen deele hetzelfde als de eeuwige gelukzaligheid: dáár voltooid, is het hier reeds in beginsel aanwezig, en hoezeer niet van de aarde, echter op de aarde gevestigd, al komt het niet met uiterlijk vertoon of gebaar. Het is trouwens (c) iets geestelijks; dat tot hooger levensgebied, dan deze zichtbare schepping behoort. Hoezeer niet uitsluitend, overwegend geestelijk echter zijn de voorrechten, plichten en verwachtingen zijner onderdanen. Wat hier plaats heeft staat lijnrecht over tegen wat gewoonlijk in andere rijken geschiedt (Matth. 20 : 25—28, verg. Luc. 22 : 24—27), en de koning wijst alle noodelooze inmenging in het burgerlijk rechtsgebied af (Luc. 12 : 13, 14). Zelfs met het begrip van Christelijke kerk of gemeente moet dat van het koninkrijk Gods niet verward worden. De gemeente is slechts de uitwendige, inaequate verschijningsvorm van het Godsrijk (Matth. 13 : 24—30, 47—50); dat Godsrijk-zelf eene geestelijke maatschappij, waarvan zonder inwendige gemoedsverandering het persoonlijk lidmaatschap volstrekt onmogelijk is (Matth. 18 : 3). Als zoodanig is het dan ook; wat zijnen omvang betreft, (d) iets onbeperkts. Veel meer nog dan de oude Profeten (verg. Jes. 2 : 2—4) is de Heer boven alle bekrompen particularisme verheven, en heeft niet slechts op het einde, maar in het midden en den aanvang zijner loopbaan het universalisme van het Godsrijk gepredikt (Matth. 5 : 13, 14. 8 : 11, 12). Enkele uitspraken, die een anderen geest schijnen te ademen (Matth. 10 : 5. 15 : 23), moeten uit bijzondere omstandigheden worden verklaard, en worden overvloedig door andere opgewogen (Matth. 28 : 19. Luc. 24 : 47. Hand. 1 : 8). Geen wonder, daar het koninkrijk Gods (e) iets oneindigs is, even weinig door den tijd als door de ruimte begrensd. Wezen Mozes en de Profeten onophoudelijk naar betere dagen, Jezus kent niets hoogers, dan het Rijk, dat Hij komt stichten, voorspelt den vollen triomf zijner zaak

(Matth. 24 : 14. 26 : 13), en belooft eeuwig met de zijnen te blijven (H. 28 : 20). Intusschen, wat alzoo voor de eeuwigheid bestemd is, ontwikkelt zich in den tijd. Het Godsrijk is daarom (f) iets wordends, dat overeenkomstig zijnen geestelijken aard trapsgewijze van binnen naar buiten te voorschijn treedt, uit kleine beginselen en met het meest verrassend gevolg (Matth. 13 : 31—33. Marc. 4 : 26—29). Daarom moeten zijne arbeiders bidden (Matth. 6 : 9) en werken (Matth. 9 : 37, 38). Het is trouwens mogelijk, dat het weggenomen wordt van wie het ondankbaar versmaden (Matth. 21 : 43). Waar het intusschen gezocht en gevonden wordt, daar is het (g) iets onschatbaar heerlijks en zaligs (Matth. 13 : 44—46. 22 : 2); een heil, waarvan het gemis door niets te vergoeden (Luc. 13 : 25—30), maar ook het bezit boven alles te wenschen is, als onderpand van iederen anderen zegen (Matth. 6 : 33).

3. Vereenigen wij al deze trekken, dan blijkt de juistheid der (§) gegeven beschrijving van het Godsrijk genoegzaam. Het staat als zoodanig dan ook lijnrecht tegen het rijk der duisternis over (Matth. 12 : 26—28), en is, welbeschouwd, niet anders dan de volmaakte Theokratie, aangeduid reeds in het O. V., maar thans van alle beperkende grenzen bevrijd, en boven de idealen der gewijde en ongewijde oudheid oneindig verre verheven. „Das Reich Gottes, als das Reich Christi, als die Synthese der Verherrlichung Gottes und der Seligkeit der Gotteskinder, unterscheidet sich bestimmt von allen religiösen Zukunftsbildern des Heidenthums, des Judenthums und des Muhammedanismus. Es ist gegründet auf dem ewigen Bund Gottes mit der Menschheit, der sich im A. B. zum voraus darstellt und im N. B. erfüllt” (Lange). De hoofdgedachte van Jezus' leer wacht nog steeds op hare geheele vervulling, maar toch, zij nadert er toe. De waarborg, dat het Godsrijk geen ijdel droombeeld zal blijven, is in de persoonlijkheid van zijnen Stichter gegeven.

Verg. over de idée van het Godsrijk de Litteratuur, aangeh. in ons *Lev. v. J. I.* bl 461 en verv., waarbij men nog voege

het Art. *Konigr. Gods en der hem.* in het *Bijb. Woordenboek voor het Christel. huisgezin*, II. bl. 364, en eene Verhand. in de *Godg. Bijdr.* 1866, I, als ook J. Rutgers, *Czn. de idee van het Koninkr. G. volgens Jezus naar de Synopt. Ev.* Gron. 1869. Reeds Hess deed in zijne Verhand. over *de leer van Gods koninkrijk* uitkomen, hoezeer dit denkbeeld in de H. S. bepaald ook in het onderwijs des Heeren voorop staat. Het is daarom vreemd, dat Schmid, a. a. O. I. S. 324, daaraan eerst de derde plaats bij zijne behandeling der leer van Jezus heeft toegekend. Veel beter * Neander, *Lev. v. J. I.*, bl. 163 der Holl. vert., die uit de gelijkenis van het koninkrijk Gods geheel een „stelsel van waarheden” afleidde. Ook v. Koetsveld, t. a. p. I, bl. xxxv en verv., deed aan deze hoofddeed behoorlijk recht wedervaren. Aangaande het licht, waarin de Joodsche Rabbijnen het Godsrijk voorstelden, kunnen Schoettgen en Lightfooth in hunne bekende werken geraadpleegd worden.

Vraagpunten: Welk onderscheid valt er tusschen Johannes den Dooper en Jezus op te merken, ten aanzien der prediking van het koninkrijk Gods? — Waarom noemt het de Heer een *μυστήριον*, Marc. 4 : 11? — Hoofdinhoud, doel en samenhang der gelijkenissen, Matth. 13. — Onderscheid van nuance, ook in die parabelen, waardoor dezelfde hoofdgedachte wordt uitgedrukt. — Wat is de zin van Luc. 17 : 20, 21? — En van Matth. 11 : 12, 13? — Is er grond voor de meening, dat het begrip van koninkrijk der hemelen in het onderwijs des Heeren van lieverlede eenige wijziging zou hebben ondergaan? — Waarom treedt dit begrip in het onderwijs der Apostelen niet sterker te voorschijn.

§ 11.

Zijn Stichter.

Stichter van het koninkrijk Gods is, naar zijne doorgaande getuigenis, niemand anders dan Hij-zelf, Jezus, de Christus, de Zoon des levenden Gods,

die als zoodanig niet slechts waarachtig en vlekkeloos mensch, maar tevens deelgenoot eener bovenmenschenlijke natuur en waardigheid is, op welke geen schepsel in hemel of op aarde aanspraak kan maken.

1. Het koninkrijk Gods, dat de uitgelezensten zijner natie verwachtten (Luc. 23:51), wordt door Jezus niet slechts verkondigd, maar dadelijk op aarde gesticht. Zoowel in beeldsprakige als in meer eigenlijke taal wijst Hij op zichzelf, als die gekomen is om te schenken, wat men buiten Hem vruchteloos zoekt. Hij is de Erfgenaam van den wijngaard (Matth. 21:38); de Bruidegom, tot wiens eer de gasten genoodigd zijn (H. 22:2); de Koning (H. 25:34), die over wèl en wee zijner onderdanen oppermagtig beschikt. Wel verklaart Hij nergens: „ik ben de Messias”. Veeleer gaat Hij de onbewimpelde erkenning zijner Messiaswaardigheid, althans in het eerste tijdperk zijner openbare werkzaamheid, tegen (Marc. 1:34). Maar toch duidt Hij zich kennelijk genoeg als den zoodanigen aan (Matth. 11:4, 5); verblijdt zich, wanneer Hij in die betrekking beleden wordt (H. 16:13—17), en acht eindelijk zelfs het gedwongen zwijgen aangaande deze waarheid ondenkbaar (Luc. 19:38—40). Alzoo sluit Hij aan de Messiasverwachting zijner tijdgenooten zich aan, en wil haar vervullen, in den geest niet van het Judaïsme, maar van het Profetisme, bepaald van die Profeten, die naast den verheerlijkten, ook den lijdenden Christus voorspelden (Luc. 18:31).

2. Op eigenaardige wijze wordt dit Messiasbewustzijn uitgedrukt in den naam van Zoon des menschen, door den Heer uitsluitend van zich zelve in onderscheiding van ieder ander gebezigd. Hij is niets anders dan de verbloemde aanduiding van den Messias in zijne nederige aardsche verschijning, aan het profetische visioen, Dan. 7:13, 14 ontleend. Die deze benaming van zich zelve kiest, toont reeds daardoor, dat Hij zich oorspronkelijk méer weet dan mensch, en optredende als mensch onder menschen in een toestand

van tijdelijke vernedering leeft. Van daar, dat die naam met geringe uitzondering (Hand. 7 : 56. Openb. 1 : 13. 14 : 14) dan ook door zijne getuigen niet meer aangaande den Meester gebezigd wordt, nadat Hij uit het leven der vernedering in dat der verhooging is overgegaan. Uitspraken als Matth. 12 : 8. 13 : 41. 16 : 28 en anderen zouden al vrij zonderling klinken, indien Hij, die ze hooren liet, den naam van Menschenzoon slechts gekozen had om zich aan te duiden „comme pauvre enfant d'Adam et comme objet de la prédilection divine" (Colani).

3. De vraag, hoe en waardoor zich dit Messiasbewustzijn ontwikkeld heeft, behoort minder op het gebied van de Bijb. Theol. des N. V., dan op dat der Levensbeschrijving. De eerste constateert slechts het feit, dat dit bewustzijn den Heer reeds bij den aanvang zijner werkzaamheid eigen was, en aan deze laatste eene zeer besliste richting gegeven heeft. „Den Glauben seines Messiasthums hatte Jesus frühzeitig, seit den Tagen Johannis" (Keim). Men misduidt en misbruikt het verhaal, Matth. 16 : 13—17, indien men daaruit afleiden wil, dat Hij vóór dit gesprek zijne Messiaswaardigheid nog nimmer diep gevoeld en krachtig aangeduid had (Colani). Uitspraken als Matth. 5 : 11, 12. 7 : 21—23. 10 : 32, 33, 37—42. 12 : 6—8 bewijzen voor het onpartijdig oordeel beslissend het tegendeel, en niet minder geschiedverhalen als Luc. 4 : 16—22. 7 : 18—23. De klimmende klaarheid en kracht, waarmede de Heer tegen het einde van zijn leven zijne Messiaswaardigheid uitspreekt, is een gevolg van een innerlijk ontwikkelingsprocès, maar van den loop der omstandigheden, in verband met het plan van zijn werk.

4. Het is er intusschen ver van verwijderd, dat Hij, die zich alzoo van elken mensch onderscheidt, zich enkel in schijn met de menschen vereenigd zou voelen. Integendeel legt Hij hoorbaren nadruk op het feit zijner waarachtige menscheid. Aan den regel, dat de mensch bij brood alleen niet zal leven (Matth. 4 : 4), acht Hij zich zonder beperking gebonden, kent zich lichaam (Luc. 24 : 39), ziel

(Matth. 26 : 38) en geest toe (Luc. 23 : 46), en vergelijkt zich bij andere menschen (Matth. 12 : 41, 42). Zelfs hecht Hij, als zoon van David, aan deze zijne menschelijke afkomst bepaalde beteekenis, Matth. 22 : 42. Slechts op één punt voelt en toont Hij zich als mensch onderscheiden van andere menschen. Hij, de nederige, kent zich zelven nergens eenige onvolkomenheid toe. Integendeel, Hij onderscheidt zich niet onduidelijk van zulken, die boos zijn (Luc. 11 : 13), noemt de gehoorzame dienaren Gods zijne maagschap (Matth. 12 : 50), en plaatst zich als arts tegenover zedelijk zieken (H. 9 : 12), terwijl Hij voorts wel zonden vergeeft (H. 9 : 2), maar nergens zonden belijdt, ook niet bij zijn doop door Johannes (H. 3 : 16). Wel weet Hij verzoekbaar te zijn (H. 16 : 23. 26 : 41, verg. Marc. 12 : 15), maar nimmer wordt Hem de zwakheid ten val en de verzoeking tot zonde. God alleen noemt Hij goed (Matth. 19 : 17), maar zich zelven toont Hij het, ook daardoor dat Hij zich dien eernaam niet aanmatigt.

5. De inhoud der zelfbewustheid van den Synoptischen Christus is intusschen met al het gezegde niet uitgeput. Waarachtig en heilig mensch, voelt Hij zich tevens boven alle schepsel in hemel en op aarde verheven. Niet slechts boven koningen en profeten (Matth. 13 : 17), maar boven de Engelen plaatst Hij zich (Matth. 13 : 41. 26 : 53. Marc. 13 : 32), en spreekt altijd van „zijnen,” nimmer in vereeniging met anderen van „onzen” Vader. Reeds in de vermelding van zijn „gekomen zijn” (Luc. 19 : 10) schemert de bewustheid door van een vroeger bestaan, maar sterker blinkt het besef van Goddelijke waardigheid uit in het verleen van schuldvergeving (Matth. 9 : 2), en in zoo menig andere verklaring en toezegging, die juist op de lippen van den meest Godsdienstigen mensch bepaald Godslasterlijk klinken zou (zie bijv. Matth. 5 : 11, 12. 7 : 21—23. 10 : 32—38, verg. H. 22 : 37, 38), en allerduidelijkst in meer dan ééne parabel (Matth. 21 : 37. 22 : 2. Luc. 19 : 12). In dat bewustzijn noemt Hij zich dan ook iets grooters, dan de tempel (Matth. 12 : 6); de Wijsheid Gods (Luc. 11 : 49), den Heer

van David (Matth. 22 : 45), kent aan zijn woord onvergankelijke duurzaamheid toe (Matth. 24 : 35), en belooft den zijnen een genot zijner nabijheid, boven alle beperkende grenzen van tijd en ruimte verheven (H. 18 : 20. 28 : 20). Wel voelt Hij zich aan den Vader ondergeschikt, zoowel in macht (Matth. 20 : 23. Hand. 1 : 7), als in wetenschap (Marc. 13 : 32). Tot Hem ziet Hij dan ook met eerbied en erkentenis bij gebed en dankzegging op. Maar de betrekking zelve tusschen Hem en den Vader is niettemin zoo geheel éénig, dat zij voor het eindig verstand als zoodanig volstrekt ondoorgrondelijk blijft (Matth. 11 : 27. verg. Luc. 10 : 22). Die zoo spreekt kent en voelt zich niet slechts kind van God in den zedelijken, maar Zoon van God in den bovennatuurlijken zin van het woord, uit den hemel afkomstig, en ter vervulling van Gods raad als Messias op aarde verschenen. Alleen wanneer men met eene willekeur zonder grens van al de genoemde uitspraken de oorspronkelijkheid betwist en den zin verwaterd zal hebben, zal men met schijn van recht kunnen volhouden, dat de synoptische Christus „zich nooit voor een bovenmenschelijk wezen, toegerust met Goddelijke krachten, gehouden heeft” (Stricker).

Verg. wat wij schreven *L. v. J. I*, bl. 475—477. *Christolog.* II, bl. 40—55, en de daar aangeh. Litt., waarbij men voege T. Colani, *Jésus Christ et les croyances Messianiques de son temps* (1864). Over de benaming Zoon des Menschen * de Verhh. van C. W. van der Pot, J. Tideman (*Waarh. in L.* 1846 en 1862). D. H. H. Tyssen en H. N. Teutem (*Geloof en Vrijh.* 1868. I. IV), als ook * L. Th. Schultze, *vom Menschensohn und vom Logos* (1867). Over het bovenmenschelijk karakter des Heeren, Schneckenbürger, *über die Gotth. Chr. nach d. Syn. Evv.* (Stud. u. Krit. 1829, II), H. Jonker, *Onderzoek naar de betrekking, in welke Jezus zich, naar de drie eerste Evang., bewust was tot God te staan* (1864), H. G. Weiffenbach, *Diss. qua Jesu in regno coel. dignitas e Synoptt. sententia exponitur* (1868), en vooral * W. F. Gess, *Christi Person und Werk nach seinem Selbstzeugniss*, u. s. w. (1870) I.

Vraagpunten. Overzicht en kritiek der voornaamste meeningen aangaande de oorspronkelijke beteekenis en bedoeling van den naam Zoon des M. (Colani, Hoekstra, and.). — In hoever valt er in de uitspraken des Heeren aangaande zijne Messiaswaardigheid opklimming op te merken? — Historische en psychologische beteekenis van het gebeurde te Caesarea Philippi, Matth. 16 : 13—17. — Betrekking der namen Messias en Zoon van God. — Echtheid, zin en kracht der uitspraak, Matth. 11 : 27, Luc. 10 : 22. — Van waar, dat de Heer zijne bovenmenselijke natuur en waardigheid in de Syn. Evv. nog niet veel sterker op den voorgrond plaatst?

§ 12.

De Opperkoning.

De heerschappij, die Hij in het Godsrijk bezit, heeft de Heer niet van zich zelve, maar van den Vader ontvangen. Dien Vader verkondigt Hij als den éénigen Waarachtigen, den persoonlijk levenden en voortdurend werkenden God, die inzonderheid door den Zoon zich aan den mensch openbaart, en door den H. Geest alle waarachtig goed in hem werkt. De zuiverheid en verhevenheid van dit Godsbegrip is te gelijk het bewijs, dat Hij, die het uitsprak, niets te veel van zich zelve verklaarde.

1. Hoe hoog de Heer zich zelve ook plaatst, Hij voelt en toont zich ten diepste afhankelijk. De macht, die Hij bezit, is gegeven (Matth. 28 : 18), en de eerste plaats in het Godsrijk komt niemand toe, dan wie het van den Vader bereid is (Matth. 20 : 23). Die Vader staat alzoo boven den Zoon (Marc. 13 : 32), openbaart Hem in het hart (Matth. 16 : 17), en hoort zijne gebeden altijd (H. 26 : 53). Wederkeerig wenscht de Zoon niets vuriger, dan dat de wil

des Vaders geschiede (Matth. 26 : 39), en openbaart dien Vader, die alleen ten gevolge daarvan gekend wordt (Matth. 11 : 27). De Heer gaat namelijk overal van de vooronderstelling uit, dat de mensch, hoezeer tot geene volkomene, echter tot eens zuivere en genoegzame kennis van God kan opgeleid worden.

2. Nergens vernemen wij van den Synoptischen Christus eene scherp afgeronde beschrijving van het Goddelijk wezen. Stilzwijgend bouwt Hij voort op de denkbeelden des O. V., wier juistheid Hij tevens daardoor erkent. Allermintst komt het in Hem op, het bestaan van God te bewijzen. Hij ziet God in alles, en doet Hem eenvoudig aan anderen opmerken in ieder werk zijner handen. Hij vooronderstelt zijne éénheid (Matth. 4 : 10. 19 : 17), en evenzeer zijn persoonlijk bestaan, ten gevolge waarvan Hij niet slechts als de hoogste Macht, maar ook als de zich van zich zelve bewuste en onafhankelijke Wil, zoowel boven het geheel der schepping, als boven ieder harer deelen verheven is.

3. Schoon de Heer meermalen, inzonderheid tegenover eene gemengde schare, eenvoudig van God gewaagt (Luc. 18 : 7, verg. Matth. 19 : 17), is Hij echter gewoon tot zijne discipelen van dien God als Vader te spreken. Hierin, in geen deele in de erkenning van Gods Souvereiniteit (hoezeer beleden, Matth. 11 : 25), is het eigenaardige van zijn Gods-begrip aangeduid. Den Vadersnaam noemende, beschrijft Hij vóór alle dingen Gods bijzondere betrekking tot Hém, maar daarna ook het oogpunt, waaruit Hij wil, dat zijne jongeren het hoogste Wezen beschouwen. Dat God Vader van alle menschen is, voor zoover Hij namelijk allen geschapen heeft, zou Jezus zeker volstrekt niet ontkend hebben, maar in zoo algemeenen zin wordt die benaming toch nergens door Hem gebezigd. Hij duidt er niet zoo zeer eene natuurlijke, als wel eene zedelijke en geestelijke betrekking door aan, waarvan gemeenschap met en gelijkvormigheid aan God het rechtstreeksch gevolg is. Hoezeer dan ook God van zijne zijde vaderlijk jegens den verloren zondaar gezind blijft (Luc. 15 : 11—32), heeten zij alleen kinderen Gods, die

in liefde en reinheid het beeld des Vaders vertoonen (Matth. 5 : 9, 45, 48), als zoodanig lijnrecht tegenover de kinderen des Boozen geplaatst (H. 13 : 38).

4. Geene andere eigenschappen. dan ook in de Schriften van het O. V. voorkomen, kent Jezus aan God toe, maar terwijl daar de heiligheid Gods op den voorgrond treedt, staat hier de liefde vooraan, het middelpunt van al Gods volmaaktheden, waarin Hij ook den mensch ter navolging voorgesteld wordt (Matth. 5 : 48. Luc. 6 : 36). De drie hoofdvormen der liefde, barmhartigheid (Luc. 6 : 36), lankmoedigheid (H. 18 : 7) en genade (vs. 14) worden allen in het onderwijs des Heeren vermeld. Geen wonder, dat die God de volmaakte bron van alle goede gaven mag heeten (H. 11 : 13).

5. De God van Jezus Christus is evenmin die van het Deïsme, als van het Pantheïsme; Hij houdt niet op tot het geschapene in rechtstreeksche betrekking te staan. Nauwkeurig kent Hij aller behoeften, en is machtig die te vervullen (Matth. 6 : 8. 19 : 26), maar die wetenschap en macht staan in dienst van een Godsbestuur, dat ook het geringste omvat (Matth. 10 : 29, 30. 18 : 14). Volstrekt onbeperkt, is dat Godsbestuur tevens zoo onberispelijk, dat het wel beeld, maar niet verbeterd kan worden (Matth. 20 : 13—15). Terwijl ook het geringste goede beloond wordt (Matth. 10 : 41, 42), wordt ook het kwade naar den billijksten regel gestraft (Luc. 12 : 47, 48), en de openbaring van dit rechtvaardig wereldbestuur is tevens de verhooring van het aanhoudend gebed des geloofs (Luc. 18 : 1—8). Dat gebed toch het heeft niet slechts weldadigen invloed op den biddenden zelve, maar verwerft ook bij God gewisse en rijke verhooring, als het van Hem verordend middel om in allen nood te voorzien (Luc. 11 : 5—10), schoon het overbodig is, Hem dien met vele woorden bekend te maken (Matth. 6 : 6—8).

6. Wordt God zoo als Vader gekend, het is omdat het Hem behaagd heeft zich als zoodanig te openbaren. Hij deed en doet het, ook in de natuur (Matth. 6 : 25—34), en in de geschiedenis der menschheid (H. 19 : 4—6) en van

Israël (H. 21 : 33—44), maar bovenal in de zending van den Zoon (vs. 37). Die openbaring intusschen, hoezeer voor allen bestemd, wordt slechts inwendig aanschouwd en ontvangen bij eene zeer bepaalde gesteldheid van geest en gemoed (Matth. 5 : 8. 11 : 25. 16 : 17). Waar deze bestaat, verkrijgt men eene kennis van God en zijnen wil, die den wijzen der wereld ontzegt is (Luc. 10 : 21).

7. Gelijk de Vader zich door den Zoon openbaart, werkt Hij het goede in den mensch door den H. Geest, die daarom als het inbegrip van alle goede gaven wordt voorgesteld (Matth. 7 : 11. Luc. 11 : 13). Slechts weinige wenken geeft de Heer aangaande het wezen en de werking des H. Geestes. Hij verklaart, dat die Geest in Hem woont (Matth. 12 : 28), maar zegt dien tevens aan zijne Apostelen, bepaald ter hunner bekrachtiging toe (H. 10 : 19, 20), ja op hun gebed aan alle heilbegeerigen (H. 7 : 11), terwijl daarentegen alleen de zonde tegen Hem volstrekt onvergefelijk is (H. 12 : 32). Het Goddelijk karakter trouwens des H. Geestes duidt Hij genoegzaam duidelijk aan, waar Hij den doop in den naam ook des H. Geestes met dien in den naam des Zoons en des Vaders verbindt (H. 28 : 19).

8. Uit alles blijkt, hoe oneindig hoog het Godsbegrip des Heeren zich boven dat der ongewijde, zelfs der gewijde oudheid verheft. Noch bij de beroemdste wijsgeeren der Heidenen, noch bij Mozes en de Profeten treffen wij zulk eene voorstelling van Gods vaderlijke liefde, als in het Evangelie des koninkrijks aan. Wel heet God in het O. V. de Vader van het Israëlitische volk (Deut. 32 : 6. Jes. 63 : 16. Mal. 1 : 6). Inzonderheid wordt zijne ontferming over Godvruchtigen (Ps. 103 : 13) en ongelukkigen (Ps. 68 : 6) bij die eens vaders voor zijn kroost vergeleken. Maar nimmer wordt Hem daar die naam gegeven, ook in betrekking tot zulken, die niet uit Israël zijn; nergens ook wordt er zulk eene veel- en volheid der liefde door aangeduid, als in de eigen woorden des Heeren. Het denkbeeld van vaderlijke, bepaald van vergevende, om niet vergevende liefde wordt nergens buiten het onderwijs des Heeren in die zuiver-

heid aangetroffen. Prachtiger beschrijvingen van Gods majesteit, dan die in het O. V. voorkomen, heeft ook Hij niet gegeven, maar dieper, geestelijker, verhevener voorstelling van Gods natuur en gezindheid dan de zijne zoekt men overal vruchteloos. En zij is te gelijk zoo bij uitnemendheid praktisch, dat men hier eigenlijk evenmin van Godsleer als van Godgeleerdheid, maar alleen van Godsdienst- en levensleer spreken kan.

9. Het Godsbegrip van Jezus is te gelijk het bewijs voor de waarheid van hetgeen Hij aangaande zijne eigene bovenmenschenlijke afkomst en waardigheid uitsprak (zie § 11, 5). Slechts den Zoon kon het gegeven zijn, zulke diepe blikken in het hart des Vaders te slaan. Noch het Semitisch ras, noch het natuurschoon van Nazareth (Renan), noch het onderwijs van eenige menschenlijke leerschool, maar alleen de persoonlijkheid des Heeren verklaart ons het geheim van zijn Godsbegrip. Niet omdat deze mensch het diepst religieus gevoel had, wordt God in en door Hem het meest openbaar, maar omdat God in Hem gelijk in geen anderen wás, kon zijn Godsbegrip het hoogste en zuiverste zijn. Blijven hier ook raadselen over: „es gehört zur Demuth und Kraft der Wissenschaft, zu erkennen, dass noch Geheimnisse da sind, die sie nicht ergründet hat” (Tischendorf).

Verg. Schmid, a. a. O. I. S. 126 u. ff. Reuss, a. w. I. p. 237 en verv. B. J. Riedel, *Diss. de Jesu doctrina de Deo, homine, etc.* (1852). L. S. P. Meyboom, *over Jezus' natuurl. en Joodsch-theokr. Godgeleerdh.* (Waarh. in L. 1853, IV. 1854, II). J. Langen, a. a. O. S. 248 u. ff. C. Witten, *die Idee Gottes als des Vaders*, ein Beitrag zur Bibl. Theol., hauptsächl. der Synopt. Reden Jesu (1865). * E. Arnaud, *l'enseignement de J. C. sur le St. Esprit*, in het *Bulletin Théol. der Revue Chrét.* 1868. I. Ook in de *Théol. Bibl.* van E. Haas (1870), na diens dood door zijnen geestverwant E. Cocquerel fils, uitgegeven (1870), vindt men, behoudens het naturalistisch standpunt des schrijvers, p. 435 en verv., aangaande het Godsbegrip des Heeren eenige belangrijke opmerkingen.

Vraagpunten: Overeenkomst en verschil van het Gods-begrip des Heeren met dat des O. V. — Zijne verhevenheid boven dat van het Judaïsme. — In hoever wordt het recht der natuurlijke Godskennis door Jezus erkend? — In welke opzichten gaat zijn Godsbegrip dat van de uitnemendste wijzen der oudheid te boven? — Laat zich ook de persoonlijkheid van den H. Geest uit het onderwijs des Heeren bij de Synoptici afleiden? — Draagt zijn Godsbegrip een unitarisch, of een trinitarisch karakter? — Kritiek der naturalistische verklaringen van het ontstaan van dit Godsbegrip.

§ 13.

De Onderdanen.

Gelijk de heilige Engelen dienaren, en de geesten der duisternis tegenstanders van het Koninkrijk der hemelen zijn, zoo zijn de menschen geroepen om onderdanen daarvan te worden. Wat de Heer van der menschen natuur en aanleg getuigt, bewijst hunne vatbaarheid voor; wat Hij van de zonde en ellende der menschheid verkondigt, staaft hare behoefte aan het heil van het Koninkrijk Gods.

1. Hoezeer het Godsrijk op aarde gesticht wordt, is het er echter ver van verwijderd, dat het aldaar zijne uitnemendste dienaren vinden zou. Reeds de bede Mt. 6 : 10, door den Heer zijnen discipelen voorgeschreven, strekt ten bewijze, dat Hij ook in dit opzicht de aarde naar den hemel wil vormen. Werkelijk vooronderstelt en verklaart Hij, dat de Engelen tot het Godsrijk in zeer bepaalde betrekking staan. Bij herhaling beschrijft Hij hen, niet als oogenblikkelijke personificatiën van blinde natuurkrachten, maar als persoonlijke wezens, onstoffelijk, onzondig, onsterfelijk (Luc. 20 : 34—36), die te zamen één hemelsch huisgezin vormen, voor wier aangezicht zich de Vader over de redding van het verlorne verblijdt (Luc. 15 : 7, 10). Bepaaldelijk stellen zij in de zwakken en kleinen belang (Matth. 18 : 10), staan

den vrome in het sterven ter zijde (Luc. 16 : 22), en zijn bovenal ten dienste van den Zoon des menschen gereed, zoowel in zijn lijden (Matth. 26 : 53), als in de openbaring zijner heerlijkheid (Matth. 13 : 41). Hoe verheven echter in kennis en heiligheid (Matth. 24 : 36. Luc. 9 : 26), staan zij tot het Godsrijk in geen andere betrekking, dan die van eerbiedwaardige dienaren. Dat ieder der burgers zijn persoonlijken beschermengel hebben zou, wordt Matth. 18 : 10 niet geleerd, even weinig als Jezus' woord eenige bijgeloovige vereering der Engelen wettigt. Zijne Angelologie bevat geene magische elementen, gelijk de Apokryphen des O. V. (het boek Tobias b. v.), maar louter religieuse en ethische.

2. Even ondubbelzinnig echter verklaart zich de Heer ten aanzien der booze, d. i. gevallen' geesten. Nergens verneldt Hij een eeuwig beginsel des kwaads, maar bij herhaling eene persoonlijke macht, die zich tégen het Godsrijk verzet. Niet Het booze, maar De booze is de vijand, tegen wien Hij de zijnen leert bidden (Matth. 6 : 13). Hij noemt hem Beëlzebul (Matth. 12 : 27), den Satan (Luc. 22 : 31), in 't algemeen den vijand (Luc. 10 : 19), die het kwade zaad zaait (Matth. 13 : 39). Hij is de eigenlijke Verderver (Matth. 10 : 28), ¹⁾ wien dan ook op zijne beurt een eeuwig verderf is bereid (H. 25 : 41). Echter wordt hij in zijne noodlottige pogingen tegengegaan door het beveiligend gebed van den Heer (Luc. 22 : 32), die hem dan ook reeds van verre vernederd ziet (Luc. 10 : 18). Voor het tegenwoordige intusschen is hij de bewerker van allerlei, zelfs lichaamsellende (Luc. 13 : 16), de oorzaak te gelijk der geheimzinnige krankheid, die aan daemonische werking wordt toegeschreven (Matth. 17 : 21). Er is geen enkel bewijs, dat de Heer zich bij deze en dergelijke uitspraken, tegen eigen overtuiging in, zou gevoegd hebben naar den bekrompen geest zijner eeuw;

---

1) Verg. ter handhaving dezer verklaring het door ons geschrevene, *Jaarb. XIII*, bl. 547 en verv. Het tegenovergesteld gevoelen werd o. a. verdedigd door A. Witteveen, in het Tijdschr. *Wessel Gansf.* II, bl. 139—154.

veel is zelfs met dit beweren in onverzoenlijken strijd. Hij beschouwt het uitwerpen van daemonen als een hoofddeel zijner eigene levenstaak (Luc. 13 : 32), die Hij straks aan zijne jongeren opdraagt (Luc. 9 : 1. 10 : 19), en ziet nog in den lijdensnacht de macht der duisternis als met gesloten gelederen vijandig tegenover zich staan (Luc. 22 : 53). Slechts eene willekeurige exegese kan dergelijke uitspraken in flauwer' beteekenis opvatten, dan door het verband der rede en den geest des tijds wordt geboden. Maar eene onpartijdige kritiek acht zich niet van de verplichting ontslagen om wèl te onderscheiden tusschen de hoofdgedachte, in soortgelijke verklaringen uitgedrukt, en den eigenaardigen vorm, waarin die met het oog op de denkwijze der tijdgenooten werd uitgesproken (zie bijv. Luc. 11 : 24—27).

3. Op vaster bodem bewegen wij ons, wanneer wij op de vaak herhaalde vraag: „wat is de mensch” het antwoord van den Heer komen vragen. Zooveel zien wij terstond, dat in zijne schatting de mensch en de menschheid in geenen deele laag stonden aangeschreven. Het tegenovergestelde blijkt uit zijne opmerkzaamheid op het kinderlijk spel (Matth. 11 : 16, 17); zijne handhaving van het kinderlijk loflied (Matth. 21 : 15, 16, verg. Ps. 8 : 3); zijne waardeering van het kinderlijk karakter (Matth. 18 : 3, 4). Slechts éénmaal lezen wij dat Hij iets kwalijk nam, het weren van kinderen (Marc. 10 : 14); als ter vergoeding zegt Hij hun zijn koninkrijk toe. Ten onrechte heeft men uit zulke uitspraken afgeleid (Schenkel), dat de verlossing niet voor allen noodzakelijk is, daar kinderen als zoodanig reeds burgers van het hemelrijk zijn. Dan hadden de moeders geen zegen, maar een kroon moeten vragen, en de Heer had weersproken, wat Hij elders (Matth. 15 : 19 bijv.) aangaande het algemeen bederf der menschheid verzekert. Maar duidelijk is het, dat Hij bij kinderen eene ontvangbaarheid voor zijn koninkrijk vindt, die Hij vaak vruchteloos bij volwassenen zoekt, en evenzoo, dat Hij van eene ideale opvatting des huwelijks uitgaat (Matth. 19 : 4—6), hoog boven die zijner tijdgenooten verheven.

4. Aangaande 's menschen natuur en aanleg, in betrek-

king tot het Godsrijk, legt Hij dan ook de meest eervolle getuigenis af. De mensch is meer dan lelie of grasbloem (Matth. 6 : 28, 30), dan musch of schaaap (Matth. 10 : 29—31. 12 : 12), dan os of ezel (Luc. 14 : 5, verg. Tischend. t. a. p.). Even als die allen is hij een schepsel Gods (Matth. 19 : 4), maar te gelijk boven die allen verre verheven, als geroepen tot het koninkrijk Gods (Luc. 12 : 32), bestemd om God lief te hebben, en Hem gelijkvormig te worden (Matth. 5 : 48).

In dien mensch onderscheidt de Heer lichaam en ziel, vleesch en geest (Matth. 10 : 28. 26 : 41); onzeker is het, of Hij ook tusschen ziel en geest onderscheidde. Genoeg, het middelpunt der menschelijke persoonlijkheid is Hem het hart, dat niet slechts ongevoelig, maar ook onverstandig kan zijn (Luc. 24 : 25), en waaruit alle verkeerde overleggingen voortkomen (Matth. 15 : 19). Het woord: geweten komt nergens in zijn onderwijs voor, maar dat de zaak op haren vollen prijs wordt geschat, blijkt uit zijne uitspraak ten aanzien van 's menschen innerlijk oog, Matth. 6 : 22, 23. Merkwaardig is in dit verband de gelijkenis van den akkergrond, die van zelveν (*αὐτομάτη*) zijne vrucht van het zaad doet verwachten, omdat hij namelijk aarde, geen steen is (Marc. 4 : 28). Er is alzoo receptiviteit voor het goddelijke in den mensch, en deze wordt spontaneiteit, wanneer bij het gebruik van gepaste middelen al wat de werking van het Evangelie belemmert uit zijn hart wordt weggenomen. Op dien grond wekt de Heer de menschen dan ook tot nadenken (Matth. 11 : 15. 13 : 14) en toezien, wat en hoe zij hooren (Marc. 4 : 24. Luc. 8 : 18). Hij beroept zich op hun natuurlijk verstand en gevoel (Matth. 21 : 31^a. Luc. 11 : 5—8), en verlangt, dat zij naar billijkheid oordeelen (Luc. 12 : 56, 57). Intusschen schat Hij in den mensch het gemoed nog boven den geest (Matth. 5 : 3, 8), en gewaagt daarom met nadruk van een goeden schat des harten, waaruit het goede moet voortgebracht worden (Luc. 6 : 45). Niet door hetgeen de mensch weet, maar door hetgeen hij eigenlijk wil, wordt zijne innerlijke waarde bepaald. Trouwens, hij

heeft het noodlottig vermogen van te kunnen kiezen tusschen leven en dood (Matth. 7 : 13, 14), en met deze hem verleende vrijheid hangt ontzettende verantwoordelijkheid samen (Matth. 23 : 37). Immers de mensch is voor iets hoogers dan deze wereld geschapen. Zijne ziel kan verdorven, maar nimmer gedood worden (Luc. 12 : 4, 5. 16 : 19—27), en het Sadduceïsme is juist daarom eene monsterachtige dwaling (Matth. 22 : 29). Levensverlies leidt juist tot levensbehoud in den hoogerem zin van het woord (H. 10 : 39. 16 : 25), en den vrome is de waarborg van zijn eeuwig voortbestaan reeds gegeven in zijne persoonlijke gemeenschap met den eeuwig levenden God (Matth. 22 : 32. Luc. 20 : 37, 38).

5. Gelijk intusschen deze hooge rang van den mensch hem vatbaar voor het heil van het Godsrijk maakt, zoo heeft hij van de andere zijde daaraan de grootste behoefte. Hij is zondaar voor God, en voor zich zelven ellendig. Wie beweert, dat de Synoptische Christus eene beschouwing der zonde huldigt, welke in diepte bij die van sommige Apostelen achterstaat, heeft zijne uitspraken op dit punt vrij oppervlakkig beluisterd. Paulus beschouwt de zonde bij het licht van eigen ervaring; Christus bij dat der wet en van zijne eigene onbevleete volkomenheid.

6. De volstrekte algemeenheid der zonde wordt door den Heer nog meer voorondersteld, dan geleerd. Wel maakt Hij onderscheid tusschen den zedelijken toestand der menschen (Matth. 5 : 45. Luc. 8 : 4—15), maar er is geen enkel bewijs, dat Hij iemand hunner zondeloos acht. Het eerlijk en goed hart (Luc. 8 : 15) is geen absoluut-rein, maar een oprecht en welgezind hart, juist daardoor geschikt om het zaad des woords te ontvangen. Als zulken, die boos zijn, in tegenoverstelling tegen den heiligen Vader, spreekt Hij zijne tijdgenooten aan (Luc. 11 : 13); als zieken beschouwt Hij hen, die den medicijnmeester noodig hebben (Matth. 9 : 12). De gezonden, die Hij daar tegenover plaatst, hebben in zijne schatting even weinig recht op dien naam, als de negen en negentig rechtvaardigen (Luc. 15 : 7), die de bekeering niet noodig hebben, volmaakte rechtvaardigen zijn.

Zelfs voor zijne oprechte discipelen acht Hij de bede om schuldvergeving voortdurend noodzakelijk (Matth. 6 : 12), en tegenover den verloren zoon der gelijkenis plaatst Hij geen volkomen gehoorzamen, maar een liefdeloozen, wiens eigen-gerechtigheid nog stuitender dan de ongerechtigheid des anderen is. Geen mensch is onvoorwaardelijk goed (Matth. 19 : 17); zonder beperking komt daarom de eisch der bekeering tot allen (Marc. 1 : 15).

7. De oorsprong der zonde is, psychologisch, te zoeken in het hart (Matth. 15 : 19), meer bepaald in de zwakheid des vleesches, die daarom ook vóór den discipel des Heeren eene gevaarlijke zijde bezit (H. 26 : 41). Metaphysisch is die van den Booze af te leiden, den sluwen bewerker des kwaads (H. 13 : 39), die den mensch gedurig ten verderve wil voeren (Luc. 22 : 31). Iedereen namelijk staat bloot voor verzoeking, en moet in hare strikken vervallen, zoo hij niet waakt en niet bidt. Verzoeking (*πειρασμός*) en ergernis (*σκάνδαλον*) zijn in dit onderwijs correlaat-begrippen, en duiden datgene aan, wat den mensch tot zondige daden vervoert, en bij hardnekkigen voortgang in het kwaad een kind des Boozen doet worden (Matth. 13 : 38).

8. Wel wordt het eigenlijk wezen der zonde door Jezus nergens met opzet bepaald; het woord *ἁμαρτία* duidt in de Synopt. Evangeliën overal de zondige daad, nergens het zondig beginsel aan. Dat echter het bestaan ook van dit laatste hier in volle kracht wordt erkend, blijkt reeds uit Matth. 15 : 19, verg. H. 5 : 28. Het bedrijf, waarin het zich openbaart, is in zichzelf ongerechtigheid, wetteloosheid (*ἀνομία*, Matth. 7 : 23. 13 : 41, verg. 1 Joh. 3 : 4), terwijl zijne verschillende vormen den naam van overtredingen (*παραπτώματα*) dragen. Op treffende wijze beschrijft de Heer den ontwikkelingsgang van het zondig beginsel in het beeld van den verloren zoon, eerst innerlijk van den vader vervreemd, straks ook uitwendig van hem gescheiden, en door valsche vrijheidszucht van het eene kwaad tot het ander vervoerd, en ten gevolge daarvan in de diepste ellende gestort.

9. Dat toch de zonde den mensch ellendig doet zijn,

ligt in den aard der zaak. Onder hare heerschappij wordt hij een zondaar (*ἀμαρτωλός*) bij uitnemendheid, die als zoodanig niet hooger dan de verachte tollenaar staat. De éénheid van zijn innerlijk leven wijkt voor de treurigste tweespalt (Matth. 6 : 24), ja dat leven zelf, het is als een andere dood (Luc. 15 : 24, verg. 9 : 60). In dien toestand daalt de zondaar, aan zich zelven overgelaten, tot steeds dieper jammerstaat af. Hij komt tot eene verblinding, die wel is waar ook tot versooning kán aangevoerd worden (Luc. 23 : 34), maar niettemin reeds in zich zelve strafbaar mag heeten. Zij leidt tot verharding te midden der krachtigste roepstemmen (Luc. 8 : 10, 18), en deze bereikt haar uiterst peil in die hardnekkige vijandschap zelfs tegen erkende waarheid, waarvan de éénige volstrekt onvergefelijke zonde de ontzettende uitdrukking is (Matth. 12 : 31, 32).

10. Geen wonder, dat dan ook op die zonde eene straf wordt gedreigd, te geduchter naarmate de overtreder hooger bevoorrecht was (Matth. 11 : 20—24. Luc. 12 : 47, 48). De zonde namelijk involveert noodzakelijk schuld, waarvan de betaling op wettelijk standpunt met volkomen recht kan gevorderd worden, maar voor den schuldigen zelven zoo volstrekt onmogelijk is, dat hem niet anders rest dan om vergeving te bidden (Matth. 18 : 28. Luc. 7 : 41, 42. 12 : 59. 18 : 13). Die vergeving is alzoo wezenlijk als genadige kwijtschelding van verdiende straf te beschouwen, en waar zij niet wordt verleend, heeft de overtreder het ergste te duchten. Onder verschillende beeldspraken stelt de Heer de vergelding der eeuwigheid voor (Marc. 9 : 43—50), zoo als zij bij alle verscheidenheid onkreukbaar rechtvaardig zal zijn (Luc. 16 : 19—25). Maar nergens geeft Hij bepaalden grond voor het uitzicht, dat aan die straffen-zelve nog eenmaal een einde zou komen. De vermelding van de diepe klove (Luc. 16 : 26) en de gesloten deur (Matth. 25 : 10) doet veeleer het tegendeel duchten, en al mocht men uit Matth. 12 : 32 tot de vergefelijkheid van sommige zonden in de toekomstige eeuw besluiten — wat niet zonder reden betwijfeld wordt —, het ontroerend oordeel over althans

ééne zonde behoudt in ieder geval zijne onverminderde kracht.

11. Zoo is de zondaar verloren (Luc. 19 : 10), reddeloos in zich zelve, en toch niet volstrekt onherstelbaar (Matth. 19 : 25, 26). De verloren penning kan opgeraapt, het afgedwaalde schaap weergebracht worden, maar — niet door eigene kracht. De behoefte aan verlossing, objectief zoo volstrekt onmiskienbaar, moet subjectief worden verstaan en gevoeld (Luc. 18 : 14). De eigengerechtigheid, die haar miskennt, maakt den mensch slechts in verhoogde mate verwerpelijk, en geveinsdheid is juist de éénige zonde, tegenover welke de zachtmoedige Jezus zich onverbiddelijk toont.

Verg. over de Daemonologie ons *Leven v. Jezus*, II. n. u., bl. 140 en verv. en de daar aangeh. Litt. Over de zonde tegen den H. Geest, D. II., bl. 330 en verv. Over de Anthropologie en Hamartologie van den Heer in het algemeen, Reuss, t. a. p., I. 195 en verv., * Schmid, a. a. O. I. S. 230 u. ff. C. Wittichen, *die Idee des Menschen*, zweit. Beitr. zur Bibl. Theol. der Syn. Ev. (1868).

Vraagpunten: De sporen der Daemonologie in het Judaïsme. — Zijn de uitspraken van Jezus aangaande het rijk en de macht der duisternis de vrucht van accommodatie, van persoonlijke dwaling, of van kennis eener geheimzinnige werkelijkheid? — In welke opzichten staat de Anthropologie van Jezus boven die van Mozes en de Profeten? — In hoever laat zijne waarleering der kindschheid met de voorstelling van een algemeen bederf door de zonde zich rijmen? — Wat leert Luc. 15 : 11—16 aangaande de ontwikkelingsgeschiedenis der zonde? — Bevat het onderwijs des Heeren bij de Synoptici geen de minste sporen van de leer der ἀποκατάστασις? — Kan zijne aanduiding betrekkelijk de zonde tegen den H. G. ook uit andere plaatsen des N. V. worden opgehelderd?

§ 14.

Het Heil.

Het Heil van het Godsrijk, hoezeer voorbereid

door de bedeeeling des Ouden Verbonds, tot welke zich de Heer in zeer bepaalde betrekking plaatst, is echter eerst in en door Hem geopenbaard en verschenen. Het bestaat in het persoonlijk genot van tijdelijke en geestelijke zegeningen, hier aanvankelijk, en in de toekomst voltooid. De aardsche verschijning, het werkzaam leven, het verlossend sterven en de hemelsche heerlijkheid van den Christus hebben te zamen vereenigd de bepaalde strekking om dat heil aan allen te schenken.

1. Om aan de heerschappij van zonde en ellende (§ 13) voor goed een einde te maken, is de Christus met het Evangelie des koninkrijks opgetreden (Marc. 1:15). Maar hoezeer Hij-zelf dat Evangelie verkondigt als iets betrekkelijk nieuws, is het er ver van verwijderd, dat dit nieuwe ook in zijne schatting geheel op zich zelf zou gestaan hebben. Reeds konden wij het tegendeel opmerken (§ 9, 7), maar hier is het de plaats om de verhouding gade te slaan, waarin de Heer zijn woord en werk tot het O. V., bepaaldelijk tot het Mozaïsme en Profetisme stelt.

2. Over het geheel vormen de gewijde Schriften van Israël in zijn oog een verzameling van onschatbare waarde. Gedurig en uitsluitend beroept Hij zich op de uitspraken van Wet, Profeten of Psalmen, ja geeft aan geheel den Kanon des O. V. ondubbelzinnig getuigenis (Matth. 23:35. Luc. 24:44). Het: „daar staat geschreven” is de regel voor zijn eigen geloof en gedrag, en tot driemaal toe biedt alleen het boek Deuteronomium Hem een wapen tegen het rijk der duisternis aan (Matth. 4:4—10). Maar ook voor zijne tijdgenooten noemt Hij dienzelfden regel verbindend (Luc. 10:26. 16:29—31. Matth. 19:8), en over het geheel acht Hij het volstrekt ondenkbaar, dat de Schrift niet vervuld worden zou (Matth. 26:54. Luc. 22:37). Het Schriftwoord trouwens heeft teleologische beteekenis (Luc.

16 : 16), en zijne eigene verhouding-er toe is in de zinspreuk (Matth. 5 : 17) „niet ontbinden, maar vervullen” begrepen.

3. Niet moeielijk is het de verhouding te bepalen, waarin de Heer zich plaatst tot het profetisch gedeelte der Schrift. Geheel de oude bedeeling beschouwt Hij als ééne doerloopende voorbereiding zijner komst (Matth. 21 : 33—37), maar inzonderheid in het woord der Profeten vindt Hij rechtstreeksche aanwijzingen van zijn persoon, en zijn werk (Luc. 4 : 18, 19. 18 : 31), zelfs aangaande zijn voorlooper (Marc. 9 : 13), en ook op zulke plaatsen, waar wij die wellicht zonder zijne aanduiding niet zouden hebben verwacht (b. v. Matth. 21 : 42). Kennelijk beschouwt Hij het profetisch woord van typisch-symbolisch standpunt, en verlangt, dat de zijnen het met Hem doen (Luc. 24 : 25—27).

4. Minder gemakkelijk is de bepaling der verhouding, waarin de Heer zich zelven plaatst tot de wet. Zooveel blijkt al spoedig, dat Hij zich innerlijk boven haren letter verheven voelt, en zich vrijwillig nederbuigt tot onderwerping aan hare verschillende voorschriften (Matth. 12 : 6. 17 : 27). Dat ook nood de wet kan verbreken, wordt door Hem in geenen deele voorbijgezien (Marc. 2 : 23—28). Allermint toont Hij ontzag voor menschelijke traditie, die Hij veeleer van de voorschriften der Goddelijke wet gestreng onderscheidt (Matth. 15 : 9). Aan deze laatste echter acht Hij zich en de zijnen gebonden, zonder dat het blijkt, dat Hij aan de ceremoniële eischen van Mozes lager beteekenis dan aan de moreele voorschriften hecht (Zie Luc. 2 : 41 - 43. Marc. 1 : 44. Matth. 23 : 18). Daar is niet één bewijs, dat Hij eenig oorspronkelijk voorschrift der wet òf zelf overtreden, òf door zijne discipelen zou hebben doen overtreden. In de groote tegenstellingen der Bergrede (Matth. 5 : 21—44) bestrijdt Hij wel de latere uitbreiding, maar niet de oorspronkelijke eischen der wet. Hij berispt het uitdrukkelijk, als „het zwaarste” daarvan nagelaten wordt, maar wil nevens dit laatste ook het lichtste gehandhaafd zien (Matth. 23 : 23). Van wie onder zijne tijdgenooten nog innerlijk op het wet-tisch standpunt staan, blijft Hij strenge wetsbetrachting ver-

langen (Matth. 19 : 18, verg. ook het bijvoegsel op Luc. 6 : 5 in cod. D. Zie Tischend.), wil dat de schare naar de woorden der Schriftgeleerden zal doen (Matth. 23 : 3), en verwacht, dat zijne jongeren althans in de naaste toekomst op het Sabbatsgebod blijven acht geven (Matth. 24 : 20). Zoo staaft Hij nog tegen het einde van zijn openlijk leven, wat Hij reeds in den aanvang (Mt. 5 : 18) aangaande de onschendbaarheid der wet had verklaard.

Van de andere zijde echter blijkt het, dat Jezus op den duur de vereeniging van oud en nieuw deels onmogelijk, deels verderfelijk achtte (Matth. 9 : 15—17). Hij voorzag en voorspelde een tijd, waarin de oude vorm zou verbroken worden door den nieuwen geest, dien Hij instortte. Was Hij verzekerd dat stad en tempel zou vallen, Hij kon dan ook wel ná dat tijdperk geen verdere instandhouding van den Israëlitischen cultus verwachten, en evenmin de duurzame heerschappij van de letter der Mozaïsche wet. Maar met diepe wijsheid laat Hij die letter onaangetast, zoo lang de Geest, dien Hij in zich voelt leven, nog niet in de zijnen is overgegaan, en in de volle bewustheid, dat een Nieuw verbond door Hem ingewijd wordt (Matth. 26 : 28), verbeidt Hij de hoogste weldaad der oude verbondsbeloofte (Jerem. 31 : 31—34). Zoo smelt voor het bewustzijn des Heeren de vervulling der wet met de opheffing van de heerschappij harer letter in hooger éénheid te zamen. Beide Wet en Profeten moesten slechts dienen om het heil, dat Hij kwam schenken, te verkondigen en voor te bereiden.

5. De aard van het Heil, in Hem den onderdaan van het Godsrijk verzekerd, is in geen deele uitsluitend geestelijk. Den zachtmoedigen wacht aardrijksbeërving, den trouwen dienaar uitgebreide heerschappij en belooning (Matth. 5 : 5. 19 : 28. 25 : 21). Doch dit uitwendige komt pas, wanneer het inwendig heil is verkregen, waarom het hier boven alles te doen is. Zoowel negatief als positief wordt het door den Heer voorgesteld in de meeste uitlokkende kleuren. Zij, die het Godsrijk beërven, ontgaan daardoor al het onheil, dat uit het verloren-zijn voortvloeit;

zij worden voor altijd behouden (Luc. 19 : 10). Zij genieten daarentegen de vergeving der zonden (Luc. 7 : 48. 18 : 14), en dien ten gevolge eene rust, te vergeefs daar buiten gezocht (Matth. 11 : 28). Dat genot wordt gewijzigd naar den verschillenden toestand van hen, wien het toegedacht is. Den blinden wordt het gezicht, den gevangenen vrijheid, den treurenden vertroosting, den hongerigen verzadiging, den verdrukte eene rijke vergoeding voor het hier om Christus' wil gelede toegezegd. Echter valt het niet te ontkennen, dat het zwaartepunt der heilsverwachting, door den Synoptischen Christus ontsloten, niet in het tegenwoordige leven, maar in het toekomstige ligt. Op het eeuwig leven is bovenal zijn oog, gelijk dat zijner tijdgenooten gevestigd, en dat leven wordt als een toestand gedacht, aan géne zijde des grafs. Het valt hem, die aan de gestelde voorwaarden voldoet, ten deel bij de toekomst des Heeren in zijne heerlijkheid, en maakt aan allen aardschen nood voor altijd een einde, terwijl het de verlost des N. V. tot het deelgenootschap der vreugde verheft, thans reeds gesmaakt door de stamvaders der oude bedeeing (Matth. 8 : 11, 12).

6. De vraag blijft slechts over, wat de Heer naar zijne eigene uitspraken gedaan heeft, doet en doen zal om der wereld dat onschatbaar heil te verleen. Reeds zijn komen in eene wereld, waarin Hij oorspronkelijk niet te huis behoort, heeft ten doel om een koninkrijk te ontvangen, en daartoe verlorenen op te zoeken (Luc. 19 : 10, 12). Hij is er toe uitgegaan (Marc. 1 : 38), bepaald onder de verloren schapen van Israëls huis (Matth. 15 : 24), en nu is ook geheel zijn werkzaam leven gewijd aan dezelfde groote bestemming. Als zaaier treedt Hij voort op den wereldakker (Matth. 13 : 3), en noemt zich zelve den Leeraar der zijnen (Matth. 23 : 8, verg. 26 : 55). Ook zijne wonderen moeten dienen om te toonen, dat het Godsrijk nabij is (Matth. 12 : 28), en Hem als den Christus kenbaar te maken (Matth. 11 : 4, 5). Wel begunstigt Hij de wonderzucht niet, acht valsche wonderen mogelijk, en verbiedt de ontijdige openbaring der zijne (Matth. 8 : 4. 16 : 1—4. 24 : 24).

Maar van de andere zijde roept Hij ook zijne teekenen zijnen jongeren in het geheugen terug (Marc. 8 : 19—21), en noemt verwerping van een woord, door zulke daden bekrachtigd, volstrekt onverantwoordelijk (Matth. 11 : 20—24). Wel een bewijs, dat het wonderdoen in zijne schatting geen zoo ondergeschikt bestanddeel zijner aardsche werkzaamheid was, als het ongeloof later beweerde.

7. Het is echter inzonderheid zijn lijden en sterven, dat Hij met de mededeeling van het heil des Godsrijks in rechtstreeksche betrekking plaatst. Geen zuiver-historische kritiek zal betwisten, dat de Heer dit lijden en sterven te voren voorspeld heeft. Wel is er, naar het eenstemmig bericht der Synoptici, een tijdstip in zijne geschiedenis (Matth. 16 : 21—23), waarop die voorspellingen meer bepaald op den voorgrond treden, maar ook te voren ontbrak het geenszins aan verbloemde, doch niettemin merkwaardige aanduidingen (Matth. 9 : 15. 16 : 24, 25). Zij worden steeds klaarder, hoe meer het aardsche leven van Jezus zijn einde nadert (Luc. 12 : 50. 13 : 33, verg. Matth. 17 : 22, 23. 20 : 18, 19), en loopen eindelijk in bepaalde aankondiging uit van den tijd en de wijze zijns doods (Matth. 26 : 2), maar zijn reeds betrekkelijk vroeg (Matth. 16 : 21) met die zijner herleving gepaard. Dat de discipelen dit woord volstrekt niet begrepen (Marc. 9 : 9, 10), maakt het later vergeten daarvan te lichter verklaarbaar. Maar te gelijk bewijst dit bericht, dat de voorspelling zelve later in geen een deele eventueel verduisterd is geworden. — Het oogpunt, waaruit de Heer dit lijden en sterven beschouwt, is van den aanvang tot den einde hetzelfde. Het behoort tot de dingen Gods (Matth. 16 : 23); Hij moet gedood worden, opdat de Schrift in vervulling ga (Luc. 22 : 37). Er is even weinig grond om hier te denken aan een louter zedelijke noodzakelijkheid (Hofstede de Groot), als om uit de welbekende gelijkenis der ondankbare landlieden (Matth. 21 : 37) af te leiden, dat God waarlijk verwacht had, dat men zijnen Zoon zou ontzien (van Oordt). Het doel, waartoe dit sterven zoo volstrekt noodzakelijk was, wordt op meer dan ééne wijze opzettelijk aan-

geduid. Is Hij gekomen om te dienen (Matth. 20 : 28. Marc. 9 : 45), dat dienen bereikt zijn toppunt in het vrijwillig geven zijner ziel tot een losprijs voor velen. Niet enkelen slechts, velen worden er door vrij gekocht van dat verderf, waaraan zij anders ten prooi moesten blijven. Ten nutte van velen wordt zijn bloed vergoten tot vergeving van zonden (Matth. 26 : 28), d. i. opdat er voor hen vergeving van zonden zou zijn. Ofschoon alleen Mattheus deze woorden vermeldt, is er te minder reden om die (Baur) voor onhistorisch te houden, omdat, ook afgezien van dit bijvoegsel, de idéé, hierin uitgesproken, wezenlijk reeds aangeduid is in de vermelding van het bloed des Nieuwen Verbonds (verg. Exod. 24 : 8). Dat trouwens de Heer in zijn dood dien van een zoenoffer zag, blijkt mede uit Luc. 22 : 37, verg. met den doorgaanden inhoud van Jesaja 53, dat Hem hier bepaald voor den geest zweeft, verg. ook Luc. 23 : 31. De vraag, bij al deze gezegden herhaald (Baur): „ob nicht erst in der Folge mehr in sie hineingelegt worden ist, als sie ursprünglich enthielten”, laat zich van zeker welbekend standpunt verwachten, maar geeft ook op het tegenovergestelde aanleiding om van een parti-pris te gewagen. Dit is althans zeker, dat Jezus' eigen woorden volstrekt niets bevatten, wat met zijne uitspraken aangaande doel en vrucht van zijn dood in wedspraak is. Dat Matth. 9 : 2. 18 : 35 van schuldvergeving zonder dadelijke vermelding van zijn sterven gesproken wordt, laat zich op dat tijdstip en in dat verband voldoende begrijpen. Evénzoo kan men toegeven, dat de gelijkenis van den verloren zoon zuivere en heerlijke waarheid bevat, ook zonder dat daarin nog de volle waarheid ten aanzien der schuldverzoening aangeduid wordt, die eerst later geheel onthuld worden kón. Over het geheel mag niet vergeten worden, dat Jezus om wijze redenen slechts betrekkelijk weinig van zijnen dood heeft gesproken.

8. Het is er intusschen ver van verwijderd, dat de werkzaamheid van den Heer om der wereld het hoogste heil te bereiden, naar zijne eigene uitspraken, met zijn dood

geheel geëindigd zou zijn. Ook zijne hemelsche heerlijkheid staat, gelijk met zijne eigene vernedering, alzoo ook met de voltooiing van zijn plan in rechtstreeksch verband (Luc. 24 : 26). Hij noemt zich daarom Koning (Matth. 25 : 40), en houdt ook na zijn heengaan niet op, tot de zijnen in persoonlijke betrekking te staan (Matth. 18 : 20. 28 : 20). Dat daarbij aan iets meer dan louter zedelijke macht moet gedacht worden, blijkt uit zijne verzekering, dat zij Hem ook in den hemel gegeven is (Matth. 28 : 18). Die macht openbaart Hij in gedurig klimmende mate, en die openbaring heet zijn luistervol komen. Het begint reeds bij zijn leven op aarde (Matth. 10 : 23), wordt voortgezet nog vóór den dood van sommige Apostelen, voor hun oog en dat der vijanden, inzonderheid bij Jerusalems ondergang (H. 16 : 28. 26 : 63, 64), en in vollen luister gezien bij de voleindiging der eeuwen, waarvan de teekening (H. 24 en 25) met die van Jerusalems ondergang zamenvalt. Het is als de steen, die in het water geworpen, gedurig grooter kringen beschrijft, waarvan de laatste zich eindelijk in de wijde ruimte verliest.

Over de verhouding van den Heer tot het O. T. in het algemeen en de Moz. wet in 't bijzonder, verg. Lechler, *das A. T. in den Reden Jesu*, Stud. u. Krit. 1854. I. * E. J. Meijer, *über das Verhältniss Jesu und seiner Jünger zum Mos. Gesetz*. Ein Comm. zu Mt. 5 : 17. (1853). Ph. S. van Ronkel, *Specimen J. C. doctrinam exhibens de V. T. libris* (1860). B. W. Th. van Hasselt, *over de verhouding van Jezus tot de Moz. wet naar de Synopt. Evv.* (1863). (Het resultaat echter van den laatstgenoemden geleerde, „dat Jezus kritiek oefende over de wet naar het hoogere beginsel van hetgeen Hem in zijn geweten als wil van God was kenbaar geworden”, schijnt op eene onjuiste tegenstelling tusschen de individuëele conscientie als hoogere, en de (geopenbaarde!) wet van God als lagere macht te berusten.) Verg. J. E. R. Käufler, *de bibl. ζωῆς αἰώνιου notionē* (1838). J. Riet, *de leer van Jezus aang. de ζωῆ αἰώνιου volgens de vier Evv.* (1864). Over de lijdensvoorspellingen des

Heeren en de redenen, waarom hij zich slechts betrekkelijk weinig over zijnen dood heeft uitgelaten: * H. E. Vinke, *Haagsch Gen.* 1835. C. A. Hasert, *Ueber die Vorhersagungen J. von seinem Tode und seiner Auferst.* 1839. * A. Ritzschl, *die Neutestam. Aussagen über den Heilswerth des Todes Jesu*, in de *Jahrb. für deutsche Theol.* 1863. II. * E. Graf, *der Todes-gedanke Jesu*, in Heidenheim's *Vierteljahrschrift*, 1868. S. 46 u. ff. B. Weiss, *die Grundzüge der Heilslehre Jesu bei den Synoptikern*, in de *Stud. u. Krit.* 1869. I. Over geheel deze § ons L. v. J. passim. Reuss, t. a. p. I. p. 221 en verv. Schmid, a. a. O. I. S. 264 u. ff.

Vraagpunten: In hoever plaatst de Heer zich op ééne lijn met, in hoever boven de Godsmannen des O. V.? — Is er een zuiver kritische grond voor de gissing, dat zijne voorspellingen betrekkelijk zijn dood en opstanding ex eventu gemodificeerd zijn geworden? — Mag men aannemen, dat Hij daarover meer heeft gezegd, dan de Evangelieën mededeelen? — Is het mogelijk, al zijne uitspraken betrekkelijk zijn „komen” in gelijken zin te verstaan?

§ 15.

De Heilsweg.

Hoezeer allen tot het heil des Godsrijks geroepen worden, valt het den zondaar alleen ten deel langs den weg van boetvaardigheid, geloof en vernieuwing des harten, zich openbarende in geheel de richting des levens. Allen, die dezen weg betreden, vormen te zamen eene geestelijke vereeniging, die door hare eigenaardige inrichting, maar bovenal door haar karakter en hare strekking hoog boven elke andere staat, en bestemd is zich uit te breiden en in stand te blijven tot aan de voleinding der eeuwen.

1. Daar het heil des Godsrijks oorspronkelijk voor allen bestemd is (§ 10. 2), kan het niet anders, of allen moeten daartoe ook, naar het onderwijs des Heeren, geroepen worden. Zijne persoonlijke werkzaamheid mocht zich uitsluitend tot Israël uitstrekken (Matth. 15 : 24), en zijn Evangelie het eerst aan die natie gebracht worden (Luc. 24 : 47), reeds vroegtijdig heeft Hij het wegvallen van den scheidsmuur voorzien, gewild en bevorderd. Het Christelijk universalisme vindt niet eerst in Paulus (Tubingsche School), maar in Jezus-zelfen zijnen oorsprong, zoo als wij Hem uit de Synoptische Evangelien kennen. Te dringender wil Hij de roeping der heidenen, naarmate Israël zich afkeeriger toont (Luc. 14 : 16—24). Geroepenen zijn reeds velen, en allen moeten het worden; zij allen dragen dien naam, tot wie werkelijk de noodiging van het Godsrijk gekomen is, onverschillig of zij die al of niet hebben aangenomen. Die het eerste deden mogen, oneindig minder in getal, den naam van uitgelezenen dragen (Matth. 22 : 14). God-zelf heeft hen tot het genot van dit voorrecht gebracht (H. 11 vs. 25, 26. 16 : 17), waarvan het gemis daarentegen, na het ervaren van den arbeid der zoekende liefde, alleen aan eigen schuld is te wijten (H. 23 : 37).

2. Zulk een uitgelezen deelgenoot des heils wordt men echter niet, zonder dat het tot eene groote verandering kwam, die de Heer voor allen, zelfs voor zijne Apostelen noodig keurt (Matth. 18 : 3). Evenmin als zijn wegbereider (Luc. 3 : 8) acht Hij uitwendige afstamming uit Abraham in den burger van het Godsrijk voldoende. Hij eischt inwendige zinsverandering (*μετάνοια*), door uitwendige wederkeering (*ἐπιστροφή*) op den weg ten leven gevolgd (Luc. 17 : 4). Maar terwijl de eisch van Johannes inzonderheid op het uitwendig zedelijk leven zich richt (Luc. 3 : 10—14), slaat Jezus inzonderheid op de innerlijke gesteldheid het oog. Het eigenlijk aanvangspunt der bekeering teekent Hij met onovertroffen juistheid in het beeld van den verloren zoon, die begint tot zich zelve te komen (Luc. 15 : 17^a). Tegenover het Phariseeuwsch beginsel: van buiten naar binnen,

is dat van Jezus: van binnen naar buiten (Luc. 11 : 39—41). Op de innerlijke gesteldheid des harten komt bij Hem niet slechts veel aan, maar alles (Matth. 12 : 33—35). Eerst waar deze de rechte blijkt, daar heeft ook uitwendige herstelling van het misdane in zijne schatting beteekenis (Luc. 19 : 8, 9). Zooveel hecht Hij zelfs aan den eisch der bekeering, dat die in rechtstreeksch verband met de belofte van de vergeving der zonden alom verkondigd moet worden (Luc. 24 : 47), omdat zij van het genot dezer laatste wel nimmer de verdienende oorzaak, maar niettemin de onafscheidelijke voorwaarde is.

3. Even hoogen nadruk legt Jezus op den eisch des geloofs (*πίστις*), met de bekeering ten nauwste verbonden. Hij verstaat er door, niet slechts eene afgetrokkene toestemming, maar een vertrouwend aannemen van wat men op goeden grond voor waarheid mag houden. Terwijl Hij van een gelooven aan Johannes den Dooper gewaagt (*αὐτῶ*), Matth. 21 : 32), spreekt Hij van een gelooven in Hem (*εἰς ἐμὲ*, Matth. 18 : 6. Marc. 9 : 42), wat nog iets innigers uitdrukt. Object van het door Hem gevorderd geloof is in 't algemeen het Evangelie (Marc. 1 : 15), of, ruimer nog, al wat de profeten gesproken hebben (Luc. 24 : 25) en, in zijne hoogste ontwikkeling, God (Marc. 11 : 22). Maar van het Evangelie Gods gevoelt Hij-zelf zich het middelpunt, en eischt het geloof hierom niet slechts voor zijn woord, maar ook voor zijn eigen persoon (Matth. 18 : 6). Van dat geloof maakt Hij niet slechts het al of niet verrichten zijner wonderdaden (Matth. 9 : 29), maar het deelgenootschap aan het Godsrijk afhankelijk (Marc. 16 : 16). Het is trouwens in zijne schatting het hoogste in 's menschen zedelijk leven; het éénige, waarvan wij lezen, dat het óf door zijne hooge ontwikkeling óf door zijne volstrekte afwezenheid des Heeren verwondering wekt (Marc. 6 : 6. Luc. 7 : 9). Geen wonder, dat het reeds hier de grootste beloften heeft (Matth. 17 : 20), ja, dat Hij bovenal verlangt bij zijne toekomst geloof te vinden op aarde (Luc. 18 : 8).

4. Gelijk dit geloof een komen tot Christus is (Matth.

11:28), zoo openbaart het zich in een voortgezet volgen. Dat volgen is intusschen zonder volstreckte zelfverloochening ten eenen male onmogelijk, en zal die zelfverloochening iets beteekenen, zij moet eene vrijwillige, dagelijks voortgezette en bestendige zijn (Luc. 9:23). Hoogst eigenaardig en oorspronkelijk in zijnen vorm, heeft deze eisch niets minder ten doel, dan de geestelijke dooding van alles, wat verhindert zich geheel aan de zaak des Heeren te wijden, zonder dat men daarbij zelfs voor het zwaarste terugbeeft (Marc. 9:43—50. Luc. 14:26, 27). Uit dien hoofde vordert de Heer, vóór men Hem volgt, bedachtzaam en ernstig beraad (Luc. 14:28—31), maar nadat men eenmaal de beslissende schrede gedaan heeft, dan ook eene toewijding en standvastige trouw, die zelfs het hoogste waagt, om daardoor het beste te winnen (Matth. 19:29, 30. 24:13)

5. Wie alzoo eerst tót, daarna áchter Christus kwam, bewandelt voortaan van zelf een geheel anderen weg, dan hij tot dus ver betrad. Over het geheel wordt den onderdaan van het Godsrijk de verplichting tot arbeidzaamheid opgelegd; niet tot rusten, maar tot werken en winnen is hij in den dienst zijns Heeren geroepen (Matth. 7:21. 21:28. 25:14). Bij die werkzaamheid moet stipte trouw zijne leuze zijn, gepaard met voortdurende waakzaamheid tegen eene altijd onzekere toekomst (Luc. 12:35—46). In nauwe betrekking hiermede blijft hem het volhardend gebed nadrukkelijk aanbevolen (Matth. 26:41. Luc. 18:1—8); eene heilige zorgvuldigheid, die hem voorts betamende onbezorgdheid (Mt. 6:25—34) mogelijk en gemakkelijk maakt. Maar inzonderheid moet de gezindheid van de kinderen des koninkrijks uit hunne verhouding tot anderen en elkanderen blijken. Terwijl zij onderling zooveel mogelijk vrede houden (Marc. 9:50), ja hunne ware grootheid zoeken in het hulpbetoon der dienende liefde (Matth. 20:25—28), zijn zij geroepen, die liefde aan allen (Luc. 10:25—37), zelfs aan den vijand te toonen (Matth. 5:44), en te staven dat zij in dat opzicht door een anderen geest, dan dien der wereld, zelfs des O. V. zijn geleid (Luc. 9:55). Zoo eerst naderen

zij tot die zedelijke volkomenheid, die het eindoel van hun streven moet zijn (Matth. 5 : 48).

6. Onmogelijk is het, dat zij, die door zulk eene gezindheid bestuurd worden, op den duur op zichzelf blijven staan. Zij vormen eene geestelijke vereeniging, waarvan zich geen oogenblik betwijfelen laat, dat zij geheel in den geest is des Heeren. Wel is waar zeggen ons zijne uitspraken niet, dat Hij een kerk heeft gewild in den zin, die later aan het woord is gegeven. Het woord-zelf (*ἐκκλησία*) komt slechts tweemaal in de Synoptici voor (Matth. 16 : 18. 18 : 17), doch op de laatste plaats schijnt het slechts in het algemeen de vereeniging zijner discipelen aan te duiden (convocata societas, *בית קהילה*, ook van de Synagoge gebezigd), en ook zonder dat wij de historische trouw der eerstgenoemde betwijfelen (Reuss), blijkt het alras, dat den Heer hier een ideaal voor den geest zweeft, eerst in de toekomst verwezenlijkt. Maar laat Hij het alzoo met wijsheid over aan den geest, die later de zijnen zou leiden, den vorm in het leven te roepen, die hen en alle geloovigen te zamen vereenigen zou, de onderlinge gemeenschap-zelve der onderdanen ligt kennelijk den koning van het Godsrijk als eene zaak van hoog belang op het hart. Het was trouwens zijn doel niet slechts aan een grooter of kleiner aantal afzonderlijk, maar aan al de zijnen vereenigd het hoogste heil te bereiden. Dit blijkt reeds uit de beelden van een maaltijd met vele gasten, een wijngaard met onderscheiden arbeiders, een huisgezin met verschillende dienstknechten. Van daar ook, dat Hij zijne jongeren niet slechts afzonderlijk vormt, maar te zamen tot eene kleine gemeente vereenigt. Zelfs spreekt Hij aangaande den geest, waarin zij voortaan verbonden moeten zijn, onveranderlijke beginselen uit. Kan geen vasten hun opgelegd worden (Matth. 9 : 14, 15), moet de eed onder hen overbodig zijn (H. 5 : 33—37), vereenigd bidden is plicht en belang (H. 18 : 19, 20), en het onderling opzicht der liefde ook tegenover dwalenden roeping (vs. 15—17). Zelfverheffing blijft even stellig verboden als rangstrijd (H. 23 : 8—12), en onuitputtelijke vergevensgezindheid (H. 18 :

23—35) moet zich met de meeste behoedzaamheid (H. 7 : 1—6) in het beoordeelen van anderen paren.

7. Met het oog op de duurzame vereeniging der zijnen zien wij den Heer een tweetal plechtigheden verordenen, voor zijn rijk van groote beteekenis. Door de voortdurende verkondiging van zijnen dood aan het Avondmaal (Matth. 26 : 26—28) wil Hij hen op den duur met zich en elkander verbinden. Door den Doop wil Hij allen, die gelooven, afzonderen van de Joodsche en Heidensche wereld, en vereenigen in de belijdenis van den Vader, den Zoon, en den H. Geest (Matth. 28 : 19. Marc. 16 : 16). Is waarlijk, gelijk beweerd wordt (Strauss), de nieuwste Evangeliënkritiek „ziemlich darin einverstanden,” dat de doopformule eerst bij de laatste overarbeiding van het eerste Evangelie ontstaan is, dan zal gezegde kritiek zich te haasten hebben om een zoo onbekookt resultaat te herzien. Wie er niet zijne dogmatische redenen voor heeft, vindt even weinig grond om aan het historisch karakter der doopsformule te twijfelen, als aan dat der Avondmaalsinstelling.

8. De gemeente, op deze wijze naar den wil des Heeren afgezonderd en vereenigd, breidt zich uit, en blijft in stand tot den einde. Reeds leerden wij de grondwet dezer toeneemende ontwikkeling kennen (§ 10, ²); hier moet nog alleen worden opgemerkt, dat zij, overeenkomstig de bedoeling van Jezus, uitsluitend door geestelijke middelen, inzonderheid door de verkondiging van het Evangelie geschiedt (Matth. 24 : 14). De zegepraal van zijn rijk en de duurzaamheid zijner gemeente, niettegenstaande den heftigsten strijd (H. 10 : 34—36. Luc. 12 : 49—51), is door den Heer niet slechts als mogelijk of waarschijnlijk, maar als onbetwifelbaar zeker verkondigd (Matth. 16 : 18). Zij vindt haren grond in de onwrikbaarheid van het fundament, dat het rijkzende Godsgebouw draagt (H. 16 : 18), en haren waarborg in de voortdurende nabijheid des Heilands (H. 28 : 20), die heen ging om te blijven, maar ook — om weder te komen.

Verg. Reuss, t. a. p. I. p. 192. Schmid, a. a. O. I. S. 299 u. ff. J. P. Stricker, Diss. *de mutatione, homini secur-*

dum Jesu et App. doctrinam subeunda (1845). G. C. N. Matthaei, *Jesu Christi doctrina de jure jurando*, Hal. 1847. Over het geloof *J. P. Köstlin, *der Glaube, sein Wesen, Grund und Gegenstand*, u. s. w. (1859). J. Helder, *Het geloof, volgens Jezus naar de Synoptt. Evv.* (1865). S. Hoekstra Bz. *Des Christens Godsvrucht naar de eigen leer van Jezus* (1866). Over de *Christ. Kerk*, *N. C. Kist in de Verhh. van *Teyler's Godgel. Gen. D. XXX. 2^e uitg., bl. 16* en verv. Over het Synopt. verhaal der Avondmaalsinst. *J. I. Doedes, *De leer van het Avm.* (1847), bl. 50 verv., en voorts de voornaamste Monographiën, o. a. door Meijer in zijn *Commentar* op Matth. 26 : 28 vermeld.

Vraagpunten: Is de voorstelling der *κλήσις* bij den Synopt. Christus volkomen gelijk aan die, welke bij Paulus wordt aangetroffen? — Wat laat zich aangaande het eigenlijk wezen der *μετάνοια* affeiden uit Luc. 15 : 17 en verv.? — Verscheidenheid en hoogere éénheid van het object des geloofs. — De eigenaardige voorstelling der zelfverloochening, Luc. 9 : 23. — De verhouding der onderdanen van het Godsrijk tot elkander en tot de burgerlijke maatschappij. — In hoever kan de Christus, blijkens zijne eigene uitspraken, als Stichter der Christelijke kerk worden aangezien? — Vergelijking der Doopsinstelling van den Heer met den doop van Johannes. — Vorm en beteekenis der Avondmaalsinstelling.

§ 16.

De Voleinding.

Het heil der onderdanen van het Godsrijk overleeft hunnen dood, maar bereikt zijn toppunt eerst bij de toekomst des Heeren, waarbij de heerlijkheid van den Koning geopenbaard, en de beproefde trouw zijner onderdanen met het volle loon der genade vergolden wordt. Die toekomst wordt voorbereid door

indrukwekkende teekenen, vergezeld door verbazende omkeeringen op kosmisch en ethisch gebied, en gevolgd door de beslissende scheiding van goeden en boozen, die aan de tegenwoordige huishouding een onherroepelijk einde maakt.

1. Zoo vast het staat, dat de oprechte onderdaan van het Godsrijk reeds hier onbeschrijfelijk zalig is (Matth. 5: 3—10. Luc. 10: 23, 24), zoo weinig laat het zich loochenen, dat dit geluk gedurig wordt verstoord of belemmerd. Het ingaan kost strijd, het volgen vraagt offers (H. 13: 24. 14: 26). Van zelf richt zich alzoo het oog naar de overzijde des grafs, en eene zeer wezenlijke behoefte zou onvervuld zijn gebleven, had de Heer de vraag naar de voleinding des Godsrijks geheel onbeantwoord gelaten.

2. Is de mensch reeds als zoodanig onsterfelijk (Matth. 10: 28), de vrome wordt na den dood in een hoogst gelukkigen toestand overgebracht. Vergelijkt de Heer een enkele maal den dood met den slaap (Luc. 8: 52^b), het is geen bewijs, dat Hij aan een eigenlijk gezegden zielslaap dacht. Integendeel beschrijft Hij de gezaligden des O. V. als Gode levende in den volsten zin van het woord (Luc. 20: 38^b. verg. Matth. 8: 11), en duidt Hij aan (Luc. 16: 19—31), dat niet slechts de persoonlijkheid, maar ook de zelfbewustheid en de herinnering den tijdelijken dood overleeft. De staat der afgescheidenheid (*אדם, ארש*) is Hem geen verblijf van roerlooze stilte en volstreckte gelijkheid (Job. 3: 17—19), maar schouwtooneel eener ontzettende tegenstelling, die zich terstond na den dood openbaart. Terwijl de overtreders in de hel (Gehenna) geworpen wordt, wordt de vrome onmiddelijk in Abrahams schoot overgebracht (Luc. 16: 22), verkwikt en getroost. Dezelfde lokale voorstelling ligt ten grondslag aan de vermelding der eeuwige tabernakelen (Luc. 16: 9), waarin de vooruitgereisden hunne weldadige vrienden ontvangen, en van het Paradijs (Luc. 23: 43), den kruiseling toegezegd. Beiden moeten in den staat der afgeschei-

denheid gezocht, en als het verblijf beschouwd worden eener zaligheid, terstond na het sterven begonnen, maar eerst bij de toekomst des Heeren voltooid.

Het denkbeeld van de toekomst des Heeren (*Παρουσία*) treedt in zijne redenen bij de Synoptici zoo ondubbelzinnig en krachtig te voorschijn, dat de poging om al zijne uitspraken daaromtrent met ééne pennestreek voor onecht te verklaren (Colani) niet slechts hoogst willekeurig, maar bijna wanhopig mag heeten. De algemeene verwachting der Apostolische eeuw op dat punt wordt volstrekt onbegrijpelijk, indien zij geen den minsten grond heeft in zijne eigene uitspraken. Even onaannemelijk is het, dat de eschatologische redenen des Heeren door de berichtgevers ten gevolge van Jerusalems verwoesting belangrijk zouden gewijzigd en opgesierd zijn; slechts vóór die gebeurtenis kon de ondergang van den Joodschen staat en de voleinding der eeuwen zoo nauw worden vereenigd, als hier in den regel geschiedt. Maar uiterst gewaagd mag het heeten, te stellen, dat Jezus, zoo Hij waarlijk deze gesprekken gehouden heeft, zich aangaande de gebeurtenissen der toekomst ten eenenmale heeft vergist. Wij zijn nog niet aan het einde, en moeten ernstig betwijfelen, dat de Heer zich op dit punt zoo breedvoerig en nadrukkelijk zou hebben uitgesproken, had Hij in de verwachting zijner jongeren slechts de vrucht van een nationaal vooroordeel gezien. Het uitlegkundig onderzoek zijner woorden moet uitmaken, in hoever en waarom Hij de voleinding der eeuwen met Jerusalems verwoesting verbindt. Maar zooveel staat vast, dat Hij op den stelligsten toon, na zijne nederige aardsche verschijning, eene openbaring zijner heerlijkheid toezegt, die aan de tegenwoordige orde der dingen een einde maakt.

3. Deze toekomst heeft onverwacht (Luc. 12:39, 40), maar in geen een deele onvoorbereid plaats. Zij wordt aangekondigd door voortekenen, deels ontrustend, deels verblijdend van aard. Tot de laatsten behoort de algemeene Evangelieverkondiging; tot de eersten het optreden van valsche Messiassen en de daarmee gepaarde verleiding; oor-

log en pestilentie, hongersnood en aardbeving, verdrukking, verdeeldheid, verachting op zedelijk grondgebied (Matth. 24 : 4—14). Het zijn in één woord de barensweeën van den Messiaanschen tijd, die ook de tijdgenooten des Heeren verwachtten.

4. Nu volgt de verschijning van den Menschenzoon zelf, door die van zijn teeken in den hemel verkondigd (Matth. 24 : 30), en door ontzettende gebeurtenissen in de natuurlijke en zedelijke wereld verzeld (vs. 29). De krachten der hemelen worden bewogen, de gedaante dezer wereld verandert. Er is even weinig grond om de uitspraken des Heeren aangaande dat groote eindpunt in letterlijken zin te verstaan, als recht om die te verwerpen in naam van de resultaten eener dusgenaamde moderne wereldbeschouwing. Kennelijk nadert de vorm der voorstelling tot dien der oude profeten, en is haar hoofdinhoud in het groote denkbeeld begrepen, dat ook de natuur en de menschenwereld, ieder op hare wijze, in de openbaring en voltooiing der toekomstige heerlijkheid deelt.

5. Eerst bij deze groote eindbeslissing staat de opstanding der dooden te wachten, waarvan de Heer in de Synoptische Evangeliën slechts weinig en als in het voorbijgaan gewaagt, maar die Hij niettemin als eene collectieve, en voor ieders eeuwig lot beslissende gebeurtenis aanduidt. Men heeft, ja, zijn gesprek met de Sadduceën (Matth. 22 : 23—33) aldus verstaan, dat Hij eene individuële opstanding terstond na het sterven belooft. Maar gelijk dit, in verband met de denkbeelden zijner dagen, op zich zelf reeds minder waarschijnlijk is, zoo blijkt het uit nauwkeurige inzage van Luc. 20 : 33—38 (verg. Marc. 12 : 25), dat Hij de opstanding voorstelt als behoorende tot het gebied eener nog toekomstige eeuw, die te zamen valt met de voleinding der wereld, terwijl Hij (Luc. 14 : 14) bovendien met name van eene opstanding der rechtvaardigen, als eene gelijktijdige katastrofe gewaagt. Wat Hij derhalve van den toestand der gezaligden als Engelengelijkheid verzekert (Matth. 22 : 30), schijnt bepaald van hunnen voltooiden

gelukstaat na de voleindiging aller dingen te moeten opgevat worden. De zucht om bij den Heer eene voorstelling aan te treffen, die óns meer aannemelijk schijnt, mag ons niet verleiden om den oorspronkelijken zin of de kennelijke bedoeling van zijn profetisch woord te verwringen.

6. Tevens staat bij de Parousie het Messiaansch gericht te verwachten, waarvan Hij bij de Synoptici veel meer dan van de opstanding spreekt. Nergens stelt Hij zich alleen voor als getuige, veelmin als zelf-gedaagde, maar overal als Rechter der toekomst, van wiens uitspraak geen hooger beroep op eene andere denkbaar kan heeten. Als zoodanig verschijnt Hij in hemelsche majesteit, dagvaart alle geslachten der wereld, vonnist naar den maatstaf van de liefde des geloofs, en beslist over een wel of wee, waaraan nimmer einde zal komen (Matth. 25:31—46). De Engelen zijn werkzaam om de uitvoering van het geslagen vonnis, bepaald over zijne tegenstanders, voor te bereiden en te bevorderen (H. 13:39—42). Is het voltrokken, de Wedergeboorte, d. i. de geheele vernieuwing der natuurlijke en geestelijke schepping, is dáar (H. 19:28).

7. Het is hier de plaats om in het algemeen van het loon te gewagen, dat de Heer den getrouwen dieuwar bereidt. Men heeft beurtelings getracht, alle denkbeeld van loon uit zijne woorden te bannen, of uit hetgeen men daaromtrent in zijne uitspraken aantrof een wapen tegen de zuiverheid der zedeleer van het Evangelie te smeden. Zoowel het een als het ander ten onrechte. Zonder dat Hij de loonzucht wettigt of prikkelt, belooft de Heer werkelijk loon, d. i. evenredige vergelding aan wie Hem iets ten offer gebracht, of voor Hem gearbeid hebben (Matth. 19:29—20:16). Dat loon wordt naar geheel andere dan menschenlijke, maar tevens naar onberispelijke wetten geregeld, en de blik daarop mag tot aanmoediging bij den arbeid der liefde verstrekken (H. 10:40—42). Maar het loon op het werk is daarom nog in geen deele de kroon der verdienste. Integendeel, even nadrukkelijk als de Heer verkondigt, dat niets te vergeefs wordt verricht, doet Hij uitkomen, dat alles alleen uit

genade geschonken wordt; m. a. w., dat de arbeiders immer recht heeft eenige bijzondere belooning te vorderen. Luc. 17:7—10 spreekt hier sterker, dan eenig ander bewijs. In één woord, de leer van het loon wordt hier niet van wettisch, maar van Evangelisch standpunt verkondigd, en de vraag beantwoord, niet zoo zeer wat ten volle verdiend, als wel wat genadig geschonken wordt. Het beginsel van den arbeid mocht slechts liefde en gehoorzaamheid zijn, maar de blik op het loon moet voor de zijnen tot een tegenwicht tegen zooveel dat neerdrukt verstrekken (Matth. 5:11, 12).

8. Na het gezegde valt het niet moeielijk aan te wijzen, waarin eigenlijk, naar het doorgaand onderwijs van den Heer in de Syn. Evv., het loon der toekomst bestaan zal. De getrouwe dienstknecht ontvangt deels eene eer, die al den smaad en strijd der aarde vergoedt: hij wordt door den Heer zelven gediend, met hooge lofspraak vergolden, en opgevoerd tot den rang, waarvoor hij blijkt vatbaar te zijn. Deels smaakt hij eene vreugd, die, onder de treffendste beelden geschetst, even overvloedig als onvergankelijk is. Deels eindelijk ziet hij zich geroepen tot een werk, dat hem nieuwe gelegenheid biedt om het thans voltooide Godsrijk tot sieraad en zegen te strekken (Verg. Luc. 12:36, 37. 19:15—19. Verg. Matth. 25:14—30). Bijzondere luister en heerschappij wordt aan hen beloofd, die in dit Godsrijk vooraan hebben gestaan en gestreden, maar de evenredige vergelding ontgaat ook zelfs aan den geringsten arbeid der liefde niet (H. 10:42. 19:28). En al dat heil, het wordt onvermengd, in vereeniging met elkander, voor eeuwig in de toekomst genoten. Wie zich recht in die toekomst verplaatst, en daarbij met geestelijken tact hier beelden van zaken scheidt, zal zich tweemaal bedenken, eer hij de Eschatologie van den Synoptischen Christus als „grossoièremment matérialiste” karakteriseert (Reuss).

9. Waar alzoo de kinderen des koninkrijks hunnen heilstaat voltooid zien, heeft tevens de beslissende openbaring, scheiding en vergelding van de kinderen der duisternis plaats.

Het moge waar zijn, dat het woord eeuwig op zichzelf nog in geenen deele het begrip der eindeloosheid omvat: de groote tegenstelling, waarmede de Heer zijn leeraarsleven besluit (Matth. 25 : 46), laat echter geene plaats voor het uitzicht, dat ook het gerijpte onkruid nog eindelijk tot goede tarwe worden, en alzoo het voltooide Godsrijk zonder onderscheid állen omvatten zou. Ook het ontzaglijk woord aangaande Judas (Matth. 26 : 24) leidt tot eene tegenovergestelde gedachte, even als de geduchte bedreiging (H. 18 : 6) aan wie moedwillig ergernis geeft. Meent men het tegendeel uit de gelijkenis van het zuurdeeg (H. 13 : 33) te kunnen bewijzen, men verliest het onderscheid tusschen het gebied der natuurnoodwendigheid en der zedelijke vrijheid geheel uit het oog. En acht men zulk eene voorstelling hard, men vergeet, dat naar luid van andere uitspraken (zie bijv. Luc. 12 : 47, 48) de wet der evenredigheid bij de vergelding der toekomst allerminst uit het oog wordt verloren.

10. Het laat zich niet ontkennen, dat de Heer doorgaans, en ook nog in zijne laatste Eschatologische redenen, zijne toekomst als eene zeer dicht aanstaande heeft voorgesteld. Dit was het natuurlijk gevolg der profetische aanschouwing, waarbij de afstand van tijd en ruimte terugtreedt, en tevens praktisch noodzakelijk, daar de vermaning tot waakzaamheid en werkzaamheid juist door de heenwijzing op de betrekkelijke nabijheid eener onverwachte en beslissende toekomst verhoogden nadruk ontving. Echter ontbreekt het in geenen deele aan sporen, dat voor Hem-zelfen de verwoesting van Jerusalem en het jongste wereldgericht verre van identisch waren, en dat het laatste wel eens langer kon uitblijven, dan het haastig ongeduld wachtte. (Men lette op het: „terstond na de verdrukking dier dagen”, Matth. 24 : 29; op den „langen tijd”, H. 25 : 19; op de veronderstelling, Luc. 12 : 45, als ook op den wenk, H. 21 : 24.) Maar het is zeer de vraag, of de vatbaarheid der Apostelen op dit punt wel meer ontwikkelde verklaring gedoogde. In ieder geval was minder de

nauwkeurige vaststelling van den tijd, dan wel de levendige voorstelling van het feit zijner aanstaande openbaring de hoofdzaak in de schatting des Heeren. De herhaalde heenwijzing op dat feit stond in rechtstreeksch verband met de vertroosting en heiliging der zijnen, waarom het Hem van den aanvang tot den einde te doen was. Ook zij moest hun het voorschrift herinneren, dat Hij, naar luid eener oude overlevering, hun eenmaal gegeven zou hebben, en dat ook ons bij het onderzoek van deze en van al zijne woorden te stade komt: „wordt beproefde muntkenners”.

Over de redenen des Heeren betrekkelijk zijne Parousie vergel. men de rijke Litteratuur bij Hase, L. J. 5^e Aufl. § 101 Ons L. v. J. n. u. III, bl. 104 en verv., waarbij men nog voege U. P. Goudschaal, *over het komen van Christus* (Waarh. in L. 1843, III). J. P. Briët, *de Eschatol. rede des H.* (*Nieuwe Jaarbb.* V. bl. 214 en verv.). Dezelfde, * *Eschatologie*, I. (1857). Over de opst. d. dooden, E. H. van Leeuwen, *Diss. Jesu doctrinam de resurrect. mort. exhibens* (1859). Over de leer van het Loon, eene Verhand. van * B. Weiss, *Deutsche Zeitschr.* 1853, N°. 42.

Vraagpunten: Om wat reden heeft de Heer zijne voorstelling van de voleinding der eeuwen zoo nauw met die van Jerusalems verwoesting verbonden? — In welke opzichten komt die voorstelling met de Eschatologie van het Judaïsme zijner dagen overeen, in welke wijkt zij daarvan af? — De bezwaren, waardoor zoowel de letterlijke als de allegorische verklaring van deze zijne voorspelling gedrukt wordt. — Is er grond om te beweren, dat, indien Matth. 24 en 25 voor echt is te houden, Jezus zich vergist heeft? — Zijn er in de uitspraken van den Synopt. Christus sporen te vinden van de idée eener tweecrlei opstanding? — Kritiek der bezwaren, die tegen de verklaring van Matth. 25: 31—46, als beschrijving van het jongste wereldgericht, worden ingebracht. — De leer van het Millennium voor het forum van den Synoptischen Christus.

T W E E D E   A F D E E L I N G .

HET EVANGELIE VAN JOHANNES.

§ 17.

Inleiding.

De woorden van Jezus in het vierde Evangelie vertoonen een zoo geheel eigenaardig karakter, dat afzonderlijke behandeling, vooral in onzen tijd, niet slechts wenschelijk, maar noodzakelijk is. Het is daarbij van belang, de uitspraken van den Johanneïschen Christus en die van den Christelijken Johannes zooveel mogelijk van elkander te onderscheiden. Bij de beschouwing der eerstgenoemde heeft de Theologie des N. V. van het hoofddenkbeeld uit te gaan, waardoor de redenen des Heeren in dit Evangelie beheerscht worden.

1. Tot de beschouwing van het onderwijs des Heeren in het vierde Evangelie kunnen wij niet zonder een woord van Inleiding overgaan. Het rechtvaardigt vóór alle dingen de afzonderlijke plaats, aan dit onderzoek toegekend, door de heenwijzing naar het eigenaardig karakter der hier ver-
 eeuwigde uitspraken. Ook zonder dat wij in algemeene beschouwingen over het verschil van het vierde Evangelie met de drie anderen treden, blijkt het terstond, dat wij hier, ook waar wij den Heer hooren spreken, ons in een anderen kring van gedachten bewegen. Verschillend is niet slechts het tooneel, waarop wij Hem hier doorgaans ontmoeten; de vorm zijner redenen, en de indruk, die daardoor te

weeg gebragt wordt, maar ook de inhoud, met de Synoptische Evangelien vergeleken, biedt belangrijke verschillpunten aan. Dáár^{zyn} staat het Koninkrijk der hemelen, hier de Koning-zelf; dáár de menschelijke, hier de Goddelijke zijde van den persoon des Verlossers; dáár het heil der verlossing aan géne, hier aan déze zijde des grafs op den voorgrond. Gelijkijdige behandeling van het een en het ander heeft uit dien hoofde haar eigenaardig bezwaar. Geene aanwijzing van de harmonie der drie eerste met het vierde Evangelie beteekent iets, die niet van de onbewimpelde erkenning van beider verscheidenheid uitgaat.

2. De splitsing, op zich zelve reeds wenschelijk, is bij den tegenwoordigen stand der Johanneïsche kwestie in dubbele mate noodzakelijk. Nooit werd de echtheid en geloofwaardigheid van het vierde Evangelie zoo heftig bestreden, als thans. De Bijbelsche Theologie des N. V. kan zich niet rechtstreeks in een onderzoek mengen, dat uitsluitend behoort op het gebied der Isagogiek en Kritiek. Alleen zijdelings kan zij in zóo ver eenig gewicht in de schaal leggen, dat zij nagaat, of het onderwijs van den Heer, in het Evangelie naar Johannes geboekt, al of niet met zijne andere uitspraken in overeenstemming is. Blijken op dit punt — om hier van ieder ander te zwijgen — de berichten in onverzoenlijke wederspaak, men ziet zich tot eene keuze gedrongen. Laat integendeel het verschil zich voldoende verklaren en oplossen, dan volgt, dat althans uit dit tuighuis geene wapenen tegen het vierde Evangelie kunnen aangevoerd worden.

3. Nog doet zich intusschen eene belangrijke zwarigheid voor, zelfs waar men aan de echtheid van het vierde Evangelie, en in het algemeen aan zijne historische betrouwbaarheid vasthoudt. Het blijft namelijk de vraag, of wij hier Jezus hooren, gelijk Hij werkelijk gesproken heeft, dan wel, gelijk Johannes Hem, misschien met zeer groote vrijheid van mededeeling, heeft laten spreken. Dit laatste wordt door velen beweerd, en ontkennen laat het zich niet, wanneer wij het Evangelie en de Brieven van Johannes

naast elkander leggen, dat wij bij den Dooper, den Heer zelve, en den Apostel zeer dikwijls dezelfde denkbeelden aantreffen, in dezelfde, althans in gelijksoortige vormen gehuld. Intusschen moet men toezien geen wapen tegen de geloofwaardigheid van het Johannes-Evangelie te smeden uit wat, welbeschouwd, juist ten bewijze zijner echtheid verstrekt. Was Johannes werkelijk de boezemvriend van Jezus, meer dan anderen met den geest des Meesters doordrongen, het is begrijpelijk dat hij zijn eigen spraakgebruik van lieverlede geheel naar dat des Heeren gevormd, en daarentegen volstrekt ondenkbaar, dat hij Hem woorden zou hebben op de lippen gelegd, die hij maar al te goed wist, dat nimmer gesproken waren. Ook waar men alzoo toegeeft, dat hij (de woorden des Woords (die bovendien oorspronkelijk in eene andere taal waren uitgesproken)) onder hooger leiding met Apostolische vrijheid te boek stelt, mag men die te vrijmoediger als eigen woorden van Jezus blijven beschouwen, omdat het uit onderscheiden voorbeelden blijkt, dat tusschen het spraakgebruik van Johannes-zelve en dat van Jezus bij Johannes een wel niet groot, maar toch kenmerkend onderscheid plaats heeft. Zoo gewaagt Johannes in den Proloog van den Logos, maar de Johanneïsche Christus geeft zich zelve nimmer dien naam. Beschrijft de laatste zich zelve ook hier als den Zoon des menschen, de Apostel daarentegen bezigt nimmer bij het getuigen aangaande zijn Zender dien titel. Jezus noemt hier zijne discipelen broeders en vrienden, Johannes vermijdt het. Jezus spreekt van zijn koninkrijk en dat van God; Johannes, waar hij zélf sprekend optreedt, vermeldt het niet met dien naam. Als Parakleet wordt door Jezus de H. Geest (Joh. 14:16, 17), door Johannes (I. 2:2) de verheerlijkte Christus-zelf beschreven; en spreekt Jezus hier van God als een Geest (4:24), Johannes op zijne beurt verkondigt Hem als Licht en als Liefde (I. 1:5. 4:16). Zulke onderscheidingen waren meerdere op te geven; zij zouden niet te verklaren zijn, had Johannes zonder eenigen schroom zijne eigene denkbeelden op des Meesters lippen gelegd. Moge het hier en daar twijfelachtig

schijnen, of hij zélf spreekt, dan of hij redenen des Heeren vermeldt (b. v. H. 3: 16—21, of H. 3: 31—36), meestal is toch de grenslijn zichtbaar genoeg, en zelfs, wanneer men den vorm van het referaat ten deele op zijne rekening plaatst, laat de betrouwbaarheid van den hoofdinhoud tot genoegzame hoogte zich handhaven. Om al deze redenen achten wij het noodig en mogelijk, het Johanneïsch leerbegrip en de leer van den Christus naar en bij Johannes behoorlijk van elkander te onderscheiden, en hier uitsluitend van de laatste te spreken.

4. Gelijk bij de beschouwing van de Synoptische uitspraken, zoo is het ook hier van overwegend belang, op de hoofdgedachte te letten, waardoor des Heeren woorden bij Johannes beheerscht worden, en van dáár het licht te laten vallen op de behandeling der bijzondere deelen. Slechts moet men toezien, hier de hoofdidée van het Evangelie-zelf niet te verwarren met de hoofdidée der uitspraken van Christus, ons in het Evangelie bewaard. De eerste onderzoekt de Isagogiek langs analytischen weg; de andere wordt door de Bijbelsche Theologie uit den totaal-indruk afgeleid, dien de hier geboekte woorden des Heeren in onderscheiding van andere maken. En dan kan het bezwaarlijk ontkend worden, dat deze woorden in den volsten zin een Christocentrisch karakter vertoonen, m. a. w., dat zijn eigen persoon en werk hier het groote middelpunt is, waarom zich alles beweegt. Tot zekere hoogte viel dat ook bij de Synoptische redenen op te merken, maar wat daar bestanddeel van het Evangelie des koninkrijks was, is hier kennelijk hoofdzaak geworden. Wij moeten derhalve beginnen te vragen, niet wat de Heer hier van zijn Rijk in 't algemeen, van den Vader, of van den Mensch, maar wat Hij van Zich zelven verkondigt in al deze en soortgelijke betrekkingen, en komen eerst dan op de hoogte om de vraag te beantwoorden, in hoever zulke uitspraken zich al of niet laten rijmen met die, welke wij in de vorige Afdeeling hoorden.

Verg. over de Johanneïsche kwestie in het algemeen, behalve de *Inleiding op het N. T.*, vooral van Guericke en

Bleek, en den voortreffelijken Commentaar van * F. Godet, (1865), ons geschrift: *het Johannes-Evangelie* (1867) ¹⁾, en de aldaar, bl. 56 en elders aangeh. Litteratuur, waarbij men voege * C. J. Riggenbach, *die Zeugnisse für das Evang. Joh.* (1866). * P. Hofstede de Groot, Basilides, u. s. w. (1868), en P. Cassel, *das Euangelium der Söhne Zebedaei* (1870). Over de echtheid en geloofwaardigheid der Johanneïsche opgaven van de redenen des Heeren meer bepaald, * Godet, *Examen des principales questions critiques soulevées de nos jours au sujet du 4de Evang.* (1865). Over het onderscheid van het Johanneïsch spraakgebruik en leerbegrip met dat des Heeren, de Verlh. van P. Hofstede de Groot, Waarh. in L. 1837, I. en L. G. Pareau, 1847, II. De miskenning van dit onderscheid is op de behandeling van het leerbegrip van den Johanneïschen Christus door de meeste nieuwere theologen van overwegend ongunstigen invloed geweest. Verg. overigens over dat leerbegrip in het algemeen, Reuss, Schmid, Weiss en and. t. a. p., als ook het geschrevene door G. W. Stemler, *Godgel. Bijdr.* 1866, VII. Gaarne geven wij aan laatstgen. geleerde toe, dat het onderwijs van Jezus in het vierde Ev. geen leerbegrip bevat, (wanneer men dit woord) in den zin van streng gesloten leerstelsel (opneemt.) Dat verhindert echter de poging niet, om de hier verspreide uitspraken des Heeren zooveel mogelijk te vereenigen tot één welgesloten geheel.

Vraagpunten: Sinds wanneer is men begonnen het onderzoek der leer van Jezus naar Johannes bepaald te onderscheiden van dat naar de Synoptici? — Laat de onderscheiding tusschen de leer van den Johanneïschen Christus en die van den Christelijken Johannes zich voldoende rechtvaardigen? — In hoever en op wat grond kan men van eene woordelijk-getrouwe mededeeling van 's Heeren uitspraken door den Apostel Johannes gewagen? — De eigen opmerkingen des schrijvers van het vierde Evangelie, met zijn referaat der woorden van den Heer vergeleken. — Kan hier eigenlijk wel van een leerbegrip sprake zijn?

1) Zie ook, in betrekking tot dat geschrift, ons Art. *Billijke Kritiek?* in het *Theol. Tijdschr.* van 1867, bl. 707—714.

§ 18.

De Zoon van God in het vleesch.

Het zelfbewustzijn, dat in het vierde Evangelie zich uitspreekt, is dat van Gods eigen Zoon, als waarachtig en heilig mensch onder menschen verschenen om Israëls Messias en Redder der wereld te zijn, doch die ook gedurende zijn verblijf op aarde niet ophoudt, persoonlijk tot den hemel in eene geheel éénige betrekking te staan.

1. Voor de rechte kennis en waardeering van het leerbegrip van den Johanneïschen Christus is vóór alle dingen de vraag van belang: welk zelfbewustzijn zich eigenlijk uitspreekt in het Ik, dat zoo ongehoorde dingen van zich zelve verkondigt. Ten deele ook onder den invloed van eigen dogmatische begrippen of wenschen, is die vraag op verschillende wijzen beantwoord. Wie intusschen onbevangen en opmerkzaam luistert, en wat de Heer van zich zelve in den derden persoon zegt vergelijkt met wat Hij in den eersten verkondigt, kan niet lang in het onzekere blijven. Gelijk het vierde Evangelie van de Goddelijke afkomst des Heeren begint, terwijl het eerste en derde met zijne menschelijke geboorte een aanvang neemt, niet anders is het in de woorden en gesprekken van Jezus. Bij de Synoptici klimmen zij tot de onthulling zijner Goddelijke waardigheid op, bij Johannes gaan zij van de vooronderstelling dier waardigheid uit. Het Ik, dat zich hier uitspreekt, is evenmin het bloot menschelijk, als het Messiasbewustzijn des Heeren, ook niet dat van den Zoon Gods, buiten alle betrekking tot de menschheid gedacht; het is doorgaans de uiting van het zelfgevoel van den menschengeworden Zoon van God als zoodanig.

2. Dat de Heer, inzonderheid in het vierde Evangelie, zich zelve zeer dikwijls den Zoon, den Zoon van God, eenmaal ook den ééngelboren Zoon (H. 3 : 16) noemt, is van algemeene bekendheid. Van wat aard deze zijne betrekking tot den Vader is, naar zijne eigene uitspraken, zal straks onderzocht worden. Hier is het voorloopig genoeg te doen opmerken, dat in ieder geval eene bovenmenselijke betrekking, eene persoonlijkheid van bovenaardsche afkomst door die benaming aangeduid wordt. Dit blijkt niet slechts daaruit, dat Hij bij Johannes dien naam aan niemand geeft, dan aan zich zelve alleen, maar ook hieruit, dat Hij als zoodanig zich een persoonlijk bestaan toekent, reeds vóór zijne komst in de wereld, gelijk dit aan niemand anders wordt toegeschreven. Men zie o. a. H. 6 : 62. 8 : 58. 16 : 28. 17 : 5, 24. De willekeur, waarmede men enkele dezer uitspraken getracht heeft als geïnterpoleerd te verwijderen, laat zich evenmin goed maken als het geweld, dat men haren inhoud heeft aangedaan, door die van louter idéale (onpersoonlijke) praeëxistentie te verklaren. Weigert men aan de uitspraken van 's Heeren zelf bewustheid geloof, men verminke die althans niet door Hem iets anders te laten zeggen, dan Hij werkelijk, blijkens een onpartijdig, uitlegen oordeelkundig onderzoek, heeft gezegd. Hetzelfde bewustzijn ligt bovendien ook aan die woorden ten grondslag, waarin Hij verklaart tot een bepaald doel geboren, gekomen, uitgegaan of gezonden te zijn (H. 10 : 10. 18 : 37). Het laat zich trouwens ernstig betwijfelen, of de Heer zich immer door een der zijnen als „zijn Heer en zijn God” (H. 20 : 28) zou hebben laten begroeten, indien Hij niet de onveranderlijke bewustheid van bovenmenselijke afkomst en waarde in zich had omgedragen.

3. Het is er intusschen ver van verwijderd, dat Hij, die zich zooveel méer wist dan mensch, nu ook in eigen schatting slechts schijnbaar mensch zou geweest zijn. Integendeel, Hij noemt zich „een mensch, die de waarheid spreekt” (8 : 40), en bezig den naam van den Zoon des menschen herhaaldelijk (1 : 52. 3 : 14. 5 : 27). Hij spreekt

van zijn komen in de wereld (18 : 37), toont de teederste zorg voor zijne moeder (19 : 26), maakt van zijn vleesch en bloed nadrukkelijk melding (6 : 54), acht eene vraag tot zijne inlichting noodig (11 : 34), en verklaart, dat zijne ziel ($\psi\upsilon\chi\eta$) ontroerd is (12 : 27). Nog aan het kruis klaagt Hij van dorst (19 : 28), en na zijne opstanding noodigt Hij Thomas uit, de hand in zijne zijde en in de teekenen der nagels te leggen (20 : 27). De kritiek, die na zulke krachtige getuigenissen, den Johanneïschen Christus docetisch noemt, omdat Hij daarbeneven ook hoogere dingen van zich zelve verkondigt, vooronderstelt te vroeg, wat zij nog eerst moet bewijzen, dat het in zich zelf onmogelijk is, meer dan mensch, en tevens waarachtig mensch te zijn.

4. Even onbetwijfelbaar is het, dat de Heer zich zelve, ook volgens dit Evangelie, volkomen rein en zondeloos voelt. Wel acht en toont Hij zich tevens verzoekbaar (6 : 15. 12 : 27), maar de Overste dezer wereld heeft aan Hem niets (14 : 30). Negatief blijkt dit bewustzijn reeds uit de vraag (8 : 46^a), die, indien niet de vrucht van hoogmoed of zelfbedrog, de uitdrukking der objectieve waarheid moet zijn; en positief uit zoo menig woord, waarin Hij, die eigen eer niet zoekt (7 : 18), van eene zedelijk-normale verhouding tot den Vader getuigenis aflegt, geen oogenblik verstoord of beneveld (H. 4 : 34. 8 : 29. 11 : 9. 15 : 9. 17 : 4). Hij zoekt en vindt alzo niet slechts zijne plaats „unter den Fortbildern des Menschheitsideals” (Strauss), maar plaatst zich zonder eenige aanmatiging, en toch zonder eenige dubbelzinnigheid, boven allen, die vóór Hem geleefd hebben of nog ná Hem leven zullen (3 : 6).

5. Als waarachtig en vlekkeloos mensch verklaart de Heer uitdrukkelijk in een bepaald karakter op aarde verschenen te zijn, als Israëls Messias en Redder der zondige wereld. Over zijne betrekking tot de wereld eerst later. Wat Israël aangaat, het blijkt dat Jezus in het vierde Evangelie zich zelve reeds vroeg als Messias voorstelt, en als zoodanig zich huldigen laat (zie 1 : 52. 3 : 14. 4 : 26 en and. pll.), ja van zijne erkenning of verwerping

als zoodanig de zaligheid afhankelijk maakt (8 : 24). Wel verre van de schare te weerspreken, als zij den naam van Zoon des menschen in den zin van Messias verstaat (12 : 34, 35), keurt Hij dit kennelijk goed, en nog voor Pilatus ontkent Hij wel, dat zijn koninkrijk van deze wereld zou zijn, maar niet dat Hij een koning mag heeten. Herhaaldelijk beroept Hij zich op wat de Schrift te zijnen aanzien getuigt (13 : 18. 15 : 25), en stelt nog den laatsten avond van zijn leven als den Gezondene bij uitnemendheid zich den Vader vlekkeloos voor (17 : 3, 4). Hij voelt en toont zich alzoo in één woord historisch persoon, op wien reeds Mozes gewezen heeft (5 : 46), en die tot het vervullen eener bepaalde taak voor een tijdlang op aarde verschenen is.

6. Desniettenstaande, hoewel Hij persoonlijk als mensch op aarde verkeert, Hij weet zich niettemin in den hemel (3 : 13). Hij was er niet slechts vóór, Hij (bleef en) blijft er, naar zijne hoogere natuur, ook ná zijne geboorte. Wat Hij spreekt, heeft Hij in de innigste gemeenschap met den Vader van Hem-zelfen gehoord en gezien (8 : 38. 12 : 49, 50). Hij is zich zelve niet slechts van een vóórwereldlijk leven bewust, maar zet het met die wijziging voort, die uit het verschijnen in eene waarachtige en heilige menschenatuur noodzakelijk voortvloeit. Uitgegaan van den Vader, keert Hij straks tot zijne onmiddellijke gemeenschap terug (16 : 28), doch houdt ook gedurende dit tusschen tijdperk niet op, in den Vader te zijn, van Hem te hooren en te leeren, door Hem geliefd te worden. In zijn bewustzijn is alzoo een menschelijke en een Goddelijke factor, oorspronkelijk onderscheiden, thans tot eene onafscheidelijke éénheid te zamen gesmolten, waarin de werkelijkheid van den eenen volstrekt niets aan die van den ander te kort doet. Haar recht om het bestaan van zulk eene bewustheid a priori ondenkbaar te noemen, heeft de Kritiek nog steeds te bewijzen. Dat geen minder dan dit in het vierde Evangelie zich uitspreekt, staat voor den Bijbelschen theoloog als resultaat van exegetisch onderzoek vast.

Verg. over het hier behandelde in het algemeen onze

Christologie, II, bl. 72 en verv. * F. W. Gesz, *Die Lehre von der Person Christi*, u. s. w. (1856) S. 134 u. ff. Weizsäcker, *Ueber das Johann. Selbstzeugniss Christi*, Jahrb. für deutschen Theol. 1857, 1862 (Exegetische bestrijding der hypostatische prae-existentie). Astié, *Explication de l'Evang. selon St. Jean*, etc. (1864). W. Beyschlag, *Die Christologie des N. T.* (1866) S. 65—108. * M. Johannson, *Comm. Biblica De aeternâ Christi praeexistentiâ quid in Ev. Joh. traditum est*, in de *Acta* der Lund'sche Universiteit van 1866. Ter bestrijding van de rationalistische interpretatie der bedoelde uitspraken van den Heer worden uitnemende wapenen geleverd door J. H. Scholten, *Het Evang. van Joh.* (1864). Zie ook de Verhand. van J. Cramer over Joh. 17:5, in *Bijdr. op het gebied van Godgeleerdh. en Wijsbeg.* (1863) I, bl. 51 en verv. Ter handhaving van de waarachtige menschheid des Heeren, naar zijne eigene getuigenis, verdient vergeleken te worden * F. Bonifas, *sur l'humanité de J. C. d'après l'Ev. de St. Jean*, in het *Bulletin Théol.* van de Revue Chrét. 1864.

Vraagpunten: Is het onderzoek naar den inhoud van het zelfbewustzijn van den hoofdpersoon in het vierde Ev. van overwegend belang? — De verschillende fasen der moderne kritiek, zich afspiegelende in hare behandeling van Joh. 6:62. 8:58. 17:5 en dergel. pll. — Welke eigenaardigheid vertoonen des Heeren uitspraken aangaande zijne Messiaswaardigheid in het vierde Evangelie? — Wordt ook hier de naam van Gods Zoon door Jezus niet nu en dan gebruikt in zuiver theokratischen zin? (Joh. 10:33—38). — Mag ook Joh. 17:3 als eigen woord van Jezus beschouwd worden?

§ 19.

De Zoon van God in betrekking tot den Vader.

Als Zoon van God verklaart de Heer altijd geweest te zijn, en immer te blijven het voorwerp van de

hoogste liefde des Vaders, deelgenoot zijner natuur, majesteit en werkzaamheid, die in den Vader alzoo den grond en het doel van zijn leven heeft, diens Naam op de volkomenste wijze openbaart, en dien ten gevolge aanspraak mag maken op eene hulde en eer, zoo als die zonder Godslastering aan geen schepsel gewijd worden kan.

1. Ofschoon in het vierde Evangelie de naam Zoon van God enkele malen in louter theokratischen zin als synoniem met den naam Messias gebezigd wordt (H. 1 : 50 en eld.), zoo gebruikt de Heer-zelf hem in den regel in metaphysischen zin, ter aanduiding van de betrekking der natuur en des wezens, die tusschen Hem en den Vader bestaat, krachtens welke Hij, in onderscheiding van ieder ander, des Vaders Ééngeborene is (H. 3 : 16). De uitspraken zijner zelfbewustheid op dit punt zijn van te meer belang, naarmate zij te verhevener en menigvuldiger zijn. Zooveel blijkt terstond, dat zij eene betrekking aanduiden, waarin Hij niet eerst met zijne menschelijke geboorte is begonnen te staan, maar die dagteekent „voor de grondlegging der wereld” (17 : 5, 24). Ongetwijfeld zoekt men in die uitdrukking vruchteloos naar ons wijsgeerig denkeeld van eeuwigheid. Maar even zeker is het, dat elke aanvang van bestaan in en met den tijd daardoor op het stelligst wordt uitgesloten (verg. Ps. 90 : 2). Het zijn des Zoons is een aanzijn van eeuwigheid. Nergens gewaagt Hij van een tijdstip, waarop Hij niet geweest, en nu geworden zou zijn. En wat Hij altijd was en is, Hij blijft het, ook gedurende zijn leven op aarde. De werkelijkheid van het Mensch-zijn heeft niets aan de wezenlijkheid van het Zoon-zijn veranderd.

2. Als Zoon verklaart de Heer zich het voorwerp van de hoogste liefde des Vaders (5 : 20), ten gevolge waarvan deze, als in een eeuwig heden, Hem alles toont, wat Hij doet. Die liefde is even onveranderlijk, als Hij-zelf, en

wordt door den Zoon met de innigste liefde beantwoord (14 : 31. 17 : 24). Hoewel dus de Vader een ander is en blijft, dan de Zoon, zijn beiden wezenlijk één, ten gevolge eener volmaakte levensgemeenschap; hier is eene éénheid van macht, die wederom niet denkbaar is zonder éénheid van natuur en van wezen (10 : 30). ¹⁾ Waar de Joden Hem op grond van dergelijke uitspraken beschuldigen, dat Hij zich Gode gelijk maakt (5 : 18), ontkent Hij dit dan ook niet, maar treedt in nadere bepaling (vs. 19—23), waardoor Hij vroeger' uitspraken toelicht, maar niet verzwakt.

3. Ten gevolge dezer éénheid van natuur en majesteit heeft ook tusschen den Vader en den Zoon eene éénheid van werkzaamheid plaats. Nadrukkelijk laat de Heer dit uitkomen, waar Hij zich tegen de beschuldiging van Sabbatsschennis verdedigt (5 : 17). ²⁾ Het is bepaaldelijk het Goddelijk werk van levenwekken en oordeelen, dat door den Vader aan den Zoon is vertrouwd (vs. 21—29). Gaat alle leven uit van den Vader (1 Sam. 2 : 6. Deut. 32 : 39), Hij wekt en schenkt het door den Zoon, beide in den natuurlijken en den geestelijken zin van het woord. Is God rechter (Ps. 75 : 8), zonder den Zoon oordeelt Hij niemand en niets. De Goddelijke eigenschappen, welke noodig zijn om zulk eene taak te vervullen, kent de Heer zich dan ook zonder enig voorbehoud toe. Hij heeft macht over alle vleesch (17 : 2), en toont in alle zijne woorden eene wetenschap, boven alle menschenlijke kennis verre verheven (12 : 50 en eld.), ja kan vrijmoedig zeggen: „Vader, Ik wil” (17 : 24).

4. Het is er intusschen ver van verwijderd, dat de wil

1) Reeds Calvijn erkent t. d. p., „*non disputat h. l. de unitate substantiae*”, maar drukt zich te zwak uit, als hij er bijvoegt: „*sed de consensu, quem cum Patre habet*”. Dat hier aan éénheid van macht moet gedacht worden, doch dat uit deze de éénheid van wezen ten slotte noodzakelijk voortvloeit, deden wij opmerken, *Christologie*, II, bl. 76. Verg. *L. v. J.* II, bl. 681.

2) „*Quae conclusio stare non potest, nisi aequalitas personarum Patris et Filii statuatur, ut recte Patres adversus Arianos hoc loco docuerunt*”. Beza.

des Zoons immer een oogenblik zelfs buiten dien des Vaders zou werken. In den Vader heeft Hij veeleer den grond en het doel van zijn leven. Als Zoon heeft Hij van den Vader het leven ontvangen, en leeft door Hem (5 : 26. 6 : 57). Juist omdat Hij Zoon is, zou het Hem onmogelijk zijn, iets van zich zelve, d. i. buiten gemeenschap met den Vader te doen (5 : 19), maar omdat Hij als Zoon de natuur des Vaders deelachtig is, doet Hij dan ook, zonder uitzondering, wat Hij den Vader ziet doen. Als Zoon verklaart Hij zich alzoo van den Vader afhankelijk, noemt dezen, niet slechts naar zijne menschenlijke, maar naar zijne Godmenschenlijke natuur, meerder dan zich zelve (14 : 28), en heeft het zoeken niet van eigen, maar van des Vaders eer tot doel van zijn streven (7 : 18), terwijl Hij wederkeerig van den Vader verwacht, dat deze de eer des Zoons handhaven en Hem verheerlijken zal (17 : 1).

5. Op aarde verheerlijkt de Zoon den Vader door zijnen Naam te openbaren, zoo volkomen als dat vóór Hem nog nimmer geschied was. Hij is daartoe van den Vader reeds vóór zijne menschwording geheiligd (10 : 36), d. i. afgezonderd, en later door Hem verzegeld (6 : 27), d. i. met de ondubbelzinnige blijken zijner goedkeuring toegerust. Op wat wijze Hij van dezen lastbrief zich kwijt, zal later blijken. Hier is het de plaats, om op het Godsbegrip acht te geven, dat doorstraalt in de redenen van den Johanneïschen Christus. Doorstraalt; want het blijkt al spoedig, dat de Heer hier, even weinig als bij de Synoptici, op de vraag: wie God eigenlijk is, een opzettelijk antwoord geeft. Immers, de Vadersnaam is geene dadelijke beschrijving van het Goddelijk wezen, maar van de betrekking, waarin God tot Hem, en door Hem tot zijne discipelen staat. Zelfs het woord: God is geest (4 : 24), hoe verheven ook, is slechts de klare, kernachtige uitdrukking eener waarheid, die onder het O. T. althans reeds vóorgevoeld en aangeduid was (Ex. 33 : 18—23). Ook de vermelding van God als (in tegenoverstelling met de afgoden) den éénigen Waarachtige (17 : 3), die het leven heeft in zich zelve (5 : 26),

is een weerklank op wat dáár was geleerd, en de eigenschappen van het Goddelijk wezen, Heiligheid, Eeuwigheid en Rechtvaardigheid bijvb., die Hij met name vermeldt (17 : 11, 24, 25), worden mede elders geroemd. Toch verklaart Hij met hoorbaren nadruk, waar Hij van zijne voloindigde levenstaak spreekt (17 : 6), dat Hij den naam des Vaders had geopenbaard aan de menschen, en dat woord geeft ons een belangrijken wenk. Het duidt aan, dat die naam (de uitdrukking van het eigenlijk wezen Gods) verborgen, d. i. wel niet geheel onbekend, maar toch nog geenszins in vollen glans was gekend, doch nu aan het licht is getreden, omdat namelijk Hij is verschenen, die zonder grootspraak kon zeggen: „wie mij gezien heeft, heeft den Vader gezien” (14 : 9). De Zoon openbaart alzoo den Vader, niet zoo zeer door het woord, dat Hij in overeenstemming met andere Godsmannen spreekt, als wel door zijn persoon, waarvan de verschijning in het vleesch het laatste antwoord is op de vraag: „toon ons den Vader”. Als Zoon van God is Hij tevens de hoogste openbaring van God.

6. Als hoogste openbaring des Vaders, van wiens natuur, majesteit en werkzaamheid Hij van eeuwigheid deelgenoot was, maakt dan ook de Zoon van God aanspraak op eene hulde en eer, die zonder afgoderij aan geen schepsel mag toegewijd worden, (5 : 23). Ongetwijfeld is eeren (τιμᾶν) nog geen aanbidden (προσκυβεῖν), maar de eerste uitdrukking, als de meest algemeene, omvat ingewikkeld ook de andere, als de meer bijzondere hulde, die de Zoon onmogelijk zou kunnen afwijzen, indien Hij waarlijk als (καθὼς) de Vader geëerd worden wil (verg. Joh. 20 : 28). Om die reden wordt dan ook de eisch van geloof in Hem en in God ten nauwste vereenigd (14 : 1), verklaart Hij uitdrukkelijk dat het onmogelijk is den Vader te huldigen en te gelijk den Zoon te verwerpen (Joh. 15 : 23. 16 : 3), en neemt Hij daarentegen met welgevallen de aanbedding aan, Hem door den blindgeboorne gewijd (9 : 38)

7. Er is na al het gezegde geen twijfel aan, of de Heer

ontkent bij Johannes ieder wezenlijk verschil tusschen zich zelve en God, behalve dat van het persoonlijk onderscheid tusschen den Vader en den Zoon nu eenmaal onafscheidelijk is. Niet beeldsprakig drukt Hij zich uit op dit punt, gelijk de Evangelist (1:18), wanneer deze van den Zoon „in den schoot des Vaders” gewaagt, maar zoo eigenlijk mogelijk. Hij is in den Vader, en de Vader in Hem. Al wat des Vaders is, is reeds daarom ook het zijne (17:10). Hij is van boven (8:23), eene uitdrukking, voorts van niemand anders, niet eenmaal door Johannes den Dooper van zich zelve gebezigd (3:31); Hij, en Hij alleen heeft den Vader gezien (6:46). Hij is van den hemel neder gedaald (6:33, 38), dat is niet: hemelsch van aard, en in zoover uit den hemel afkomstig; maar omgekeerd: uit den hemel afkomstig, en dien ten gevolge hemelsch van aard. In één woord, schoon Hij zich nergens God noemt, Hij wil toch ook niet minder dan Gode gelijk geacht worden, en het éénig onderscheid tusschen Hem en dien, dien Hij mede biddend aanroept, is ten slotte, dat deze de Vader is, en Hij de Zoon van zijn welbehagen; een ander dan de Vader, maar voorts van dezelfde natuur. Te vergeefs tracht men dit resultaat te weerspreken door op enkele woorden te wijzen, die schijnbaar recht tot flauwer voorstelling geven, bijv. Joh. 10:34—36. 17:3. 17:21, 22. Zij mochten niet geïsoleerd, maar in verband gebracht worden met zijne andere uitspraken, en ook op zich zelve beschouwd, bewijzen zij niet, wat men daaruit soms afleiden wilde. Door ter eerstgenoemde plaatse, met eene verhevene accommodatie naar het lage standpunt zijner hoorders, te doen opmerken dat zelfs theokratische overheidspersonen soms den naam van Goden ontvingen, wil Hij geenszins aanduiden, dat Hij alléén in dien oneigenlijken zin zich Gods Zoon heeft genoemd, maar klimt Hij veeleer kennelijk van het lagere tot het zooveel hogere op. In Joh. 17:3 heet de Vader de éénig waarachtige God, niet ter uitsluiting van alle recht des Zoons op den titel (zie vs. 5 en 10), maar in onderscheiding van den Zoon, omdat deze hier in het

bepaald karakter van 's Vaders afgezant spreekt. Verklaart Hij echter, dat ook in zijne kennis het eeuwige leven is, Hij moet zich meer dan schepsel gevoeld hebben. Uit Joh. 17 : 21, 22 eindelijk volgt allerminst, dat de Heer van eene louter zedelijke, niet metaphysische éénheid tusschen zich en den Vader gewaagt. Geheel die tegenstelling behoort niet tot dezen kring van begrippen; Hij wil alleen, dat de zijnen onderling even innig verbonden zullen zijn, als Hij met den Vader. Laatstgenoemde betrekking is Hem het voorbeeld (Urbild), waarvan Hij wil, dat de hunne de afschaduwing (Abbild) zal zijn. „*Ille unitas est ex natura, haec ex gratia, igitur illi haec similis est, non aequalis*” (Bengel). De empiristische exegeese en kritiek, die de uitspraken van het verhevenst zelfbewustzijn wel in geen flauwer zin verstaat, dan waarin zij eenmaal bedoeld zijn, maar ze juist om dien weergaloozen zin volstrekt onhistorisch en ongeloofelijk acht, staat principiëel nog altijd op het lage standpunt der Joden, Joh. 5 : 18. 10 : 33.

Verg. onze *Christologie*, II, bl. 72 en verv. Reuss, t. a. p. II, p. 360. Schmid, a. a. O. I. S. 160 u. ff. * Frommann, *Joh. Lehrbegr.* S. 386 u. ff. C. H. van Herwerden, *Waarh. in L.* 1863. IV. B. Weiss, a. a. O. (1868) S. 200—204 en de daar aangeh. Litteratuur.

Vraagpunten: Hebben zijne tijdgenooten den Heer al of niet misverstaan, waar zij beweerden, dat Hij zich zelve Gode gelijk maakte? — Vindt de *Christologie* van het Arianisme eenigen steun in de uitspraken van den Johanneïschen Christus? — Begunstigen die uitspraken de Subordinatiansche opvatting? — Wat is de zin van Joh. 8 : 38? — En van H. 17 : 21—23?

§ 20.

De Zoon van God in betrekking tot de wereld.

De naam des Vaders wordt door den Zoon geopenbaard in eene wereld, die door de zonde met

haren Overste in de macht der duisternis is, maar van God in Christus nieuw Licht en Leven ontvangt. Zoowel door zijne verschijning en geheele werkzaamheid, als inzonderheid door zijn lijden en sterven deelt Hij dat licht en leven haar mede. Om echter die weldaad persoonlijk te genieten, is een geloof des harten onmisbaar, dat op voldoende grond geëischt, doch om zedelijke redenen in geen deele bij allen gevonden wordt.

1. Gelijk de betrekking des Zoons tot den Vader van alle eeuwigheid is, zoo heeft zijne betrekking tot de wereld in eene bepaalde periode des tijds een aanvang genomen. Over hetgeen Hij reeds vóór zijne menschwording in betrekking tot de wereld was, hooren wij den Heer zelve bij Johannes niet spreken. Maar te krachtiger spreekt Hij zich uit over hetgeen Hij, eenmaal in de wereld verschenen, bedoelt en te weeg brengt. Eer wij echter op die werkzaamheid zelve ons oog slaan, is het noodig, dat wij haar schouwtooneel aan zijne hand leeren kennen.

2. Hooren wij den Heer meermalen bij Johannes van „de wereld” gewagen, het woord kan echter niet altijd in denzelfden zin worden opgevat. Het begrip, er door aangeduid, heeft zoowel eene physische, als eene ethische zijde. In den eersten zin moet het bijv. verstaan worden, als Hij zegt, dat Hij in de wereld gekomen is en haar nu weder verlaat (16 : 28); in den anderen, als Hij van zijne jongeren betuigt, dat zij evenmin als Hij-zelf ván de wereld zijn (17 : 14). In het eerste geval is wereld hetzelfde als aarde, dit benedenrond, déze (zichtbare) wereld, gelijk zij vaak met nadruk, in tegenoverstelling met de onzichtbare en hoogere heet, de menschenwereld in één woord (8 : 12); ook afgezien voor als nog van de verhouding harer bewoners tot God. Eene ethische zijde valt dan eerst in het wereldbegrip op te merken, wanneer dit woord, blijkens het

verband der rede, de van God afkeerige, niet slechts on-
 maar anti-Goddelijke menschenmassa moet aanduiden. Zoo
 is het bijv. Joh. 3 : 17. 14 : 19. 15 : 19. Daar intusschen
 de Heer zich bewust is, niet slechts als de hemelsche tegen-
 over al het aardsche, maar ook als de heilige tegenover het
 onreine te staan, en al wat uit vleesch geboren is, vleesch
 noemt, is het geen wonder, dat het begrip van wereld hier
 doorgaans in ongunstigen zin wordt gebezigd.

3. In die wereld toch heerscht de zonde (*ἀμαρτία*), en
 die zonde is geene zwakheid slechts, maar eene ontzettende
 macht, die de wereld aan zich onderwerpt, en haar des
 eeuwigen oordeels waardig doet zijn (3 : 17). De algemeen-
 heid der zonde, overal door den Heer voorondersteld, waar
 Hij van zijn komen tot en zijne onmisbaarheid voor de wereld
 gewaagt, is bovendien in het gesprek over de wedergeboorte
 (3 : 5—8) nadrukkelijk op den voorgrond geplaatst. De ge-
 boorte uit het vleesch, die aan allen ten deele valt, is niet
 slechts ongenoegzaam om hen in het Godsrijk te brengen,
 maar maakt hen voor dat rijk bepaald ongeschikt, tenzij
 dat zij uit den Geest worden wedergeboren. Ook hier (even
 als Matth. 26 : 41) heeft het woord vleesch, in zijne tegen-
 stelling tegen geest, niet slechts een physischen, maar een
 ethischen zin. Dat vleesch nu is in den mensch, gelijk hij
 van nature is, de leidende en gebiedende macht. Oordeelen
 naar het vleesch (8 : 15) doet daarom noodzakelijk dwalen,
 en is te noodlottiger, omdat de door deze macht verblinden
 nog altijd wanen te zien (9 : 41). De zonde trouwens, waar
 zij eenmaal den mensch beheerscht, maakt hem tot haren
 slaaf (8 : 34), en die slaaf wandelt in eene duisternis voort,
 die naar het doorgaand spraakgebruik van het vierde Evan-
 gelie het symbool is der diepste ellende (12 : 35). De zon-
 daar mist het ware licht, omdat hem het ware leven ont-
 breekt; in een geestelijken doodstaat verkeert hij, waaruit
 hij eerst door het machtwoord van den Zoon Gods kan,
 maar ook noodzakelijk moet opgewekt worden (5 : 24). Wel
 heeft de zonde verschillende trappen of graden (19 : 11),
 maar geen enkele, waarop zij geheel verschoonlijk mag heeten.

Haar toppunt bereikt zij in de misdaad der Christusverwerping, bij welker schuld vergelijkenderwijze schier iedere andere niets wordt (15 : 22—25), en die niet minder is dan de ontzettende openbaring van een blinden haat tegen God (15 : 23). Geen wonder, dat zij op de ontzettendste wijze gestraft wordt. Is ook de Johanneïsche Christus afkeerig om in bepaalde rampen de straf voor bepaalde zonden te zien (9 : 3), in het algemeen staat het bij Hem vast, dat de zondige wereld reeds hier onder een vonnis der veroordeeling ligt, dat zoo het niet afgewend wordt, onvermijdelijk in verdoemenis eindigt (5 : 24, 29).

4. Van waar die heerschappij van zonde en dood in de wereld? De Heer gewaagt van den Overste dezer wereld (*ὁ ἄρχων τ. κόσμου*), als vijand van God en zijn rijk. Van afzonderlijke bezetenen spreekt Hij hier niet — wonderen, tot deze kranken betrekking hebbende, komen in het vierde Ev. niet voor —, maar de van God afkeerige wereld vertoont zich in zijn oog als de groote Bezetene, die door dezen Machthebber wordt beheerscht, en door Hem genezen moet worden (Joh. 12 : 31. Verg. Luc. 10 : 18). Zijn leven, zijn lijden inzonderheid, is één strijd tegen dien vijand, waaruit Hij zegevierend te voorschijn treedt (14 : 30). Zelfs zijne discipelen worden door deze macht voortdurend belaagd (17 : 15), maar inzonderheid de vijandige Joden toonen door hunne daden, dat zij aan den Duivel verwant zijn (8 : 44), den menschenmoorder van den beginne. Kennelijk zinspeelt de Heer hier, niet op den eersten broedermoord (1 Joh. 3 : 12), maar op de geschiedenis van den val (Gen. 3), en op de vraag: van waar dan in den Booze de zonde, antwoordt Hij eenvoudig: dat deze in de waarheid niet staat (*ὄχι ἔστηκεν*), omdat er in hem geene waarheid is. Niet zij is zijn element, maar de leugen; daarom is hij ook leugenaar en menschenmoorder van den beginne, d. i. van den aanvang der geschiedenis der zonde in de menschheid. Dat de Duivel boos geschapen is, zegt de Heer even weinig, als dat hij een gevallen Engel mag heeten, om de eenvoudige reden, dat Hij hier alleen over den oorsprong

der zonde in de menschheid, volstrekt niet in het geestenrijk handelt. Wie uit dit stilzwijgen afleidt, dat Hij het dualisme gehuldigd, m. a. w. den Booze als eeuwig, zelfstandig beginsel des kwaads zou voorgesteld hebben, gaat verder dan de letter of de geest van dit geheimzinnig woord hem vergunt.

5. Intusschen, hoezeer ieder, die de zonde dient, dit rijk der duisternis steunt, is het er ver van verwijderd, dat alle menschen daartoe in dezelfde betrekking staan. Integendeel, ook afgezien van hunne verhouding tot Hem, kent de Heer twee verschillende soorten van menschen. Gewaande zienden, die blind; heilbegeerige blinden, die ziende worden (9:39—41); zulken, die krachtens het in hen heerschend beginsel het kwaad, en zulken, die de waarheid doen (3:20, 21), Gods woorden hooren, omdat zij uit God zijn (8:47), zijn wil willen doen (7:17), en innerlijk van Hem gehoord en geleerd hebben (6:45). Aan zulke lichtzoekende naturen heeft het Licht zich slechts te openbaren, om terstond door hen te worden onderkend en gevolgd. Anderen daarentegen is het zedelijk onmogelijk de waarheid te onderscheiden, omdat het hun ten gevolge der heerschappij van het verkeerde beginsel aan de ontvangbaarheid daartoe ontbreekt. Zij kunnen niet gelooven (5:40—44), en willen daarom ook tot Jezus niet komen; zij behooren niet tot zijne schapen (10:26). Zij hebben Christus niet lief, omdat in den zedelijken zin des woord niet God, maar de duivel hun vader is (8:42, 44).

6. De oorzaak van dit doorgaand verschil ligt, naar het onderwijs van den Heer, niet in God, want zijn doel is de wereld te behouden (3:16, 17), tot en voor welke Hij zijn Zoon gezonden heeft. Ook niet in eene onoverwinnelijke natuurnoodzakelijkheid, want nergens huldigt Hij eene principiëel-dualistische zienswijze, en onmogelijk zou Hij het ongeloof zoo sterk kunnen bestraffen, als Hij doet, indien het slechts lot was, geen schuld. Hoe had Hij b. v. kunnen zeggen (15:22): „zij hebben geen voorwendsel voor hunne zonde”, indien zij voor die zonde niet persoonlijk

verantwoordelijk waren? Het zal dus wel in zijnen geest zijn, wanneer wij Hem de overtuiging toeschrijven, die wij Hem ook bij de Synoptici hoorden uitspreken, dat het niet-willen een werk der vrijheid, het niet-kunnen een gevolg van het misbruik der vrijheid is, en dat integendeel, waar het geloof ontstaat in het hart, de eer daarvan aan de trekking des Vaders moet toekomen (6 : 44). Over het juiste verband tusschen genade en vrijheid spreekt Hij zich, evenmin als dáar, opzettelijk uit; genoeg, Hij onderscheidt en verbindt de beide factoren.

7. In de wereld nu, aldus verblind en verdeeld, verschijnt de Christus, als de hoogste openbaring des Vaders. Dat Hij er verschijnt is de vrucht der liefde Gods, die licht en leven wil schenken. De universaliteit van het Goddelijk heilsplan wordt door den Heer zoo nadrukkelijk uitgesproken (Joh. 3 : 16, 17. 12 : 32. 17 : 21), dat slechts eene sofistische interpretatie in den dienst van een eigen gevormd stelsel het tegenovergestelde uit zijne woorden kan afleiden. In gehoorzaamheid aan den wil des Vaders is de Heer, als het levende brood, uit den hemel nedergedaald, om der wereld het leven te geven (6 : 33, 38). Dat die wil des Vaders echter tevens de zijne is, blijkt hieruit, dat Hij niet slechts gezonden, maar uitgegaan is (16 : 28), zoodat lot en daad voor Hem in hooger éénheid te zamen smelten (10 : 17, 18. 14 : 31).

8. Het licht der wereld wordt de Christus bepaald door zijne verschijning en zijne werkzaamheid op aarde. Maar Hij is het ook door zijn woord. Om aan de Godsdienstige waarheid (*ἀλήθεια*) getuigenis te geven is Hij opgetreden (18 : 37), keurt het daarom goed, dat zijn discipel Hem meester noemt (13 : 14), en scherpt in den vorm van een nieuw gebod (13 : 34) den hoofdeisch van zijn Evangelie hem in (13 : 34). Even als bij de Synoptici, sluit Hij zich ook bij Johannes zoo nauw mogelijk aan de Schrift des O. V., die in geen geval gebroken kan worden (10 : 35. 13 : 18. 15 : 25. verg. 5 : 39. 6 : 45. 7 : 38). Toch is de waarheid, reeds daar verkondigd, eerst thans in het volle licht voor de

wereld te voorschijn getreden. Het is zijn persoon, waarin zij zich als 't ware concentreert en aan het ontsloten oog te aanschouwen geeft (8 : 12. 12 : 35. 14 : 6). En die openbaring der waarheid is één met de mededeeling des levens. Hij noemt zich het Leven en de Opstanding (11 : 25), niet omdat Hij zelf opstaat, maar omdat Hij anderen opwekt (verg. 5 : 25, 26), „die persönliche Potenz von Beiden, der Auferwecker und lebendig Machende” (Meyer). Dat leven schenkt Hij thans reeds in den geestelijken (5 : 25, 26), en eenmaal ook (vs. 28, 29) in den natuurlijken zin aan alle gestorvenen.

9. Tot dat leven en die opstanding echter komt het niet zonder gericht. De Christus is tot een oordeel in de wereld gekomen (9 : 39); zijne verschijning en werkzaamheid brengt eene scheiding, eene krisis tusschen menschen en menschen te weeg. Het innerlijk onderscheid van hunne verschillende levensrichting treedt aan het licht in hunne verhouding tot Hem. Zoo is Hij hier reeds feitelijk Rechter, schoon oorspronkelijk als Redder verschenen (3 : 17. 12 : 47, verg. H. 5 : 45. 8 : 11). ¹⁾ Zijn oordeel bestaat hierin, dat de duisternis als duisternis kenbaar wordt (3 : 19), en dat oordeel wordt steeds meer openbaar, hoe meer zijne verschijning op aarde ten einde spoedt. Bepaaldelijk in zijnen dood wordt de Overste dezer wereld gevonnisd (12 : 31, 32. 16 : 11). En eenmaal aan het einde der eeuwen treedt de groote, innerlijke scheiding nu ook voor aller oogen te voorschijn (5 : 27—29. 12 : 48^b). Uit den aard der zaak gaat het Messiaansch gericht over allen, maar de geloovige komt niet in het oordeel (3 : 18. 5 : 24), voor zoover hij, reeds hier in het bezit des eeuwigen levens, van het vonnis des doods en der verdoemenis vrij is.

10. Eene werkzaamheid als die van Jezus moet noodzakelijk weerstand ontmoeten. Zij loopt uit in lijden en dood,

---

1) Verg. over de echtheid van Joh. 7 : 53—8 : 11, eene Verhand. van E. Graf, in het *Vierteljahrschrift für deutsche und Engl. Theol.* van Dr. M. Heidenheim, 1866, III. 2. S. 152—179.

maar ook deze, in plaats van het doel zijner verschijning tegen te werken, moeten het integendeel, naar zijne eigene verklaring bevorderen; zijn dood zal de overwinning der wereld zijn (16:33). Ook in het vierde Evangelie hooren wij den Heer zijn lijden en sterven voorspellen, eerst op meer zijdelingsche en verbloemde wijze (2:19. 3:14. 4:37), later meer nadrukkelijk en ondubbelzinnig (8:40. 10:17, 18). Ook hier zijn wij getuige van het natuurlijk opzien (12:27), waarmede Hij van de naderende „ure” gewaagt, maar tevens van zijn vrijwillig besluit om uit gehoorzaamheid (14:31) en liefde (15:13) den bitteren beker te drinken. Ook hier trouwens behoort dat lijden tot den bepaalden raad en wil des Vaders (10:18. 19:11), en heeft gelijke oorzaken, maar ook geen minder heerlijke bedoeling en vruchten, dan elders. Het is van zijne zijde geheel onschuldig (15:25), en wordt Hem aangedaan door de boosheid der menschen (8:37—40. 15:20), maar heeft tevens de strekking om hun het hoogste heil te bereiden. Hemelsch brood noemt Hij zijn vleesch, hetwelk Hij geven zal voor het leven der wereld (6:51).¹⁾ Als de goede Herder geeft Hij zijn leven, om de schapen aan het anders onvermijdelijk verderf te ontrukken (10:11—13). Zijne verhooging aan het kruis heeft een gelijksoortig doel, als die der koperen slang in de woestijn (3:14, 15). En aan dat doel is de vrucht evenredig, niet slechts voor zijne eerste discipelen, in het belang van wier heiliging Hij zich vrijwillig Gode ten offer wijdt (17:19), maar ook in ruimeren kring. Voor zijn rijk: het gestorven tarwengraan herleeft in andere halmen (12:24). Voor de wereld: zij wordt geoordeeld, en haar Overste buitengeworpen (verg. 8:28. 12:31). Voor Hem-zelfen: Hij wordt juist door lijden verheerlijkt (17:1), want Hij verrijst uit den dood, gelijk Hij ook bij Johannes bij herhaling stellig voorspelt (10:17. 2:19. verg. Matth. 27:63). Zoo wordt zijn ster-

1) De woorden *ἵνα ἕγω θάσω* meenen wij te moeten behouden. Verg. *L. v. J. II*, bl. 453.

ven in den volsten zin geen grens, maar kroon zijner werkzaamheid.

11. Het is er intusschen ver van verwijderd, dat het heil, door Hem aangebragt, zonder onderscheid het deel van allen zou worden. Ook bij Joh. maakt de Heer het deelgenootschap aan dat heil volstrekt afhankelijk van het geloof in Hem, dat ook hier een komen tot, maar tevens een aanschouwen van den Zoon met geestelijk oog wordt genoemd (6 : 35, 40). Wordt het zelfstandig naamwoord geloof (*πίστις*) in zijne redenen bij Johannes niet aangetroffen, de eisch van gelooven te meer, en waarin eigenlijk het wezen daarvan bestaat, laat zich uit zijne uitspraken gereedelijk afleiden. Ofschoon ook het begrip van voor waar houden hier niet behoort te worden buitengesloten (bepaald waar *πιστεύειν* met *ὅτι* of cum Acc. wordt geconstrueerd), is echter het diepste wezen des geloofs vertrouwen des harten, dat zich op het innigst aansluit aan Hem, en Hem aanneemt (13 : 20). Hij-zelf is object des geloofs (3 : 16 en eld.), en van zoo veel waarde is dat geloof in de oogen van God, dat het, als het Hem bij voorkeur welbehagelijk werk, in den grond der zaak alléén wordt geëischt (6 : 29). En dat met recht; immers, de Christus heeft geloofsbrieven, gelijk niemand vóór Hem of na Hem.

12. De gronden, waarop de Heer geloof voor zich eischt en zijne hemelsche waardigheid handhaaft, zijn hier van drieërlei aard. Zij zijn nu aan het voorleden, dan aan het heden, straks weder aan de toekomst ontleend. In het voorleden heeft de Vader van Hem getuigd (5 : 33—39), deels door de profetische Schriften, die het ongeloof volstrekt onverantwoordelijk maken; deels door de zending van Johannes, tot wien de Joden zelve hadden henen gezonden. Voor het tegenwoordige beroept zich de Heer deels op de getuigenis zijner werken, waarbij Hij evenmin uitsluitend, als in het geheel niet aan zijne wonderen, maar in het algemeen aan álle openbaringen zijner Goddelijke heerlijkheid denkt, de wonderen médegerekend (5 : 36. 10 : 38. 14 : 11); deels op de inwendige getuigenis van hart en geweten, dat in

zijn woord de innigste behoefte voldaan zag (7 : 17). In de toekomst verwacht Hij de rechtvaardiging zijner zaak van het bewijs, dat de vervulling aan de waarheid zijner woorden zou geven (14 : 29). Bepaald zou zijn kruisdood dienen om ook aan de vijanden de oogen te openen (8 : 28), en zou de H. Geest een zegevierend pleit voor zijne zaak voeren tegen de ongeloovige wereld (16 : 8—11).

13. Gelijk er alzoo voldoende grond is voor het geloof in den Heer, zoo is het ongeloof onverschoonlijk, en toch niet onverklaarbaar te noemen. Er zijn zedelijke oorzaken voor dat ongeloof aan te wijzen, die slechts door hooger kracht overwonnen worden (6 : 44). De verkeerde richting des gemoeds verduistert het oog des verstands, en maakt van het Evangelie afkeerig. De waarheid namelijk is een voorwerp van bespiegeling niet slechts, maar van beoefening; die de waarheid niet wil doen, kán haar niet zien (3 : 21). Zoo weinig echter laat zich die verkeerde richting verschoonen, dat reeds een beroep op Mozes voldoende is om hare onredelijkheid in het licht te doen komen (5 : 45—47). Hij, die hen niet verklagen zal, zou hen kunnen verklagen bij den Vader, bij wien alzoo in geen geval de oorzaak van dit kwaad kan gezocht worden. Wel is het aan Hem te danken, indien werkelijk bij sommigen de macht van dat boos beginsel verwonnen wordt. Die het eigendom werden van den Zoon, zijn Hem door den Vader gegeven (17 : 2).

Verg. over het geheel onze *Christol.* II, bl. 89 en verv. Reuss, t. a. p. II, p. 387 en volg. Schmid, a. a. O. I. S. 248 u ff. Weiss, a. a. O. S. 208 en verv., en voorts, wat bijzondere punten betreft, C. C. E. Schmid, *Doctrina de Diabolo, in libris Joh. proposita* (1800). B. Nachenius, *De notione τοῦ ἔργου et τῶ ἔργου, quae Jesus sibi vindicat, tribuendâ* (1841). * F. L. Rutgers, *De fundamento, quo Joh. auctore fidem sibi habendam niti voluerit Christus*, L. B. 1860. H. Jonker, *Het Ev. van Joh.* (1867), bl. 7—52.

Vraagpunten: Geven de uitspraken van den Heer in het vierde Evangelie geen recht tot de stelling, dat Hij het dualisme

op zedelijk gebied heeft gehuldigd? — Wordt Joh. 8 : 44 alleen van den Duivel, of ook van des duivels vader gesproken? (Hilgenfeld.) — Laten de anthropologische uitspraken van den Johanneischen Christus nog plaats voor de begrippen van: vrije wil, en van: schuld? — Hoe laat zich Joh. 3 : 17 met H. 12 : 48 overeenbrengen? — Is er genoegzame grond om ook H. 5 : 28, 29 en de laatste woorden van H. 6 : 40, 54 en 12 : 48 als echt te beschouwen? — Heeft de Heer H. 3 : 14, 15, verg. H. 12 : 32, 33, werkelijk van zijne verhooging „aan het kruishout” gesproken? — Heeft Johannes H. 2 : 21 en 7 : 39 de woorden des Meesters goed verklaard?

§ 21.

De Zoon van God in betrekking tot zijne discipelen.

Die door den Vader aan den Zoon gegeven, en dien ten gevolge door den Zoon tot den Vader gekomen zijn, zijn met dien Zoon, en door Hem met elkander in eene levende gemeenschap getreden, waarvan het eigenaardig karakter slechts langs den weg van geestelijke ervaring gekend wordt, en de weldadige werking zich openbaart in geheel de richting van hun in- en uitwendig leven. Door de zending van den H. Geest na 's Heeren vertrek van de aarde wordt die gemeenschap gewijzigd, maar in geenen deele verbroken.

1. Aan de eene zijde staat het vast, naar het onderwijs van den Heer bij Johannes, dat de Vader brengt tot den Zoon (6 : 44, 45), aan de andere, dat het zonder den Zoon onmogelijk is tot den Vader te komen (14 : 6). Wel verre van elkander uit te sluiten, vullen beide voorstellingen elkander bevredigend aan. De Goddelijke trekking (*ἐλκύειν*), van de uitwendige roeping (*καλεῖν*) bij de Synoptici wèl te

onderscheiden, is een psychologische drang (6:45), maar volstrekt geen mechanische dwang, en sluit des menschen eigene werkzaamheid zoo weinig uit, dat zij die veeleer vooronderstelt en bevordert.

2. Die zich alzoo tot den Zoon en door Hem tot den Vader lieten brengen, blijven in geen en deele op zich zelven staan, maar worden op het nauwst met den Heer en met elkander vereenigd. Slechts één enkele maal spreekt Jezus bij Johannes van het koninkrijk Gods (3:3, 5. Verg. 18:36, 37), maar het ideaal; dat door dit rijk wordt verwerklijkt, staat Hem nog den laatsten avond van zijn leven in vollen glans voor het oog (17:21—23). Ook hier blijkt het, dat Hij eene gemeenschap wil van allen, in wie hetzelfde geestelijk leven aanwezig is. Aangaande de uitwendige vormen, waarin die gemeenschap gesticht en onderhouden wordt, treffen wij hier nog minder dan bij de Synoptici aan. Een geboorte uit water en geest wordt gevorderd (3:5), een eten en drinken van zijn vleesch en bloed als volstrekt noodzakelijk voorgesteld (6:53), maar verder van Doop en Avondmaal als uitwendige plechtigheden geen de minste melding gemaakt. Ook de voetwassing (13:14) wordt niet als instelling voorgeschreven, maar als voor- en zinnebeeld toegediend. Maar te hooger nadruk legt de Heer op het wezen der gemeenschap, die Hem met de zijnen verbindt.

3. Het is bekend, dat wij in het vierde Evangelie geene eigenlijke parabelen vinden, gelijk de drie eersten in zoo grooten getale behelzen. In plaats daarvan treffen wij hier een aantal vergelijkingen aan, zoo breedvoerig en uitgewerkt, dat zij nu en dan den vorm der gelijkenis naderen (zie b. v. 10:11—16. 15:1—6). Gelijk de parabelen tot het koninkrijk Gods, zoo hebben deze leenspreuken allen tot de gemeenschap tusschen Hem en de zijnen betrekking, en stellen in verschillenden vorm aanschouwelijk voor, wat zij zonder Hem zouden zijn, in Hem kunnen vinden, en voor Hem moeten worden. Hij is het Brood des levens (6:48), het Licht der wereld (8:12), de goede Herder (10:11),

de ware Wijnstok (15 : 1). Aangaande al deze vergelijkingen moet opgemerkt worden, dat zij niet zoo zeer de waarde van Jezus' leer, als wel van zijne geheele persoonlijkheid aanduiden, en zulks voor alle de zijnen. Voorts, dat zij niet slechts het onmisbare, maar ook het onschatbare van een heil in het licht stellen, dat bij ervaring gekend moet worden, om het naar eisch te kunnen waardeeren. Eindelijk, dat zij op eene wederkeerige gemeenschap betrekking hebben, die van zijne zijde geheel onverplicht (15 : 16), van hunnen kant alleen bewaard kan worden door getrouwe volharding in geloof en liefde, en zonder deze noodwendig verbroken wordt (15 : 6, verg. 17 : 12).

4. Tot deze geestelijke gemeenschap met den Heer komt het niet zonder nieuwe geboorte (Joh. 3 : 5—8). Gelijk Hij bij de Synoptici eene volstreckte zinsverandering eischt (Matth. 18 : 3), alzoo hier eene geboorte uit God, zonder welke het volstreckt onmogelijk is het Godsrijk te zien. De noodzakelijkheid dier geboorte is in de volstreckte ongeschiktheid van den vleeschelijken mensch d. i. den mensch, zoo als hij van nature is, voor een geestelijk Godsrijk gegrond; haar ontstaan even geheimzinnig, maar ook even herkenbaar als de werking van den wind in de schepping, en hare mogelijkheid gegeven in wat God door Christus gedaan heeft en doet, om der wereld nieuw leven te schenken.

5. De gemeenschap met Christus, op zulk eene wijze tot stand gekomen, openbaart zich van zelve in rijke en heerlijke vruchten (15 : 5). Wie zijn discipel is, leert de waarheid verstaan, en wordt door haar vrij van de zonde (8 : 32—36). Maar hij wordt te gelijk een leven deelachtig, in alles onderscheiden van wat hij vroeger geleid had. Het is een leven van rijke vreugd (15 : 11. 16 : 22), maar tevens van overvloedige, Godverheerlijkende vrucht (15 : 8). De edelste dier vruchten is de onderlinge broederliefde, in dezen vorm het nieuw gebod van het Christendom en het onveranderlijk kenmerk van den discipel des Heeren (13 : 34, 35), bovenal noodzakelijk in het midden eener wereld, die uit haren aard niet anders kan, dan de echte discipelen haten (15 : 9—16).

Die liefde staat te gelijk in het nauwste verband met hunne persoonlijke heiliging, die het einddoel uitmaakt der toewijding van den Heer aan den dood (17 : 17—19), en openbaart zich bovenal in trouwe vervulling van het gebod (15 : 14) en stipte navolging van het voorbeeld der dienende liefde, dat Hij-zelf vóór zijn heengaan hun naliet (13 : 13—17).

6. Zulk eene zedelijke hoogte zou onbereikbaar zijn, indien de gemeenschap met Christus van zijne zijde door zijn sterven was afgebroken. Doch zij is bij zijn vertrek van de aarde wel gewijzigd, maar in geen deele vernietigd. Immers, Hij belooft den H. G. aan de zijnen nog vóór zijnen dood (14 : 16, 17), en herhaalt die belofte op zinnebeeldige wijze na zijne opstanding (20 : 22). Wat het wezen des H. G. betreft, de Heer onderscheidt Hem uitdrukkelijk, zoowel van zich zelve als van den Vader (14 : 16). Hij noemt Hem den Geest der waarheid, des Vaders (15 : 26), den Parakleet, die bij en in de zijnen blijft tot in eeuwigheid (14 : 16). In dien Geest komt Hij zelf onzichtbaar weder tot de zijnen, schoon Hij hen naar het ligchaam verlaat (14 : 18).

7. De werkzaamheid van den H. G. staat in betrekking, deels tot zijne discipelen, deels tot de wereld, deels tot Hem zelve (16 : 7—15). De discipelen worden door zijnen invloed aan het vroeger gesprokene indachtig gemaakt; voor het tegenwoordige tot de kennis der geheele waarheid geleid; aangaande de toekomst van het Godsrijk zooveel noodig is ingelicht. De wereld wordt door zijne zending van de zonde der Christusverwerping, van de rechtvaardigheid zijner zaak, van het voltrokken oordeel over haren Overste vergewist (16 : 8—11). Hij zélf wordt er door verheerlijkt (vs. 14^a), en in zijne hooge waardigheid kenbaar gemaakt. Is echter deze zending en werkzaamheid des H. G. onmogelijk, zoo lang Hij niet zélf de aarde verliet, zijn vertrek is dan ook geen verlies, maar veeleer onschatbare winst voor de zijnen (14 : 28. 16 : 7).

8. Deze werking van den H. G. vervangt wel de aard-sche werkzaamheid van den Heer, maar sluit zijne eigene

hemelsche in geen geval uit. Ten onrechte heeft men soms beweerd, dat naar het vierde Evangelie de heerschappij van Christus alleen in de heerschappij van den Geest der waarheid bestaat, zoodat er eigenlijk van geene verdere persoonlijke werking of heerschappij des Verhoogden sprake kan zijn. Immers de H. G. wordt eerst gezonden op het gebed van den Zoon (14:16); Hij-zelf is het, die doen zal wat de zijnen in zijnen naam mochten vragen (14:14); Hij zendt den Geest van den Vader (15:26), en brengt ook die schapen toe, die behooren tot een anderen stal (10:16). Zulke uitspraken waren de ongepastheid zelve te noemen, indien Hij, die ze hooren liet, zich niet ten volle bewust was, dat Hij aanhoudend voor de zijnen bleef leven en op hen bleef werken, schoon het niet ontkend worden kan, dat deze werkzaamheid zelve hier meer voorondersteld wordt, dan wel breedvoerig beschreven. Ook aan de beeldsprakige voorstelling van zijn heengaan om plaats te bereiden, ligt dezelfde gedachte ten grondslag (14:2). In den H. Geest komt en blijft Hij-zelf in eeuwigheid bij de zijnen, tot Hij zich in nog hooger glans openbaart bij de voleindiging der eeuwen.

Verg. Reuss, t. a. p. II, p. 415. Schmid, a. a. O. II. S. 293 u. ff. C. Tischendorf, *De Christo, pane vitae*, Joh. 6:41—59 (1839). H. J. de Haan Hugenholtz, *De dictis Jesu*, Joh. 14—16, *ejus reditum spectantibus* (1834). * H. N. van Teutem, *De laatste nacht des Heeren* (1850). * C. E. Luthardt, *Ἐγγὺν τοῦ θεοῦ und Πίστις in ihren Gegens. Verhältniss nach der Darstellung des Joh. Ev. in de Stud. u. Krit.* 1852, II. E. Wörner, *Das Verhältniss des Geistes zum Sohne Gottes, aus dem Joh. Ev. dargestellt* (1862).

Vraagpunten: Wat is de zin van Joh. 6:44? — Van waar, dat in het vierde Evangelie geen eigenlijk gezegde parabelen voorkomen? — Verspreidt Joh. 6:48—59 eenig licht over het H. Avondmaal? — Is ook de voetwassing, Joh. 13:13, 14, door den Heer niet tot een blijvend gebruik voor de zijnen verordend? — In welken zin wordt H. 13:34 gesproken van een nieuw gebod? —

Overzicht en kritiek der voornaamste verklaringen van 's Heeren afscheidsbeloften aangaande zijn komen en wederkomen. — Verband en verschil der werkzaamheid van den verhoogden Christus, en van den Parakleet, volgens den Johanneïschen Christus. — Is er grond om te twifelen, dat de voorstelling eener mystische vereeniging van den verheerlijkten Jezus met de zijnen van Hemzelve afkomstig zou zijn? — Wat is de meening van H. 16 : 26?

§ 22.

De Zoon van God in zijne toekomst.

Het eeuwige leven, reeds hier eene vrucht der persoonlijke, voortdurende gemeenschap met Christus, overleeft het sterven der zijnen, en gaat na hunnen dood in eindelooze zaligheid over. Ook de Johanneïsche Christus doet eene opstanding der dooden, een algemeen gericht, en eene onherroepelijke eindbeslissing ten jongsten dage verwachten.

1. Naar de doorgaande voorstelling van het vierde Evangelie heeft de geloovige in Christus het eeuwige leven reeds hier (5 : 24). Het bestaat in de rechte kennis van God en Christus (17 : 3), en in de daaruit voortvloeiende bevrediging van alle behoeften der ziel (6 : 35). Wel ontbreekt het ook hier niet aan uitspraken, waaruit blijkt, dat dit eeuwige leven geenszins alleen hier beneden genoten wordt. In plaatsen, als Joh. 4 : 14. 6 : 27. 12 : 25, is het onmiskenbaar, dat de Heer ook aan het „Jenseits” gedacht heeft. Maar toch doorgaans bedoelt Hij bij Johannes door eeuwige leven het wezen van al dat heil, dat zijn discipel terstond na de toetreding tot zijne gemeenschap ontvangt, en dat lijnrecht tegen het verloren gaan in eeuwigheid over staat (10 : 28).

2. Dit leven nu is uit zijnen aard iets volstrekt onver-

nietigbaars. Die het bezit, leeft onvergankelijk en gelukkig, reeds vóór, maar nog veel meer ná zijnen dood. Wel verre van vernietigd te worden, ontwikkelt het zich tot stoorlooze zaligheid aan géne zijde des grafs. Ook bij den Johanneïschen Christus geen spoor van zienslaap tot den morgen der opstanding. Integendeel, waar Martha de herleving van den gestorven' broeder eerst ten jongsten dage verwacht, verzekert haar de Heer, dat de geloovige, die stierf, daardoor niet heeft opgehouden te leven (11:25, 26). En vraagt men Hem naar den aard van het geluk der zijnen aan de overzijde des grafs, ook daaromtrent laat Hij het niet aan zinrijke wenken ontbreken. Het hoogere leven wordt juist door de opoffering van het natuurlijke leven, waar die noodig is, bewaard en gewaarborgd (12:25). Wie Hem dient wordt door den Vader geëerd, en zal zijn, waar Hij-zelf zich bevindt, en in vereeniging met alle verlost en zijne heerlijkheid zien (12:26. 17:24). Als vriend ijlt Hij vooruit om in de vele woningen van het Vaderhuis den zijnen plaats te bereiden, en komt in het sterfuur onzichtbaar, om hen daar voor altijd bij zich te nemen (14:1—3).

3. Intusschen is de voortdoring van het leven, waarbij de dood in eeuwigheid niet wordt gezien (8:51), nog de voltooiing der zaligheid niet. Ook in het vierde Evangelie spreekt de Heer van eene opwekking en een oordeel ten jongsten dage (*τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ*, 5:27—29. 6:39, 40, 44, 54. 12:48^b); eene opstanding, volstrekt algemeen; een oordeel, dat Hem door den Vader is aanvertrouwd, en waarbij zijn eigen woord de maatstaf zal zijn. Bij het korte en sporadische dezer wenken valt het niet te ontkennen, dat het niet gemakkelijk is, die volkomen overeen te brengen met de uitspraken, zoo even vernomen. Dit geeft evenwel nog geen recht om die òf als interpolatie eener latere hand uit het Evangelie te verwijderen (Scholten), òf die met verkrachting van den kennelijken zin der woorden, van eene louter geestelijke opstanding en een louter individuëel gericht te verklaren; te minder, omdat de Heer bij

herhaling (6:40, 54) het hebben van het eeuwige leven en de opwekking ten uitersten dage in éénen adem belooft, zoodat in zijne schatting het een het ander niet uitsluit, maar veeleer het tweede het eerste bekroont. De vraag: hoe er nog van opwekking sprake kan zijn bij hen, die reeds hier des eeuwigen levens deelachtig werden, omdat zij geestelijk opgewekt zijn, is niet onoplosbaar, mits men slechts tusschen die geestelijke herleving en eene opwekking van het gestorven lichaam wél onderscheide, die naar het doorgaand onderwijs van den Heer eerst bij zijne laatste wederkomst plaats vindt.

4. Hoezeer Hij trouwens bij Johannes ook zijn komen doorgaans als een geestelijk komen beschrijft, hooren wij Hem voor het minst eene enkele maal (21:22) van dat komen op eene wijze gewagen, dat het moeielijk is daarbij aan iets anders dan aan zijne laatste verschijning te denken in den zin, waarin die wederkomst bij de Synoptici gedurig vermeld wordt. Wel een bewijs, dat zelfs op eschatologisch gebied de veelbesproken tegenstelling tusschen de uitspraken van den Synoptischen en den Johanneïschen Christus niet volstrekt, maar betrekkelijk is. De beeldenpracht der eerstgenoemde wordt vruchteloos in het vierde Evangelie gezocht; maar niet de hoofdgedachte, die alles beheerscht.

5. Ook de Johanneïsche Christus leert geene herstelling aller dingen in den zin, dien men later gewoonlijk aan dit woord heeft gehecht. Belooft Hij, aan het kruis verhoogd, állen tot zich te trekken (12:32), er is geen grond om daarbij te denken aan zulk een' volstrekt onwederstaanbaren dwang, als waardoor eindelijk volstrekt allen noodzakelijk zouden moeten behouden worden. De Overste der wereld wordt geoordeeld (12:31), dat is evenmin vernietigd als behouden, maar buiten geworpen, zoodat hij verder machteloos is, de harmonie van het voltooide Godsrijk te stooren. De ongeloovige sterft in zijne zonden (8:24), zonder dat hem voorts nog eenig levensuitzicht ontsloten wordt. Onder éénen Herder wordt alles ééne kudde (10:16), maar alleen van die schapen, die vrijwillig naar zijne liefdestem hoorden.

Als onverzoenlijke tegenstelling staat tegen de opstanding des levens die der verdoemenis over (5:28, 29), en wordt ook in het vierde Evangelie van geen Hades of Gehenna gesproken, het laat zich moeielijk denken, dat, in den geest van spreker of schrijver, de ongelukkigen, die ter verdoemenis opgestaan zijn, ergens anders zouden zijn te zoeken, dan dáár.

Verg. Reuss, t. a. p. II, p. 453 en verv. Schmid, a. a. O. I. S. 321 u. ff. Eene Verh. over het eeuwig leven, als reeds op aarde in den geloovige aanvangende, van J. A. D. Molster, in het Tijdschr. van B. van Willes, *Bijdr. tot bevord. van Bijb. uitlegk.* III. 2, bl. 287 en verv. Over Joh. 5:28, 29 en verwante pll. Scholten, *Jaarb. voor wet. Th.*, D. VIII, bl. 341 en verv. Verg. *D. Harting ald. D. IX, bl. 173—180. Over Joh. 11:25, 26, J. J. Prins, bij van Willes, t. a. p. II. 1, bl. 154. *J. Cramer, *Bijdragen op het gebied van Godgel. en Wijsbeg.* I, bl. 284. Over de vraag, of het vierde Evangelie eene vernietiging der boozen en van het booze als eindresultaat der wereldgeschiedenis doet verwachten, H. Jonker, t. a. p., bl. 47 en verv., B. Weiss, a. a. O. S. 220.

Vraagpunten: Het verband van eeuwig leven en kennis, van levensverlies en levensbehoud, van tijdelijken dood en geestelijk leven. — Het begrip van *θάνατος* in het vierde Evangelie. — Is er ook grond om de hier vermelde *κρίσις* zich voor te stellen, als uitsluitend plaats hebbende aan déze zijde des grafs? — Verband en verschil der denkbeelden van: eeuwig leven, en van: opstanding ten uitersten dage. — Doet de Johanneïsche Christus eene totale vernietiging, of eene eindeloze vergelding der hardnekkige zonde verwachten?

DERDE AFDEELING.

HOOGERE ÉENHEID.

§ 23.

Verscheidenheid en Overeenstemming.

Het verschil tusschen de uitspraken van den Synoptischen en den Johanneïschen Christus is volstrekt niet van dien aard, dat de onpartijdige onderzoeker slechts de eene òf de andere reeks voor echt en geloofwaardig kan houden. Integendeel valt, na iedere opmerkelijke vergelijking, de hoogere overeenstemming schier op ieder punt in het oog, en is de betrekkelijk groote verscheidenheid niet slechts ten volle verklaarbaar, maar zelfs in meer dan één opzicht bij uitnemendheid belangrijk te achten.

1. De splitsing, ten gevolge waarvan het leerbegrip van den Johanneïschen Christus eene afzonderlijke behandeling vroeg (§ 17, 1), is door de uitkomst geheel gerechtvaardigd. Zoo veel bleek telkens, dat de Heer in het vierde geheel anders, dan in de drie eerste Evangeliën sprak. Daaruit volgt intusschen volstrekt nog niet, dat wij bij Johannes een geheel ánderen Christus, dan bij zijne voorgangers hooren. Dit zou alleen dan het geval zijn, wanneer wij Hem aan de éene zijde hoorden ontkennen, wat Hij aan de andere stelt, of ook omgekeerd. Maar het viel ons telkens op nieuw in het oog: hier is geen verschil, als tusschen ja en neen, maar als tusschen meer en minder, en volstrekt onmogelijk is het, de woorden van den Synoptischen door een beroep op die van den Johanneïschen Christus tegen te spreken, wanneer men althans beide in het

juiste licht der geschiedenis plaatst. Tot zijne zuivere portie wordt het verschil teruggeleid door het woord van Godet: „quant au côté religieux du contraste, il est remarquable qui la conscience de l'Église n'en est jamais été offusquée, et qui ce soient uniquement des savants, qui le déclarent insoluble. Ce fait prouve en tout cas, que pour le coeur croyant et pieux le Jésus des Synoptiques n'a jamais été et ne sera jamais autre chose, que celui de Jean. La différence n'atteint donc point les profondeurs de la vie religieuse et morale". (Zie zijn *Examen des princip. Quest.* etc. p. 48). De juistheid dier opmerking treft ons, zelfs wanneer wij op den vorm, maar veel meer nog, wanneer wij op den inhoud der woorden van den Heer bij Johannes, vergeleken met de Synoptische Evangelien, acht geven. In beide opzichten is het onderscheid groot, maar slechts betrekkelijk, en ten volle verklaarbaar.

2. Wat den vorm betreft; de groote overeenkomst tusschen het spraakgebruik van Johannes zelve en van Jezus bij Johannes (verg. § 17, ³) laat zich verklaren, deels uit de innige geestverwantschap tusschen den Meester en den leerling, die zijne schrijfwijze naar den spreektrant des Meesters gevormd had; deels uit de Apostolische vrijheid, waarmede hij onder hooger leiding de redenen des Heeren beschreef. De afwezigheid van parabelen in het vierde Evangelie wordt minder vreemd bij de opmerking, dat wij hier den Heer meestal niet tegenover de Galileesche scharen, maar tegenover de Jerusalemsche Joden ontmoeten, terwijl hoven dien de hier gebezigde leenspreuken (*παραβολαι*) zoo breed worden uitgewerkt, dat zij nu en dan aan den vorm der parabelen naderen. Overigens worden leenspreuken en parabelen beide aan het gebied der natuur en van het dagelijksch leven ontleend, en de bewering, dat de Johanneische Christus uit de natuur „volstrekt niets zou hebben geleerd" is minstens geheel onbewezen. Daarbij wordt het kernachtige, praegnante, schijnbaar paradoxe, dat zijne woorden hier menigmaal kenmerkt, ook in die van den Synoptischen in geenen deele gemist. Misverstand zijner uitspraken, dat

hier vaak tot nadere gedachtenontwikkeling leidt, wordt ook in de drie eerste Evangeliën aangetroffen (zie bijv. Matth. 16:6, 7. 19:10, 11. verg. H. 22:45). De mindere verscheidenheid der redenen van den Heer bij Johannes is het gevolg van het strengere plan, waarnaar dit Evangelie be-
 arbeid is, en dat den schrijver van zelf tot eene bepaalde keuze uit den rijken voorraad moest leiden (verg. H. 20:31. 21:25). Ten deele althans zijn die redenen niet minder occasioneel en afwisselend, dan die zijner voorgangers, en dat het joodsch (liever: israëlitisch) karakter ook hier door den verheven Spreker in geen deele is afgelegd, blijkt ons, gedeeltelijk reeds uit de letter (H. 4:22. 5:45, 46. 7:37, 38), en veel meer nog uit den geest en de strekking zijner hier vereeuwigde uitspraken.

3. Wat den inhoud betreft, het is volstrekt onbewezen, dat het Godsbegrip, waarvan Jezus in het vierde Evangelie uitgaat, wezenlijk een ander zou zijn, dan Hij bij de Synoptici huldigt. Daar en hier stelt Hij God onderscheidenlijk als zijnen en hunnen Vader aan zijne discipelen voor (H. 20:17), en beschrijft hen alleen als kinderen Gods, die in zedelijk opzicht zijn beeld en geaardheid vertoonen (Matth. 5:9. verg. Joh. 8:42). Maar hier en daar stelt Hij dien God tevens voor, als met vaderlijke ontferming jegens den zondaar beziel (Joh. 3:16. verg. Matth. 18:10—14), en den mensch, als reddeloos in zich zelve, maar toch nog altijd redbaar door hoogere kracht. Aan beide zijden belooft en bereidt Hij die redding in een Godsrijk, dat, in zijne strekking universeel, echter het eerst tot Israël komt, en bepaald in zijn midden door de Oud-testamentische bedee-
 ling zorgvuldig voorbereid is. Ook de verhouding van dat rijk tot het rijk der duisternis, en de aard van het laatstgenoemde is van wederzijde dezelfde (Luc. 10:18. verg. Joh. 12:31), terwijl eindelijk de Heer in de aanwijzing van den weg om deelgenoot van het zijne te worden, zich zelve ten allen tijde gelijk blijft (verg. bijv. Matth. 5:6. 7:21. 11:28. 18:3. met Joh. 6:35. 7:37. 13:14, 17).

4. De vergelijking van wat door den Synoptischen en

den Johanneïschen Christus aangaande zijn persoon en werk wordt betuigd, voert tot geene andere slotsommen. Ook de eerstgenoemde bezit bovenmenschelijk karakter en waardigheid (§ 11, 5), terwijl de laatstgenoemde zich mensch noemt en toont in al de kracht van het woord (§ 18, 3). Volgens beide bronnen openbaart Hij als zoodanig hoogere kennis, maar geen onbepaalde alwetendheid (verg. Marc. 11 : 13. met Joh. 11 : 34); onbevleete reinheid, maar die zich met menschelijke verzoekbaarheid paart (Matth. 16 : 23. verg. Joh. 6 : 15. 12 : 27); Goddelijke majesteit, in één woord, maar in nederige dienstknechtsgestalte (Luc. 22 : 27. verg. Joh. 13 : 14). Als Leeraar opgetreden (Matth. 23 : 8. verg. Joh. 13 : 14), verkondigt Hij te Jerusalem en in Galilea één Evangelie, en staft zijn gezag door een beroep op dezelfde geloofsbriefven. Daar en hier hooren wij Hem aan zijne wonderen eene zeer wezenlijke, en toch niet de állerhoogste bewijskracht voor zijne Goddelijke zending en waardigheid toekennen, en het ongeloof, dat Hem verwerpt, als volstrekt onverantwoordelijk oordeelen (Matth. 11 : 20—24. verg. Joh. 8 : 24). Niet zijne eigene eer, maar die des Vaders (Marc. 5 : 19. verg. Joh. 7 : 18) en het heil van al het verlorene (Luc. 19 : 10. verg. Joh. 6 : 37) is het hoogste doel van zijn streven. Daarvoor levende en leerende, wil Hij daartoe ook naar Gods wil en raad (Matth. 26 : 54. verg. Joh. 10 : 17, 18) lijden en sterven. Zijn lijden en dood is, aan de eene zijde, een lot, waaraan Hij zich gehoorzaam, schoon niet zonder diep gevoel (Matth. 26 : 38. verg. Joh. 12 : 27, 28) onderwerpt; aan de andere eene daad, die Hij met de hoogste vrijheid verricht (Joh. 14 : 31. verg. Matth. 26 : 46). Aangaande oorzaken, bedoelingen en vruchten van dit lijden en sterven beweert de Johanneïsche Christus in substantie niets anders, dan reeds de Synoptische uitspraak (§ 14, 7. verg. § 20, 6). Ook het weinige, dat Hij naar het vierde Evangelie van zijne opstanding zegt, kan zonder grooten dwang niet anders dan van eene lichamelijke herleving verklaard worden, en dáar, zoowel als bij de Synoptici, is zijne voortdurende persoonlijke betrek-

king tot de zijnen, ook na zijn vertrek van de aarde, op het stelligst gewaarborgd (§ 11, 5. verg. § 21, 8).

5. Het grootste verschil valt ongetwijfeld op te merken op Eschatologisch gebied. Maar ook waar het onderscheid zich terstond openbaart, laat de betrekkelijke overeenkomst op den achtergrond zich niet vruchteloos zoeken. Aan geen van beide zijden wordt ontkend, dat de vrome terstond ná den dood voortleeft en zalig is (Luc. 16 : 23. 20 : 38. verg. Joh. 11 : 25); aan beide echter eene lichamelijke opstanding ten jongsten dage voorondersteld of beloofd, ook aan hen, die reeds hier des hoogerens levens deelachtig werden (§ 16, 5. verg. 22, 3). Op den berg in Galilea (Matth. 7 : 21—23. verg. H. 25 : 31 en verv.) en op het feest te Jerusalem (Joh. 5 : 24—29) kondigt de Heer zich zelve aan als Rechter der toekomst, boven alle schepsel verheven, maar zich tevens zijner volstrekte afhankelijkheid van den Vader bewust (Matth. 24 : 36. verg. Joh. 14 : 28). Volgens beide bronnen belooft Hij hetzelfde heil der toekomst (Luc. 12 : 37. verg. Joh. 12 : 26), langs denzelfden weg van zelfverloochening en lijden (Matth. 16 : 25. verg. Joh. 12 : 25), voor ieder der zijnen verkrijgbaar. In geen van beiden ontsluit Hij den onbekeerlijken zondaar het uitzicht, hetzij op eindelijke vernietiging, hetzij op vermindering of opheffing der toekomstige straf. Zijne Parousie, doorgaans maar niet uitsluitend, daar meer zinnelijk, hier meer geestelijk voorgesteld, blijft en blijkt het glansrijk eindpunt van alles.

6. Ongetwijfeld zijn er enkele hoofdgedachten in het onderwijs des Heeren, die hetzij alleen bij Johannes, hetzij uitsluitend bij de Synoptici worden medegedeeld. Kán het anders, waar geen der Evangelisten in dit opzicht naar systematische éénheid, veelmin naar volledigheid streefde? Doch het meerdere, dat Johannes geeft, is slechts aanvulling en bekrooning van wat reeds zijne voorgangers boekten, en bij wat hij verzwijgt mag nimmer vergeten worden, dat hij niet telkens behoefde te herhalen, wat hij uit den arbeid zijner voorgangers genoegzaam bekend kon achten. Menige eigenaardigheid van het onderwijs des Heeren bij Johannes

wordt door haar historisch verband vrij voldoende verklaard. Heet hier bijv. het gebod der liefde een nieuw gebod (H. 13:34), terwijl het elders als oud en bekend wordt geteekend (Matth. 22:37), het is omdat de Heer hier niet van de algemeene naasten- maar van de Christelijke broederliefde gewaagt, die de zijnen voortaan, en dat wel op zijn voetspoor, zouden te beoefenen hebben. Gewaagt Jezus alleen bij Johannes van het bidden in zijnen naam (H. 16:23), Hij doet het ook daar uitsluitend den laatsten avond, in afscheidsredenen, door niemand anders geboekt. Treedt hier daarentegen het denkbeeld van vergeving der zonden schier ten eenenmale terug (verg. echter Joh. 20:23), geheel het historisch verband, waarin de Heer daarvan bij de Synoptici spreekt, komt ook bij Johannes niet voor, en de prediking der liefde Gods ook jegens den schuldigen en strafwaardigen mensch wordt hier zeker met geen' minderen nadruk gehoord. Ongetwijfeld spreekt de Heer bij Johannes uitvoeriger dan elders over de belofte en de werking des H. G., maar hier zoowel, als bij de Synoptici, belooft Hij toch dien Geest aan de zijnen, zoowel vóór, als ook ná zijnen dood (Joh. 20:22. verg. Luc. 24:49), en de hulp, van die zijde den Apostelen toegezegd, vertoont welbeschouwd, aan beide kanten, in den grond der zaak hetzelfde karakter (Joh. 14—16. verg. Mt. 10:19, 20). Zoo blijkt telkens op nieuw de waarheid der opmerking: „les discours profonds, que rapporte St. Jean, ne sont que le développement des paroles énergiques et concises, que les trois premiers Évangelistes ont récueilli de préférence” (de Pressensé). Of om met een anderen Criticus, bekeerd Tubinger van overtuiging, te spreken, het blijkt, „dasz die Darstellung der Verkündigung Jesu nach den drei ersten Euangelien ihre Ergänzung durch die Reden bei Johannes fördert” (A. Ritzschl).

7. Evenmin volstrekt als onverklaarbaar, is het onmiskenbaar verschil tusschen de leer van den Synoptischen en den Johanneïschen Christus om meer dan ééne rede belangrijk. Het is eene even onverdachte als onbetwistbare proeve van dien onnaspeurlijken rijkdom van Christus (Eph. 3:8),

die door geen der Evangelisten geheel kon uitgeput worden. Het staaft bovendien de geloofwaardigheid van verhalers, die, ook waar zij met elkanders arbeid niet onbekend waren, ieder op hun standpunt met zooveel zelfstandigheid en nauwgezetheid te werk zijn gegaan. Het geeft ons eindelijk den sleutel tot het verschijnsel in handen, hoe uit de bij al hare diepte zoo eenvoudige leer van Jezus eene zoo rijke verscheidenheid van Apostolische leerbegrippen te voorschijn kon treden. Juist omdat het onderwijs van den Heer zoo veelzijdig was, kon het tot uitgangspunt van meer dan ééne prediking dienen, waarin nu deze, dan gene zijde van zijn Evangelie op den voorgrond gesteld werd, zonder dat de prediker ontrouw werd aan den geest of de bedoeling des Meesters. De grond, hier aanwezig, is vruchtbaar genoeg om onderscheiden' planten te dragen, die verschillende hoogte bereiken, maar kennelijk tot dezelfde klasse behooren, en gelijksoortige vruchten vertoonen.

Verg. E. A. Borger, * *De constanti et aequabili J. C. indole*, etc. (1816). J. J. van Oosterzee, *L. v. J.*, I, bl. 147. *Christologie*, II, bl. 113—121. *Johann. Evang.*, bl. 57—112. * E. de Pressensé, t. a. p., p. 354—372. F. de Rougemont, *Christ et ses temoins* (1856), I, p. 137 u. ff. Godet, t. a. p., II, p. 750—770. W. Beyschlag, a. a. O. S. 65 u. ff., waar te recht wordt opgemerkt: „Alle Hauptthemata der Johanneïschen Reden kommen auch in den Synoptischen vor, nur als zerstreute, halbverlorene Spuren; so gewisz aber Christus sie unendlich reicher ausgeführt haben musz, als aus den Synoptikern erhellt, so gewisz bestätigt auch in diesem Stück die Vergleichung der Synoptiker und des Johannes doch immer zuletzt wieder die Authentie des letzteren”. Voorts eene Verh. van U. W. Thoden van Velzen, *Over de eigenaardigh. van het vierde Evang.*, in het Tijdschr. *Geloof en Vrijh.* 1867, III, en een belangrijk opstel van * P. Gschwind, *das Evang. Joh. in seiner histor. Begläubigung*, in de (R. C.) Stud. u. Krit., Bern, 1870, I. S. 46 u. ff.

Vraagpunten: In welke opzichten wordt de leer van den Synoptischen Christus door het woord van den Johanneïschen toegelicht en gestaafd? — Waarin bestaat het verschil en de overeenkomst der παραβολή bij de Synoptici en der παροιμία bij Johannes? — Wordt de benaming: Zoon des menschen daar en hier in denzelfden zin door Jezus gebruikt? — Van waar, dat de Heer in het vierde Evangelie zooveel vroeger, dan in de drie eerste, van zijne Messiaswaardigheid, zijnen dood, en zijne opstanding spreekt? — Van welke punten zwijgt Hij bij Johannes, die Hij bij de Synoptici min of meer uitvoerig bespreekt, en wat laat uit dit zwijgen zich afleiden? — Kritiek der verschillende beschouwing en verklaring (Lange, Godet, and.) van de eigenaardigheid der uitspraken van Jezus, uitsluitend door Johannes bewaard. — Aankwijzing der harmonie van 's Heeren uitspraken, door hem en de Synoptici medegedeeld, in de geschiedenis van het lijden, het sterven, en de herleving van Jezus. — Apologetisch belang van het gewonnen resultaat. — De zorgvuldige vergelijking van den didactischen inhoud der Synoptische en Johanneïsche Evangelien eene voortdurende roeping van den Bijbelschen Theoloog ónzer dagen, en een veld, waarop nog menig onkruid valt uit te roeien, maar ook nog menig kostbare vrucht valt te lezen.

§ 24.

Resultaat.

In zijne harmonische verscheidenheid is het onderwijs des Heeren, gelijk het door de vier Evangelisten wordt medegedeeld, aan de eene zijde de verklaring, uitbreiding en vervulling van het woord Gods, door Mozes en de Profeten gesproken; aan de andere de grondslag en het uitgangspunt eener reeks van Apostolische getuigenissen aangaande den weg der behoudenis, die straks op hare beurt, verschillend gewijzigd, de zijne vervangen, vertolken, versterken.

1. Aan het einde van dit ons tweede Hoofdstuk genaderd, zien wij van zelve terug op de Oudtestamentische Grondslagen, in het eerste gelegd. En dan laat zich de indruk der beschouwing van het onderwijs des Heeren, om het even of wij aan de Synoptici of aan Johannes het oor leenen, nauwelijks beter uitspreken, dan in een eerbiedig Amen op de verklaring der bergrede: „Ik ben niet gekomen om de wet of de profeten te ontbinden, maar om die te vervullen” (Matth. 5:17). Is de tegenstelling tusschen Oud en-Nieuw Verbond onmiskenaar, de zamenhang tusschen de woorden des Heeren met die van Mozes en de profeten valt, indien mogelijk, nog meer in het oog. Deels ontvangen wij hier van menig geheimzinnig woord des O. V. eene verklaring, waarvan de hooge beteekenis door niemand ontkend worden kan, die den Heer beschouwt in het licht, waarin Hij volgens alle Evangelisten zoo vaak zich zelve heeft voorgesteld. Deels vinden wij het onderwijs van vroeger dagen op de meest belangrijke punten van Geloofs- en Beoefeningsleer hier op zulk eene wijze uitgebreid en aangevuld, dat op menige vraag, daar slechts uitgelokt, hier het bevredigend antwoord gegeven wordt. Deels eindelijk treft, gelijk in de daden en lotgevallen, zoo ook in de woorden van Jezus eene vervulling van het vroeger beloofde en verwachte ons oog, die zich onmogelijk alleen uit een bloot natuurlijken en toevalligen loop der dingen verklaren laat. In zeker opzicht geheel ongehoord, doen alzoo de woorden des Woords in een anderen zin slechts een luiden weerklank hooren op de krachtigste profetische stemmen, en handhaaft wederkeerig het O. V. zijnen eertitel van „ééne groote voorspelling, ééne type van Hem, die komen zou en gekomen is” (de Wette).

2. Omdat het onderwijs des Heeren eene levende éénheid is, kon daarvan niets verder verwijderd zijn dan doode eenvormigheid. A priori laat zich alzoo reeds verwachten, dat het woord der Apostelen iets anders dan eene mechanische herhaling van zijne getuigenis zijn zal, en a posteriori zal het blijken, dat zich hier niets minder dan eene

nieuwe (toch geen vreemde) gedachtenwereld voor onze oogen ontsluit „In den Lehrreden Jesu haben wir den prägnanten Keim und Kern, die Würzel, die einfache, aber feste Grundlage; in der Apostolischen Lehre, wie die übrigen neutestamentlichen Schriften sie geben, haben wir die Sprossen und Zweige, die aus dem Keime erwachsene Pflanze; wir haben das aufgeführte Gebäude, das auf jener einfachen, aber festen Grundlage ruht. So lebendig und lebenskräftig die Apostolische Lehre erscheint, so original, so prägnant, so die Ausprägung in der allerersten Form darstellend erscheinen die Lehrreden des Herrn in den Evangelien und beide, die Apostolische Lehre ebensosehr ihren weiter entwickelten Verhältnissen angemessen, als die Lehrreden des Herrn den Verhältnissen seines persönlichen Lebens entsprechend” (Schmid). Het nu volgend onderzoek zal een doorlopend bewijs voor de waarheid dier opmerking zijn.

Verg. onze *Christologie*, I, bl. 33 en verv. II. bl. 130 en verv. Lutterbeck, a. a. O. II. S. 121 u. ff. Schmid, a. a. O. II. S. 7. Baur, a. a. O. S. 122—126.

Vraagpunten: In hoever zijn door de uitkomsten van ons onderzoek Jezus' eigen uitspraken aangaande zijne verhouding tot de Oude Bedeeling bevestigd? — Jezus, als uitlegger van het woord van Mozes en de Profeten. — De Schriftinterpretatie van Jezus, en de latere Hermeneutiek. — Wat is in het Evangelie des koninkrijks van den Synoptischen en de zelfgetuigenis van den Johanneïschen Christus het eigenlijk nieuwe? — Wat op het gebied der geloofsleer? — Wat op dat der zede- en beoefeningsleer? — Staat de leer van Jezus tot die van ál de Apostelen en hunne medehelpers in dezelfde betrekking? — Overgang tot de behandeling van de Theologie der Apostelen.

DERDE HOOFDSTUK.

DE THEOLOGIE DER APOSTELEN.

---

§ 25.

Algemeen Overzicht.

Het onderzoek naar de Theologie der Apostelen strekt zich uit, voor zoover daarvan sprake kan zijn, tot het Leerbegrip van ál die mannen, wier getuigenis aangaande den Heer Jezus Christus in de Schriften des N. V. is nedergelegd, en reeds op historische gronden voor ons onschatbare waarde bezit. Ook bij het onderzoek dézer getuigenis mag men evenmin de onmiskerbare verscheidenheid, als de hoogere éénheid der verschillende getuigen voorbijzien, terwijl daarbij voorts deze orde bewaard moet worden, dat men geleidelijk van het meest eenvoudige tot het meer zamengestelde en ontwikkelde leerbegrip opklimt.

1. In den strengen zin des woords kan de Apostelnaam alleen aan het Twaalfstal gegeven worden, dat door den Heer

zelve tot het Apostolaat geroepen (Luc. 6 : 13), en na den dood van Judas met Matthias aangevuld werd (Hand. 1 : 26). Intusschen maakt nevens deze reeds dadelijk Paulus op gezegden eertitel aanspraak (Gal. 1 : 1), en wordt die ook aan medehelpers en vrienden van 's Heeren eerste getuigen (Hand. 14 : 14. Gal. 1 : 19), ja éénmaal zelfs aan Jezus zelve gegeven (Hebr. 3 : 1). Te gereeder volgen wij dit voorbeeld, omdat de meesten der eigenlijk gezegde Apostelen ons niets in geschrifte hebben achtergelaten. Wij onderzoeken hier alzoo naar het leerbegrip van ál de schrijvers des N. V., maar ook van deze allen. Hunne geestverwanten, wier schriftelijke nalatenschap niet in den gewijden Kanon is opgenomen, blijven daardoor buiten den kring van dit onderzoek (verg. § 2, 3).

2. De onderscheiding tusschen de Theologie van Jezus Christus en die der Apostelen is de vrucht eener betere voorstelling van de inspiratie der heilige Schrijvers. Op het standpunt der mechanische inspiratie-theorie was het vrij onverschillig, of een Schriftwoord in de boeken van het O. of het N. V. te vinden, van den Heer zelve, of van een zijner getuigen afkomstig was; genoeg, het stond in den Bijbel. Eene meer historische Schriftbeschouwing heeft tot juister onderscheiding den weg gebaad, die ongetwijfeld in den geest beide van den Heer en van zijne Apostelen is.

3. De vraag naar het verbindend gezag der Apostolische getuigenis voor Christelijk geloof en leven behoort niet op het gebied der Historische, maar der Systematische Godgeleerdheid te huis. Doch ook op het standpunt der éerstgenoemde blijkt gemakkelijk, dat het woord van getuigen, die het dichtst van allen nabij den Christus gestaan hebben, niet scherp genoeg beluisterd kan worden (verg. Joh. 19 : 35. Hand. 1 : 21. 2 Petr. 1 : 16). Men kan toegeven, dat niet alle Apostelen op zich zelve rijkbegaafde, uitstekende mannen waren. Maar reeds de prioriteit hunner getuigenis, vrucht van den éersten indruk der Christusverschijning op een ontvangbaar gemoed, verzekert hun eene geheel bijzondere plaats, en zeker doet men aan de betee-

kenis hunner Schriften te kort, wanneer men die beschouwt als vrij gebrekkige pogingen om de Christelijke waarheid zoo goed mogelijk uit te drukken, straks door andere, ten deele betere vervangen en aangevuld (Reuss). Dichtst bij de bron is het water zeker het zuiverst, en waar het op getuigen ten aanzien van historisch-religieuze feiten zal aankomen, daar heeft zelfs de eenvoudige, die den eersten indruk goed in zich opnam, den voorrang boven den meer ontwikkelde, die later uitnemend redeneert, maar — op een afstand van eeuwen. Het is zoo, de Apostolische getuigenis aangaande den Christus kan met zijne zélfgetuigenis niet onvoorwaardelijk op ééne lijn gesteld worden. Er is hier een gelijksoortig verschil, als tusschen het geheele Messiaansche en het Apostolische tijdperk. Hun woord moet aan dat des Meesters getoetst worden, niet omgekeerd. Maar, ofschoon in zoover beneden het zijne geplaatst, hoog staat hun onderwijs boven dat van latere schrijvers. Welk een afstand tusschen de Christelijke litteratuur reeds der tweede van die der eerste eeuw! „Die Zeit, die unmittelbar auf die Apostolische folgte, reicht weit nicht hinan an die Apostolische“ (Dorner).

4. De bron, waaruit de kennis der Apostolische theologie wordt geput, is de Schrift des N. V. „Was wir sonst noch aus anderweitigen Nachrichten über die Lehre der einzelnen Apostel wissen, kann jedenfalls nur vergleichungsweise herbeigezogen werden“ (Meszner). Over de verhouding, waarin zich ons onderzoek tot de Isagogiek des N. V. heeft te plaatsen, hebben wij vroeger gesproken (§ 1, 4). De Bijbelsche theoloog des N. V., die zich op Supranaturalistisch standpunt blijft handhaven, heeft dán alleen op bedenkingen tegen de betrouwbaarheid zijner bronnen te letten, wanneer die een beteren oorsprong dan de parti-pris van een bevangen naturalistisch Kriticisme vertoonen. Daarentegen mag hij het licht niet terughouden, dat het onderzoek van den didaktischen inhoud der Schriften des N. V. over dat naar de echtheid dier Schriften-zelve kan helpen ontsteken.

5. Op de vraag, in hoever het mogelijk is, de Theologie der Apostelen, uit deze bronnen geput, als één geheel te beschouwen, kan niet zonder nadere bepaling geantwoord worden. Het is bekend, dat de leer der Apostelen ons in eene menigte van leertropen (τύποι διδασχῆς) is overgeleverd, maar nergens in een streng gesloten systeem. Van leerbegrip sprekende, denken wij dus alleen aan „die Summe einzelner Lehraussprüche, zu einem geordneten, systematischen Ganzen vereinigt” (Frommann). Zulk een leerbegrip laat zich gemakkelijker zamenstellen, naarmate wij een grooter aantal denkbeelden van een Apostolischen schrijver uit een rijker schat van uitspraken kennen. Niemand zal er b. v. aan denken, de schriften van Jacobus of Judas in dit opzicht met die van Paulus gelijk te stellen. De éénheid trouwens der Apostolische leer is niets minder dan bloote eenvormigheid, en het moet onder de verdiensten van het modern Supranaturalisme gesteld worden, dat het, veel meer dan het oudere, een oog en hart heeft voor de rijke schakeering der denkbeelden, die bij de verschillende schrijvers des N. V. worden aangetroffen. Intusschen geeft deze schakeering nog geen recht tot de stelling, „dat, welbeschouwd, bij de Apostelen zeer weinig éénheid van geloofsovertuiging geweest zou zijn” (Pierson), zoodat wij hier wel verschillende leden, maar geen lichaam aanschouwen; wel losse steenen, maar te uiteenlopend van omvang en vorm, om er één gebouw van te zetten. Zeker, niets is gemakkelijker, dan een tal van geïsoleerde Apostolische uitspraken oratorisch tegenover elkander te plaatsen, en alzoo de schrijvers des N. V. tegen elkander in het strijdperk te jagen. (Zooals bijv. Dr. A. Pierson, *Oorsprong der mod. Richting*, 1862, p. 144, 145.) Maar zulk een anatomisch Kriticisme, dat wel scheiden, maar geen verbinden geleerd heeft, en uit louter opmerkzaamheid op iederen afzonderlijken boom het geheel des wouds niet ontdekt, is reeds bij herhaling gebleken even machteloos als partijdig te zijn, en het „divide et impera” staat voegzamer in de banier van de bestrijders des Christendoms, dan boven de leerschool der geloovige Godgeleerdheid geschreven. Wat

zich reeds a priori verwachten liet, laat zich ook exegetisch en historisch rechtvaardigen: er is onder de Apostolische schrijvers verscheidenheid van gaven, maar éénheid van geest; verschil van uitgangspunt, van methode, van diepte, maar overeenkomst van geloofsovertuiging, van beginsel, van eindverwachting; ongelijkheid van kleur, maar niet van oorspronkelijk licht; afwisseling van toon, maar die de harmonie veeleer verhoogt dan belet. Het Joodsch-Christelijk leerbegrip van den eenen Auteur staat hier in geen deele onverzoenlijk tegenover het meer hellenistisch-gekleurd van den ander, en telkens doet voortgezet onderzoek ook daar overeenkomsten opmerken, waar men die vroeger betwijfelde, wellicht ten eenenmale voorbijzag. Meer naar waarheid dan hij-zelf wist, heeft Göthe gezongen:

„Vom Himmel steigend Jesus bracht
Des Euangeliums ewige Schrift,
Den Jüngern las er sie Tag und Nacht;
Ein göttlich Wort, es wirkt und trifft.

Er stieg zurück, nahm's wieder mit,
Sie aber hatten's gut gefühlt,
Und Jeder schrieb so Schritt für Schritt,
Wie er's in seinem Sinn behielt.

Verschieden: es hat nichts zu bedeuten.
Sie hatten nicht gleiche Fähigkeiten.
Doch damit können sich die Christen
Bis zu dem jüngsten Tage fristen.”

6. De Hoofdverdeeling van ons onderzoek is vroeger reeds aangeduid (§ 3, 2), en moet door zijnen gang gerechtvaardigd worden. Wat zijne inrichting aangaat, ook hier is het evenmin om beoordeeling als om handhaving, maar alleen om objectief-juiste voorstelling (Darstellung) van de leer der Apostolische schrijvers te doen. Deze laatste intusschen behoort in den geest der schrijvers zelven te geschieden, en met inachtneming van ieders eigenaardigheid, hoofdgedachte en bepaalde methode. Wel verre dus van den inhoud der verschillende leerbegrippen telkens in hetzelfde kader te plaatsen (bijv. Theologie, Anthro-Christo-Eschatologie), zal de klas-

sificatie en analyse der denkbeelden van Paulus bijv. een geheel anderen weg moeten gaan, dan die van Johannes of Petrus. Onmogelijk een getuige der waarheid te verstaan, zoolang men zich niet van zijn standpunt en zijne grond-aanschouwing bepaalde rekenschap gaf. Tevens is het van belang, bij ieder afzonderlijk leerbegrip op de genetische en psychologische ontwikkeling van de gedachten des schrijvers, en dus ook, zooveel noodig en mogelijk, op de chronologische volgorde zijner Schriften te letten. Ook hier zou voorts elke scherpe scheiding tusschen de dogmatische en ethische zijde van hun onderwijs noodeloos en schadelijk zijn. Eerst wanneer alzoo ieder leerbegrip in zijne deelen en in zijn geheel is gadegeslagen, kan men zich van aller onderlinge vergelijking gewenschte vruchten beloven.

7. Aangaande de hulpmiddeelen ook tot dit deel des onderzoeks, en den geest, waarin het moet voortgezet worden, kunnen wij naar het vroeger gezegde verwijzen (§ 2, 3, 3, 3). Alleen is de herhaalde herinnering niet overbodig, dat wie de leer der Apostelen beschouwt van een standpunt, met het hunne in onverzoenlijken strijd, hunne getuigenis evenmin kan verstaan als waardeeren. Ook de Apostolische Schrift kan slechts verstaan worden bij het licht van dienzelfden Geest, waardoor zij eenmaal werd ingegeven.

Verg. over de Theologie der Apostelen in het algemeen, behalve de geschriften, § 2, 3 reeds genoemd, G. C. R. Matthaei, *der Religionsglaube der Apost. Jesu, nach seinem Inhalt, Urspr. und Werth*, 2 Bände. (1826). * E. de Presensé, *Geschied. van de drie eerste eeuwen der Christel. kerk* (1860), I. bl. 492. Dezelfde, *l'École critique et les Apôtres*, 1866 (tegen Renan), en vooral * F. Bonifas, *Essai sur l'unité de l'enseignement Apostolique*, (1866). Over de éenheid van het Apostolisch onderwijs, Schleiermacher, *Hermeneutik*, S. 82. (Uitg. van Lücke.) J. Tideman, *Theol. Studiën*, (1863), bl. 83. Ph. Schaff, *Gesch. der Allen Kirche*. (1867), I. S. 81—86. * J. Köstlin, *über die Einheit und Mannigfaltigkeit der Apost. Lehre*, in de *Jahrb. für deutsche Theol.* 1858. I. Een uitvoerig Art. van S. R. Asbury, *The doc-*

trine of the Apostles, in de *Bibliotheca Sacra* van 1869, p. 713 en volg. Als proeve der moderne taktiek om de leer van Jezus en de Apostelen zoo scherp mogelijk tegenover elkander te plaatsen, is merkwaardig het geschrift van A. Réville, *L'enseignement de J. C. comparé à celui de ses disciples*. (1870).

Vraagpunten: Oorsprong, zin en verschillend gebruik van den Apostelnaam. — Wat beteekent Luc. 10 : 16, verg. Joh. 20 : 21? — Wat laat zich uit de litteratuur der na-apostolische eeuw betrekkelijk het onderwijs der Apostelen afleiden? — Welk Apostolisch leerbegrip schijnt, bij nog voorloopige beschouwing, het diepste, volledigste en rijkste te zijn? — Wat is er noodig, om in een Apostolisch leerbegrip zoo diep mogelijk in te dringen? — Karakteristiek der Apostolische leer, met de oudste Patristische litteratuur vergeleken.

E E R S T E A F D E E L I N G.

DE PETRINISCHE THEOLOGIE.

§ 26.

Overzicht.

De prioriteit der behandeling van de Petrinische Theologie wordt gerechtvaardigd, zoowel door de bijzondere plaats, die deze Apostel in de geschiedenis der eerste Christeneeuw inneemt, als door het eigenaardig karakter van dit zijn leerbegrip zelf. Uit de zuiverste bronnen geweld, wordt het best gekend uit den éersten algemeenen Zendbrief van Petrus, vergeleken met de Handelingen der Apostelen, terwijl ook enkele Paulinische brieven te dezen aanzien be-

langrijke wenken bevatten. De tweede brief van Petrus mag bij dit onderzoek evenmin stilzwijgend ter zijde geschoven, als onvoorwaardelijk met den eersten gelijk gesteld, maar behoort afzonderlijk beschouwd en vergeleken te worden. Geheel het onderwijs des Apostels, in de Schriften des N. V. ons bewaard, vertoont te gelijk het schouwtooneel eener harmonische ontwikkeling en de sporen eener sterk sprekende, maar geheiligde individualiteit.

1. Het is geen willekeur, wanneer wij ons onderzoek aanvangen met de Petrinische Theologie. Zullen wij (§ 25) van het meest eenvoudige tot het meer zamengestelde en ontwikkelde leerbegrip opklimmen, wij moeten in geen geval met Paulus of Johannes beginnen. Evenmin kunnen wij besluiten de eerste plaats aan Jacobus te geven (Schmid); omdat zijne aanspraak op den eigenlijken Apostelnaam meer dan onzeker is, en zijn brief bijna uitsluitend een practisch karakter vertoont, terwijl bovendien Petrus veel krachtiger dan hij op geheel den geest der Apostolische eeuw heeft gewerkt. Petrus is het geweest, die op de vroegste opvatting van het Evangelie een' invloed geoeffend heeft, door de hedendaagsche romantische reconstructie van de geschiedenis der Apostelen (Renan) ten eenenmale miskend. Zelfs Paulus heeft later slechts voortgebouwd op het fundament, door Cephass in de Joodsche en Heidensche wereld gelegd. Moge Rome hem eenzijdig verheven hebben, het ware eene ultra-protestantsche onbillijkheid, wanneer men de bijzondere beteekenis van zijn persoon en woord kon voorbijzien. In vereeniging met Mattheus, Marcus, Jacobus en Judas doet hij ons de zuiverste uitdrukking hooren van het oorspronkelijk geloofsbewustzijn der Palaestijnsche gemeenten.

2. De bron, waaruit de Apostolische Schrijvers hunne heilsgetuigenis putten, is bij allen in de hoofdzak dezelve geweest, maar tevens voor ieder hunner in meer of minder

mate gewijzigd. Allen zijn voorgelicht door den H. G., die in het heiligdom der waarheid hen inleidt, maar niet allen bereiken dezelfde hoogte van ontwikkeling en geestelijk leven. Door dien Geest bestuurd, spreekt Petrus bepaald als ooggetuige van de daden en lotgevallen des Heeren (Hand. 5 : 32. 1 Petr. 5 : 1). Te gelijk put hij, nog meer dan sommige anderen, uit de Schriften des O. V., die hij na den Pinksterdag toont te verstaan, als nimmer te voren. Ook op bijzondere openbaring, hem zelve geschonken, beroept hij zich (Hand. 10 : 28. verg. 2 Petr. 1 : 14). Bovenal geeft zijne eigene gerijpte Christelijke levenservaring aan zijne getuigenis zoowel eene eigenaardige richting, als eene onbetwistbare waarde.

3. Bij oppervlakkige beschouwing kon het schijnen, dat onder de oorkonden, waaruit onze kennis der leer van Petrus geput wordt, de Handelingen der Apostelen in de állereerste plaats vermeld moeten worden. Maar ook waar men de geloofwaardigheid van het laatstgenoemde boek blijft erkennen, spreekt het van zelf, dat een eigen geschrift des Apostels voor ons doel nog grooter beteekenis heeft, dan sommige zijner gezegden, na jaren tijdsverloop door een ánder medegedeeld. Uit dien hoofde plaatsen wij onder de bronnen, waaruit wij zijne Theologie leeren kennen, den éersten brief van Petrus te liever vooraan, omdat zijne echtheid boven allen redelijken twijfel verheven is, en hij bovendien een zoo sterk subjectief karakter vertoont. — Névens dezen echter stellen wij de Handelingen der Apostelen, en voelen ons vertrouwen ook op die bron bij de gedurig vernieuwde opmerking rijzen, hoe de Petrus, dien wij hier leeren kennen, in menig opzicht met dien van den éersten Brief overeenkomt. De gedeelten, die hier bijzonder in aanmerking komen, zijn Hand. 2 : 14—38. 3 : 12—26. 4 : 9—12. 5 : 29—32. 10 : 34—43. 11 : 4—17. 12 : 11. 15 : 7—11. — Ook de Apostel Paulus kan ons tot juiste kennis van Petrus' richting en zienswijze uitstekende diensten bewijzen. Om niet van de overeenkomst tusschen sommige Paulinische en Petrinische voorstellingen te spreken (door

de Tubingsche school overdreven), denke men slechts aan 1 Kor. 1 : 12. 9 : 5. 15 : 5; aan het bericht, Gal. 2 : 7—9, dat Petrus Apostel der besnijdenis was, een van de zuilen der kerk, enz.

Wat den tweeden brief betreft, de bescheiden bewering (Loman) „dat er geen deskundige meer te vinden is, die de echtheid van dezen brief durft verdedigen” heeft slechts beteekenis, als proeve der eigenaardigheid van zekere partij, die het welbekende „recht van spreken” alleen aan zich zelve en hare aanhangers toekent. Onderscheiden stemmen hebben zich in onzer tijd ter handhaving der reeds vroeg bestreden echtheid verheven. Toch zullen ook de voorstanders dezer laatste gaarne erkennen, dat de bezwaren tegen dezen Brief in geen deele uit de lucht zijn gegrepen. Het is bij dien stand van zaken evenmin aan te raden, hem stilzweigend ter zijde te schuiven, als hem zonder voorbehoud op ééne lijn met den eersten te plaatsen. Is het éen bevooroordeeld, het ánder zou onwetenschappelijk zijn; uitsluiting ware voorbarig, maar onderscheiding is plicht. Slechts de Inleidingwetenschap kan de bedenkingen tegen dezen Brief in al haren omvang bespreken; de Theologie des N. V. heeft aan hare roeping voldaan, als zij zijn leerbegrip ontvouwd, en met dat van den eersten op ieder punt vergeleken heeft.

4. De Petrinische Theologie, gelijk zij uit deze verschillende bronnen gekend wordt, biedt het bekoorlijk schouwtooneel eener harmonische ontwikkeling aan. Ook voor de Apostelen des Heeren, bepaald voor onzen Apostel, was het leven te gelijk een onophoudelijk worden. Gedurende een tijdperk van dertig jaren ongeveer hooren wij het geloofsbewustzijn van Petrus zich uitspreken, maar gedurig voller, krachtiger, klaarder. Nergens ontmoeten wij wederpraak met zich zelve, die Retractatie noodzakelijk maakt; overal voortgang, die aan het woord Spreuk. 4 : 18, 19 doet denken. De Christologie bijv., van Hand. 2 : 22 af tot 2 Petr. 3 : 18^b toe — de echtheid van dit laatste schrijven voorondersteld — vertoont een heerlijken klimax. De

heilsfeiten, ook in zijne vroegste Redevoeringen met nadruk vermeld, worden pas in zijnen eersten Brief dogmatisch in al hunne kracht gewaardeerd. Vermaningen, reeds in den aanvang gehoord, hooren wij tegen het einde niet flauwer, maar nog krachtiger uitspreken. Uit alles blijkt de letterlijke vervulling van de belofte des Heeren, Joh. 16 : 13, terwijl de vergelijking van 's Apostels getuigenis met zichzelf in verschillende tijdperken tevens een ongezocht bewijs voor de geloofwaardigheid der berichten te zijnen aanzien bevat.

5. Niet minder zichtbaar zijn de sporen eener sterk sprekende, maar geheiligde individualiteit in het leerbegrip van dezen Apostel. Reeds in de Evangelische geschiedenis treedt hij, gelijk bekend is, met kracht op den voorgrond, en vertoont eene geestelijke physionomie, welke men niet licht met die van iemand anders verwacht. Petrus is de ras bewogen discipel, de man des gevoels, die niet afgetrokken denkt, maar zich het liefst in het concrete beweegt, en doorgaans leeft „in de sfeer der onmiddellijkheid.” Van zulk een man laat zich niet verwachten, dat hij veel schrijven, breedvoerig betoogen, een zelfde denkbeeld naar alle zijden ontwikkelen zal. Hij zal zich gemakkelijker in een kring van historische, dan van speculatieve ideën bewegen, zich niet moeielijk in gedachtengang en vorm aan anderen aansluiten, en in sommige opzichten beneden meer uitnemende arbeiders staan. Werkelijk vinden wij dit alles tot zekere hoogte in de Redevoeringen en Brieven van Petrus terug; ook na zijne bekeering een dier „ongeleerde en slechte menschen” (Hand. 4 : 13), door wie de gedaante der zedelijke wereld veranderd is. Zijne getuigenis is juist, gelijk wij die van Simon Petrus verwachten kunnen, zoo als wij hem van elders kennen. Maar deze scherp afgeteekende individualiteit is geheel door het vuur van een' ijver en eene liefde doorgloeid, die hem alleen in staat konden stellen om, en wel alzóó te getuigen.

6. Nog iets nader kennen wij deze individualiteit uit de belangrijke Toespraak, waarmede Petrus nog vóór den Pink-

sterdag, maar toch aanvankelijk bezield door den Heiligen Geest (Joh. 20:22), de keuze van Matthias inleidde (Hand. 1:15—22). Terstond openbaart hij het bewustzijn zijner roeping, gelijk van die aller Apostelen, om getuige des Heeren Jezus, bepaald zijner opstanding te zijn (vs. 22). Daarbij beroept hij zich reeds in deze korte toespraak bij herhaling op de profetische Schrift (vs. 16, 20), en toont ook alzoo op zuiver Israëlitisch standpunt te staan. Eindelijk is hij de man, die zoo vroeg mogelijk het oog heeft op, en zorgt voor de toekomst (vs. 22), als wilde hij reeds bij zijn eerste optreden het recht op den eertitel van Apostel der hope rechtvaardigen. Gelijk de hoofdgedachte eener symphonie in hare ouverture reeds doorklinkt, zoo leeren wij in deze trekken voorloopig den Apostel reeds kennen, gelijk hij zich telkens op nieuw vertoonen zal in zijn spreken en schrijven. Simon Petrus treedt achtereenvolgens voor ons, als Apostel van Jezus Christus; als Apostel der besnijdenis; als Apostel der hoop.

Verg. over den persoon van Petrus en zijne Theologie in het algemeen het *Bijb. Woordenb.* in v., * een Art. van J. P. Lange in Herzog's *Realencyclopädie*; de Commentaren van Huther, Wiesinger, Besser, Fronmüller (Lange's Bibelwerk) op de Petrin. BB., maar inzonderheid * B. Weiss, *der Petrin. Lehrbegriff*, (1855), en de daar aangeh. literatuur, als ook * Dr. J. C. Koch, *de Petri Theologia, per diversos vitae, quam egit, periodos, sensim explicatâ.* (1854). Over den eersten brief meer bepaald, H. N. van Teutem, *Blik op den eersten Brief van Petrus.* (1861). Over de echtheid van den tweeden, onze *Christologie des N. V.*, bl. 162—176, alwaar ook opgave van onderscheiden „deskundigen,” die zich vóór de echtheid verklaren, waarbij men vooral voege * B. Weiss, *zur Petrin. Frage, Stud. u. Krit.*, 1865, IV. 1866, II., die sterk tot hare erkenning neigt. Over de Petrinische redevoeringen, in de Hand. der Ap. bewaard, vergel. men de Dissert. van J. J. Stronck, over Hand. I: 15—26. (1852). P. D. Schouw Santvoort, over Hand. 2: 14—36. (1846). A. Köhler, *die Pfingstrede Petri*,

1857
 de essentie
 der christelijke
 geloofsovertuiging
 is de hoop

in het *Zeitschr. für Luth. Theol. und Kirche*, 1870. III. Over de geloofwaardigheid van de Hand. der App., ook ten aanzien van den Apostel Petrus, behalve onze Prijsverhand. bij het Haagsch Gen. (1846), inzonderheid die van * C. F. Trip, *Paulus nach der Apostelgesch.* (1866). * G. V. Lechler, a. a. O. s. 7 ff. * A. König, *die Echth. der Ap. Gesch. des h. Lucas, ein Wort an ihren Gegnern.* (1867). Meyer, *Comm. zur Ap. Gesch.*, Einl. § 2 en de daar aangeh. Litt.

Vraagpunten: De persoonlijkheid en het karakter van Petrus, gelijk ons die ook buiten zijne eigene woorden en schriften bekend zijn. — De beteekenis zijner werkzaamheid voor de leerontwikkeling der Apostolische eeuw. — Inhoud en waardij van latere berichten aangaande zijne leer (de Clementinen). — Het juist begrip van ontwikkeling, in zijne toepassing op het Apostolisch leerbegrip. — In hoever kan de Persoonlijkheid van Petrus als bron zijner leer worden aangezien? — Is het voorstel van Petrus, Hand. 1: 16—22, te veroordeelen, te verschoonen, of te prijzen?

§ 27.

Petrus, een Apostel van Jezus Christus.

Als Apostel van Jezus Christus legt Petrus in woord en schrift met klimmende klaarheid getuigenis af van de geheel éénige waarde en grootheid des Heeren. De groote feiten van Jezus' aardsch en hemelsch leven worden door hem met nadruk op den voorgrond gesteld; ook zulke, die in de redenen en schriften van andere Apostelen niet of nauwelijks aangeduid worden. Met de historische handhaving dezer feiten gaat bij hem, wederom in toenemende mate, hare dogmatische opvatting en practische waardeering gepaard.

1. Bij de behandeling van het Petrinisch leerbegrip gaat men voegzaamst uit van datgene, wat Petrus gemeen heeft met al de Apostelen, om van daar op te klimmen tot wat bij hem eigenaardigs gevonden wordt. Gelijk allen is hij getuige (*μάρτυς*) van Christus, hoezeer hij de éénige is, die zich zelve zoodanig noemt (1 Petr. 5 : 1), en men kan zeggen, dat de tekst der getuigenis, die hij als zoodanig aflegt, in zijn eigen woord, Hand. 4 : 12, is te vinden. Maar de Christusverschijning, oneindig rijk en verheven, wordt niet door allen van dezelfde zijde gezien. Van Petrus kan het zeer bepaald gelden, dat hij nadruk legt op haar historisch karakter. Zonder zich in afgetrokken bespiegelingen over de natuur van den Heer te verdiepen, plaatst hij zijnen persoon terstond in het licht der geschiedenis, en doet Hem als 't ware in zijne verkondiging voortleven.

2. Reeds op den Pinksterdag gaat hij uit van Jezus, als den Nazarener, onder zijne tijdgenooten opgetreden, een man, van God zelve aangewezen, (gelegitimeerd) door krachten en wonderteekenen van algemeene bekendheid (Hand. 2 : 2). Zoo begint hij Hem op ééne rei te plaatsen met de uitnemendste Godsgezanten, maar om Hem terstond boven allen te verheffen als dengene, dien God èn tot Heer èn bepaaldelijk tot Christus gemaakt heeft (vs. 36). Het groote bewijs voor die stelling wordt in zijne opstanding en in de uitstorting des H. Geestes gevonden, terwijl zijn kruisdood, in geenen deele verzwegen, maar den Joden als gruwzame misdaad verweten wordt. Uit hoofde van deze zijne Messiaswaardigheid heeft ook het historisch feit van 's Heeren Davidische afkomst voor Petrus bepaalde beteekenis (2 : 30). Als belofde aan de vaderen heet Hij Gods heilige (2 : 27), de profeet (3 : 22), Gods heilige Knecht Jezus (*παῖς*) 3 : 13, 26. 4 : 27; een naam, wel niet gelijkstaande met het meer gewone Zoon (*υἱός*) van God, dat bij Petrus niet voorkomt, maar toch ver verheven boven den titel van dienstknecht (*δοῦλος*), dien de Apostelen gewoon zijn aan zich zelve te geven, en aan de profetische voorstelling van den volmaakten dienstknecht van Jahve bij Jesaia ontleend (*עֶבֶד יְהוָה*).

Nevens deze theokratische waardigheid verheft Petrus luide de zedelijke waarde en grootheid des Heeren. De Christus is hem de Heilige en Rechtvaardige (H. 3 : 13, 14), wiens moord geheel de natie veroordeelt. Dat is de indruk der geheele Christusverschijning op den man, die eenmaal met de belijdenis van eigen' onreinheid aan zijne voeten was neêrgezonken (Luc. 5 : 8). Bepaaldelijk in het lijden des Heeren had hij zijne volstreckte zondeloosheid met bewondering gadegeslagen (1 P. 1 : 19. 2 : 22, 23), zoo als die zich inzonderheid openbaarde in zelfbeheersching en nooit verzaakte zachtmoedigheid. Van daar ook, dat hij dit lijden niet slechts, gelijk allen, als een verzoenend, maar ook zeer opzettelijk als een voorbeeldig lijden verheft (1 P. 2 : 21).

Toch is het er ver van verwijderd, dat de Heer in de schatting van onzen Apostel niets meer zou geweest zijn, dan de beste en grootste der menschen. In de historische Christusverschijning doet hij ons de sporen van bovenmenschelijke grootheid aanschouwen. Reeds in de Pinksterrede wordt het (Hand. 2 : 33) met hoorbaren terugslag op Jezus' eigen woorden vermeld, dat Hij de belofte des H. Geestes „van den Vader ontvangen” had, en schoon zijne betrekking tot dien Vader voor het oogenblik nog niet nader bepaald wordt, wordt het even zoo bij de eerste Evangelieprediking aan de Heidenen (H. 10 : 38) op den voorgrond gesteld, dat God met Jezus was in gansch bijzonderen zin. — Sterker treedt dit hoogere Christologische element in den eersten Brief op den voorgrond. Reeds de trinitarische onderscheiding (H. 1 : 2) ware even ongepast als de opgetogen vermelding van God, als den Vader onzes Heeren Jezus Christus (vs. 3), zoo de Heer in 's Apostels schatting slechts mensch was geweest, van Messiaansche glorie omgeven. Maar ook de vermelding van den Geest van Christus, als reeds vroeger in de profeten aanwezig (1 : 11), zou voor het minst zonderling klinken, indien Petrus daarmede alleen had willen doen opmerken, dat de Geest, die de Profeten bezielde, dezelfde was geweest, die later ook den Christus vervulde. De uitdrukking doet veeleer een aanzijn en eene

werkzaamheid in vroeger dagen vermoeden, en dit vermoeden wordt versterkt, wanneer wij hooren, dat het Godsram, hoezeer voorgekend vóór de grondlegging der wereld, in den laatsten tijd geopenbaard is geworden (H. 1 : 20), wat nauwelijks zin heeft, indien het niet reeds vroeger persoonlijk bestaan had. Voegt men hier nog bij, dat enkele Oudtestamentische uitspraken, ten aanzien van God, zonder beperking op den Christus worden overgedragen (zie H. 2 : 3. verg. Ps. 34 : 9. H. 3 : 15. verg. Jes. 8 : 13) en dat, volgens de meest eenvoudige verklaring, Jezus Christus H. 4 : 11 het voorwerp is eener eerbiedige Doxologie, dan valt in het oog, dat de getuigenissen van Petrus aangaande het bovenmenschelijk karakter des Heeren, hoezeer betrekkelijk weinig, in geenen deele dubbelzinnig of onbetekenend zijn.

3. Toch moet het erkend worden; niet zoozeer de metaphysische, als wel de historische zijde der zaak staat bij hem op den voorgrond, en vragen wij, op wát feiten de Apostel bijzonderen nadruk legt, wij moeten vóór alle anderen van 's Heeren opstanding spreken. In al zijne redevoeringen, door Lucas bewaard, wordt zij met geestdrift gehandhaafd; wat Petrus van ieder Apostel verlangt (Hand. 1 : 22) is hij zélf in vollen nadruk: getuige der opstanding. Stichter des levens (Hand. 3 : 15) is de Heer hem, bepaaldelijk als de Verrezene, ja, het is hem eene volstrekt ongerijmde gedachte, dat Hij niet zou opgestaan zijn (H. 2 : 24). Hij houdt dat vol tegenover den joodschen raad (H. 4 : 10), en wel verre van de bedenking te vreezen, dat de Verrezene zich toch niet aan geheel het volk vertoond had, vermeldt hij ook dit, maar plaatst zijn en zijner medegetuigen eten en drinken met den Herleefde daartegenover (H. 10 : 40, 41). — In den aanhef van zijn' eersten brief (1 : 1—3) smelt met de vermelding van den zegen der wedergeboorte onmiddellijk die der opstanding zamen; een feit, ten volle verklaarbaar, zoodra men bedenkt, wat de blijmare der opstanding van den Heer voor den gevallen Petrus-zelven geweest was (Luc. 24 : 34). Gelijk hij-zelf daardoor als ten nieuwen leven herboren was, zoo heet thans ook de hoop juist door die

opstanding eerst eene levende, krachtige hope. De opwekking en verheerlijking van Christus trouwens staat in rechtstreeksch verband met het geloof en de hope op God (1 : 21), en zelfs de doop heeft eerst door deze opstanding eene den doopeling behoudende kracht (3 : 21). Waar alzo slechts de opgewekte Christus voor Petrus in vollem nadruk de Christus is, kan het ons niet bevreemden, dat hij Hem eenmaal zelfs met krachtige Oostersche beeldspraak beschrijft als „den levenden Steen” (2 : 4).

4. Het voornaamste feit dezer wondergeschiedenis is intusschen niet het éénige, waarbij onze Apostel de aandacht zijner hoorders en lezers bepaalt. Ook dat God zijnen volmaakten Dienstknecht verwekt heeft (Hand. 3 : 26) verzwijgt hij niet, en evenmin — wat bij geen der andere Apostelen voorkomt — dat God Hem gezalfd heeft met den H. Geest en met kracht (H. 10 : 38). Hij denkt daarbij waarschijnlijk aan het gebeurde bij den doop des Meesters (verg. Jes. 42 : 1. 61 : 1), en vergeet allermint bij herhaling (H. 2 : 22. 10 : 38) van zijne wonderdaden, ook van de genezing der bezetenen melding te maken, terwijl hij geheel het openlijk leven des Heeren als ééne weldaad verheft (H. 10 : 38). Kennelijk kan hij niet zwijgen van wat hij gezien en gehoord heeft (H. 4 : 20). Inzonderheid waar hij van het lijden en sterven van Jezus gewaagt, verraadt zich telkens de ooggetuige. Terwijl hij het in de Handelingen, tegenover vijanden staande, als gruwzame misdaad der Joden beschouwt (echter niet zonder verschooning, zie H. 3 : 17., verg. Luc. 23 : 34), verheft hij het in zijnen Brief, tot Christenen sprekende, als openbaring der grootheid van Christus en als bronwel der heerlijkste weldaad. Van het kruis spreekt hij vaak als het hout ($\tau\delta\ \xi\acute{\upsilon}\lambda\omicron\nu$, Hand. 5 : 30. 10 : 39. 1 Petr. 2 : 24), misschien met toespeling op Deut. 21 : 13, maar wat daar geschied is, had — en dit was voor Petrus zelve gewis het eerste lichtpunt in het duister — had plaats naar den bepaalden raad en de voorkennis Gods (H. 2 : 24). Bij dezen getuige des lijdens van Christus (1 P. 5 : 1) treden telkens bepaalde bijzonderheden der aandoenlijke geschiede-

nis ongezoekt op den voorgrond (Hand. 3 : 13, 14. 1 Petr. 2 : 22, 23), en de wijze, waarop hij ook deze vermeldt, doet duidelijk zien, hoe hij dit lijden beschouwt bij het licht der profetische Schrift, inzonderheid van Jes. 53. Maar zoo is dan nu ook voor hem de ergernis des kruises geweken. Christus de rechtvaardige (verg. Jes. 53 : 11) had voor de zonden geleden (1 P. 3 : 18), en wel in tegenoverstelling der offers, die meermalen geslacht moesten worden, slechts éénmaal, en dat niet slechts om het uitnemendst voorbeeld te geven, maar om daardoor de zondenschuld weg te nemen (1 P. 2 : 21—24). Hij leed alzoo voor (*ὑπὲρ*) de onrechtvaardigen; schoon de uitdrukking op zich zelve nog geene in-de-plaats-stelling aanduidt, blijkt duidelijk, dat Petrus (1 P. 3 : 18. 2 : 24) aan een lijden, waardoor anderen van het door hen verdiende lijden bevrijd worden, m. a. w. aan een plaats-bekleedend strafdragen denkt (verg. Klaagl. 5 : 7). Ten gevolge van dit lijden waren dan ook de Christenen genezen, vrijgekocht voor dien prijs des bloeds van hunne vroegere ijdele wandeling, met het bepaalde doel dat zij, der zonden afgestorven, der gerechtigheid leven zouden; eerst van de schuld en straf, waren zij nu ook van de heerschappij hunner zonden verlost (1 P. 2 : 24).¹⁾

5. Eenmaal voor de zonde geleden hebbende, is Christus daardoor voortaan buiten alle betrekking tot de zonden geplaatst; die naar het vleesch lijdt, maakt van de betrekking tot zonde en wereld zich los (I. 4 : 1). Geen wonder, dat Hij, die naar het vleesch is gedood, juist daardoor naar den geest (d. i. zooveel den geest aangaat) is levend gemaakt. De dood verbreekt de banden, die het hooger leven gekluisterd hielden, en voert Hem tot eene geheel onbelemmerde, zegenrijke werkzaamheid over. Het is deze

---

1) 1 Petr. 4 : 1 komt hier niet in aanmerking, daar de woorden: voor ons in de beste HSS. niet worden aangetroffen. Ook niet rechtstreeks 1 Petr. 1 : 2, indien het althans waar is, wat wij met Weiss en and. aannemen, dat het bloed van Christus, waarmede de geloovigen besprengd waren, hier bepaald als verbondsbloed gedacht wordt.

werkzaamheid van den afgescheiden geest des Heeren, waaraan Petrus bij herhaling getuigenis geeft (1 P. 3 : 19—21. 4 : 6. verg. Hand. 2 : 31). Ons bestek laat niet toe, de verschillende gevoelens, door alle eeuwen aangaande deze raadselachtige uitspraken te berde gebracht, volledig te vermelden, veelmin te beoordeelen. Genoeg, dat wij zoowel de meening, dat hier aan eene werkzaamheid van des Heeren geest bij monde van Noach gedacht moet worden, als het gevoelen (Baur) dat de hier bedoelde geesten gevallen Engelen zouden geweest zijn (verg. 2 Petr. 2 : 4) als volstrekt willekeurig verwerpen. Kennelijk vermeldt de Apostel eene werkzaamheid van den gestorven Heer zélven, tusschen het levendig maken naar den geest en zijne verhooving ten hemel (vs. 19 en 22) geschied, waardoor het Evangelie der verzoening ook aan dooden, en wel aan ongelukkige dooden, waarvan één geslacht met name genoemd wordt, verkondigd is. Of die werkzaamheid zich al of niet tot dit ééne geslacht bepaald; in wat vorm Hij haar verricht: met wat uitkomst zij plaats gehad heeft — op al deze vragen geeft de Apostel geen antwoord. Het is hem kennelijk alleen te doen om te staven, dat Christus, voor de zonden gestorven, zelfs na den dood niet werkeloos bleef, en om alzoo den ruimen omvang van het in Hem geopenbaarde heil te meer in het licht te stellen. Zelfs vermeldt hij dit geheimzinnig feit niet als eene verborgenheid, hem door openbaring medegedeeld, maar in het voorbijgaan, als eene zaak, zijnen lezers bekend, even goed als het sterven en herleven des Heeren. Men zou haar een eigenaardig bestanddeel kunnen noemen van het Evangelie van Petrus.

6. Het lijden en de dood van Christus, met deze werkzaamheid zijns afgescheiden geestes besloten, baant den weg tot eene heerlijkheid, die niet minder dan het voorafgegaan lijden, het waardig voorwerp van de belangstelling der Engelen uitmaakt (I. 1 : 12). Even als bij den Heer (Luc. 24 : 26), zijn ook bij Petrus lijden en heerlijkheid ten nauwste verbonden. Deze laatste openbaart zich reeds bij de opstanding, die Petrus uitdrukkelijk voorstelt als ten

derden dage geschied (Hand. 10:40), en derhalve als een lichamenlijk feit, van de verhooging des opgewekten in den hemel bepaald onderscheiden (I. 3:21, 22). Van deze verhooging, bewerkt door de rechterhand Gods (H. 2:33), noemt onze Apostel zich getuige, niet minder dan van de haar voorafgaande opstanding (Hand. 5:31, 32); ook zij moet derhalve, naar zijne aanwijzing, als eene zichtbare gebeurtenis opgevat worden. Uit hetgeen hij trouwens van haren luister en hare gevolgen vermeldt (I. 3:22) blijkt zonneklaar, dat hij hier in geenen deele uitsluitend aan eene geestelijke heerschappij in oneigenlijken zin wil gedacht hebben. Ook de verheerlijkte Christus blijft persoonlijk werkzaam tot bevordering van de hoogste belangen der zijnen. Hij is en blijft de Herder en Opziener hunner zielen (I. 2:25); hoezeer onzichtbaar, voorwerp hunner voortdurende liefde en vreugde (I. 1:8), door wien alleen hunne geestelijke offeranden aan God kunnen aangenaam zijn (I. 2:5).

7. Ook wanneer wij hier blijven staan, blijkt voldoende, dat de Christologie van Petrus, hoezeer niet de rijkste van alle, echter geene enkele zijde van 's Heeren persoon en werk geheel onbesproken laat, en daarbij juist zoodanig karakter vertoont, als men, ook de beknoptheid van zijnen eersten Brief in aanmerking genomen, van eene individualiteit gelijk de zijne verwachten kon. Geheel zijne voorstelling handhaaft derhalve zijn recht op den eernaam van getuige en Apostel van Jezus Christus, maar tevens op dien van discipel des Doopers (Joh. 1:41, 42). Deze laatste opmerking baant den weg tot eene nieuwe bijzonderheid.

Verg., behalve de Schrijvers, in de vorige § genoemd, over de benaming *Knecht des Heeren*, C. I. Nitzsch, *Stud. u. Krit.* 1828, II. S. 331 u ff. Over 1 Petr. 3:19—21. 4:6 onze *Christol.* II, bl. 196—202. Meijer's *Comm.* z. d. St. *Eene belangrijke geschiedenis van de interpretatie dezer pl. vindt men bij Weiss, a. a. O. S. 216—227. Zie voorts eene Verhand. van Dr. J. H. Holwerda, *N. Jbb.* VI. (1863), A. Schweitzer (1868), en vooral *van H. Muller, tegen Schweitzer, in het *Zeitschr. für Luth. Theol. und K.* 1870, 3.

Vraagpunten: Wat is de zin van Hand. 4:12? — Van waar, dat in de eerste redevoeringen van Petrus nog meer gewicht op de opstanding, dan op den dood des Heeren gelegd wordt? — De Petrinische voorstelling der verschijning van Christus in de geestenwereld, vergeleken met die in het Ev. v. Nicodemus. — Vermoedelijke bron en blijvende waardij dezer voorstelling. — Welke eigenaardige beteekenis wordt 1 Petr. 1:21. 3:21, aan 's Heeren opstanding toegekend? — Geeft Petrus ook wenken aangaande den aard der betrekking tusschen den verheerlijkten Heer en de zijnen? *I. 2: 25; I. A. P.*

§ 28.

Petrus, de Apostel der besnijdenis.

Hoezeer Petrus, als Apostel van Jezus Christus, het Heil in Hem verkondigt als volstrekt onmisbaar en volkomen verkrijgbaar voor állen, geeft echter zoowel de inhoud als de vorm van zijn onderwijs hem boven anderen recht op den naam van Apostel der besnijdenis (Gal. 2:7), mits die naam niet worde opgevat in eenzijdig-particularistischen zin.

1. Dat het Heil in Christus voor allen éven onmisbaar is, wordt door Petrus (Hand. 4:12) met kracht op den voorgrond gesteld. De naam van Christus, inzonderheid in zijne eerste redenen met warmte vermeld (Hand. 2:38. 3:6, 16. 4:10, 12. verg. Luc. 24:47), is voor hem in den volsten zin de banier des behouds. Zonder reden heeft men eene tegenovergestelde zienswijze meenen aan te treffen in het milde woord, dat hij (Hand. 10:34, 35) aan Cornelius hooren laat. Hij beweert daar in geen deele, dat godvreezende menschen zonder onderscheid Gode aangenaam (δεκτός) waren om buiten Christus zalig, maar alleen om in het Godsrijk opgenomen, en alzoo behouden te worden.

Ware het anders, waartoe prediking en doop voor geheel dit heidensche huisgezin? „*Non indifferentismus, sed indifferentia religionum hic asseritur*” (Bengel).

2. Deze volstreckte onmisbaarheid van Christus vloeit van zelve voort uit de algemeenheid der zonde. Op zich zelve is de leer der zonde bij Petrus weinig ontwikkeld. Over haren oorsprong laat hij zich niet opzettelijk uit; terwijl Paulus opklimt tot de bron, wijst hij op den troebelen stroom. De zonde van het Joodsche volk culmineert voor zijn oog in de Messiasverwerping (Hand. 2 : 36). Die der heidenen is de vrucht der onwetenschap, die hen in hunnen vóorchristelijken toestand verblindde (I. 1 : 14). Zijn de vleeschelijke begeerlijkheden op zich zelve reeds zondig (I. 4 : 2), inzonderheid hare openbaring in velerlei verkeerdheid is in lijnrechten strijd met Gods wil, en voert den belijder van het Evangelie tot een vroeger heidensch standpunt terug (I. 4 : 3, 4). Zelfs de Christen is nog voortdurend aan het gevaar van zondigen blootgesteld (I. 5 : 8), en wordt in zoover niet zonder groote moeite zalig (I. 4 : 18). Ten gevolge van dit alles is er, zoowel voor Jood als Heiden, slechts één weg tot behoud, de genade van den Heer J. C., zonder het drukkend juk van de werken der wet (Hand. 15 : 10, 11).

3. Wat voor allen noodig is, is evenwel ook voor allen verkrijgbaar. Reeds in de Pinksterrede wordt op de universele bestemming van het heil in Christus gewezen. Ook den grootsten zondaar onder de Joden wordt genade gepredikt, en niet onduidelijk gezinspeeld op de roeping der Heidenen (Hand. 2 : 39). Denkt Petrus aanvankelijk, dat deze laatsten als over de brug van het Jodendom tot het Godsrijk gebracht moeten worden, na de openbaring, Hand. 10, zien wij in zijne voorstelling ook deze beperkende voorwaarde wegvallen. Zelfs legt hij er (Hand. 15 : 8, 9) hoorbaren nadruk op, dat God den scheidsmuur verbroken had, door zoowel aan Joden als aan Heidenen den H. Geest te verleenen, en beider harten te reinigen door het geloof. Er is dus geen grond om Petrus te verdenken van bekrompen particularisme, dat hem gedreven zou hebben om in de Joden,

zoo niet uitsluitend, dan toch voornamelijk de erfgenamen van het Godsrijk te zien. Reeds het opmerkelijk woord, Hand. 3 : 26, dat God zijnen knecht Jezus éérst tot de Joden gezonden had (verg. Joh. 4 : 22), is een bewijs voor het tegendeel.

4. De voorwaarden trouwens van het deelgenootschap aan het heil in Christus zijn, volgens Petrus, uiterst eenvoudig. In zijne toespraken tot de ongelovige Joden hooren wij hem, geheel in den geest van den Dooper en den Messias beiden, bij herhaling tot bekeering vermanen (H. 2 : 38. 3 : 19). In die bekeering is het geloof reeds opgesloten, dat hij in zijne prediking bij Cornelius als hoofdeisch voorop zet (Hand. 10 : 43), en dat zich openbaart door het gewillig ondergaan van den doop, waaraan het ontvangen van de vergeving der zonden en de gave des H. G. verbonden is (Hand. 2 : 38). Nogtans niet alzoo, alsof het water des doops daartoe op zich zelf bovennatuurlijke kracht zou bezitten. Alleen aan dien doop wordt hier waarde gehecht, die gepaard gaat met de belofte van het bewaren eener goede conscientie voor God (I. 3 : 21). Maar zulk een doop behoudt dan ook, even als het water van den zondvloed het huisgezin van Noach in de arke behield, en die hem ondergaan hebben zijn hier reeds aanvankelijk het heil (de *σωτηρία*) in Christus deelachtig. Om het even wie zij vroeger waren, de een heeft boven den ander geen voorkeur, want Christus is Heer van allen (H. 10 : 36), en de H. Geest heeft allen, die gelooven, tot dezelfde vrijheid en gelijkheid verheven (H. 15 : 8, 9).

5. Intusschen, hoe zuiver Christelijk dit alles ook zij, reeds de vorm, waarin de Apostel deze denkbeelden uitspreekt, en nog veel meer de inhoud dier denkbeelden zelve doet ons in hem boven anderen den Apostel der besnijdenis kennen. Zoowel in de Handelingen als in den Brief treedt hij voor ons als een man, geheel doortrokken van den geest, en zich liefst bewegende in het spraakgebruik van het O. V. Geen geschrift des N. T., dat meer aanhalingen uit, meer toespelingen op die des Ouden, dan de eerste Brief van

Petrus bevat. Ook in de Pinksterrede hooren wij hem de opstanding en verhooging des Heeren staven door een beroep op den 16^{en} en 110^{en} Psalm. Straks, Hand. 3, dient hem de aankondiging van den „Profeet;” daarna, Hand 4, de Psalm van den „steen” tot zijn doel. Al de profeten van Samuël af (Hand. 3 : 24) roept hij op als getuigen; geheel het Christendom is hem de vervulling der profetie. Reeds den profeten was het geopenbaard, dat de dingen, die zij verkondigden, niet hun zelve, maar den Christenen ten deel zouden vallen (I. 1 : 12), en de Apostel, die dit verzekert, heeft zelf als leerling aan hunne voeten gezeten. Met húnne woorden uit en staaft hij zijne meening, zelfs zonder hen altijd te noemen (zie bijv. I. 1 : 24, 25. verg. met Jes. 40 : 6—8. I. 2 : 3. verg. Ps. 34 : 9. I. 3 : 10—12. verg. Ps. 34 : 13—17. I. 4 : 18. verg. Spr. 11 : 31. I. 5 : 7. verg. Ps. 55 : 23). De hoofdeisch der wet (I. 1 : 16) en de heilbelofte der profetie (I. 2 : 6) worden opzettelijk aangehaald, en hoofdpersonen uit de geschiedenis des O. V., een Noach bijv. met zijn huisgezin, eene Sara in betrekking tot Abraham, ja de heilige vrouwen van den ouden dag in het algemeen als voorbeelden der geloovigen voorgesteld (I. 3 : 5, 6, 20, 21). Zij, die naar deze voorbeelden wandelen, worden aangeduid met oud-testamentische eertitelen, weleer aan Israël toegekend. Zij heeten uitverkoornen (I. 1 : 1), een koninklijk priesterdom (I. 2 : 9), en vormen te zamen het Huis Gods (I. 4 : 17). De naam van kerk of gemeente (*ἐκκλησία*) komt hier niet voor; wel die van volk Gods (I. 2 : 9, 10), en kudde des Heeren (5 : 2, 3), zoo vaak in de Profeten en Psalmen van Israël gebezigd, maar tevens voor het gevoel van Petrus ongetwijfeld van bijzondere waarde (verg. Joh. 21 : 15—17). Het oud-testamentisch denkbeeld van verkiezing (verg. Dent. 7 : 6) schemert in zijne redenen en brieven onophoudelijk door. Ja, zoo vast staat onze Apostel op het standpunt eener teleologische wereldbeschouwing, dat hij er ook de vervulling van Gods raad in eerbiedigt, wanneer de ongehoorzamen zich stooten aan het woord der genade (2 : 8).

6. Ook in het Godsbegrip, waarvan Petrus uitgaat, klinkt de oud-testamentische grondtoon. Ongetwijfeld is het der Christenen voorrecht, dat zij God als Vader aanroepen mogen (I. 1 : 17) — 't is, als zweeft hem bij dat woord het Onze Vader voor oogen — maar die Vader oordeelt tevens als Rechter, zonder aanzien des persoons. Hij is de getrouwe Schepper (I. 4 : 19), en naast dit attribueert zijner trouw, ten allen tijde zoo hoog door Israëls profeten geroemd, worden inzonderheid zijne macht, heiligheid, alwetendheid en gerechtigheid op den voorgrond gesteld. Ook de Christus, de Zoon van God, wordt hier minder van de metaphysische, dan van de theokratische zijde beschouwd, en is Petrus de éénige Apostel, bij wien Hij den naam van lam ($\lambda\mu\nu\delta\epsilon$) ontvangt, ook deze is aan Jesaia (53 : 7) ontleend. De H. Geest eindelijk wordt ongetwijfeld door Petrus vermeld (Hand. 5 : 32. I. 4 : 14), en in het nauwst verband tot het Goddelijk wezen geplaatst (Hand. 5 : 3, 4), maar, even als in het O. V., is hier de Pneumatologie nog betrekkelijk minder ontwikkeld.

7. Geen ander karakter vertoont de opvatting van het christelijk leven, die bij onzen Apostel de heerschende is. De vreeze Gods, gepaard met het werken der gerechtigheid, is datgene, waarop het bij hem voornamelijk aankomt (I. 2 : 17. verg. Hand. 10 : 35). Wel wordt de naam van kinderen (I. 1 : 14), ja van kleine kinderen (I. 2 : 2) aan de verlostten gegeven — ook Israël hoorde vaak onder den ouden dag zich met dergelijke teedere benamingen toespreken — maar nog altijd zijn en blijven zij dienstknechten Gods (I. 2 : 16, $\delta\omicron\upsilon\lambda\omicron\iota$), geroepen om in vreeze te wandelen (I. 1 : 17). Gelooven en gehoorzamen zijn bij Petrus correlaat-begrippen (I. 1 : 2. 2 : 7), en niet zoo zeer de kinderlijke liefde, als het kinderlijk ontzag is de grondtoon van het hier geteekend geestelijk leven. Trouwens, hoezeer het juk der wet is verbroken (Hand. 15 : 10), het voorschrift der wet blijft nog altijd de norm voor het bestaan en gedrag ook van den discipel des Heeren (I. 3 : 8—15). Te zamen zoo God dienende, vervullen zij de taak, die onder den

ouden dag aan ééne stam bij voorkeur was opgedragen. Men kan zeggen, dat de leer van het algemeene priesterschap der geloovigen (I. 2 : 4—9) bij voorkeur Petrinisch is. In geen andere brieven althans wordt zij ook nadrukkelijk uitgesproken; alleen in de Apocalypse, 1 : 5, 6. 5 : 8, 9. Maar ook dat denkbeeld is in beginsel oud-testamentisch, en niet minder is het de beschrijving der Christenen, als vreemdelingen en bijwoners (I. 2 : 11, verg. Ps. 119 : 19^a en and. pll.). Te meer zijn zulke eigenaardigheden opmerkelijk, indien het waar is, dat de eerste lezers van 's Apostels Brief wel voornamelijk, maar in geen deele uitsluitend te voren Joden geweest zijn, gelijk uit II. 1 : 14. 2 : 10. 4 : 3, 4, schijnt te blijken. Ook zulken, die vroeger in de duisternis des Heidendoms nederzaten, worden hier dus toegesproken, als den zegen Israëls ten volle deelachtig, maar nu ook mede tot verwezenlijking van het ideaal der oude Godsregering geroepen.

8. Het opgemerkte aangaande de oud-testamentische kleur der Petrinische Theologie bepaalt haar karakter, maar vermindert hare belangrijkheid niet. Het is beide waar; het N. V. is de vervulling, en het tegenovergestelde des O. V. Bij Paulus valt het gewicht op de laatste, bij Petrus daarentegen op de eerste zijde der zaak. Juist door deze eigenaardigheid was hij te meer geschikt om aan Israël het Evangelie te brengen, en gelijk dit Israël-zelf een volk der verwachting was in den volsten zin van het woord, zoo werd zijn eerste Apostel te gelijk Apostel der hoop.

Verg. Weiss, a. a. O. S. 98—197 en de daar aangeh. Litteratuur, waarbij men voege van Teutem, t. a. p., bl. 31 en verv., Fronmüller, a. a. O. Einl. § 4.

Vraagpunten. Wat is de zin van Hand. 2 : 40^b? — In welke verhouding plaatst Petrus zich zelve en zijne medegeloovigen tot de oude bedeeling, Hand. 15 : 7—11? — Hoe laat zich daarmede Gal. 2 : 11—13 vereenigen? — Wat leert Petrus aangaande den doop? — Wat aangaande de roeping der heidenen? — Welke plaats bekleedt in de Theologie van Petrus het

praedestinatiebegrif? — Welke overeenkomst en welk verschil valt er op te merken tusschen de wijze, waarop het O. T. door hem, en die, waarop het door den Heer wordt gebruikt?

§ 29.

Petrus, de Apostel der hoop.

Zoowel de Redevoeringen als de eerste Brief van Petrus leeren ons hem inzonderheid kennen als Apostel der hoop, in dien zin, dat de verwachting van de toekomst des Heeren zijne geheele voorstelling der Christelijke waarheid, en niet minder zijne geheele beschouwing van het Christelijk leven beheerscht. Gelijk deze zijne eigenaardigheid uit zijne individualiteit ten volle verklaarbaar is, biedt zij ons tevens den sleutel tot verklaring van den gang zijner denkbeelden, en den maatstaf tot bepaling der waarde van zijn leerbegrif aan.

1. De naam van Apostel der hoop wijst in geenen deele op een karaktertrek, die aan Petrus bij uitsluiting eigen is, maar alleen op eene eigenaardigheid, die in zijn leerbegrif nog sterker dan in dat van anderen doorschemert. Bij geen der Apostelen wordt de vermelding en waardeering der Christelijke hoop (ἐλπίς) gemist, maar de Petrinische Theologie draagt meer dan anderen een elpistisch karakter. De Christelijke hoop maakt niet slechts het eind- maar het middelpunt zijner geheele voorstelling uit. Het Evangelie, aan de eene zijde de schoonste vervulling, is in zijne schatting aan de andere te gelijk de rijkste belofte. Hij gewaagt daarvan gedurig, en keert er met warme ingenomenheid steeds toe terug. Het zij wij op zijne Redevoeringen of op zijn eersten Brief onze aandacht vestigen, het is de verwachting der toekomst, die gloed en leven aan zijne geheele voorstelling bijzet.

2. Reeds in den aanhef der Pinksterrede wijst Petrus, bij het licht van Joëls profetie, niet slechts op hetgeen heden geschonken is, maar op hetgeen in de toekomst te wachten staat (H. 2 : 16—21), en hoezeer zich zijne toespraak uitsluitend tot het huis Israëls richt, kan hij niet nalaten den blik reeds vooruit tot allen „die daar ver zijn” te wenden (2 : 39). In zijne eerstvolgende toespraak dringt hij aan op bekeering (3 : 19—21), opdat alzoo tijden der verkwikking mogen aanbreken door de wederverschijning van Christus, die thans wel tijdelijk in den hemel verhoogd, maar gereed is om in Israël zijn koninkrijk op te richten en alles te herstellen. Ook de rede bij Cornelius ijlt als ’t ware voort tot de vermelding van Christus, als den verordineerden Rechter van dooden en levenden (10 : 42), en tot in de korte toespraak aan de Jerusalemsche kerkvergadering schemert de verwachting eener ten deele nog toekomstige behoudenis door (15 : 11).

3. Nog sterker treedt deze eigenaardigheid in den eersten Brief des Apostels te voorschijn. Hij vangt aan met eene doxologie (1 : 3), welke ons onwillekeurig dien van Paulus’ brief aan de Ephesiërs te binnen roept. Maar terwijl deze laatste (1 : 3) in het algemeen de geestelijke zegeningen in Christus verheft, dankt Petrus bovenal voor den zegen der wedergeboorte tot eene hoop, levende door de herleving des Heeren. Eene bepaalde aanleiding tot de vermelding juist van déze weldaad laat zich nauwelijks aanwijzen, maar juist zij ligt hem het hoogst op het hart. Het voorwerp der hoop, de hemelsche erfenis, wordt in eene opeenstapeling van woorden verheven, die nauwverwante, en toch verschillende denkbeelden uitdrukken. Zij is „onverderfelijk,” omdat zij tot de sfeer der eeuwige dingen behoort; „onbevlekelijk,” niet blootgesteld aan verontreiniging door de zonde; „onverwckelijk,” niet slechts duurzaam, maar altijd even schoon. Dat eeuwig, heilig, heerlijk erfdeel is den geloovigen (vs. 4) ten volle gewaarborgd; het wordt bewaard voor hen, zij worden bewaard tot dat heil, dat reeds op het punt is geopenbaard te worden (vs. 5). Het tegenwoordig

lijden (vs. 6) duurt slechts kort (verg. Joh. 16:16), en verhoogt straks hunne vreugde (vs. 7). Hunne geloofsblijdschap is reeds nu eene verheerlijkte (vs. 8); zij zelve is reeds daar, waar haar voorwerp is, en waar zij het einde van hun geloof, de zaligheid der zielen verwachten (vs. 9). Het Christelijk leven is uit dien hoofde een volkomen hopen op de genade (1:13); opdat niet slechts hun geloof, maar ook hunne hoop op God zou zijn, is Christus herleefd en verheerlijkt (1:21). Met éénen trek wordt het karakter der Godvruchtige vrouwen des O. V. geteekend, als die op God hoopten (3:5), en evenzoo is het bepaald de hope, die in hem is, waarvan de Christen moet kunnen reken-schap geven (3:15). De tijd trouwens, dien men leeft in het vleesch, is slechts kort; de Christus is gereed om te richten (4:3—7). Reeds begint het eindgericht over de gemeente (4:17), en zal zich dus ook over de wereld niet vruchteloos laten wachten. Wat hem zelve betreft, voor onzen Apostel is, naast dien van getuige des lijdens van Christus, de naam van deelgenoot der toekomstige heerlijkheid boven alles begeerlijk (5:1), de heenwijzing naar de vergelding der toekomst zijne krachtigste drangrede (vs. 4), en de Christelijke roeping tot eeuwige heerlijkheid na kortstondig lijden de stof zijner doxologie (vs. 10). Ongetwijfeld is dit alles geheel in den geest van den Heer (verg. Luc. 24:26), maar tevens blijk en vrucht van persoonlijk gevoelde behoefte om de schaduwen van het heden met het licht der toekomst te kleuren. Hare verwachting is als 't ware de spil, waarom zich heel het onderwijs des Apostels beweegt. Geen enkel blijk, dat hij nog eene langdurige worsteling voor de leden der gemeente verwacht; haar Hoofd is reeds op het punt van te komen. De toestand van den Christen na den dood, de opstanding der rechtvaardigen, de einde-looze vergelding der boozen, zij worden hier niet of nauwelijks aangeroerd. Over dat alles henen richt zich de blik des Apostels op het glansrijk eindpunt, de persoonlijke parousie van den Heer.

4. Als proeve van de juistheid onzer karakteristiek volgt

hier een schema van Petrus' eersten Brief, uit het reeds genoemde oogpunt beschouwd. Eerst verheft hij op hoogen toon den Roem der hoop (H. 1:3—12), en dat wel door te wijzen op hare vastheid (vs. 3—5), hare vreugde (vs. 6—9) en hare verhevenheid (vs. 10—12). Maar dan gaat hij al spoedig voort om eene krachtige poging aan te wenden tot aanprijzing en versterking van het Leven der hoop. Eene algemeene vermaning om volkomen op de genade te hopen (vs. 13) mag als de zinrijke tekst worden opgevat, die resultaat van al het voorafgaande, tevens het thema van alle nu volgende vermaningen en vertroostingën wordt. Zij zijn (A) ten deele meer algemeen van aard (H. 1:14—2:10), voor zoover zij de geloovigen zonder onderscheid wekken tot persoonlijke heiliging (1:14—21), onderlinge liefde (1:22—2:3), en gemeenschappelijke verheerlijking van God en den Zaligmaker (2:4—10). Maar ten deele ook (B) hebben zij eene meer bijzondere strekking (H. 2:11—5:5), voor zoover zij deels den Christen in de wereld en de maatschappij (H. 2:11—4:6), hetzij als onderdaan, dienstknecht, echtgenoot, of lid der lijdende en strijdende kerk in haar geheel; deels de Christenen onderling (H. 4:7—5:5) betreffen, als geroepen om voor elkander te leven (H. 4:7—11) met elkander te lijden (vs. 12—16), aan elkander onderdanig te zijn (5:1—5). Ten slotte (C) wordt alles nog eens te zamen gevat in de algemeene opwekking, om deemoedig naar boven (H. 5:6, 7), bedachtzaam naar binnen (vs. 8), deelnemend in het ronde (vs. 9), hoopvol in de toekomst te staren (vs. 10, 11). Maar onder al deze vermaningen is er nauwelijks ééne, die niet, hetzij rechtstreeks of zijdelings, met de eerste en algemeene zamenhangt (H. 1:13): „hoopt volkomen op de genade, die u toegebracht wordt in de openbaring van Jezus Christus.”

5. Het elpistisch karakter der Petrinische Theologie is even verklaarbaar, als het onbetwistbaar gebleken is. Het wortelt in de individualiteit des Apostels, wiens eerste Brief een „portret in letterschrift” heeten mag. Reeds als Apostel van Jezus Christus (§ 27) is Petrus Apostel der hoop: zijne

verwachting is op het eigen woord des Meesters gegrond (Matth. 19 : 28—30). Ook als Apostel der besnijdenis (§ 28) moest hij het zijn; de uitzichten van het Profetisme waren door de eerste, nederige verschijning van Christus nog slechts ten deele vervuld. „Pierre est un homme, formé à l'école de l'A. T., mais qui a compris les choses nouvelles dans toute leur richesse et dans tout leur grandeur” (Bonifas). Maar hij is bovenal Apostel der hoop, omdat hij Simon Petrus is, geen Johannes of Thomas; de driftige, sanguinische man, bij wien het vroeger heigen en jagen naar eene schoonere toekomst getemperd, maar nog in geenen deele is weggenomen. „Gratia non tollit, sed sanat naturam.” Naarmate de nieuwe mensch nu en dan nog den invloed van den ouden ontwaarde (Gal. 2 : 11), moest ook de eerstgenoemde te sterker naar verlossing verlangen.

6. De waarde van het Petrinisch leerbegrip wordt in geenen deele verkleind door de opmerking, dat de hoop des Apostels niet vervuld is in dien vorm, waarin zij hier gevoed en beleden werd. De dag der parousie, door den Heer zelven niet nader bepaald, was en bleef een punt van individueele verwachting, waaromtrent eerst de tijd-zelf het ware licht kon verspreiden. Is de zienswijze der geheele Apostolische eeuw in dit opzicht door Petrus gedeeld, de groote gebeurtenis-zelve, door hém verwacht, blijft nog verwachting van alle volgende eeuwen, en de hoop, door hem aangeprezen, eene onuitputtelijke bron van vertroosting en heiliging. Zoo aantrekkelijk is in menig opzicht de rekenschap dezer hoop, die hij in geschrifte heeft nagelaten, dat de vraag zich nauwelijks afwijzen laat, of hij ook nog verder en later zich desaangaande heeft uitgesproken. Die vraag richt van zelf ons oog op den tweeden Brief, naar Petrus genoemd.

Verg. Weiss, a. a. O. S. 25 u. ff. Maijerhoff, *Histor. Krit. Einl. in die Petrin. Schr.* (1835), S. 102 u. ff. Over 1 Petr. 1 : 3—12 de *Dissertatio* van G. Ruitenschild, (1825). Over vs. 10—12 eene Verhand. van *J. J. Prins, *N. Jbb.* 1859, bl. 473 en verv.

Vraagpunten: Van waar de algemeene verwachting der Apostolische eeuw aangaande eene spoedige Parousie van den Heer, ook door Petrus beleden? — Welk verband is er tusschen zijne Eschatologie en die van den Synoptischen Christus? — Wat verstaat hij Hand. 3:21 door ἀποκατάστασις πάντων, en wat verwacht hij daarvan? — Welke zijn volgens hem de voorteekenen der Parousie? — Wat leert hij aangaande loon en straf der toekomende eeuw?

§ 30.

De tweede Brief van Petrus.

Hoezeer tegen den Apostolischen oorsprong van den tweeden Brief, aan Petrus toegekend, zeer belangrijke bezwaren bestaan, heeft echter het leerbegrip, daarin vervat, bij al zijne eigenaardigheid een onmiskenbaar Petrinisch karakter. Zelfs vertoont deze brief zooveel sporen der individualiteit van Petrus, als Apostel van Jezus Christus, Apostel der besnijdenis, en Apostel der hoop, dat de inhoud, op zich zelve beschouwd, veel meer ten gunste, dan ten nadeele der echtheid getuigt.

1. De twijfel aan de echtheid van Petrus' tweeden Brief dagteekent reeds van de vroegste eeuwen. Irenaeus, Tertullianus, Cyprianus en anderen kennen slechts één Brief van Petrus, Origenes en Eusebius betwijfelen de echtheid des tweeden, en in de oudste Syrische vertaling komt deze niet voor. Zelfs Erasmus en Kalvijn spreken hier op twijfelachtigen of ontkennenden toon, en in onzen tijd is de meerderheid der critici ten nadeele der echtheid gestemd. Toch vond deze laatste ook in onze eeuw hare voorstanders in Hug, Flatt, Kern, Heidenreich, Windischmann, Dietlein, Thiersch, Guericke, Frommüller, Steinfasz en anderen, en

neigt o. a. B. Weiss en Brückner zichtbaar tot hare erkenning, zoodat de Inleidingswetenschap de acten van het proces nog vooreerst niet als gesloten behoeft te beschouwen. De Theologie des N. V. kan slechts op het leerbegrip acht geven en vragen, in hoever dit laatste al of niet een Petrinisch karakter vertoont.

2. Ongetwijfeld valt hier en daar onderscheid tusschen den dogmatischen en ethischen inhoud van den tweeden en den eersten Brief op te merken. Veel sterker wordt hier op de kennis van het Evangelie (*ἐπιγνώσις*) nadruk gelegd; menig denkbeeld, in den éersten Brief uitgesproken, wordt hier niet of nauwelijks aangestipt; en over het geheel is de overeenkomst der begrippen van onzen Brief met dien van Judas zoo groot, als tusschen geen twee andere schrijvers van het N. V. wordt gevonden. Intusschen laten zich deze en andere verschijnselen althans tot zekere hoogte, deels uit de gewijzigde behoeften der lezers, deels uit de bepaalde bedoeling des schrijvers, deels eindelijk uit de individualiteit van Petrus zelven verklaren. In geen geval doen zij te kort aan de doorgaande Petrinische kleur van dit schrijven, die zelfs door de bestrijders der echtheid erkend, hoezeer op andere wijze verklaard wordt. Telkens blijkt het, niet zelden op verrassende wijze: „der zweise Brief des Petrus zeigt anscheinend das Gegentheil, in der That aber dasselbe, was der erste Brief zeigt” (Lutterbeck).

3. Ook de Schrijver van dezen tweeden Brief spreekt als Apostel van Jezus Christus in al de kracht van het woord. Even als in den eersten is bepaald de historische Christus het middelpunt van geheel zijne voorstelling, zonder dat verder van 's Heeren vóórbestaan opzettelijk wordt melding gemaakt. Hij is de Zaligmaker (3 : 2). en de hoofdwelddaad, die de geloovigen Hem te danken hebben, bestaat in de reiniging hunner vorige zonden (1 : 9. verg. I. 1 : 2). Hij heeft hen gekocht (2 : 1. verg. I. 1 : 18), en houdt, ook na zijn vertrek van de aarde, niet op, tot hen in de nauwste betrekking te staan (1 : 14. verg. I. 2 : 25). Van de heerlijkheid, die Hij thans geniet, heeft de Schrijver reeds een

schaduwbeeld gezien op den berg der verheerlijking (1: 16—18); eene bijzonderheid uit het leven des Heeren, in geen anderen brief des N. V. in herinnering gebracht, evenmin als eene andere, niet minder geheimzinnige, uit den eersten door anderen vermeld is geworden (I. 3: 19—21). Geen wonder, dat de Christus in den glans eener waarlijk Goddelijke waardigheid voor het oog van den Schrijver staat. Wat reeds in den eersten Brief voorondersteld of aangeduid was, wordt hier nadrukkelijk uitgesproken. Naast den titel van Zaligmaker, ontvangt de Heer dien van God (1: 1) in den aanhef, en de doxologie, Hem aan het einde gewijd, (3: 18) drukt op die benaming haar zegel. In één woord, de lijnen, in de Handelingen en den eersten Brief van Petrus begonnen, zien wij hier geleidelijk dóórgetrokken.

4. Geen mindere overeenstemming treft ons, wanneer wij den tweeden Brief in de hand nemen, en daarbij aan den Apostel der besnijdenis denken, zoo als hem ons de eerste deed kennen. De oud-testamentische kleur, daar opgemerkt, treedt ook hier gedurig op nieuw aan het licht, zoowel wat de inkleeding, als wat den inhoud der denkbeelden aangaat. Reeds terstond staat de rechtvaardigheid Gods op den voorgrond (1: 1), en al spoedig (vs. 10) wordt op de verkiezing (*ἐκλογή*) der geloovigen als hun eigendommelijk voorrecht gewezen. Dezelfde hooge waardeering van het profetisch woord, met eene soortgelijke beschouwing van zijnen Goddelijken oorsprong als vroeger (I. 1: 10—12), valt ons ook hier in het oog (1: 19—21). Een enkele maal wordt, even als in den eersten Brief, het O. T. opzettelijk aangehaald (2: 22), maar veel grooter is het aantal der plaatsen, waar op zijn historischen inhoud gezinspeeld, of zijn spraakgebruik zelfs onwillekeurig wordt overgenomen. Ook hier de vermelding van Noachs (2: 5) en Abrahams tijd (vs. 6 en verv.); ditmaal, naar het bijzonder doel des Briefs, met heenvijzing, niet naar de gehoorzame Sara wederom, maar naar den godvruchtigen Loth (2: 7—9). Ook hier een herhaald en doelmatig gebruik van wat uit de Schrift des O. V. kon bekend zijn (2: 13, 16. verg. Num. 22:

16—34. H. 2 : 22. verg. Spreuk. 26 : 11. H. 3 : 5. verg. Gen. 1 : 2. H. 3 : 7. verg. Gen. 9 : 11. H. 3 : 8. verg. Ps. 90 : 4. H. 3 : 12. verg. Jes. 65 : 17). Voeg er nog bij de vermelding van den jongsten dag, als dag Gods (3 : 10), geheel in den geest der oude profeten. Zoo is ook hier van den aanvang tot den einde het N. T. de voltooiing en bekrooning, nergens de tegenstelling van het O. V.

5. Ook den Apostel der hoop verraadt de tweede Brief van Petrus voor het opmerkzaam luisterend oor. Terstond begint de Schrijver de aandacht zijner lezers op de Goddelijke beloften te richten (1 : 4), en spoort hen inzonderheid door heenwijzing naar de toekomst tot voortgezette heiliging aan (vs. 11). Ook de „aflegging des tabernakels” (1 : 14) roept ons het beeld der „vreemdelingschap” uit den eersten Brief voor den geest (2 : 11). Allermeeest denken wij hier echter aan de breedvoerige uitweiding (3 : 3—15) over den ondergang der tegenwoordige huishouding met hare groote gevolgen, die bijna recht geeft van eene Apocalypse op kleiner schaal te gewagen. Het Eschatologisch verschil met het leerbegrip van den eersten Brief is slechts betrekkelijk, en in geen geval onverklaarbaar. Was er eenige tijd tusschen het schrijven van beide Brieven verlopen, het kon en moest den Apostel duidelijk worden, dat de vurig gewenschte toekomst wel eens langer kon uitgesteld blijven, dan hij zich aanvankelijk voorgesteld had. Te minder mocht hij dat uitstel voorbijzien, omdat het door spotters misbruikt werd, tegen wier verleiding hij hier de geloovigen wapent, terwijl hij in den eersten Brief hen onder het lijden door de heenwijzing naar de toekomstige heerlijkheid troost. Hier echter, gelijk daar, is zijn blik verlangend naar het einde gericht, en de vermaning om niet slechts te verwachten, maar ook te haasten (σπουδάζειν) naar den dag Gods ver-
toont een Petrinisch karakter ¹⁾, even als de krachtige aan-

1) Driemaal komt dit (echt Petrinisch) woord in onzen Brief voor, slechts zevenmaal in al de Brieven van Paulus. Zou een anonus, die zich beijverde om echt Petrinisch te schijnen, zich ook op zulke betrekkelijk kleine psychologische trekken toegelegd hebben?

drang tot heiligheid, met welke het leven der hoop ook hier in rechtstreeksch verband wordt gebracht. En wat eindelijk den hoofdinhoud der hier ontsloten verwachtingen aangaat, moet worden opgemerkt, dat zij geheel aan de beloften der profeten en de eigen uitspraken des Heeren zich aansluiten. De onhoudbaarheid eener leerstelling in de schatting van lateren tijd bewijst niet het allerminst voor de meening, dat ook Petrus haar onmogelijk koesteren of uitspreken kon.

6. Wel staan tegen de opgemerkte overeenkomsten ook versecheidenheden over van meer of minder gewicht, maar versecheidenheid van gedachten of inkleeding in twee verschillende schriften bewijst op zich zelve nog niets tegen de identiteit des auteurs, allerminst wanneer die auteur eene individualiteit als die van Simon Petrus vertoont. Genoeg, op geen enkel punt van belang weerspreken beide Brieven elkander, en zeker zou de schijn van wederspraak juist door een falsaris, die den naam van Petrus misbruikte, met nauwgezette zorg zijn vermeden. Er is althans geen grooter verschil tusschen den eersten en tweeden Brief, naar Petrus genaamd, dan tusschen sommige geschriften van Johannes of Paulus, aan wier echtheid geen onpartijdige twijfelt.

7. Andere inwendige bezwaren, uit het verschil van stijl tusschen den eersten en tweeden Brief; uit de verhouding van den laatsten tot de Evangelische geschiedenis, tot de Brieven van Paulus, tot den algemeenen Zendbrief van Judas, en tot het ontkiemend Gnosticisme der eeuw; of uit den geheimzinnigen inhoud van sommige hier voorkomende uitspraken afgelegd, liggen buiten de grens van óns onderzoek. Ons streng bepalende tot het leerbegrip, moeten wij als slotsom van dat onderzoek uitspreken, dat de tweede Brief volstrekt niets bevat, dat ons verbiedt aan Simon Petrus als schrijver te denken, en niet weinig integendeel, dat het geloof aan den Petrinischen oorsprong rechtvaardigt. Wij zien ons alzoo nog altijd geplaatst tegenover het „ruwe alternatief,” dat óf Petrus-zelf den Brief heeft vervaardigd, óf dat een onbekende, ter bereiking van zijn bijzonder doel,

het er kennelijk op toegelegd heeft om voor onzen Apostel gehouden te worden, en daartoe zijn stijl en zijne denkbeelden zoo nauwkeurig mogelijk nabootste. Of eene dergelijke litteraire fictie zich zoo gemakkelijk aannemen laat, als van sommige zijden beweerd wordt, en of zij in dit geval overeenstemt met het zedelijk karakter van den Schrijver, gelijk wij dit uit zijnen Brief leeren kennen, is eene vraag, waarop het antwoord niet te dézer plaatse behoort. Ware de tweede Brief van Petrus anonym in het licht verschenen, wellicht zou de inwendige kritiek het vermoeden, dat dit schrijven van niemand minder, dan van den Apostel Petrus afkomstig was, in veler schatting tot een vrij hoogen graad van waarschijnlijkheid opvoeren.

Verg. over het leerbegrip van den tweeden Brief van Petrus in verband met zijne echtheid, behalve Meszner, a. a. O. S. 54—70, onze *Christol. d. N. V.*, bl. 162—176, en de daar aangehaalde Litteratuur, waarbij men voege de Inl. tot den Comment. van A. Wiesinger (1856), G. F. C. Frommüller (1859), a. a. O. S. 68 u. ff., Fr. Steinfasz, *Der zweite Br. d. heil. Petrus* (1863), en *B. Weiss, *zur Petrin. Frage*, Stud. u. Krit. 1865, 1866. Het beste geschrift over deze kwestie blijft o. i. nog altijd dat van *W. O. Dietlein, *der zweite Brief Petri* (1851). Over de verspreiding van enkele geschriften onder den Apostolischen naam in de eerste eeuwen des Christendoms, *H. W. J. Thiersch, *Versuch einer Herstellung des histor. Standpuncts*, u. s. w. (1845) S. 338 u. ff. A. Niermeijer, *de Kritiek der Tub. School* (1848), bl. 36—47. H. E. Vinke, *de Empirie van Jezus' Apostelen en verdere tijdgen.* (1864), bl. 49 en verv.

Vraagpunten: Wie hebben bij voorkeur de echtheid van Petrus' tweeden Zendbrief bestreden op grond van zijn leerbegrip? — Welke eigenaardigheden vertoont de dogmatische en ethische inhoud van onzen Brief, met den eersten vergeleken? — In hoever laten zich die eigenaardigheden verklaren uit het bijzonder doel van dit schrijven, en uit de individualiteit des Auteurs? — De verhouding van dezen Brief tot dien van Judas en die van Paulus. —

De Eschatologie van dezen Brief, met de verwachtingen der ongewijde Oudheid en der profetische schriften des O. V. vergeleken. — Petrus' tweede Brief, de kroon op geheel zijne Apostolische getuigenis, en zijn testament aan de kerk en de wereld.

§ 31.

De verwante Leerbegrippen.

De Petrinische opvatting van het Evangelie staat in geen deele alleen, te midden der overige schriften des N. V. Behoudens ieders eigenaardigheid, komt zij in groote hoofdzaken op merkwaardige wijze overeen met die, welke hetzij voorondersteld, hetzij uitgesproken is in de Evangelien van Mattheus en Marcus, en inzonderheid in de algemeene Zendbrieven van Jacobus en Judas.

1. Wij leerden de Petrinische voorstelling van het Evangelie in hare veelzijdige eigenaardigheid kennen. Aan haar sloot ongetwijfeld de geloofsovertuiging der eerste Christenen uit de Joden zich aan, die in hem te gelijk hun gids en hun vertegenwoordiger vonden. Bij de hooge plaats intuschen, die Petrus bekleedt in de geschiedenis der Apostolische eeuw, laat het zich reeds vooruit vermoeden, dat het hem in geen deele aan geestverwanten onder de gewijde Schrijvers ontbroken zal hebben. Dat vermoeden wordt zekerheid bij den blik op onderscheiden deelen des N. V., waarin òf de geest van onzen Apostel kennelijk doorschemert, òf denkbeelden worden uitgesproken, min of meer aan de zijnen gelijk.

2. Dit is reeds terstond het geval met het Evangelie van Marcus, op welks inhoud en vervaardiging Petrus, naar luid der overlevering, een invloed geoeffend heeft, waarvan aard en omvang hier niet nader bepaald kunnen worden.

Het meer wijsgeerig karakter van het Johannes-Evangelie wordt hier, even als in de redevoeringen en brieven van ónzen Apostel, gemist. Het tweede Evangelie vangt dadelijk aan met den doop van Johannes, om met de opstanding en verhooging van Jezus te eindigen, en beweegt zich alzoo juist in den kring, die door Petrus zelve (Hand. 1:21, 22) voor den getuige des Heeren was aangewezen. Het bevat trekken, die Jezus bepaald in dat licht leeren kennen, waarin Petrus bij voorkeur Hem voorstelt, en die dan ook voor zijne persoonlijke herinnering de hoogste waarde bezaten. Het dramatische der voorstelling, het afwisselende van den toon, het snelle van den gang des verhaals roept ons hier onwillekeurig den getuige van den Heer voor den geest, dien wij pas in woord en schrift leerden kennen.

3. Iets dergelijks laat ook aangaande Mattheus zich opmerken. Hoe men ook over de ingewikkelde isagogische vraagstukken denke, die dit Evangelie ons voorlegt, dit is wel ontwijfelbaar, dat het een zuiver Palaestijnsch karakter vertoont, en dat de Schrijver in zoo ver een geestverwant van Petrus, veel meer dan van Paulus of van Johannes mag heeten. De kennelijke strekking van het eerste Evangelie om Jezus voor te stellen als den beloofden Messias, in het licht der profetische Schrift, is geheel in den geest van ónzen Apostel. Hooren wij hem in zijne Christusverkondiging (Hand. 10:38) inzonderheid waarde hechten aan de wonderdaden des Heeren, ook hier vinden wij eene geheele reeks daarvan te zamen gevoegd (H. 8 en 9). Gelijk Petrus verkondigt Mattheus den Heer als Messias van Israël, zonder echter meer dan hij de heidenen uit te sluiten. Nergens eindelijk worden de Eschatologische redenen des Heeren, die voor den Apostel der hoop zoo onschatbare waarde bezaten, zoo uitvoerig en geregeld als in het eerste Evangelie vermeld.

4. Minder nog laat zich de gelijkheid van standpunt loochenen tusschen Petrus en Judas, den broeder van Jacobus, voor zoo ver hij ons uit zijnen Zendbrief bekend is. Hoe men zijnen persoon en de verwantschap van dien Brief

met den tweeden van Petrus beschouwe, dit valt terstond in het oog, dat de eigenaardigheid, die wij in de zienswijze van den laatstgenoemden ontdekken, zich ook in hem niet verloochent. Als getuige van Jezus Christus plaatst ook Judas den Heer, hoezeer kort, echter kennelijk genoeg op den voorgrond. Voor Hem zijn de Christenen bewaard (vs. 1); Hij is de éénige heerscher en Heer (vs. 4), wiens barmhartigheid zij ten eeuwigen leven verbeiden (vs. 21), en door wien Gode de heerlijkheid in de gemeente moet toegewijd worden (vs. 25). 1) Zoo bouwt Judas, gelijk met alle Apostelen, bij name met Petrus op één fundament, hoezeer hij, als deze, de Goddelijke natuur en waardigheid des Verlosers nog meer vooronderstelt en aanduidt, dan dadelijk uitspreekt. Ook de oud-testamentische kleur heeft zijn onderwijs met dat van Petrus gemeen. Even als deze maakt hij overvloedig gebruik van de gewijde geschiedenis, zoo als die van Sodom (vs. 7), Mozes (vs. 9), Bileam (vs. 11), Henoch (vs. 14). Zelfs schijnt het, ten aanzien van dezen laatste, dat hij put uit een Apokryph geschrift, en zijnen inhoud als gezaghebbend aanmerkt. De hoop der toekomst eindelijk treedt in dezen korten Brief betrekkelijk sterk op den voorgrond, hoezeer aldus, dat zij met het oog op onwaarheid en ongerechtigheid bij voorkeur beschouwd wordt van hare schrikverwekkende zijde. Even als Petrus (I. 1 : 5) legt Judas eindelijk op de bewaring der geloovigen ten eeuwigen leven bijzonderen nadruk (vs. 1, 21, 24).

5. Inzonderheid echter moet hier de Brief van Jacobus ter sprake komen, die in de eerste Christelijke leerontwikkeling wel geene ruime, maar niettemin eene hoogst belangrijke plaats bekleedt. Ook nevens dat van Petrus beschouwd, bevat het onderwijs van dézen getuige des Heeren veel eigenaardigs, reeds terstond wat de voorstelling van den persoon en het werk des Heeren betreft. De naam van Jezus Christus zelven wordt hier slechts tweemaal (1 : 1. 2 : 1) genoemd, schoon het op sommige plaatsen voor het minst twijfelachtig

---

1) Men vergelijke Tischendorf op al deze plaatsen.

kan zijn, of daarop niet wordt gezinspeeld (2 : 7. 5 : 6, 7, 8, 14), en van de eigenlijk gezegde heilsfeiten zijner geschiedenis wordt mede ten eenenmale gezwegen. Ook het hooge priesterlijk werk van den Heer treedt op den achtergrond; zelfs zijn koninklijke luister wordt in het voorbijgaan slechts aangeduid (2 : 1), maar van zijn profetisch woord wordt hier luider dan elders de trouwe weerklank vernomen. Menige vermaning in den Brief van Jacobus is als een echo der bergrede (zie b. v. 3 : 11, 12. 4 : 4. 5 : 12), maar strekt te gelijk ten bewijze, hoe diep de schrijver was doorgedrongen in den geest van zijnen verheerlijkten Broeder. — In het Godsbegrip zijn het inzonderheid de zedelijke eigenschappen Gods, waarop met nadruk gewezen wordt; ook zijne onveranderlijkheid is eene hoedanigheid niet alleen, maar eene deugd (1 : 13—17). — Niet minder eigenaardig is de voorstelling, hier te vinden aangaande de zonde ter eene, de genade ter andere zijde. Sterk drukt Jacobus er op, dat de mensch oorspronkelijk naar Gods beeld is gemaakt (3 : 9, verg. Gen. 9 : 6), maar niettemin verklaart hij stellig, dat de zonde volstrekt algemeen (3 : 2), en vooral, dat zij in ieder geval des menschen eigene schuld is (1 : 13—18). Dat hij den daemonischen oorsprong des zedelijken kwaads niet miskent, valt in het oog (2 : 19. 3 : 15. 4 : 7), maar het oogenblikkelijk ontstaan der zonde in den mensch beschrijft hij inzonderheid van zijne psychologische zijde (1 : 14, 15), gelijk hij dan ook bij het woord zonde (*ἀμαρτία*), meer aan de zondige daad, dan aan het zondige beginsel (bij hem *ἐπιθυμία*) denkt. Uit dien hoofde bestrijdt hij meer bepaalde zonden, der tong b. v. (3 : 1—12), of der rijken tegen de armen (5 : 1—6), dan, gelijk b. v. Paulus, Rom. 7, de tweespalt in het zondige hart in al zijne diepte te peilen. Baart intusschen die zonde den dood in den ruimsten zin van dat woord (1 : 15. 3 : 20), de genade openbaart zich, ook als vrijspreekende (5 : 15), maar inzonderheid als heiligende en herscheppende kracht (1 : 18). Zij wordt ontvangen door het geloof, doch alleen door zulk een geloof, dat zich legitimeert uit de werken (2 : 14—26). De eigenaardige zin,

waarin de woorden: rechtvaardiging, geloof en werken, door Jacobus, vergeleken met Paulus, gebruikt worden, strekt ten klaren bewijze, dat het hem niet om polemieken tegen de denkbeelden of schriften van dezen Apostel zelve, maar om beteugeling van het eenzijdig Paulinisme te doen is, zoo als het zich in zijnen kring openbaarde. Men zou althans Luthers antipathie tegen den „strophern Epistel” moeten koesteren om met hem te beweren, „dass der H. Geist sanct Jacob ein wenig hat sträucheln lassen.” Ook Jacobus kent een geloof, dat niets anders is dan vast vertrouwen des harten (1:6—8), maar hier is het de tegenstelling, niet zoo zeer tusschen zonde en genade, als tusschen weten en doen (verg. Joh. 13:17), die zijne geheele beschouwing beheerscht. — Wat voorts zijne bijzondere opvatting van het wezen des Christendoms aangaat, het wordt door hem, ongetwijfeld ook van de zuiver religieuse, maar inzonderheid van de ethische zijde beschouwd. Bij herhaling hooren wij in dezen korten Brief tot bidden vermanen (1:5. 4:2, 3. 5:13—18), ook voor anderen; eene werkzaamheid van het Christelijk leven, waaraan Jacobus niet slechts psychologischen invloed, maar rechtstreeksche verhooring verbindt (1:5—8. 5:14, 15). Over het geheel echter plaatst hij nog meer de geboden der tweede, dan die der eerste tafel vooraan, en men zou kunnen beweren, dat de tekst en grondtoon van ál zijne vermaningen in het woord, H. 1:19, staat neêrgeschreven, even als 1 Petr. 1:13 de grondtoon van alle dáar volgende vermaningen. Om zedelijke schoonheid is het Jacobus boven alles te doen (*τέλειος*, 1:4, 25 3:2), en het Christendom is hem het groote middel om den mensch dier volmaking nader te voeren, en alzoo tot den hoogsten rang te verheffen (1:18). In zelfverloochening en liefde tot den naaste bestaat inzonderheid de ware Godsdienst, hier aangeprezen (1:27); het Evangelie zelf is op zijne beurt een volmaakte wet der vrijheid, waarvan al de voorschriften onafscheidelijk zamenhangen, door het groot beginsel der liefde beheerscht (2:8—13). Zoo vertoont geheel de Brief van Jacobus een veel meer praktisch, dan

dogmatisch karakter, en bevat, in nu en dan hoog dichtelijke beeldspraak, een zedelijk onderwijs, dat deels aan de uitspraken des Heeren, deels aan de voorschriften der Salomonische wijsheid, deels eindelijk — als bij uitzondering in de Schriften van het N. V. — ook aan die van Jesus Syrach zich aansluit. Het is de taak der Isagogiek, voor deze en andere eigenaardigheden van dezen schoonen Brief den sleutel te vinden in de persoonlijkheid van den schrijver, in zijne lezers, en in het eigenlijk doel van zijn schrijven. De Bijbelsche Theologie des N. V. kan slechts constateeren, dat hier in klein bestek een zeldzame rijkdom van oorspronkelijke, diep Christelijke gedachten is nedergelegd, die de onbetwistbare zelfstandigheid des schrijvers, maar te gelijk zijne geestelijke verwantschap met Petrus bewijzen.

6. In Christologisch opzicht is de Brief van Jacobus armer, dan die van Petrus, zelfs dan die van Judas, maar de grondaanschouwing van den persoon des Heeren, waarvan hier uitgegaan wordt, behoort tot denzelfden kring van gedachten, en het Christelijk leven, gelijk het daar en hier wordt geteekend, vertoont onniskanbaar verwantschap. Aan beiden is gemeen de nadrukkelijke vermelding der wedergeboorte door het woord (Jac. 1 : 18. verg. 1 Petr. 1 vs. 3 en 23); de krachtige vermaning tot zedelijke volkomenheid (Jac. 3 : 2. verg. 1 Petr. 1 : 15); de aanprijzing van Christelijke blijdschap niettegenstaande, zelfs ónder en óm de zwaarste verdrukkingen (Jac. 1 : 2—4. verg. 1 Petr. 1 : 6—9. 4 : 14), en niet minder die van barmhartigheid en liefde, in verband met het oordeel der toekomst (Jac. 2 : 13. 5 : 20. verg. 1 Petr. 4 : 8). Men mag zeggen, dat de dubbele strekking der twee Petrinische Brieven: vertroosting én waarschuwing, in den Zendbrief van Jacobus vereenigd is. — Ook het Oud-testamentisch karakter der eerstgenoemden wordt in den zijnen niet te vergeefs gezocht. Geheel in den geest der oude profeten is b. v. de vermelding der ijverzucht Gods (4 : 6); ook de benaming van Jehova Zebaoth (5 : 4), alleen hier in het N. T. te vinden, is van die zijde opmerkelijk.

„Jacobus vat het oude in nieuwe vormen” (Neander). Slechts dit is het wezenlijk onderscheid, dat het Evangelie bij Petrus inzonderheid als vervulling der profetie, bij Jacobus daarentegen bepaald als vervulling der wet wordt beschouwd. — Wat eindelijk het elpistische aangaat: hoezeer de meer kalme, praktische Jacobus het smachtend verlangen van den vurigen Petrus niet toont, heeft hij echter dit met dezen gemeen, dat ook hij den blik gedurig van het heden naar de toekomst verheft, en de nabijzijnde Parousie als krachtige drangreden tot Christelijke gezindheden bezigt (5 : 7, 8). Ook zijn oog is op de kroon des levens gericht (1 : 12. verg. 1 Petr. 5 : 4), den getrouwen strijder beloofd, maar tevens op de geduchte vergelding, den onderdrukker van den armen broeder bereid (5 : 1—6). Men zou uitspraken als deze laatste geheel uit haar verband moeten rukken en met zeer partijdige oogen bezien, om hier geen hooger opvatting, dan die van een tamelijk plat Ebionitisme te vinden (Reuss).

Verg., behalve Schmid, Reuss en Meszner, z. d. St. inzonderheid * P. H. Friesema, *Jacobus, een waardig tegenhanger van Paul. en Joh.* (1842). Lange, *Bibelwerk*, Inll. op de Br. van Jacobus en Judas. E. de Pressensé, t. a. p. I, bl. 499 en verv. * Bonifas, t. a. p., pag. 27 en verv. R. Stier, *der Brief Judä, des Br. d. H.* (1850). H. Wijbelingh, *De vraag, of Jacobus polemiseert, beoordeeld en beantwoord* (1860). A. Revel, *Epistola di San Jacobo con exposit. istorico-domatica* (Zie het Tijdschrift *Compte-Rendu*, 1868, IV, p. 641). * W. G. Schmidt, *der Lehrgehalt des Jac. Br.*, ein Beitrag zur N.-T.-liche Theol. (1869). A. H. Blom, *De brief v. Jac., eene bijdrage tot de kennis der oud-christelijke litteratuur* (1869). H. W. Weiffenbach, *Exeget. hist. Studie über Jac. 2 : 14—26* (1871). * J. G. D. Martens, *Geloof en werken, naar den Brief v. Jac.* (1871).

Vraagpunten: Oorsprong en omvang van het Petriensch element in het tweede Evangelie. — Petrus en Mattheus. — De betrekking tusschen den Brief van Judas en den tweeden van Petrus, wat beider leerstelligen inhoud betreft. — Hoe het ge-

bruik van een Apokryph geschrift in den Brief van Judas te verklaren en te beoordeelen? — Verband tusschen den Brief van Jacobus en de Synoptische Evangeliën. — Invloed van Salomo en van Jesus Syrach op inhoud en vorm van dien Brief. — De eigenaardigheid zijner voorstelling van geloof en werken. — Wat is de zin van Jacobus 1 : 27? — De eedsleer van Jacobus, in verband met die der bergrede. — Of Jacobus polemiseert? — Zijn er in zijnen Brief ook sporen aan te wijzen van Ebionitische denkbeelden? — Waaruit de zoo sterk uiteenloopende waardeering van dezen Brief in vroeger en later tijd te verklaren?

§ 32.

Slotsom en Overgang.

Inhoud en vorm van het Petrinisch leerbegrip beantwoorden geheel aan hetgeen zich van onzen Apostel, gelijk wij hem van elders kennen, verwachten liet, en vertoonen den onmiskenbaren stempel eener rijke oorspronkelijkheid. Ofschoon zich de verwantschap der denkbeelden bepaaldelijk van 's Apostels eersten Brief met sommige Brieven van Paulus niet loochenen laat, is echter de Petrinische theologie zelve in geen deele eene matte kopie der Paulinische, maar handhaaft ook nevens deze haar zelfstandig karakter, hoezeer altijd in dien zin, dat zij in rijkdom en diepte van leerontwikkeling niet boven, maar beneden de Paulinische staat.

1. Waar wij, aan het einde van dit Deel, van den ontvangen indruk rekenschap geven, vinden wij het vroeger gezegde (§ 25) aangaande de overeenkomst van het Petrinisch leerbegrip met de ons van elders bekende individualiteit des Apostels in menig opzicht gestaafd. Die overeenkomst, wèl

beschouwd en gebruikt, levert eene niet verwerpelijke bijdrage tot handhaving van het historisch karakter der Redevoeringen en de echtheid der Brieven, op den naam van Petrus bewaard. Maar te gelijk heeft ons een blik op „de verwante leerbegrippen” overtuigd van den grooten invloed, door het Evangelie van Petrus in zijnen naasten omtrek geoefend, en in zoo ver die hieruit kan afgeleid worden, van de macht zijner persoonlijkheid. Ook zijn Evangelie vormt een organisch geheel, in geen deele een bloot aggregaat van incohaerente begrippen.

2. Wel treffen wij in sommige Paulinische Brieven, inzonderheid in die aan de Romeinen en de Ephesiërs, uitspraken aan, die ons zelfs onwillekeurig aan den eersten Brief van Petrus doen denken. (Verg. b. v. 1 Petr. 1 : 3 en verv. met Eph. 1 : 3. 1 Petr. 1 : 6—9 met Rom. 5 : 3—5. 1 Petr. 2 : 6, 7 met Rom. 9 : 33). Het onderzoek naar de oorzaken van dit merkwaardig verschijnsel behoort op het gebied der Isagogiek. Maar even weinig als het recht geeft tot de bewering der Tubingsche school, dat de eerste Brief van Petrus slechts eene Apologie van het Paulinisme zou zijn, door een onbekenden aanhanger van Paulus ten behoeve van Petrinische Christenen opgesteld, even min doet dit vaak besproken verschijnsel iets aan de oorspronkelijkheid der Petrinische opvatting van het Evangelie te kort; zelfs niet in het (hoogst onwaarschijnlijk) geval, dat gezegde overeenkomst uit het gebruik der genoemde Paulinische Brieven door Petrus te verklaren zou zijn. In Petrus vernemen wij geen echo van eene andere, maar eene zelfstandige, zuivere en krachtige stem.

3. Daarmede is echter niet gezegd, dat het Petrinisch leerbegrip in rijkdom, diepte en kracht het Paulinische evenaart of te boven gaat. Het tegendeel zal weldra bij de beschouwing van dit laatste ons blijken. Hoofddenkbeelden van Paulus' Evangelie (b. v. de leer van de rechtvaardiging door het geloof) komen in dien vorm bij Petrus niet voor. Waarheden en plichten, door beiden herinnerd, worden door Paulus veelzijdiger en dieper dan door Petrus bespro-

ken, wiens schriftelijke nalatenschap trouwens ook zooveel kleiner is, dan die van zijnen mede-apostel. Tegenover één Petrinisch denkbeeld, dat door Paulus niet aangeroerd wordt, staan mogelijk tien Paulinische, door Petrus voorbijgegaan. Maar veel, dat straks door Paulus nader in het licht gesteld wordt, is toch door Petrus reeds aangeduid, en het is in zoo ver niet zonder reden gezegd: „Pierre appartient à la même école que Jacques, mais il a dépassé le point de vue de l'école de la Loi, et nous a fait déjà pressentir le point de vue de Paul” (Bonifas). Het beste bewijs voor de juistheid dier stelling zal de behandeling der Paulinische theologie in de volgende Afdeeling zijn.

Verg. * Weiss, a. a. O. S. 375 ff. Meszner, a. a. O. S. 55. Baur, a. a. O. S. 277—297, en eene Verhand. van * A. Neander, *Paulus und Jacobus, die Einh. der Ev. Chr. in verschiedenen Formen*, in zijne *kleine Gelegenh. Schr.* (1829).

Vraagpunten: In welke opzichten komen inhoud en vorm van enkele uitspraken of vermaningen van Jacobus en Petrus met die van Paulus overeen? — Is er grond om te beweren, dat de Brieven van Jacobus en Petrus een opzettelijk streven naar bemiddeling tusschen het Paulinisme en het Judaïsme vertoonen? — In hoever verheft zich de Petrinische Theologie, in haar geheel beschouwd, boven het Ebionitisme der Apostolische eeuw?

T W E E D E   A F D E E L I N G.

DE PAULINISCHE THEOLOGIE.

§ 33.

Overzicht.

Het Paulinisch leerbegrip omvat den rijken inhoud van hetgeen de Apostel Paulus-zelf zijn Evangelie

genoemd heeft, voor zoo ver ons dit uit de Schriften des N. V., inzonderheid uit zijne eigene Brieven bekend is. Het inleidend Overzicht stelt in breede trekken het Hoofddenkbeeld, het Karakter, de Bron, de Waardij, en de Geschiedenis der Paulinische theologie in het licht, om ten slotte de vraag te beantwoorden naar de Wijze, waarop hare behandeling behoort te worden ingericht.

1. Veel rijker veld van onderzoek dan de Petrinische, ontsluit ons de Paulinische Theologie. Gelijk de eerste ons bekend maakt met het Evangelie, dat aan de Christenen uit de Joden gepredikt werd, wijst de andere ons bij voorkeur op de blijde boodschap, die in de heidensche wereld bij monde van Paulus weerklonk. Bij al wat het onderwijs van den Apostel der Heidenen met dat van een Petrus en een Johannes gemeens heeft, vertoont het toch wederom zoo-veel eigenaardigs, dat hij het volste recht had van zijn Evangelie te spreken (Rom. 2 : 16 en eld.).

2. Het Evangelie van Paulus wordt, wel niet uitsluitend, maar toch voornamelijk gekend uit de Schriften des N. V. Behalve den tweeden Brief van Petrus (H. 3 : 15, 16), maken inzonderheid de Handelingen der App. ons met den hoofdinhoud van dit Evangelie bekend. Zie Hand. 13 : 16—41. 14 : 15—17. 16 : 31. 17 : 3, 16—31. 20 : 18—35. 22 : 3—21. 23 : 6. 24 : 14—25. 26 : 6—23. 28 : 17—28. Allermeeest echter zijn het de dertien Zendbrieven, op zijnen naam ons bewaard, die, hoezeer de een meer dan de ander, hoogst belangrijke bijdragen tot het hier aan te vangen onderzoek bieden.

De vraag, op wat grond wij al deze Brieven als van Paulus-zelfen afkomstig beschouwen, behoort op het gebied van Kritiek en Isagogiek. Hier kan slechts de verzekering staan, dat, ofschoon ook in onze schatting de echtheid van den eenen meer voldingend kan worden gestaafd dan die van

den anderen Brief, die van het gansche Dertiental óns nog altijd hoogst aannemelijk voorkomt. Van de meesten is de authenticiteit, ook nog in den laatsten tijd krachtig gehandhaafd; van enkelen werd zij nimmer op wetenschappelijke gronden ontkend. Wij staan in dit opzicht nog geheel op het standpunt, dat, tot voor weinige jaren, door nagenoeg alle Godgeleerden in en buiten ons vaderland, zoo wel van meer behoudende als van meer vrijzinnige richting werd ingenomen, en blijven daarop staan, niet omdat het nieuwere ons onbekend is gebleven, maar omdat daar o. i. ónkritische willekeur gedurig in de plaats van grondige en onpartijdige wetenschap treedt.

Zonderen wij uit dien hoofde geen enkelen der Paulinische Brieven geheel van ons onderzoek uit, het ligt echter in den aard der zaak, dat zij, althans op de meest belangrijke punten, in die orde behooren geraadpleegd te worden, waarin zij waarschijnlijk geschreven zijn. Gedurende een tijdperk van ongeveer twaalf jaren, tusschen het opstellen van den vroegsten en van den jongsten Brief verlopen, stond de geestelijke ontwikkeling van een Paulus niet onbewegelijk stil. Vermoedelijk zijn zij op deze wijze te rangschikken: 1°. de beide Brieven aan de Thessalonicensen; 2°. de Brief aan de Galatiërs; 3°. de beide Brieven aan de Korinthiërs; 4°. die aan de Romeinen; 5°. die aan de Ephesiërs, Kolossensen, Philemon, de Philippensen; 6°. de zoogenaamde Pastoraalbrieven.

Het laat zich volstrekt niet bewijzen, dat in die Brieven, waarvan de echtheid door oud- of nieuw-Tubingen ontkend of verdacht wordt, een ánder Evangelie te lezen staat dan in het viertal, dat ons het eerstgenoemde edelmoedig behouden liet. Het is uit dien hoofde niet noodig, bij ieder punt op dit laatste afzonderlijk acht te geven, vóór wij de getuigenis van een der anderen hooren. Bij bijzonder belangrijke en betwiste vraagstukken intusschen mag in den tegenwoordigen tijd dit onderscheid niet onopgemerkt blijven. Behalve dat moet ook, voor de kennis van enkele bijzonderheden, aan enkele Brieven boven anderen waarde

toegekend worden. Bijv. voor de Soteriologie aan den Brief aan de Romeinen en Galatiërs; voor de Ekklesiologie aan die naar Ephese; voor de Eschatologie aan die naar Korinthe, enz.

3. Om ons in de Paulinische theologie te oriënteeren, is het van aanbelang, de Hoofdgedachte te kennen, waardoor het leerstellig onderwijs des Apostels tot zekere hoogte beheerscht wordt. Het is de leer der rechtvaardiging door het geloof, die meer dan iets anders het Evangelie in de schatting van Paulus eene Godskracht tot zaligheid maakt (Rom. 1:16, 17). Niet slechts in de Brieven aan de Romeinen en Galatiërs, maar ook in dien aan de Philippensen (H. 3:4—11) wordt deze waarheid met kennelijke voorliefde uitgesproken in een vorm, die aan het spraakgebruik des O. T. (Gen. 15:6) en het eigen onderwijs des Heeren (Luc. 18:14) zich aansluit, en inzonderheid den Christenen uit de Joden van ouds bekend en geliefd was. De volstreckte onmogelijkheid van rechtvaardiging uit de werken der wet, en de volkomenheid der rechtvaardiging uit genade in Christus; het is déze hoofdgedachte, die Paulus niet moede wordt in allerlei vormen uit te spreken, en op allerlei behoeften en toestanden toe te passen.

4. Door deze hoofdgedachte der Paulinische theologie wordt te gelijk het eigenaardig Karakter van vorm en inhoud bepaald. Van den inhoud is in het algemeen het karakter Soteriologisch: het heil in Christus wordt hier zooveel mogelijk van alle zijden te aanschouwen gegeven, terwijl de groote tegenstelling van zonde en genade telkens op nieuw op den voorgrond treedt. Meer bepaald kan men zeggen, dat het onderwijs, waarin dit geschiedt, een Anthropologisch karakter vertoont. Paulus gaat niet, gelijk Petrus, uit van de profetische Schrift, of, gelijk Johannes, van den persoon des Zaligmakers, maar van den Mensch met zijne diepste behoeften, zoo als die door de wet gewekt, maar alleen door het Evangelie bevredigd worden. En die bevrediging schetst hij eindelijk, echt Universalistisch, als niet slechts voor enkelen, maar voor allen geschikt en verkrijgbaar. Wat

geen zijner medegetuigen ontkent, is door niemand krachtiger betuigd dan door hem (verg. Hand. 13 : 38, 39. Rom. 3 : 21—24): het Christendom wereldgodsdienst. — Ook de vorm, waarin hij dit alles uitspreekt, is hoogst merkwaardig en treffend. In haren vorm is de geheele Paulinische theologie bepaald antithetisch: wet en Evangelie, werken en geloof, vleesch en geest, dood en leven, verdoemenis en rechtvaardigheid vormen eene indrukwekkende reeks van krachtige tegenstellingen. De sleutel tot dit eigenaardig karakter van geheel zijn leerbegrip, beide naar inhoud en vorm, is in de levenservaring des Apostels-zelfen te zoeken.

5. De Bron der Paulinische theologie was gedeeltelijk, maar niet geheel dezelfde als die zijner medegetuigen. Uit 2 Kor. 5 : 16 schijnt men te mogen afleiden, dat hij Christus niet persoonlijk gekend heeft; zeker genoot hij vroeger zijn omgang en onderwijs niet. Zelf ontkent hij zijn Evangelie van of door menschen ontvangen te hebben, en wijst op bijzondere openbaring van J. C., als bron zijner prediking (Gal. 1 : 1—17). Die openbaring, bij en na zijne bekeering geschonken, werd later ten aanzien van bijzondere punten van tijd tot tijd voortgezet (1 Kor. 7 : 25. Eph. 3 : 3. 1 Thess. 4 : 15). Ook de Christelijke traditie was hem uit den aard der zake bekend (1 Kor. 11 : 23); de openbaring Gods in natuur, geschiedenis en geweten door hem opmerkzaam gadeslagen (Rom. 1 en 2), en zeker ook zijne vorming door Gamaliël (Hand 22 : 3) voor zijne latere denkwijze in geenen deele zonder invloed geweest. Nauwkeurig bekend met het O. T. en de eigenaardige schriftinterpretatie zijner dagen (Gal. 4 : 24), en zelfs niet vreemd aan ongewijde litteratuur (Hand. 17 : 28. Tit. 1 : 12. 1 Kor. 15 : 33), was hij boven menig ander in staat om de waarheid helder in te zien en nadrukkelijk uit te spreken. Dat alles intusschen had nog Paulus tot geen Paulus gemaakt, ware hem niet in overvloedige mate de gave des H. Geestes geschonken (1 Kor. 2 : 13. 7 : 40. 12 : 7), die hem de verborgenheid van het Evangelie had leeren kennen, in rechtstreeksch verband met zijne behoefte en levenservaring. In zoo ver

kan men zeggen, dat de geheiligde persoonlijkheid van Paulus (of, deze tot hare wording teruggeleid, dat zijne bekeering) de bron van geheel zijn onderwijs was. De theologie van Paulus was Ervaringstheologie in den diepsten en rijksten zin.

6. De Waarde der Paulinische theologie is beurtelings miskend en overschat geworden. Het laatste door de Tubingsche school, die eerst in Paulus den vader van het Christelijk universalisme gevonden heeft; het ander door het plat Rationalisme, waar het den Zeloet van Tarsen ver beneden, ja tegenover den Rabbi van Nazareth plaatste; een standpunt, waartoe de moderne theologie gedurig terugzinkt, zoo vaak haar streven om Paulus tot Apologeet hárer tolerantie en negatie te maken, hachelijk en hopeloos blijkt. Ook waar men beide uitersten mijdt, staat het vast, dat de Paulinische theologie zeer hooge waarde bezit, deels op zich zelve beschouwd, als bevattende eene voorstelling van het Evangelie, veelzijdig, diep, waar, en krachtig; deels in vergelijking met andere, die hij òf te boven streeft (Petrus en Jacobus), òf op zijn beurt weder voorbereidt (Johannes); deels eindelijk om den grooten invloed, door de getuigenis van Paulus in den loop der eeuwen, en nog voortdurend geoeffend. Was hij geen Stichter des Christendoms (1 Kor. 1 : 13), hij is stichter der kerk in de heidenwereld en geestelijke vader van millioenen geweest (1 Kor. 4 : 15). Augustinus en Luther hebben aan zijne voeten gezeten; zij u geest is in dien van het Protestantisme herleeft, en zelfs het weinige, dat de hedendaagsche kritiek als oorspronkelijk-paulinisch laat gelden, is voldoende om de dwaasheid van het naturalistisch ongelooft uit te wijzen, dat zich met den naam van Christendom siert.

7. Het is uit dien hoofde verblijdend, dat de geschiedenis van de wetenschappelijke behandeling der Paulinische theologie, hoezeer slechts dagteekenende van den aanvang dézer eeuw, in geen deele onbeteekenend is. Om hier niet verder te spreken van enkele, min gelukkige proeven en pogingen, zoo als die van G. Meijer (1801), G. S.

Ritter (1801), G. L. Bauer (1802), C. F. Boehme (1806), A. Cludius (1808), J. B. Gerhauser (1816), M. Reuterdahl (1820) en C. Schrader (1833), ¹⁾ maken wij inzonderheid opmerkzaam op den verdienstelijken arbeid van L. Usteri, *Paulin. Lehrbegr.* 6e Aufl. 1851; een leerling van Schleiermacher, inzonderheid blijkens den aanleg van zijn geschrift, meer dan één zijner voorgangers ingedrongen in den geest des Apostels; op het onderzoek der Paul. Theol., in het tweede Deel van Neander's *Geschichte der Pflanz. und Leit. der Chr. K.*; op het geleverde door F. C. Baur, in zijn *Paulus* (1e uitg. 1845. S. 505—670). De geschriften van A. F. Dähne (1835) en E. C. J. Lützelberger (1839) over het leerbegrip van Paulus kunnen de vergelijking met het genoemde drietal niet doorstaan. Daarentegen hebben, nevens Schmid, Meszner en Reuss in hunne reeds vaak aangehaalde geschriften, ook Lechler, Schaff, de Pressensé, Ritzschl (2e Aufl.) en anderen, bij hunne behandeling van de geschiedenis der Apostol. eeuw, aan de leer en leerwijze van Paulus meer of min opzettelijk de aandacht gewijd. Onder onze landgenooten verdient inzonderheid de *Paulus* van I. da Costa (1846, 47) vermelding. Ook de Godgeleerden der Groninger school in de eerste jaargangen van *Waarh. in Liefde* (1837 en verv.), benevens onderscheiden kweekelingen der Leidsche en Utrechtsche, leverden ten aanzien van détails hunne bijdragen, waarmede wij ons later bekend maken.

8. Na den blik op zoo menig, deels waarschuwend, deels aanmoedigend voorbeeld kan de vraag naar de beste behandelingswijze van het Paulinisch leerbegrip niet moeilijk te beantwoorden zijn. De reeds opgemerkte hoofdgedachte van 's Apostels onderwijs bepaalt tevens den gang van ons onderzoek, dat als van zelf aan zijne eigene uitspraak, Rom. 3: 21, 22, zich aansluit. Wij moeten op 's Apostels voorstelling van het vóórchristelijk en van

---

1) Men zie aangaande deze geschriften het beoordeelend Verslag van Reuss, a. w. II, bl. 10 en verv.

het christelijk tijdperk afzonderlijk acht geven, al ligt het in den aard der zaak, dat dit laatste ons veel langer dan het eerste zal bezig houden. Wij hooren alzoo eerst wat hij van de menschheid en den mensch buiten, dan wat hij van beiden in en door Christus getuigt. Hebben wij, met inachtneming (zooveel noodig en mogelijk) der Chronologische volgorde zijn onderwijs omtrent een en ander overzien en vereenigd tot een welgesloten Geheel, wij staan, even als aan het einde van het vorige Hoofdstuk, bij de aanverwante leerbegrippen nog opzettelijk stil.

Verg. over Paulus en de Paulin. Theol. in het algemeen, behalve de reeds genoemde geschriften van Schmid, Reuss, Meszner, Baur en and. (wier inzage, ook zonder gedurige aanhaling, voor alle volgende §§ stilzwijgend blijft aanbevolen), inzonderheid het Art. *Paulus van Lange, in Herzog's *R. E.*, als ook de algem. Inleiding voor zijn Commentaar op den Br. aan de Rom. in het *Bibelwerk*, benevens de aldaar aangeh. Litteratuur. Voorts *A. Monod, *St. Paul, cinq Disc.* (3me Ed. 1851). *Conybeare and Howson, *The Life and Letters of St. Paul*, 2 vol. in 4°. (1850). Theod. Symar (R. K.), *die Theol. des H. Paulus dargestellt* (1864). A. Hausrath, *Paulus, de Apostel van Jezus*, uit het Hoogd. met Voorrede van W. Muurling (1866). F. Bungere, *St. Paul, sa vie, son oeuvre et ses Epîtres* (1867). E. Renan, *St. Paul* (1869). H. Krenkel, *Paulus der Ap. des Herrn* (1870). *A. Sabatier, *l'Apôtre St. Paul, Esq. d'une hist. de sa pensée* (1870). Fr. Sieffert, *Bemerkungen zum Paul. Lehrbegriff*, in de *Jahrb. für deutsche Theol.* 1869, II. G. van Gerrevink, *de Brief aan de Rom. en zijn ideëngang*, *Studien over P.* (1870). *C. F. Trip, *Paulus, nach der Apostelgesch. u. s. w.* (1866). (H. Gen. Apologetisch). J. R. Oertel, *Paulus in der Ap. Gesch.* (1868). — Ter handhaving der echtheid van al de dertien Brieven van Paulus, vooral *J. H. Scholten, *Inl. N. T.* (1856). Over het Evangelie van Paulus, eene Theol. Diss. van J. van Loenen (1863). R. Grau, *P. und die Ur-Apostel*, in het Tijdschr. *Beweis des Glaub.* 1868. S. 129 u. ff. Over het

Universalisme van P., twee Verhand. van A. van Toorenebergen, *Waarh. in L.* 1865.

Vraagpunten: Wat bedoelt Paulus, Rom. 2:16. 16:25. 2 Tim. 2:8, door zijn Evangelie? — Welke kennis van het Paulinisme kunnen wij, behalve uit het N. T., putten uit de oud-christelijke litteratuur? — Is de Paulus der Handelingen en der Brieven geheel dezelfde? — Wat is de zin van 2 Kor. 5:16? — En van Gal. 1:16? — En van 1 Kor. 11:23? — In hoever was Paulus empirist? — In welke verhouding plaatst Paulus zich zelve tot zijne medeapostelen? — Waaruit laat de groote invloed der Paulinische theologie zich verklaren? — Overzicht en Kritiek van eenige andere verdeelingen en behandelingswijzen.

EERSTE ONDERDEEL.

DE MENSCHHEID EN DE MENSCH VOOR EN BUITEN CHRISTUS.

§ 34.

De Heidensche en Joodsche wereld.

Naar het onderwijs van Paulus ligt geheel de Heidensche wereld in een staat van goddeloosheid en zedeloosheid verzonken, die even weinig verbloemd als verontschuldigd kan worden, en haar Gods rechtvaardig oordeel doet dragen en duchten. De Joodsche, hoezeer oorspronkelijk bestraald met helderder licht, staat in zedelijk opzicht zoo weinig boven haar, dat ook zij hetzelfde oordeel verdient. Waar beiden alzoo onder de zonde zijn, is geheel de wereld verdoemelijk voor God, en volstrekt buiten staat om zich zelve voor Hem te rechtvaardigen.

1. Hoezcer de ellende van den mensch en de menscheid voor en buiten Christus door alle Apostelen, hetzij voorondersteld is, hetzij dadelijk uitgesproken, is er niet één, die eene zoo uitvoerige schildering van dezen toestand heeft gegeven als Paulus. Zijne uitgebreide wereld- en menschenkennis, gepaard met zijne persoonlijke levenservaring, stelden hem daartoe in staat, en zijn doel om de volstreckte onmisbaarheid van het Evangelie te staven kon hij nauwlijks beter bereiken. De klassieke plaats is hier Rom. 1:18—3:20, waarmede inzonderheid Hand. 14:15—17. 17:24—29 vergeleken moet worden.

2. Het Heidendom is in de schatting van Paulus in geen deele slechts een lager trap van Godsdienstig leven, maar in zijn ontstaan en zijne ontwikkeling het gevolg van den treurigsten val. De Heidenen namelijk hadden God kunnen kennen, ja Hem aanvankelijk tot zekere hoogte gekend (Rom. 1:18—21). Hij had zich aan hen geopenbaard, niet slechts door de werken der natuur, maar ook in het oorspronkelijk licht des gewetens (2:14, 15. verg. Hand. 14:17). Dien ten gevolge bezaten zij eenige natuurlijke Godskennis, en waren zich ook van hetgeen God eischte niet onbewust (Rom. 1:32). Geen wonder; naar het woord van een hunner eigen dichters (Aratus) was de mensch van Gods geslachte afkomstig, en voelde als zoodanig den duisterten, maar machtigen drang om Hem te zoeken, in wien de eigenlijke grond van zijn leven lag (Hand. 17:27, 28). Zoowel aan de aesthetische waarde, als aan de religieuse aspiratie van het Heidendom laat Paulus alzoo recht wederbaren (Hand. 17:22, 23), maar onder dat doorschijnend kleed vindt hij een diepte van bederf, die hij onverbiddelijk peilt en ontbloot.

3. Het Heidendom, op zijne wijsheid zoo trotsch, is de vrucht van een verduisterd verstand, en van die verstandsverbijstering schuilt de bron in het van God afkeerige hart (Rom. 1:21. Eph. 4:18). De afkeerigheid van dat hart heeft zich allereerst geopenbaard in eene zonde van onverschoonlijk verzuim. Het heeft nagelaten God te verheerlij-

ken en te danken, en door ongerechtigheid de werking der waarheid als met geweld onderdrukt (Rom. 1:18). Alzoo het rechte spoor bijster geworden, is men gaan redetwisten over de waarheid, die het verduisterd oog niet langer onbeneveld aanschouwde, en tot het toppunt der dwaasheid gestegen, die zich op hare beurt openbaart in het ontzettendst vergrijp. Natuurvergoding (vs. 21—25), niets anders, is het zoo hooggeroemde Heidendom in de schatting van Paulus; misvorming van het schepselendom tot afgodendom, d. i. theoretische en praktische Godverzaking, Goddeloosheid onder het dekkleed van Godsdienst.

4. Die zonde brengt hare straf noodzakelijk met zich; de mensch, die God verloor, verliest ook zich zelven. Zedeloosheid is een natuurlijk gevolg van de Goddeloosheid, maar een gevolg, dat zijn grond heeft in Gods heiligen wil, en alzoo de openbaring is van zijn rechtvaardig gericht (1:18). Onreine begeerlijkheid, die zich zelfs in tegennatuurlijken vorm openbaart, wordt de eerste gezellin der afgoderij, maar de zondige liefde paart zich op hare beurt met liefdeloosheid en haat tegen al, wat de voldoening der onbeteugelde zinnelijkheid en zelfzucht weerstreeft (1:25—31). Zoo wordt zonde met zonde gestraft, en die straf is te billijker, omdat het kwaad niet alleen tégen beter weten in wordt gepleegd, maar zich tevens — een fijn psychologische, hoezeer ontzettende trek — met onverholen welgevallen paart in hen, die het mede bedrijven (1:32).

5. Oppervlakkig beschouwd, kon het schijnen dat het Jodendom in Godsdienstig en zedelijk opzicht ver boven het Heidendom stond. Werkelijk had het onschatbare voorrechten; had God de heidenen laten wandelen in hunne eigene wegen, voor zoover Hij hun geene buitengewone openbaring verleende, aan Israël was deze laatste geschonken (Hand. 14:17. Rom. 3:2). Te minder echter mocht zich de Jood boven den heiden verheffen, daar hij desniettemin aan dezelfde zonden zich schuldig maakte (Rom. 2:1). Wel openbaart zich zijne verkeerdheid in anderen vorm; niet zoo zeer de wellust als de hoogmoed is, volgens Paulus, de heerschende

zonde des Jodendoms: eigenwaan en liefdeloosheid (vs. 17 en verv.), gepaard met hardnekkige onbekeerlijkheid tegenover de oordeelen Gods (vs. 4, 5). Maar zoo ver is het er van verwijderd, dat deze gewijzigde vorm der zonde eene mindere schuld zou doen ontstaan, dat integendeel verdrukking en benauwdheid éerst den Joodschen overtreder te wachten staat, omdat hij niet slechts, gelijk de heiden, tegen de natuurwet, maar tegen een positief gebod heeft gezondigd (2 : 9—12). De uitwendige besnijdenis geldt niets; nauwgezette heidenen verdienen boven gewetenlooze Joden de voorkeur (2 : 25—29). Zoo hebben deze laatsten, hoezeer theokratisch bevoorrecht, zedelijk niet het minste vooruit, en — met geen minder onverbiddelijke gestrengheid dan de Dooper en Jezus-zelf, spreekt Paulus het uit — alle Pharisseeuwsche trots moet verstommen. Na de krachtige afwijzing der mogelijke wederspraak, dat bij zulk eene beschouwing geheel het nut der besnijdenis wegvalt (3 : 1—8), staaft hij dit zijn vonnis (vs. 9—19) door een beroep op hunne eigene wet (vs. 19), d. i. op woorden des ganschen O. V., bepaald van zijne zedelijke zijde beschouwd. De daar gegeven beschrijving der boosheid van Gods vijanden geldt niet minder Joden dan heidenen, en vertegenwoordigen nu deze beide de totaliteit der zondige wereld, dan laat zich het oordeel over den jammerlijken toestand van deze in haar geheel gemakkelijk opmaken.

6. Zoo blijkt dan, dat allen „onder de zonde zijn” (3 : 9), d. i. niet slechts zondaren, maar door de macht der zonde beheerscht. De volstreckte algemeenheid der zonde is, volgens Paulus, een feit, beurtelings door Schrift, ervaring en conscientie bewezen, en had hij de bedenking kunnen voorzien, dat zijne voorstelling van de toenmalige Joodsche en heidensche wereld, zelfs bij volmaakte getrouwheid, nog niets ten aanzien van andere, later levende individuën beslist, hij had waarschijnlijk geantwoord, dat de menschelijke natuur ten allen tijde aan zich zelve gelijk blijft. Hij vestigt op de massa het oog, zoo als zij in twee, slechts schijnbaar ongelijksoortige helften zich splitst, maar spreekt daardoor

te gelijk over de individuen zijn oordeel (verg. Rom. 3 : 23. 5 : 12. 11 : 23). Resultaat: geheel de wereld verdoemelijk voor God, d. i. onderworpen aan den vloek, door de wet over de overtreding gedreigd (Rom. 3 : 19. Gal. 3 : 13).

7. Daarom kan dan ook „uit werken der wet geen vleesch gerechtvaardigd worden.” In deze onafwijsbare gevolgtrekking (Rom. 3 : 20) is het rechtvaardig oordeel over geheel de Joodsche en heidensche wereld vervat. Hoe zwaar dat oordeel drukt, zullen wij later vernemen. Thans is echter vóór alle dingen de vraag: uit wat oorzaak is een zoo deerniswaardige toestand ontstaan?

Verg. ter toelichting en staving van Paulus' oordeel over de heidensche en Joodsche wereld, behalve de bekende geschriften van Tholuck, Sepp, de Pressensé en and., ons *Leven v. J.*, 2e uitg. I, bl. 265 en verv. met de daar aangeh. Litt. Over Paulus' voorstelling van de ellende der menschheid buiten Christus en van de voorchristelijke periode, twee Verhh. in *Waarh. en L.* (1837 III. en IV.) Over zijne Theologia Naturalis, hier ontwikkeld, Schneckenburger, *die natürl. Theol. des P. und ihre Quellen*, in zijne *Beiträge zur Einl. im N. T.* (1832) S. 94—118. *Hebart, *die natürl. Theol. des Ap. P.* (1860), en een anonym opstel in *der Beweis des Glaubens*, (1868) S. 141 u. ff., getiteld: *P. wider den Naturalismus*.

Vraagpunten: Stemt het oordeel van Paulus over het Heidendom, Hand. 17 : 16 en verv. en Rom. 1 : 18 en verv. geheel overeen? — Waarde van zijn oordeel over het Jodendom. — Wat is de zin van Rom. 2 : 14, 15? — Welke bewijskracht heeft de redenering, Rom. 3 : 9—20?

§ 35.

De oorzaak van dezen toestand.

De oorzaak van dezen toestand is in het zedelijk bederf der menschheid gelegen, dat, uit de ongehoor-

zaamheid onzer eerste ouders ontstaan, den geheelen mensch heeft besmet, openbaar wordt in verschillende trappen en vormen, en door de wet niet slechts betengeld, maar ook gevoed, noodzakelijk tot den dood, als bezoldiging der zonde geleidt.

1. De vraag: van waar het zedelijk kwaad, is niet slechts de levensvraag voor het Gnosticisme der tweede eeuw, maar reeds eene hoofdvraag voor de Christelijke Gnosis der eerste geweest. Ook Paulus beantwoordt haar, en er is geen reden om in dat antwoord slechts een onzuiver overblijfsel te zien zijner vroegere Joodsche theologie. Bezwaarlijk zou de Apostel wat hij uit het O. T. had geleerd in zijn Christelijk leerbegrip hebben opgenomen, had hij het niet, door den Geest der waarheid verlicht, als de juiste oplossing van het genoemde vraagstuk beschouwd. Met goed vertrouwen maken wij ons derhalve gereed, zoowel op zijne historische als op zijne zielkundige verklaring van het ontstaan der zonde te letten.

2. De zonde (*ἀμαρτία*) is bij Paulus niet slechts, gelijk bij Jacobus en Petrus, eene verkeerde daad, maar een strafwaardig beginsel, eene macht, die op een gegeven tijdstip begonnen is in de wereld te heerschen. Zij is (Rom. 5 : 12) „door éénen mensch in de wereld gekomen” (*εἰσῆλθε*). Wat dit laatste woord doet vermoeden, wordt door andere plaatsen bevestigd. Nog uitvoeriger dan een zijner voorgangers verklaart zich Paulus aangaande het bestaan van een rijk der duisternis, van persoonlijke booze geesten, in verschillende rangen verdeeld (Eph. 6 : 12), naar het schijnt uit hoogmoed gevallen (1 Tim. 3 : 6), voortdurend werkzaam in de afgodische heidenwereld (1 Kor. 10 : 20), en allermeeest tegen het rijk van Christus en zijne dienaars gekant (2 Kor. 2 : 10, 11). Dat hij dezen Satan ook als den bewerker van den val heeft gedacht, blijkt wel niet rechtstreeks, maar is in hooge mate waarschijnlijk (2 Kor. 11 : 3, 14. verg. B. der Wijsh. 2, 23, 24 en Joh. 8 : 44). Intusschen weidt hij

daarover niet nader uit, daar het hem niet om den metafysischen, maar om den historischen oorsprong der zonde te doen is. Hij slaat op de menschenwereld (*κόσμος*) als éénheid het oog, en verklaart, dat in haar de zonde door één mensch, Adam (niet Eva, gelijk uit 1 Tim. 2:14 is afgeleid), is ontstaan. Hij wil niet enkel zeggen, dat deze de eerste zondaar geweest is, wiens voorbeeld straks door allen gevolgd is, maar (gelijk uit de tegenstelling tusschen Adam en Christus duidelijk blijkt) dat er tusschen deze eerste en de later heerschende zonde een bepaald verband is te vinden. Welk dit verband is, wordt aangeduid in het onmiddellijk volgende: „door de zonde de dood, en de dood is doorgegaan tot alle menschen, nademaal (*ἐφ' ᾧ*) allen gezondigd hebben,” niet: in Adam, maar: ook zélve, gelijk blijkt uit de volstreckte algemeenheid des doods ook bij hen, die nog niet, gelijk Adam, een positief gebod overtraden (Rom. 5:13, 14). Duidelijker nog wijst de Apostel den juisten samenhang aan, als hij (vs. 19) zegt, „dat door de overtreding van éénen mensch velen tot zondaars gesteld” (*κατεστάθησαν*), m. a. w. zondaars geworden zijn. Volgen wij hierbij zijnen wenk (Eph. 2:3), dat ook de Joden van nature (*φύσει*, indole sua) kinderen des toorns waren, gelijk de heidenen, en zijne meer algemeene uitspraak (1 Kor. 15:21), dat de dood is door een mensch (*δι' ἀνθρώπου*), dan vinden wij allen grond om te beweren, dat volgens Paulus de menschelijke natuur ten gevolge der afstamming uit, en verwantschap met den eersten overtreder verdorven, en dat de dood in geenen deele het gevolg der oorspronkelijke organisatie onzer natuur, maar straf is, bezolding der zonde (Rom. 6:23).

Kennelijk genoeg duidt Paulus alzoo aan, dat de eerste mensch oorspronkelijk niet zondig of sterfelijk was. Hiermede strijdt in geenen deele, dat hij 1 Kor. 15:45—47 den eersten mensch teekent als aardsch, want aardsch (*χρῆκός*) is niet hetzelfde als kwaad, en het laat zich bezwaarlijk aannemen, dat Paulus de stof (*ὕλη*) als oorsprong der zonde gedacht heeft, wat noodwendig tot het vloekwaardig denk-

beeld van God, als oorzaak der zonde geleiden zou (Rom. 3:8). Integendeel gewaagt hij van Gods oorspronkelijk beeld in den mensch (Eph. 4:23, 24. Kolos. 3:9, 10), als welks trekken hij kennis en heiligheid aangeeft. Bleeft de eerste mensch als zoodanig stoffelijk, daarin was alleen de mogelijkheid, niet de noodzakelijkheid van sterven gegeven. Dat die mogelijkheid tot werkelijkheid werd, is het bepaald gevolg van de zonde. Zonde en dood zijn bij Paulus correlaatbegrippen.

3. Waar de zonde alzoo de menschelijke natuur heeft besmet, ligt het in den aard der zaak, dat zij den geheelen mensch verontreinigt. Om 's Apostels voorstelling van het psychologisch ontstaan en den omvang der zonde in den mensch wel te begrijpen, is het noodig, dat wij zijne Anthropologie leeren kennen. Paulus is trichotomist, d. i. hij onderscheidt lichaam, ziel en geest van elkander, gelijk vooral uit 1 Thess. 5:23 duidelijk blijkt. Ook aan den onwedergeboren mensch kent hij, in onderscheiding van de ziel ($\psi\upsilon\chi\acute{\eta}$), een geest ($\pi\nu\epsilon\tilde{\upsilon}\mu\alpha$) toe, die echter geheel vernieuwd worden moet (Eph. 4:23). Tegenover dit $\pi\nu\epsilon\tilde{\upsilon}\mu\alpha$ intusschen staat bij den natuurlijken mensch als heerschende macht de $\sigma\acute{\alpha}\rho\acute{\xi}$, het vleesch (geenszins hetzelfde als het lichaam, $\sigma\tilde{\omega}\mu\alpha$), de eigenlijke zetel der zonde (Rom. 7:17, 18). Door vleesch versta men niet: de zinnelijkheid — in dat geval zou lichamelijke askése de beste weg tot volmaking zijn, wat luide door Paulus ontkend wordt, 1 Tim. 4:8, en zou het volstrekt onverklaarbaar blijven, hoe juist hoogmoed, de meest geestelijke van alle zonden, en liefdeloosheid tot de werken des vleesches geteld kan worden, Gal. 5:20, 21. Kol. 2:18—23 —, maar (in den ethischen zin des woords) de ongeheiligde menschelijke natuur, zoo als zij zich aankant tegen God en al wat Goddelijk is. $\Sigma\acute{\alpha}\rho\acute{\xi}$ is niet = $\sigma\tilde{\omega}\mu\alpha$, maar gelijk $\sigma\tilde{\omega}\mu\alpha + \psi\upsilon\chi\acute{\eta}$, in zijne antithese tegen $\pi\nu\epsilon\tilde{\upsilon}\mu\alpha$. Van daar, dat door den $\sigma\alpha\rho\kappa\iota\kappa\acute{\omicron}\varsigma$ en $\psi\upsilon\chi\iota\kappa\acute{\omicron}\varsigma$ $\tilde{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\varsigma$ in de hoofdzak hetzelfde aangeduid wordt. Gelijk door den geest met God, zoo staat de zondige mensch door het vleesch in betrekking met de zichtbare wereld,

die aan de begeerlijkheid (*ἐπιθυμία*) van dat vleesch duizend aanlokkende, maar verboden' voorwerpen biedt. Het leven naar het vleesch wordt alzoo noodwendig een leven niet der liefde, maar der zelfzucht (2 Kor. 5:15); de giftige wortel, waaruit van zelf, als twee takken, de zonden van hoogmoed ter eene, en zinnelijkheid ter andere zijde te voorschijn komen.

De zonde namelijk, als beginsel (Sündhaftigkeit), openbaart zich nu ook in de daad der ongehoorzaamheid, in het bedrijven van wat niet betaamt, door Paulus met verschillende bewoordingen aangeduid (*παράπτωμα, παράβασις, παρακοή, ἀπειθεία, ἀδικία*). Uit het hart, het centraalpunt der persoonlijkheid uitgaande, verduistert zij het verstand, en gebruikt, als gebiederes, de verschillende lichaamsleden als zoovele wapenen om haren schandelijken strijd tegen God en het goede te voeren (Rom. 6:13). Aan haar toegevende, wordt de mensch in zijn in- en uitwendig leven geheel vleeschelijk, en onder de zonde verkocht. Van daar de uitdrukkingen: in het vleesch zijn, naar het vleesch leven, bedenken wat des vleesch is, ter aanduiding van dezen treurigen toestand. Ongetwijfeld kent Paulus ook aan den zondigen mensch het recht der vrije zelfbepaling in zoover toe, dat hij vrijwillig, zelfs eigendunkelijk zondigt (zie Rom. 1:28); hoe kon hij hem anders als schuldig en strafbaar beschouwen? (Rom. 2:1.) Zelfs de heiden trouwens heeft in zijn geweten een wetgever en een onkreukbaren rechter (Rom. 2:15), en in datzelfde geweten zoekt en vindt het Evangelie bij iederen mensch zijn verborgen aanrakingspunt (2 Kor. 4:2. 5:11^b). Maar beide, verstand en geweten, zijn bij den zondaar bevekt (Tit. 1:15), en waar zijn hart ongevoelig geworden is, heeft hij zich geheel aan den dienst der ongerechtigheid overgegeven (Eph. 4:19). Bij zulk een staat van zaken kan er van zedelijke vrijheid des zondaars onmogelijk sprake zijn. De zonde is in Paulus' oog geen zwakheid, maar een noodlottige macht, die altijd weder eindigt het van den natuurlijken mensch, zelfs tegen de inspraak van rede en geweten, te winnen. Zoo hoog kan zij stijgen, dat zij

den mensch niet slechts verblindt, maar verhardt, en hem zelfs in het zedelijk kwaad als zoodanig een natuurlijk behagen doet scheppen (Rom. 1 : 32. Eph. 4 : 19).

4. Na al het gezegde kan het ons niet verwonderen, hier het bedenken des vleesches als vijandschap tegen God en zijne wet te zien voorgesteld (Rom. 8 : 7). Maar te natuurlijker wordt de vraag, in wat verhouding de wet volgens Paulus staat tot de zonde. Van de wet (*ὁ νόμος*) gewagende, denkt Paulus gewoonlijk aan de Mozaïsche wet in al haren omvang, zoowel van zedelijke als van ceremoniële bepalingen, als den van God verordenden levensregel.¹⁾ Die wet is in geen deele op zichzelf iets zondigs, veel min de oorzaak des kwaads. Zeker is er geen zonde mogelijk zónder wet in het algemeen, maar wel wet zonder zonde. De wet is in inhoud en bedoeling heilig, rechtvaardig en goed (Rom. 7 : 12), en oorspronkelijk was het gebod ten leven verordend (Rom. 7 : 10. Gal. 3 : 12). Zij had zelfs de bepaalde bestemming om de zonde tegen te gaan: om der overtredingen wil (Gal. 3 : 19), d. i. om deze te beteugelen, werd zij bij de belofte gevoegd; zij was als de tuchtmeester, die den bandeloozen knaap moet betoomen door de opgeheven' roede hem voor te houden (Gal. 3 : 24, 25). Zij oefent in zoover uit haren aard eene heilzame reactie tegen de macht der zonde uit, en leert den mensch die als zonde, d. i. als oorzaak van schuld en strafwaardigheid kennen (Rom. 3 : 20. 7 : 7). Maar niettegenstaande dit haar voortreffelijk doel, kan de werking ook der beste wet bij den zondigen mensch niet anders dan eene noodlottige zijn. Zonder de wet is de zonde dood (Rom. 7 : 8), maar juist door het gebod wordt zij wakker. De wet wekt bij den zondaar den sluimerenden lust tot het booze (Rom. 7 : 8), en lokt op hare beurt reactie uit tegen hare gebiedende eischen. Zij wordt alzoo de kracht der zonde (1 Kor. 15 : 56), die deze niet enkel openbaart, maar gedurig doet toenemen, en is tot dit laatste zelfs in zoover

---

1) Over het onderscheid tusschen *νόμος* en *ὁ νόμος* in het Paulin. spraakgebruik, zie van Hengel, in zijn *Comment.* op Rom. 2 : 12.

door God verordend, als Hij wilde dat door het toenemen der zonde de behoefte aan verlossing zou opgewekt, en de openbaring zijner genade te hooger geschat worden. De wet toch werkt toorn (Rom. 4:15); hare overtreding lokt noodzakelijk de openbaring van zijn misnoegen uit, en brengt daardoor den overtreder in een toestand van slaafsche vrees, die alle liefde buiten sluit en de verwijdering slechts grooter doet worden (Rom. 8:15). Daarom kan ook geen wet den zondaar levendig maken (Gal. 3:21), d. i. dat waarachtig leven des geestes schenken, dat hem in staat zou stellen uit liefde Gods wil te volbrengen. Uit werken der wet, d. i. uit werken, zoo als de zondige mensch die op wettisch standpunt verricht, kan dan ook geen vleesch voor God gerechtvaardigd worden (Rom. 3:20). Het leven is beloofd aan wie de wet volbrengt, maar verbeurd door wie de wet overtreedt (Gal. 3:10, 11), en herstelling in Gods gunst en vriendschap door wetsvervulling zoo weinig mogelijk, dat allen, die van dit beginsel uitgaan, veeleer den vloek moeten duchten (Gal. 3:10). — In één woord, de Mozaïsche wet (het blijkt van achter, waar zij van Christelijk standpunt gezien wordt) had slechts tijdelijke en voorbijgaande waarde. Er was een tijd, dat heel de menschheid objectief (Rom. 5:13) en Paulus subjectief (Rom. 7:9) nog zonder de wet leefde. Er komt voor den Christen een tijd, dat hij niet meer onder de wet staat, als beheerschende en verdoemende macht (Rom. 6:15). Zoolang echter nog dit laatste tijdperk niet aanbrak, wordt door de wet slechts de zonde en de ellende vermeerderd. Het ideaal kan zij den zondaar voor oogen houden; het hem doen bereiken — onmogelijk.

5. Zoo brengt de zonde den dood, juist omdat zij tegen den eisch der wet wordt gepleegd. Immers nu wordt zij noodzakelijk toegerekend (Rom. 5:13), zoowel aan deze als aan gene zijde des grafs. De zondaar derft de heerlijkheid ($\delta\delta\xi\alpha$) van God, d. i. die eer, welke hij voor God zou bezitten, indien hij niet had gezondigd, en ondergaat zijn rechtvaardig gericht, hetwelk zich concentreert in den dood (Rom.

6 : 21. verg. Gen. 2 : 17). Niet gemakkelijk wordt het Paulinisch begrip van dood in al zijne volheid gepield. Zooveel blijkt al spoedig, dat er evenmin reden is het alleen tot dat van den physischen dood te beperken, als om dit laatste hier uit te sluiten. In ieder geval moet ook dat van den geestelijken dood worden opgenomen (Eph. 2 : 1, 5. Kol. 2 : 13. Eph. 5 : 14), en even weinig voorbijgezien, dat de dood eerst daardoor de volle bezolding der zonde wordt, dat hij eindigt in onherstelbaar verderf (*ἀπώλεια*). Dat Paulus ook aan dit laatste gedacht wil hebben, blijkt uit de tegenstelling tusschen den dood en de genadegift des eeuwigen levens (Rom. 6 : 23). In het begrip van dood vloeit dus dat van de hoogste geestelijke, tijdelijke en eeuwige ellende te zamen, terwijl in het spraakgebruik des Apostels nu deze dan gene zijde der zaak op den voorgrond treedt. De geestelijke leidt tot den tijdelijken, de tijdelijke gaat over in den eeuwigen dood (2 Kor. 7 : 10).

Verg. aangaande de hoofdpunten, hier ter sprake gebracht, vooral *Ernesti, *Vom Ursprung der Sünde nach paul. Lehrgehalt*, 2^e Aufl. (1862). A. Klöpffer, *Die Bedeutung und der Werth des Abschnittes*, Rom. 5 : 12—21 in de *Stud. u. Krit.* 1869, III. A. Dietzsch, *Adam und Christus*, Rom. 5 : 12—21, eine exeget. Monographie (1871). *D. H. H. Tijssen, *Diss. Theol. Pauli Anthropologiam exhibens* (1847). *F. C. v. d. Ham, *Over de trichotomie des menschen enz. Jbb.* 1847. Krumm, *de notionibus psychologicis paulinis* (1858). Over het *Πνεῦμα* in den mensch, O. Pfeiderer, in Hilgenfeld's *Zeitschr.* 1871, II. Over de wet, A. J. Hamerster, *Diss. Theol. de lege e Pauli Ap sententiâ* (1838). A. Ritzschl, *die Entsteh. d. Alt-Kathol. Kirche*, (1857) S. 63—76.

Vraagpunten. Door welke eigenaardigheden onderscheidt zich de Paulinische Daemonologie? — Welke beteekenis heeft de geschiedenis van den val voor zijne Hamartologie? — De trichotomie des menschen bij Paulus. — Paulus' leer van het geweten. — Wat is de zin van Gal. 2 : 19? — En van 1 Tim. 1 : 8—10.

(vergeleken met de beschouwing der wet in de Br. aan de Rom. en Gal.)? — Is, volgens Paulus, ook de natuurlijke dood een stellige straf der zonde te noemen?

§ 36.

Haar gevolg.

Aan de macht van zonde en dood onderworpen, verkeert de mensch in een toestand van jammerzalige tweespalt, waarvan de sporen tot zelfs in het rijk der natuur worden waargenomen, en het besef, waar het eenmaal opgewekt is, niet nalaten kan hem nameloos ellendig te maken. In het gevoel dier ellende intusschen is te gelijk het innerlijk aanknopingspunt voor het heil der verlossing gegeven.

1. Hoe treurig de toestand is, waarin de zonde de menschheid gebracht heeft (§ 35), hij zou minder pijnlijk zijn, indien de mensch in den zondaar geheel ware ondergegaan. Dit is intusschen, naar het onderwijs van onzen Apostel, zoo weinig het geval, dat integendeel door de zonde 's menschen oorspronkelijke natuur wel bedorven, maar in geenen deele vernietigd is. Dien ten gevolge ontstaat in het zondig hart een gevoel van tweespalt, waarbij het genot van inwendigen vrede volstrekt onmogelijk wordt.

2. De Paulinische voorstelling van de tweespalt in het zondig hart moet wel onderscheiden worden van wat hij aangaande den tweestrijd in het hart der geloovigen leert (Gal. 5 : 17). Ook bij den Christen houden vleesch en geest niet op tegen elkander te strijden, maar bij den mensch, nog buiten Christus, is de geest (τὸ πνεῦμα) een wel aanwezig, maar nog slaafs gebonden deel van zijn wezen; hij is van nature vleeschelijk, en onder de zonde verkocht (Rom. 7 : 14). Waar hij intusschen (gelijk Paulus-zélf voor zijne bekeering) door de wet aanvankelijk tot kennis van

zich zelve en van zijne roeping gekomen is, daar begint de wet zijns gemoeds met de wet in zijne leden te botsen. De tweespalt tusschen de zondige natuur en het opgewekt zedelijk beginsel vertoont zich, maar altijd eindigt de machteloze strijd in pijnlijke nederlaag, en de strijder blijft zich zelve een raadsel, tenzij dat door eene andere macht dan der wet zijne onmacht wordt herschepen in kracht. 1)

1) Wij komen hier in aanraking met een der moeielijkste, maar ook der meest belangrijke plaatsen in de Paulinische Brieven, Rom. 7: 7—25. De interpretatie, eeuwen lang door het dogmatisme beheerscht, zou wellicht minder stof tot verschil hebben opgeleverd, indien men niet onophoudelijk deze beide vragen met elkander verward had: „van wien de Apostel hier eigenlijk spreekt,” en: „op wien zijne treffende schildering nog altijd in meerdere of mindere mate toepasselijk is.” Dat men op deze laatste vraag antwoordt: „op iederen geloovigen”, zal niemand verwonderen, die geen vreemdeling is op het gebied van geestelijk leven. Daaruit volgt echter volstrekt niet, dat Paulus werkelijk hier het leven des geloovigen afschildert. Hiertegen strijdt 1° het verband en geheel het doel zijner rede; 2° het verschijnsel, dat volstrekt niet van den geest, in tegenoverstelling van het vleesch, maar van den inwendigen mensch, den *σως*, wordt gesproken, die ook aan den onwedergeborene toegekend wordt; 3° de beschrijving van de Christelijke vrijheid, H. 8: 2 (verg. ook H. 6: 17, 18 en Gal. 5: 24), die met H. 7: 14 als beschrijving van een Christelijken toestand zich onmogelijk vereenigen laat. Kennelijk ziet Paulus bij het licht van zijnen tegenwoordigen op zijn' vroegeren toestand terug, en spreekt van zich zelve, zoo als hij geleefd had onder, en aanvankelijk zedelijk gevormd was door de wet, om alzoo in zijn eigen voorbeeld te toonen, hoe het met allen ging en gaan moest, die zochten door werken der wet gerechtvaardigd te worden. Het ik is hier de representant van een meervoud, waartoe het zélf mede behoort, en de tegenwoordige tijd, waarin hij spreekt, het gevolg deels van het levendige der schildering, deels daarvan, dat die treurige toestand nog altijd zijne naweën voelen laat, voor zoover de verlossing nog niet geheel wordt genoten. Paulus teekent alzoo zich zelve, zoo als hij geleefd had in een tijdperk eerst van betrekkelijke rust (vs. 9^a), daarna van klimmende tweespalt (vs. 10—17), voorts van machteloze nederlaag (vs. 18—24), maar eindelijk, nadat en voor zoover hij in Christus was, van aanvankelijken triomf (vs. 25). Voor zoover deze tweespalt zich nog steeds in het vernieuwde leven laat voelen, is zij echter bestemd, al meer en meer te verdwijnen, gelijk de schaduw voor het licht. Het is evenmin de bloot-natuurlijke mensch, als de Christen in zijnen normaal-toestand, die Rom. 7 wordt geteekend, maar de zondaar onder de wet, aanvankelijk ontwaakt en naar het betere strevend, het voorwerp der *gratia praeparans et praeveniens*. Overbodig op de vele parallelen dezer teekening te wijzen, die men ook bij ernstig gezinde heidenen aantreft, b. v. in het: „*video meliora proboque*”, etc.

3. Niet in den Mikrokosmos alleen van het menschelijk hart, maar ook in den Makrokosmos der schepping spiegelt voor het oog des Apostels dezelfde tweespalt zich af. Geheel het Schepsel, d. i. geheel de bezielde en onbezielde Natuur, in onderscheiding van den Christen (Rom. 8:19—23), is tegen haren wil door den wil van God aan de ijdelheid onderworpen ten gevolge der zonde, en ziet met smachtend verlangen eene bevrijding en verheerlijking tegen, die dan eerst haar deel wordt, wanneer het zuchten van hen, die de eerstelingen des Geestes bezitten, verhoord en de heerlijkheid van Gods kinderen voltooid en verschenen zal zijn. Op het innigst met haar verbonden, lijdt de natuur met de menscheit, en wachten beide verlossing.

4. Die verlossing kan den zondigen mensch niet bereid zijn door de aflegging van het lichaam des doods, want de dood-zelf is een straf, die tot grooter ellende geleidt (§ 35, 5). Paulus spreekt van een vlamvend vuur, waarin wrake gedaan wordt over wie God niet kennen en het Evangelie verwerpen; van een straf lijden, een eeuwig verderf, van het aangezicht des Heeren en de heerlijkheid zijner sterkte verwijderd (2 Thess. 1:8). Ook elders blijkt, dat hij zich dat oordeel voorstelt onder gelijke beelden als zijne tijdgenooten. Nergens dan ook een enkele wenk, dat hij vermindering of opheffing dier straffen verwacht. Wel spelt hij eene verschillende zwaarte van strafgericht, naar mate men met helderder licht was omstraald, maar ook de heidenen gaan niet vrij, wanneer zij zich tegen de wet der conscientie vergripen (Rom. 2:9—12). Zoo vertoont zich, van 's menschen zijde beschouwd, zelfs in de verste verte geen lichtstraal, daar uit het zaaien in het vleesch onmogelijk iets anders dan verderfenis (*Φθορά*) gemaaid worden kán, Gal. 6:8. — Eer men deze Apostolische voorstelling van een beslissend eindgericht als een onbeduidend overblijfsel zijner vroegere, rabbinale Godgeleerdheid terugwijst, zal men wel doen te vragen, of de Apostel hier wel iets verder gaat, dan het eigen woord van den Heer, vereenigd met de profetische beeldspraak des O. V. hem vergunde.

5. Het kan wel niet anders, of de mensch, die zulk een tweespalt gevoelt en zulk een vonnis verbeidt, moet zich nameloos ellendig gevoelen. Wat intusschen zijne diepste kwelling is, wordt aan den anderen kant zijn geluk; de zondaar is redbaar, juist wanneer en voor zoover hij zich als reddeloos verloren erkent. Het persoonlijk besef der ellende (Rom. 7: 23—25) is te gelijk het innerlijk aanknoopingspunt voor het werk der verlossing. Hier ligt het onderscheid tusschen den gevallen mensch en den gevallen Engel, dien Paulus nooit anders voorstelt, dan als op verderven belust, en aan eeuwige verderving ten prooi. Zal intusschen de verlossing van den zondaar, die alzoo zielkundig mogelijk blijft, tot werkelijkheid worden, zij zal van God-zelven moeten uitgaan.

Verg. over Rom. 7: 7—24 de *Prijzverh.* van Fockens en Bergsma, door het *Haagsch Gen.* bekroond (1832), en inzonderheid de Commentaren van Tholuck en Lange. Over Rom. 8: 19—23 de *Commentatie* van J. R. Wernink (1830), onze *Christol. des N. V.*, bl. 309—311, en Lange, *Bibelw.* zu d. St. De geheele Paulinische voorstelling van de diepte der ellende is wellicht, na Augustinus en Luther, door niemand beter verstaan dan door Bl. Pascal, over wien men raadplege de belangrijke *Dissertatie* van Dr. T. C. L. Wijnmalen (1865).

Vraagpunten: Hoe hebben wij ons den persoon voor te stellen, die Rom. 7: 7—24 sprekend wordt ingevoerd? — Overzicht en kritiek der voornaamste verklaringen van Rom. 8: 19—23. — Overeenkomst en verschil van de geheele voorstelling der ellende bij Paulus en bij Augustinus. — Hare voortdurende waarheid en waarde.

TWEEDE ONDERDEEL.

DE MENSCHHEID EN DE MENSCH DOOR EN IN CHRISTUS.

§ 37.

Het Heilsplan.

De rechtvaardigheid voor God, die zoowel den Heiden als den Jood ten gevolge der zonde ontbreekt, wordt den zondaar langs een geheel anderen weg van zijnentwege beloofd en geschonken. Het Evangelie des N. V. verkondigt de verborgenheid van een Goddelijk heilsplan, dat, ontworpen voor de tijden der eeuwen, voorbereid door geheel de oude bedeeeling, en geopenbaard in de volheid des tijds, beide de Joodsche en de Heidensche wereld, den hemel en de aarde omvat, en in zijne trapsgewijze ontwikkeling de majesteit en heerlijkheid Gods in nooit gekenden luister ten toon spreidt.

1. Wat alleen van God kón uitgaan, is werkelijk door God geschonken. Het staat voor Paulus vast, dat Hij gedaan heeft in Christus, wat der wet onmogelijk was (Rom. 8 : 3, 4). Even onmogelijk als God de bewerker van het zedelijk kwade kan zijn (Rom. 3 : 8), even zeker is Hij de oorzaak van al het geestelijk goede (1 Kor. 1 : 30). Daarom heet ook God in de ongedeelde volheid van zijn wezen de Zaligmaker (*σωτήρ*, 1 Tim. 1 : 1. 2 : 3 : echt paulinische trek in de Pastoraalbrieven), wiens liefde voor zondaren, ten eenenmale verbeurd, het karakter van genade vertoont, en hun schenkt wat de rede, aan zich zelven overgelaten, volstrekt buiten staat was te ramen (1 Kor. 2 : 9).

2. Het Evangelie van die genade is alzoo in de schatting van onzen Apostel iets geheel en al nieuws, niet zoo zeer de voortzetting der oude lijn, als wel het daaraan tegenovergestelde. Het is hem de blijde boodschap van de rechtvaardiging des zondaars voor God door het geloof in den Christus, en als zoodanig eene geopenbaarde verborgenheid (*μυστήριον*). Het woord mysterie heeft namelijk in het spraakgebruik van onzen Apostel een geheel anderen zin, dan waarin het later gebezigd werd. Het duidt eene zaak aan, die, vroeger onbekend, maar nu aan het licht getreden, juist daardoor ophoudt verborgen te zijn, al behoudt zij ook, nadat zij ter menschelijke kennis gebracht is, hare duistere geheimzinnige zijden (Rom. 11 : 33). De wetenschap van zulk een mysterie wordt alleen door openbaring verkregen (Eph. 3 : 3, 4); eene eigene, bovennatuurlijke daad van God, door Paulus met verschillende bewoordingen aangeduid (*ἀποκάλυψις*, *Φανέρωσις* en and.), van welke zich intusschen niet laat bewijzen, dat hij die scherp van elkander heeft onderscheiden ter aanduiding van meer dan één religieus openbaringsbegrip. Wat integendeel nog in de toekomst verborgen is, blijft tot zoo lang eene verborgenheid, die uit den aard der zaak alleen op het woord van haren tolk kan geloofd worden (1 Kor. 15 : 51). Ofschoon Paulus meerdere zulke mysteriën telt, te zamen onder het bereik van het Christelijk kenvermogen (1 Kor. 13 : 2. 14 : 2), is hem echter in den regel het Evangelie de ééne groote verborgenheid van Christus (Eph. 6 : 19. Kol. 4 : 3), die geenszins een louter speculatief, maar een bij uitnemendheid praktisch karakter vertoont (1 Tim. 3 : 16).

3. Wat nieuw is, kwam daarom in geenen deele onvoorbereid; principiëel is het Nieuwe Verbond reeds in het Oude aanwezig, en heeft getuigenis van de wet zelve, die het vervangen; van de profeten, die het heerlijk vervuld heeft (Rom. 3 : 21, 22). Geen Apostel, die dieper blik dan Paulus geslagen heeft op geheel het verloop der wereldgeschiedenis. Voor zijn wijsgeerig oog vertoont geheel de vóorchristelijke periode het karakter van een langdurig voorbereidingstijdperk, waarvan de maat eerst bij de komst van

Christus vervuld is (Gal. 4:4). Hij is het einde der wet (Rom. 10:4); het einddoel, dat hare bedeeling bereiken moest, en terwijl vóór zijne verschijning God de heidenen in zeker opzicht had laten wandelen in hunne eigene wegen (Hand. 14:16), was zelfs het meest bevoorrecht volk onder de oude bedeeling gelijk aan den nog onmondigen knaap (Gal. 4:1 en verv.). Daarom kon hij ook verzaking des Christendoms onmogelijk anders dan als terugzinking tot een vroeger, reeds overwonnen standpunt beschouwen (Gal. 4:9), en het hardnekkig ongeloof der Joden alleen als eene vrucht der treurigste verblinding verklaren (2 Kor. 3:14. 4:4). Geheel het Evangelie trouwens, geestelijk van aard, kan door den zinnelijken mensch als zoodanig onmogelijk verstaan, en slechts door den geestelijken naar eisch gewaardeerd worden (1 Kor. 2:14). Geen wonder, daar het Gods vroeger verborgen raad tot heil van zondaars bekend maakt, geheel langs zijn eigen weg ontworpen en ten uitvoer gebracht.

4. De verlossing, door het Evangelie verkondigd, is niets dan de uitvoering in den tijd van hetgeen God van alle eeuwigheid bij zich zelve besloten heeft. Reeds in zijne vroegste geschriften toont Paulus, dat hij de geloovigen in Christus tevens aanmerkt als uitverkorenen Gods (1 Thess. 1:4. 2 Thess. 2:13), in wie als zoodanig het ideaal van het oude Israël op het schoonst verwezenlijkt is (Gal. 6:16). Inzonderheid in de Brieven aan de Romeinen (H. 9—11) en Ephesiërs (1:4 en verv.) treedt dit denkbeeld met kracht op den voorgrond. De Apostel gewaagt van een Goddelijk heilsplan, waarvan Christus het middelpunt is, en de luis-tervolle openbaring zijner heerlijke deugden het einddoel (Rom. 11:36). Het is evenmin ten gevolge der zonde ontstaan, als het door de macht der zonde op den duur verijdeld kan worden. Het is eeuwig als God, en gegrond, niet in eenige voortreffelijkheid van den mensch op zich zelve, maar in zijn aanbiddelijk en onberouwelijk welbehagen. Niet ómdat, maar ómdat zij heilig zijn, heeft God de geloovigen uitverkoren (Eph. 1:4), en ook dit hun geloof

is niet de grond, maar het kenmerk hunner verkiezing tot zaligheid. Ongetwijfeld kent Paulus eene Goddelijke roeping en verkiezing tot het deelgenootschap aan den zegen des Christendoms, doch tusschen deze en de roeping en verkiezing tot eeuwige zaligheid maakt hij nergens een wezenlijk onderscheid; hij kón het niet, omdat de Christenen, voor wie hij deze verborgenheid openlegt, in den regel geloovige Christenen zijn. Ongetwijfeld spreekt hij (Rom. 9—11) van de massale verkiezing der heidenen, tegenover de nationale verwerping der Joden, doch er is geen enkel bewijs, dat hij aangaande de individuën, waaruit de massa bestaat, eene tegenovergestelde zienswijze huldigt. Het tegendeel blijkt uit de wijze, waarop hij de geschiedenis van Jacob, Ezau en Pharao opvat, en uit het gebruik, dat hij van de persoonlijke vóorverordineering der Christenen tot hunne vertroosting en heiliging maakt. „Tout cela est singulière-ment clair, et certes ce ne sera pas avec des arguments exégétiques, que l'on pourra désormais combattre le système, que les Augustins, les Calvins, les Gomars ont édifié sur ces prémisses” (Reuss).

5. Het Goddelijk heilsplan is in zich zelf één en ondeelbaar, maar wordt voor het individu in verschillende trappen verwerkelijkt. God heeft de zijnen van eeuwigheid in liefde gekend (*πρόγνωσις*), en juist daarom te voren verordineerd (*προώρισεν*) om den beelde zijns Zoons gelijkvormig te zijn. Slechts om dogmatische redenen kan men scherpe onderscheiding dezer beide termen wenschelijk achten; voor de onpartijdige beschouwing van het Paulinisch gedachtensysteem vloeien zij als van zelve te zamen. „Getrost wollen wir diesen Unterschied fahren lassen, der in der That nur verbirgt, und nichts an's Licht bringt” (Schleiermacher). Beiden behooren op het gebied der eeuwigheid; op dat des tijds daarentegen valt de Roeping (*κλησις*), waarmede de persoonlijke toebrenging van den geloovige tot de hem toegedachte zaligheid aanvangt. De Apostel denkt bij dat woord aan geen bloot uitwendige, maar aan zulk eene roeping, die te gelijk innerlijk verstaan en aanvaard is. Waar roeping is

in den Paulinischen zin des woords, daar is te gelijk de kiem van geloof en bekeering, en hierin ligt de logische grond, dat de geroepenen hier reeds gerechtvaardigden zijn, en hiernaas verheerlijkten worden. Dat zij dit echter zijn en worden, hebben zij uitsluitend dank te weten aan Gods volstrekt onafhankelijk welbehagen (*εὐδοκία τοῦ θελήμα.*), dat met zijne zedelijke volkomenheid onafscheidelijk één is, en alzoo met willekeur niet het minste gemeen heeft (Eph. 1 : 5—11).

6. Zulk een leer zou hard kunnen schijnen, wanneer zij buiten alle verband werd gedacht met de souvereine oppermacht Gods ter eene, en de absolute verwerpelijkheid der zonde ter anderer zijde. Doch juist op dat verband richt Paulus het oog, waar hij de uitsluiting der Joden van de zegeningen des Godsrijks, tegenover de aanneming der heidenen, Rom. 9—11, van Apologetisch standpunt bespreekt. Onder betuiging van zijn innig leedgevoel over het lot van zijn volk wijst hij aan, dat Israëls verwerping (a) niet strijdt met Gods onveranderlijkheid (H. 9 : 6—13), daar immers de heilbeloften des O. V. slechts het ware, d. i. het geloovige Israël golden. Evenmin (b) met Gods rechtvaardigheid (9 : 14—29), daar God aan niemand iets schuldig is, en over ieder schepsel oppermachtig als Heer kan gebieden. Minder nog (c) met zijne heiligheid, daar deze verwerping slechts de rechtmatige straf voor Israëls ongeloof is (9 : 30—10 : 21). Allermint (d) met zijne waarheid, barmhartigheid en genade, daar Israëls val de aanneming der heidenen werd, en bovendien door zijne eigene wederoprichting gevolgd staat te worden (H. 11). Zoo lost hij wel niet alle bedenkingen op, maar doet niettemin de hardnekkige weerspraak verstommen, door gedurige heenwijzing naar zinrijke Schriftplaatsen en voorbeelden ter eene, en de hooge majesteit Gods ter anderer zijde. Het is hem trouwens kennelijk te doen om de leer van Gods vrije genade te handhaven, niet zoo zeer tegenover alle eigen werkzaamheid, als wel tegenover alle eigen-gerechtigheid en verdienste des menschen.

7. Het geloof aan Gods onveranderlijk raadsbesluit is voor Paulus geen voorwerp van afgetrokken bespiegeling.

„Paul n'est pas ici un philosophe, qui déduit scientifiquement des formules de métaphysique; c'est un avocat, qui plaide la cause de Dieu" (Bonifas). Wel verre van een aprioristisch indringen in deze geopenbaarde verborgenheid aan te prijzen, leert hij de geloovigen als aan het einde van den heilsweg terugzien op wat God in Christus hun toedacht, om door die voorstelling beide de vruchtbaarheid en de vreugd van hun geluk te verhoogen. Zonder te ontkennen, dat ook door de openbaring en vergelding van het hardnekkig ongeloof Gods eeuwige raad wordt vervuld, stelt hij dat ongeloof voor als eene schuld, waarvoor men persoonlijk verantwoordelijk blijft. Even willekeurig en onmogelijk als het is, den duidelijken zin van Rom. 9 te miskennen, even weinig staat het vrij, dit Hoofdstuk willekeurig van het tiende en elfde te scheiden. De juiste synthese der schijnbaar onverzoenlijke antinomie van Goddelijke voorbeschikking en menschelijke vrijheid is ook door Paulus niet uitgesproken. Het is hem genoeg, haar tweede lid vooral niet minder nadrukkelijk dan het eerste te handhaven; het ongeloof van Israël niet slechts als een jammerlijk feit, maar als een zware schuld te betreuren, en voorts van de toekomst de oplossing van een probleem te verwachten, dat voor het ongeloof een struikelblok, voor het geloof aanvankelijk reeds hier de stof is van verhoogde aanbidding.

8. Dat mag het onvoorwaardelijk zijn, omdat het Goddelijk heilsontwerp, nog verder dan tot déze wereld, tot heel de schepping zich uitstrekt. De groote Godsgedachte om alles onder één hoofd te vergaderen heeft niet slechts tot menschen, maar ook tot Engelen; tot de aarde, maar ook tot den hemel betrekking (Eph. 1:10. Kol. 1:20). Bij het dieper doordenken geeft zij alzoo zijne aanbiddelijke wijsheid (Eph. 3:9—12), maar bovenal zijne onuitputtelijke genade, en nevens die beide zijne aanbiddelijke voorwetenschap (Rom. 11:33—36) in een licht te aanschouwen, zoo als die nergens elders gezien wordt, en den Apostel den geloofsroem ontlokt (Rom. 8:31—39), waarvan een Erasmus zelfs in opgetogen bewondering vroeg: „Quid unquam Cicero

„dixit grandiloquentius?” Geen wonder, de welsprekenheid van een Cicero had nimmer over zulk eene stof te beschikken; en niet het talent, het hart heeft de pen van Paulus bestuurd.

Verg. de Acad. Dissertatiën van M. van Staveren, *De Evang. Naturá* (1839). H. van Gesseler, *De praepar. Jud. et Gentil. ad rel. Chr. acc.* (1839). *J. Boeles, *De Mysteriis in Rel. Chr.* (1843). F. G. B. van Bell, *De Patefact. Christ. indole* (1849). De Verhand. van *J. Cramer over het Openb. begrip, *N. Jbb.* 1860, I. en vooral de Diss. van *J. A. Lamping, *Pauli de praedestin. doctrinam exponens* (1860), als ook *C. W. Krummacher, *Das Dogma von der Gnadenwahl* (1856). Weiss; *Die Rechtfertigungslehre des Ap. P.*, in de *Jahrb. für deutsche Theol.* 1857, III. W. Beyschlag, *Die Paul. Theodicee, Rom. 9—11, ein Beitrag zur Paul. Theol.* (1868).

Vraagpunten: Wat is bij Paulus het eigenlijk wezen van het Evangelie? — Wat leert hij Koloss. 2:16, 17? — Het Evangelie, eene geopenbaarde verborgenheid. — De heilsweg onder het O. V., Rom. 4. — De psychologische grond der praedestinatieleer van Paulus. — Hare betrekking tot het Paulinisch Universalisme. — Haar verband en verschil met de leer van Augustinus en Calvijn. — Leert Paulus de reprobatie even onvoorwaardelijk, als hij de praedestinatatie ten eeuwigen leven verkondigt? — In hoever is het den Apostel gelukt, de bedenking af te wijzen, dat God de oorzaak der zonde wordt? — Bevat de praedestinatieleer van Paulus geene noodwendige praemissen tot die van de herstelling áller dingen? — Rom. 8:28—30. — Zin, schoonheid en kracht van Rom. 8:31—39. — De doxologie, Rom. 11:33—36.

§ 38.

De Christus.

Het Goddelijk heilswortel heeft tot zijn middelpunt den Christus, den Zoon van God, den Zalig-

maker van zondaren, in menschelijk vleesch op aarde verschenen om als de tweede Adam het geestelijk hoofd der nieuwe menschheid te zijn. Slechts betrekkelijk weinig deelt Paulus van des Heeren levensgeschiedenis mede, maar elke voorstelling zijner persoonlijkheid, waarbij Hij òf als mensch in schijn, òf als louter mensch wordt beschouwd, wordt door het leerbegrip des Apostels nadrukkelijk afgewezen.

1. Het behoort tot de voortreffelijkheid der Paulinische Theologie, dat hij het Goddelijk heilsplan nergens beschouwt buiten betrekking tot Hem, in wien het verwezenlijkt is. De Christus is hem het middelpunt, niet slechts van het Evangelie, maar van geheel de wereldgeschiedenis. Hoezeer hij in zijn onderwijs doorgaans uitgaat van den mensch (§ 33, 4), klimt hij echter onophoudelijk op tot Hem, in wien het ideaal der menschheid verwezenlijkt wordt, en al is het niet te ontkennen, dat hij nog luider getuigt aangaande het werk, dan aangaande den persoon van den Heer, toch heeft hij ook omtrent den laatsten zich op eene wijze verklaard, die geen' twijfel aangaande zijn eigenlijke bedoeling kan overlaten.

2. De Tubingsche kritiek heeft beweerd, dat de Christologie der laatste Brieven, op naam van Paulus bewaard, een ander karakter dan die van het viertal vertoont, waarvan zij de echtheid erkent. Op zich zelf zou dit nog geen bedenking behoeven te baren, althans niet aan wie geloofst dat de H. Geest den Apostel, ook bij het afleggen van dit deel zijner getuigenis, van licht tot licht, van kracht tot kracht heeft geleid. Werden die Brieven, waarin men zijne verhevenste Christologische uitspraken aantreft (b. v. die aan de Kolossensen en Philippensen), tijdens en gedeeltelijk met het oog op de vroegste gnostische dwalingen opgesteld, niets verhindert ons aan te nemen, dat juist die dwaling den Apostel aanleiding gaf om de waarheid te krachtiger

uit te spreken. Iets anders zou het zeker zijn, indien in de latere Brieven iets te dezen aanzien gesteld werd, wat in de vroegere ontkend werd, of omgekeerd. Hoe weinig dit echter zoo is, zal ons blijken, waar wij gedurig van de lijnen, in zijne jongste geschriften dóórgetrokken, de uitgangs- en aanvangspunten reeds in de oudste ontdekken.

3. Dat Paulus van de woorden, daden en lotgevallen des Heeren gedurende zijn vernederd leven op aarde slechts weinig vermeldt, valt bij elke inzage zijner geschriften terstond in het oog. Met uitzondering van een enkel onbeschreven gezegde (Hand. 20 : 35), beroept hij zich op geen enkele uitspraak des Meesters, en ook van zijne levensgeschiedenis vermeldt hij slechts weinig trekken. Men heeft om Apologetische redenen getracht een Leven van Jezus uit Paulus' schriften bijeen te brengen; de oogst is karig geweest. Alleen de eerste Brief van Petrus bevat reeds meer herinneringen b. v. uit de lijdensgeschiedenis, dan al de Brieven van Paulus. De oorzaak van dit verschijnsel ligt daarin, dat hij met den Heer niet persoonlijk had omgegaan, en aan dat voorrecht, hem zoo overvloedig vergoed, ook slechts ondergeschikte beteekenis hecht (2 Kor. 5 : 16). Niet de leerende en lijdende, maar de opgewekte en verheerlijkte Christus staat hier het meest op den voorgrond; 't is hem minder om Jezus op zich zelve, dan om Jezus als den Christus te doen. Met de prediking van die waarheid treedt hij na zijne bekeering dadelijk op (Hand. 9 : 20, waar, in plaats van Christus, te lezen is: Jezus; en de naam: Zoon van God als Messias-titel moet opgevat worden). Haar staaft hij, tegenover Joden en Heidenen, met een beroep op de heilige Schriften (Hand. 17 : 3. 18 : 5), en zoo hij er herhaaldelijk nadruk op legt, dat de Heer uit Davids zaad is gesproten (Rom. 1 : 3. 2 Tim. 2 : 8), het is ongetwijfeld, omdat deze zijne vorstelijke afkomst de volstrekt noodzakelijke voorwaarde zijner Messiaswaardigheid was.

4. Er is geen enkele reden om te vermoeden, dat Paulus de waarachtigheid van het mensch-zijn des Heeren in een enkel opzicht betwijfeld heeft. Hij beschrijft Hem als

geworden uit eene vrouw (Gal. 4 : 4); deelgenoot van de zwakheid onzer natuur (2 Kor. 13 : 4), en stelt zijn zin en gevoelen als voorbeeld aan zijne volgers voor oogen (Phil. 2 : 5). Maar even weinig laat zich betwijfelen, dat Paulus in den Heer den méerdere dan mensch heeft gezien, en dit niet slechts in het midden of aan het einde, maar in den aanvang zijner Apostolische werkzaamheid. In bovenaardschen luister trouwens had hij den vervolgd Nazarener aanschouwd (Hand. 26 : 13 en verv.), en het sinds die ure erkend, dat Hij, dien de Joden gekruisigd hadden, niemand minder dan de Heer der heerlijkheid was (1 Kor. 2 : 8). Zou het enkel aanduiden, dat Hij tháns in heerlijkheid leeft? Maar reeds de eigenaardige wijze, waarop Paulus van het menschelijke in den Christus gewaagt, doet vermoeden, dat zulk eene verklaring te zwak is. Hij noemt Hem toch den tweeden mensch ja, maar „uit den hemel” afkomstig (1 Kor. 15 : 47, volgens de juiste lezing), en verklaart dat God zijnen Zoon heeft „gezonden in gelijkheid des zondigen vleesches” (Rom. 8 : 3), wat minstens zonderling klinkt, tenzij dan dat deze Zoon persoonlijk voorbestaan en zich zeer kennelijk van het zondig vleesch onderscheiden had. Dat dit laatste ook de meening des Apostels geweest is, blijkt met klimmende klaarheid, waar wij Hem den Christus het Beeld van God hooren noemen, in wiens aanzicht de heerlijkheid Gods wordt gezien (2 Kor. 4 : 4, 6), Gods eigen, geliefden Zoon (Rom. 8 : 32. verg. Eph. 1 : 7), als zoodanig ongetwijfeld krachtig verklaard (geproclameerd) door de opstanding uit de dooden (Rom. 1 : 4), maar dit in geenen deele eerst ten gevolge daarvan geworden. Hoe ware het anders mogelijk, dat Hij reeds onder het O. V. had gewerkt (1 Kor. 10 : 4, 9), ja rijk was geweest bij God, reeds vóór zijne vrijwillige menschwording, gelijk de Apostel zoo duidelijk leert (2 Kor. 8 : 9)? Voorzeker onderscheidt hij den Zoon van den Vader, en plaatst Hem tot dezen in eene betrekking van bepaalde afhankelijkheid (1 Kor. 3 : 23. 11 : 3. Eph. 1 : 17). Maar toch aarzelt hij geen oogenblik Hem de middelloorzaak te noemen, waardoor zon-

der beperking álles geworden is (1 Kor. 8 : 6); wat in het O. T. van God wordt gezegd stilzwijgend op Hem over te brengen (Rom. 10 : 13), en Hem zelfs — wij althans kunnen die woorden (Rom. 9 : 5) niet anders lezen of opvatten — te verheffen als God, boven alles te prijzen in eeuwigheid.

5. Wij achten het een hopeloos onderwinden, tegenover zulke uitspraken vol te houden, dat de Christus der vier algemeen erkende Brieven niets meer, dan alleen de hemelsche mensch zou geweest zijn (Baur). Reeds de verbinding, waarin zijn naam gedurig met dien van God, den Vader, aan de eene zijde (1 Kor. 12 : 4—6. 2 Kor. 13 : 13), en met den H. Geest aan den anderen kant wordt gebracht (2 Kor. 3 : 17), leidt tot eene meer verhevene opvatting. En nog duidelijker valt het metaphysisch element der Paulinische Christologie in het oog, wanneer wij op zijne latere uitspraken letten, en daarin, in stede van strijd, de schoonste harmonie en opklimming opmerken. Dat is reeds het geval op die klassieke plaats in den Brief aan de Philippensen (2 : 5—11), waar hij den Zoon van God eerst in zijn voorwereldlijk aanzijn, daarna in zijne aardsche vernedering, eindelijk in zijne hemelsche heerlijkheid voorstelt, en de menschwording als eene vrijwillige ontleding dier oorspronkelijke Godsgestalte beschrijft, waarin Hij had kunnen blijven leven en heerschen. Maar inzonderheid denken wij aan die verheven uitspraak in den Brief aan de Kolossensen (1 : 15—20), waar de Apostel den Zoon van Gods liefde in eene betrekking deels tot den Vader, deels tot de Schepping, deels tot het Godsrijk plaatst, die volstrekt ondenkbaar mag heeten, tenzij dan dat in Hem (H. 2 : 9) de volheid der Godheid lichamenlijk woont, als in een heiligen tempel. Eerst waar dit laatste werkelijk des Apostels meening geweest is, begrepen wij het, hoe hij, gelijk eene onpartijdige exegese schijnt te staven, den Heer met den naam van „onzen grooten God en Zaligmaker” begroet (Tit. 2 : 13), en als ten besluite zijner apostolische loopbaan eene doxologie aan Hem toewijdt (2 Tim. 4 : 18^b), welke hij, de strenge

Monotheïst, ongetwijfeld zélf het eerst zou hebben gewraakt als misdadige schepselvergoding, had de Christus in zijne schatting geen natuur en waardigheid bezeten, die Hem boven álle schepsel verhief.

6. En toch, hoe gewis en belangrijk ook, dat alles verklaart nog de geheel éénige plaats niet, die de Christus in het Paulinisch leerbegrip inneemt. Niet als bovenaardsche verschijning of Goddelijk persoon op zichzelf, maar als mensch, als den Mensch bij uitnemendheid, juist omdat Hij van den hemel afkomstig was, is de Heer alles, niet slechts voor het geloof en het leven, maar ook voor het denken van Paulus (Kol. 2 : 3). Het is meer dan eene toevalligheid, wanneer hij den Middelaar Gods en der menschen met zooveel nadruk als den Mensch J. C. begroet (1 Tim. 2 : 5); het geheele verlossingswerk ware voor Paulus ondenkbaar, ware déze mensch slechts een schijnmensch geweest. De wijsgeerige geest des Apostels namelijk toont zijn streven naar éénheid ook daarin, dat hij bij herhaling een éénheidspunt in de geschiedenis der menschheid ontdekt, en, gelijk uit den eersten Adam zonde en dood, alzoo uit den tweeden verlossing en leven ziet uitgaan (Rom. 5 : 12—21. I Kor. 15 : 21, 22). Christus plaatst hij tegenover Adam, als het hoogere tegenover het lagere, het geestelijke tegenover het bloot-natuurlijke levensbeginsel (1 Kor. 15 : 45—47). Omdat Hij volmaakt Goddelijk was, kón Hij volmaakt menschelijk zijn, en tevens de schepper van een nieuw levensbeginsel in de menschheid, voor zoover zij met Hem in persoonlijke verbintenis treedt. Hier ligt de reden voor de hooge betekenis, die Paulus aan des Heeren volstreckte reinheid en onzondigheid hecht (2 Kor. 5 : 21. Phil. 2 : 8. verg. Rom. 8 : 3. 15 : 3). Maar hier is tevens de grond voor het vermoeden dat, al vermeldt Paulus ook de buitengewone ontvangenis en heilige geboorte des Heeren niet, hij haar nog veel minder kan hebben ontkend of betwijfeld. Het is, ook in verband met zijne leer van de zonde, ondenkbaar, dat volgens zijne voorstelling de tweede Adam minder rechtstreeks dan de eerste, door wondervolle

Goddelijke tusschenkomst geworden zou zijn. Als vlekkeloos Hoofd toch eener nieuwe menschheid heeft de Christus voor Paulus de hoogste, ja eene eeuwige beteekenis. En hier komen wij van zelve op weg om de eigenaardigheid zijner geheele Soteriologie te begrijpen.

Verg. onze *Christol. N. V.*, bl. 214—250. Beyschlag, *zur Paul. Christol.*, Stud. u. Kr. 1860. S. 431 ff. *Christol. d. N. T. S.* 201—256. E. W. Kolthoff, *Vita Jesu Christi, a Paulo Apost. adumbrata* (1842). *J. J. Rübiger, *Comment. de Christol. Paulinâ contra Baurium* (1852). *R. Schmidt, *die Paulin. Christologie in ihrem Zusammenhang mit der Heilslehre des Ap.* (1870). Wat voorts bijzondere plaatsen betreft: over 2 Kor. 8 : 9 verg. de opmerkingen van *A. H. Blom, *Nieuwe Jbb.* 1861, bl. 39. *Over Rom. 9 : 5, J. H. Holwerda, *N. Jbb.* I, bl. 55 en verv. II, bl. 558 en verv. Over Phil. 2 : 6—8, vooral Meijer, *z. d. St.* Over Koloss. 1 : 15—20, de Doct. Dissert. van *S. Hofmeijr, *De Πρωτοτόκω* (1856), en van *J. Cramer, *De Arianismo* (1858). Over de pll., waar Paulus den naam van God aan Jezus geeft, schreef Tholuck *Einige Bemerkungen*, u. s. w. in den *Litterar. Anzeiger*, 1837. I. N°. 4—7. Over Rom. 5 : 12—21 gaf Rothe (1836) een *neuer Versuch einer Auslegung* u. s. w., dat nog niet verouderd is. Zie voorts bij § 35. H. Schmidt, *der Paulin. Christus. Eine Hist. krit. Apologie des Christenth.*, uitsluitend uit de vier hoofdbrieven (1867).

Vraagpunten: Zamenhang der Paulinische Christologie en Praedestinatieleer. — Inhoud en beteekenis van wat Paulus aangaande de geschiedenis des Heeren vermeldt. — Interpretatie en vindicatie der voornaamste hier behandelde plaatsen. — Kritisch overzicht der uitspraken, waar volgens de gewone lezing en verklaring de naam *θεός* aan den Heer wordt gegeven. — De overeenkomst en het verschil tusschen den eersten en tweeden Adam naar Paulus.

§ 39.

Het werk der Verlossing.

Geheel het aardsch en hemelsch leven van den Christus, inzonderheid zijne vrijwillige overgave in den dood van het kruis en zijne luistervolle opstanding ten derden dage, heeft het bepaalde doel om de menschheid te verlossen beide van de schuld en de heerschappij der zonde, en haar langs dien weg het heil te hergeven, dat zij door de ongehoorzaamheid van den eersten Adam verloren had. De weg evenwel tot dat doel, dien het Evangelie ontsluit, staat lijnrecht tegenover dien, welchen de wet had gewezen; de rechtvaardiging des zondaars, hier verkondigd, is eene rechtvaardiging alleen uit geloof.

1. De Paulinische Soteriologie is niet slechts rijker dan zijne Christologie, maar vertoont bovendien een hoogst eigenaardig karakter. Die eigenaardigheid treedt terstond in het licht in zijne eerste Apostolische zendingsrede, waarvan wij kennis dragen (Hand. 13 : 38, 39). De Paulinische verlossingsleer is vóór alle dingen rechtvaardigingsleer (verg. § 33. 3), eene leer, die hij met kennelijke voorliefde meer thetisch in den Brief aan de Romeinen, meer polemisch in dien aan de Galatiërs heeft voorgedragen. en die hij zelfs eenmaal (Rom. 1 : 16, 17) als hoofdleer van het Evangelie vermeldt. Door gerechtigheid Gods (*δικαιοσύνη θεοῦ*) verstaat Paulus in dit verband geen eigenschap van God, maar een toestand voor God; eene gerechtigheid, door God uit genade, bij wijze van toerekening aan een zondaar verleend, dien Hij als een rechtvaardige beschouwt en behandelt, en alzoo lijnrecht overstaande tegen de eigengerechtigheid voor Hem, die de zon-

daar door stipte wetsvervulling uit zich zelven zoekt op te richten (Rom. 10:3. Philipp. 3:9). Met het oog op het voorrecht, eenmaal aan Abraham verleend (Gen. 15:6), kende de rechtgeaarde Israëliet, inzonderheid de Phariseër, geen hooger zegen, dan alzoo voor God rechtvaardig (צדיק) te zijn. Ook Paulus had dit vroeger langs den weg der werken gezocht (Phil. 3:4—8), maar het wanhopige dier poging erkend, en juist daarin de hoogste waarde van het Evangelie gevonden, dat het een geheel anderen weg tot het gewenschte einddoel ontsloot. Voorzeker, hij noemt en roemt ook andere weldaden, door God in Christus geschonken (1 Kor. 1:30), maar de rechtvaardigheid bekleedt in zijne schatting de eerste plaats (Rom. 10:4). In Christus vindt de zondaar, die het persoonlijk deelgenootschap van Gods gunst als het hoogste heilgoed beschouwt, wat hij overal vruchteloos zoekt.

2. Vraagt men onzen Apostel, wat Christus tot dat doel gedaan heeft en doet, reeds 's Heeren komst in het vleesch wordt door hem in verband met de veroordeeling der zonde, maar juist daardoor met de herstelling des zondaars gebracht (Rom. 8:3, 4. 1 Tim. 1:15). Ook op zijn voorschrift en voorbeeld maakt hij als richtsnoer des nieuwen levens opmerkzaam (Gal. 6:2. Phil. 2:5). Maar inzonderheid plaatst hij den dood van Christus en zijne opstanding uit het graf op den voorgrond, en wel alzoo, dat hij die beiden ten nauwste zamen vereenigt (Rom. 4:25). Juist dit behoorde onder het eerste, dat hij der Korinthische gemeente verkondigd, en haar later te herinneren had (1 Kor. 15:3, 4). Van daar ook, dat hij den hoofdinhoud zijner prediking zamenvattende, op Christus den gekruisigde wijst (1 Kor. 1:23. 2:2. Gal. 6:14). Geen mindere waarde intusschen, dan aan het vernederd, hecht hij aan het verheerlijkt leven des Heeren. Laat ons zien, hoe hij beider verband met het werk der verlossing heeft voorgesteld.

3. Dat Christus waarlijk gestorven is, wordt door Paulus nergens bewezen, omdat het niet, gelijk zijne opstanding uit de dooden, betwijfeld werd. Maar te hooger nadruk legt hij er op, dat Hij moest lijden (Hand. 26:23), en wel verre

van daarin alleen een raadselachtig levenslot aan te treffen, stelt hij integendeel de overgave van den Heer in het lijden des doods als eene daad van hooge zedelijke beteekenis voor. Eene daad intusschen, in geen en deele willekeurig, veel min van het geheele leven, dat daaraan voorafging, gescheiden. De latere dogmatische onderscheiding tusschen het doen en het lijden van Christus laat zich allerminst door een beroep op Paulus verdedigen. Geheel het leven des Heeren is hem één daad van gehoorzaamheid, die in den kruisdood haar verheven toppunt bereikt (Phil. 2 : 8). Hij is niet slechts overgeleverd (Rom. 4 : 25), maar heeft zich overgegeven (Gal. 1 : 4. 2 : 20), naar den wil en den raad des Vaders; daartoe door eene liefde bewogen, die alle verstand overtreft (Eph. 3 : 19), en, aan onwaardigen verheerlijkt, het karakter van genade vertoont (2 Kor. 8 : 9). Juist omdat hij zulk eene zedelijke daad is, vertoont des Heeren dood het karakter van een offer, dat Gode niet anders dan hoogst welgevallig kon zijn (Eph. 5 : 2). Ten gevolge dezer volmaakte eenstemmigheid van beider wil kan de Apostel elders verklaren, dat God zijnen Zoon niet gespaard heeft, maar overgegeven (Rom. 8 : 32).

4. Omtrent den eigenlijken aard van dit offer laat Paulus ons niet lang in het onzeker, als hij schrijft, dat God den Heiland tot een zoenmiddel (*ἱλαστήριον*) heeft gesteld door het geloof in zijn bloed (Rom. 3 : 25). Om dezelfde reden noemt hij den gestorven Christus der Christenen Pascha (1 Kor. 5 : 7); immers ook het Paaschlam was oorspronkelijk zoenoffer. Kennelijk is het zijne bedoeling, dat door de zelf-offerande van Christus in de werkelijkheid tot stand was gebracht, wat in den Mozaïschen offerdienst symbolisch aangeduid werd (Kol. 2 : 17). Zulk eene schuldbedekking voor het Goddelijk oog was noodzakelijk, van Gods zijde ter openbaring (*ἐνδείξις*) zijner rechtvaardigheid, wegens het tijdelijk voorbijzien van vroeger bedreven zonden (Rom. 3 : 25), en onmisbaar voor den mensch, om hem dat heil te doen verwerven, dat hij door zijne zonden verbeurd had. Er is alzoo, volgens Paulus, een rechtstreeksch verband tusschen

's Heeren overgave en de zonden der wereld (Rom. 4 : 25); niet slechts door, maar voor zondaren, hun ten goede is Hij gestorven (1 Kor. 15 : 3), en het dadelijk gevolg dezer daad is dan ook, dat zij, voor zoover zij met Hem in gemeenschap treden, voor hunne zonden niet meer behoeven te sterven. De dood trouwens is straf der zonde, en juist van die openbaring des toorns zijn zij in Christus ontheven (1 Thess. 5 : 9). Door zijn bloed hebben zij de verlossing (*ἀπολύτρωσις*), en deze concentreert zich in de vergeving der misdaden (Eph. 1 : 7), omdat daarin al het overige heil reeds principiëel is te vinden.

5. De omvang van dit heil zal later (§ 40) besproken worden. Hier mag de opmerking volstaan, dat de gerechtigheid (*δικαιοσύνη*) voor God, welke het deel is van den geloovigen Christen, alzoo eene vrucht is der rechtvaardiging (*δικαίωσις*), en deze wederom de vrucht van het vergoten bloed der verzoening. Geen wonder, dat de prijs, waarvoor zulk een heil wordt verkregen, door den Apostel duur wordt genoemd (1 Kor. 6 : 20); eene verzekering, die slechts schijnbaar strijdt met de uitspraak, dat men uit genade behouden wordt: het eerste heeft op de middelloorzaak, het ander op de bron en den grond der weldaad betrekking. Vraagt men naar het eigenlijk verband tusschen den zoendood des Heeren en de rechtvaardiging des zondaars bij Paulus, hij antwoordt ons, dat de gerechtigheid, waarin de zondaar nu roemen mag, eene hem toegerekende, die van den rechtvaardigen en heiligen Christus is. Krachtens de wet der innigste levensgemeenschap wordt al het onze het zijne, en daarentegen ook al het zijne het onze. Hij wordt als de persoonlijke zonde behandeld (2 Kor. 5 : 21), opdat zondaren in Hem als rechtvaardigen zouden worden beschouwd en bejegend; Hij draagt aan het kruis den vloek der wet, opdat Hij ons daarvan zou vrijkopen (Gal. 3 : 13). Er is dan ook wel geen twijfel aan, of Paulus denkt zich den Heer, als gestorven niet slechts ten nutte van, maar dadelijk in de plaats van — wie? In het algemeen noemt hij, zonder eenige beperking, goddeloozen (Rom. 5 : 6); verzekert, dat God

aller behoudenis wil, en roemt Christus als Middelaar — het woord wordt alleen bij hem en in den Brief aan de Hebreëen gevonden — Gods en der menschen (1 Tim. 2 : 5). Bepaaldelijk echter zijn het straks de Christenen, die weten, dat één voor (hen) allen gestorven is, ten gevolge waarvan die allen nú leven (Rom. 8 : 32. 2 Kor. 5 : 15). Het een strijdt met het ander niet, mits men slechts tusschen bestemming en vrucht van den zoendood des Heeren wel onderscheide. Waar echter die vrucht wordt genoten, daar wordt in de overgave van Gods Zoon te gelijk de hoogste openbaring eener liefde aanschouwd, die den zondaar redt door dezelfde daad, waardoor de zonde rechtvaardig veroordeeld wordt (Rom. 3 : 25, 26). De idée van een conflict tusschen Gods rechtvaardigheid en genade is eenige eeuwen jonger dan de schriften van Paulus.

6. De schuldverzoening (expiatie, *ἱλαστήριον*) is de grondslag der bevrediging (reconciliatie, *καταλλαγή*) tusschen den zondaar en zijnen heiligen Maker. Ook in dezen laatsten zin is de verzoening uitgegaan van God, die daarom niet slechts *ὁ δικαίων* (Rom. 8 : 33), maar ook *ὁ καταλάσσειν* (2 Kor. 5 : 19) heet, en in Christus de geheele wereld (*κόσμος*) met zichzelf verzoend, ja ook de verdeelde menschheid met elkander bevredigd (Eph. 2 : 14—16), en alzoo den vrede tusschen hemel en aarde hersteld heeft (Kol. 1 : 20). De vijandschap pamelijk bestond niet van Gods, maar alleen van 's menschen zijde (Rom. 5 : 10. 8 : 7), doch wordt nu door de openbaring der hoogste liefde verwonnen, en aan het kruishout gedood (Eph. 2 : 14—16). Zoo wordt door den dood des Heeren de verbroken gemeenschap tusschen den mensch en zijnen God, zoowel als tusschen Jood en Heiden hersteld, en de macht der duisternis vernietigd, ja in het openbaar te schande gemaakt (Kol. 2 : 14, 15), terwijl daarentegen alle verlost door de liefde van Christus te zamen tot ééne heilige gemeente behooren (Eph. 5 : 25—27).

7. Die gemeente, wier schuld zoo is bedekt, is tevens in Christus van de heerschappij der zonde verlost; het groote doel van zijn sterven, de vergeving der zonden, wordt te-

vens het middel tot hooger doel, de heiliging van alle de zijnen. Het een hangt in 's Apostels voorstelling onafscheidelijk met het ander te zamen. Aan de eene zijde staat het vast, dat de Christenen, ten gevolge van Jezus' dood, niet meer voor hunne zonden behoeven te sterven; aan de andere, dat zij met Hem der zonde gestorven zijn. De geloofsgemeenschap tusschen den Heer en hen, gesymboliseerd in den doop, is zoo nauw, dat waar Hij ten gevalle der zonde gestorven is, zij geacht kunnen worden met Hem mede der zonde gestorven te zijn (Rom. 6 : 3—11). De harde meesteres, wier bezoldiging zij (in Hem) reeds eenmaal ontvingen, heeft ten gevolge daarvan op hen alle recht en aanspraak verloren. Zij mogen zich voortaan beschouwen als voor de zonde dood, om uitsluitend Gode te leven; de dood van Christus is niet slechts het leven der zijnen, maar ook de dood voor hunnen ouden mensch. M. a. w., hunne geestelijke éénheid met Hem maakt het hun onmogelijk, de zonde langer te dienen; door het geloof in Hem wordt hare heerschappij in beginsel vernietigd. Dat dit werkelijk het einddoel is van het sterven des Heeren, wordt door den Apostel, van zijne eerste tot zijne laatste Brieven toe, op velerlei wijzen herinnerd (zie b. v. 1 Thess. 5 : 10. Gal. 1 : 4. 2 : 20. 2 Kor. 5 : 15. 1 Kor. 6 : 20. Rom. 8 : 4. Eph. 5 : 2. Kol. 1 : 22. Tit. 2 : 14). Niet slechts tot enkelen, maar tot geheel de gemeente strekt die bedoeling zich uit (Eph. 5 : 25—27), en te wissel kan en zal zij bereikt worden, omdat Christus niet slechts de Gestorvene, maar ook de Verrezene is.

8. Wel verre toch van des Heeren dood een oogenblik van zijne herleving te scheiden, brengt Paulus beide feiten zoo dicht met elkaar in verband, dat men bijna twijfelen kan, welke daarvan in zijne schatting de eerste plaats bekleedt. Zeker althans is het, dat hij aan de opstanding geen mindere Soteriologische beteekenis toekent, dan aan den kruisdood des Heeren, ja in zekeren zin aan de eerste de voorkeur geeft (Rom. 4 : 25. 5 : 10. 8 : 34). Geen wonder, daar aan de eene zijde die opstanding de waarborg is der zekerheid en volkomenheid van de aangebrachte verzoe-

ning; aan den anderen kant de bron, het beeld en de kracht van het nieuwe leven dergenen, die met den verzezen Christus geestelijk één zijn.

9. Het kan ons niet verwonderen, dat Paulus, niet minder dan Petrus (§ 27), de opstanding van den Heer op den voorgrond plaatst (Hand. 13 : 30. 17 : 3, 31. 23 : 6. 2 Tim. 2 : 8, en vele and. pll.), ja haar met warmte verdedigt (1 Kor. 15 : 4—8). Ook voor hem was het nieuwe leven uit de aanschouwing van den Opgewekte geboren, en geheel het Evangelie stond en viel in zijne schatting met de erkenning van dit onbetwifelbaar feit (1 Kor. 15 : 14—20). Doch wat niet voorbijgezien worden mag, hoezeer het willekeurig ontkend wordt, het is, dat hij overal deze opstanding zeer bepaald als eene lichamelijke herleving en wederkeering uit het graf doet beschouwen. Wat zou, indien dit niet mocht vastgehouden worden, de vermelding van 's Heeren begrafenis, zijner opstanding ten dèrden dage, zijner verschijningen aan de zijnen beduiden! Tusschen een louter geestelijk voortleven, dat Hij met alle dooden gemeen had, en „onze rechtvaardigmaking” (Rom. 4 : 25) is geen redelijke samenhang denkbaar. Eerst eene werkelijke, d. i. lichamelijke opstanding kon bovendien de profetie der toekomstige, ook lichamelijke herstelling der geloovigen zijn (Rom. 8 : 11. 1 Kor. 15 : 21—23. Phil. 3 : 21 en verv.).

10. Door de opstanding is de Heer, na vroeger vernedering, in een toestand van verheerlijking overgebracht, waarin Hij voortaan, door niets meer belemmerd, Godc kan leven (Rom. 6 : 10). Slechts enkele malen maakt Paulus van het moment der zichtbare hemelvaart melding, 1 Tim. 3 : 16. verg. Eph. 4 : 7—10; ter laatstgenoemder plaats, naar het schijnt, bij tegenstelling tegen die nederdaling in het doodenrijk, die wij ook bij Petrus vermeld vonden (§ 27). Te nadrukkelijker wijst hij op de hemelsche werkzaamheid des Verlossers, niet minder dan de aardsche aan het heil der zijnen gewijd. Aan de rechterhand des Vaders verhoogd, bidt Hij voor hen (Rom. 8 : 34), maar hoort en antwoordt hun tevens, wanneer zij van hunnen kant tot Hem roepen

(1 Kor. 1 : 2. 1 Thess. 3 : 11. 2 Kor. 12 : 8, 9. verg. Hand. 23 : 11). Hij heerscht, niet alleen door de zedelijke kracht der waarheid, maar rechtstreeks en persoonlijk in de gemeente, en te gelijk over alles, om het tot zijne gemeente te brengen (Eph. 1 : 20—23) en met zijne levenwekkende kracht te vervullen (Eph. 4 : 10). Alleen Hij is van deze heerschappij uitgesloten, van wien zij uitgegaan is, tot wien zij eenmaal zal wederkeeren (1 Kor. 15 : 24—28), en in wiens verheerlijking zij noodwendig eindigen moet (Phil. 2 : 9—11).

11. Alzoo is de verhooving van Christus voor Hem zelve het loon zijner volmaakte gehoorzaamheid, maar tevens voor al de zijnen de bronwel des heils. Immers met God verzoend door zijnen dood, worden zij door zijn leven behouden, en leven zelve eerst ten gevolge der kracht, die van het Hoofd in de leden onophoudelijk uitstroomt en overgaat (Rom. 5 : 10. Eph. 1 : 22, 23). Maar zoo blijkt het dan ook, dat de verlossende werkzaamheid van Christus op aarde en in den hemel, naar de voorstelling van Paulus, één onafscheidbaar geheel is (1 Tim. 3 : 16), en dat door de aldus bekroonde gehoorzaamheid van den tweeden de ongehoorzaamheid van den eersten Adam méer dan vergoed is geworden (Rom. 5 : 18—21). Zijne gerechtigheid wordt de hunne; doch alleen voor zoover zij door het geloof met Hem persoonlijk één zijn geworden. Tegenover eene onmogelijke rechtvaardiging uit werken der wet, treedt eene volkomene, uit genade, alleen door, niet eenmaal óm het geloof (Rom. 3 : 28). Des Apostels leer aangaande wezen en vrucht van dit geloof zullen wij weldra leeren kennen.

Verg. onze *Christol.* II, bl. 251—287. En voorts, wat bijzonderheden aangaat, C. Tischendorf, *Doctrina Pauli Ap. de vi mortis Chr. satisfactoria* (1837). W. G. Reddingius, *Diss. Theol. qua Pauli Ap. de morte Chr. sent. exponitur* (1845). * R. A. Lipsius, *Die Paulin. Rechtfertigungslehre* (1853). L. W. E. Rauwenhoff, *Dissertatio de loco Paulino, qui est de δικαιώσει* (1852). J. W. Bok, *Disquisitio exhib. Pauli Ap. doct. de τῇ ἀπολυτρώσει* (1856). H. Heemskerk, *Het verband tusschen den dood van Chr. en dien des Chris-*

tens, eene Paulin. studie in de *Jbb.* 1854, bl. 204 en verv.
 *H. C. Voorhoeve, *De leer der Regtvaardiging, eene Paulin. Studie* (1859). J. Coops, *Proeve eener juiste verklaring der woorden: regtvaardigen en regtvaardigheid* (1861). Over de leer van Paulus aang. den dood des H. J. Tideman, *Theol. Studiën* (1863), bl. 90 en verv. Over de opstanding: Bonnard, *De la Résurrection de Christ dans la Théol. de St. Paul* (1862). Een woord, naar aanl. der vraag: Wat leeren de vier algem. erk. Paul. Br. aang. de opst. v. Chr. (Anonym) (1863). L. Thomas, *La Résurrection de J. C. Étude Bibl.* (1870).

Vraagpunten: Is er ook in des Apostels voorstelling aangaande het werk der verlossing, ontwikkeling en opklimming op te merken? — Wat is de zin van 1 Kor. 1:30? — Welk een wenk aangaande de beteekenis van 's Heeren kruisdood geeft hij 1 Kor. 1:13^b, verg. Kol. 1:24? — Toelichting der meest belangrijke Soteriologische uitspraken. — Waar ligt, volgens Paulus, het verband tusschen de verzoenende en de heiligende kracht van het sterven des Heeren? — In welke betrekking staat de dood en de opstanding van Christus tot het sterven en herleven der zijnen? — In wat zin heet Christus de eersteling der ontslapenen, 1 Kor. 15:20? — Wat wordt ons Eph. 4:8—10 geleerd? — Wat Philipp. 2:9—11, verg. 1 Kor. 15:24—28? — De tegenstelling Rom. 10:4—10.

§ 40.

De Heilsweg.

Het geloof, dat den zondaar alzoo rechtvaardigt voor God, bestaat in eene vertrouwende overgave aan, en gedurige gemeenschap met Christus, waarvan het hart de zetel, God de werkmeester, het nieuwe leven de openbaring, en de herstelling in Gods gunst en vriendschap met al hare heilrijke gevolgen, reeds aan deze zijde des grafs, de onschatbare vrucht is.

1. Dat het geloof alleen den weg tot behoudenis opent, wordt door Paulus zoo nadrukkelijk uitgesproken (Hand. 16:31. Rom. 10:10), dat aangaande zijne eigenlijke bedoeling geen twijfel mogelijk blijft. Eene opzettelijke definitie van dit geloof (zoo als b. v. Hebr. 11:1) heeft hij intusschen nergens gegeven, en wij moeten derhalve zijn geloofsbegrip uit verstrooide wenken zoo goed mogelijk afleiden. Doen wij het, wij ontdekken weldra, dat gelooven bij Paulus niet over staat tegen weten, maar aan de eene zijde tegenover aanschouwen (2 Kor. 5:7), aan den anderen kant tegenover twifelen (Rom. 4:20). Geloof in het algemeen is alzoo de vaste gewisheid of overtuiging aangaande dingen, die, onzichtbaar of nog toekomstig zijnde, buiten het bereik der zinnelijke waarneming vallen, en uit deze alzoo niet kunnen bewezen worden.

2. Object van dit geloof, voor zoover het den zondaar rechtvaardigt, is in het algemeen God (Rom. 4:3—5, 24) en zijne belofte; meer bepaald het Evangelie (Phil. 1:27), en de daarin geopenbaarde heilswaarheid (2 Thess. 2:13), maar doorgaans en allermeeft Hij, die van dit Evangelie het groote middelpunt is (Hand. 16:31). Ook daar, waar de Apostel het geloof van J. C. als roeping des Christens vermeldt (Gal. 2:16, 20. Eph. 3:12. Phil. 3:9. Rom. 3:26), bedoelt hij geen ander, dan dat op Hem als voorwerp zich richt, en met Hem in de nauwste verbintenis treedt. Door dit geloof toch komt eene levensgemeenschap met Christus tot stand, waarbij men als met Hem sterft en ten nieuwen leven verrijst (Rom. 6:8. Gal. 2:20). Het geeft zich onvoorwaardelijk en vertrouwend aan Hem over, en ontvangt daarentegen uit Hem genade en kracht (2 Kor. 12:9). Ongetwijfeld is er in dit geloof ook een intellectueel element; het erkent den dood en de opstanding des Heeren als onbetwistbare feiten (1 Thess. 4:14), maar ook deze, en bovenal Hem zelve neemt het aan met het hart (Rom. 10:10). Het gemoed is de eigenlijke zetel van het zaligmakend geloof, dat, door kennis van het Evangelie voorafgegaan, op zijne beurt tot een helder en onbedriege-

lijk weten geleidt der dingen, die God in Christus geschonken heeft (1 Kor. 2 : 12. Kol. 1 : 9, 10. Phil. 1 : 9. 2 Tim. 1 : 12).

3. De vraag, hoe dit geloof ontstaat en wast in den mensch, beantwoordt Paulus door te wijzen op God, die zondaren tot Christus geleidt (Kol. 1 : 12, 13). Hij noemt het daarom een geloof der werkinge Gods (Kol. 2 : 12), en beschrijft het als een Goddelijk genadegeschenk (Phil. 1 : 29). Ongetwijfeld is het geloof uit het gehoor (Rom. 10 : 14—17), maar geen planten of natmaken baat, tenzij God den wasdom verleent (1 Kor. 3 : 5—7). Versterking des geloofs wordt daarom afgesmeekt als eene hemelsche gave (Eph. 3 : 14—17. 2 Thess. 1 : 11), en de eer des wasdoms uitsluitend Gode gewijd (2 Thess. 1 : 3). Waar God langs middellijken weg dit geloof heeft gewerkt, daar ontvangt men, als vrucht des geloofs, in zich den H. Geest (Eph. 1 : 13. Gal. 3 : 5), die niet slechts in geheel de gemeente (1 Kor. 3 : 16), maar ook in ieder harer levende leden afzonderlijk woont (1 Kor. 6 : 19), en hen op het nauwst met God in Christus verbindt. Die Geest trouweus is zélf een Geest des geloofs (2 Kor. 4 : 13); elke bijzondere mate of gave van dat geloof, die in de gemeente zich openbaart, zijn werk (1 Kor. 12 : 9. Gal. 5 : 22), en zijne voortdurende gemeenschap (2 Kor. 13 : 13) voor alle Christenen uit dien hoofde de meest begeerlijke zegen.

4. Het bezit van dien Geest wordt aan zijne vrucht openbaar (Gal. 5 : 22), en het nieuwe leven is de ontwikkeling van het aldus geboren geloof. Minder dan men wellicht zou verwachten, wordt door Paulus afzonderlijk van de bekeering gesproken. Ongetwijfeld verkondigt hij haar aan Joden en heidenen (Hand. 26 : 20), en prijst haar, na nieuwe afwijking, ook den Christenen als noodzakelijk aan (2 Kor. 7 : 10), terwijl hij haar voor ongeloovigen volstrekt onmisbaar acht om tot kennis der waarheid te komen (2 Tim. 2 : 25). Maar in den regel stelt hij de geloovigen voor, als nu ook in waarheid bekeerd (1 Thess. 1 : 9), en voegt daarom beide eischen onafscheidelijk zamen (Hand. 20 : 21). Geen

wonder, daar de mensch door het geloof-zelf in een geheel nieuwen levenstoestand wordt overgebracht (2 Kor. 5:17), die zich van lieverlede ontwikkelt (2 Kor. 3:18), en dan eerst zijn einddoel bereikt, wanneer al het oude voorbijgegaan, en de voorgestelde volmaaktheid bereikt is (Eph. 4:14, 15).

5. Het behoort tot de eigenaardigheden van het Paulinisch leerbegrip, dat het de openbaring des nieuwen levens trichotomisch, als een leven in geloof, hoop en liefde beschrijft, en het laatste als het hoogste verheft (1 Kor. 13:13. verg. 1 Thess. 1:3. 5:8). — Het geloof, oorspronkelijk zoowel gave Gods als daad van den mensch, wordt nu een levenstoestand, waarin de nieuwe mensch doorgaans verkeert (2 Kor. 4:18. 5:7), ja een beginsel, dat in zijn meest algemeenen vorm eerst de rechte waarde aan iedere handeling geeft (Rom. 14:23). In zijne hoogste ontwikkeling weet het zich hier reeds van Gods liefde in Christus voor tijd en eeuwigheid zeker, en ontwikkelt zich alzoo van zelf tot die hoop, die eigenaardig voorrecht des Christens is (Gal. 5:5. Eph. 2:12). — Gelijk het geloof op onzichtbare, zoo richt de hoop zich bij voorkeur op nog toekomstige dingen, welke zij niet aanschouwt, maar lijdzaam verwacht (Rom. 8:24, 25). Haar grond is de belofte, hare kroon de vervulling, haar einddoel de volle verlossing bij de dicht aanstaande toekomst des Heeren (Rom. 8:19—23). In haar mag zich de Christen verblijden te midden der grootste verdrukking (Rom. 12:12), daar zij wel gegrond en onbedriegelijk is (Rom. 5:5. 2 Kor. 5:5). Welk eene bij uitnemendheid belangrijke plaats de hoop in het onderwijs van Paulus bekleedt, blijkt uit plaatsen als Kol. 1:27. Tit. 1:2. 1 Tim. 4:10. — Toch spant nog boven haar en het geloof de liefde in zijne schatting de kroon, de eerste aller vruchten des Geestes (Gal. 5:22), natuurlijk gevolg des geloofs (Gal. 5:6), dat zonder haar van alle waarde ontbloot is (1 Kor. 13:2). Ook algemeene en vijandsliefde worden nadrukkelijk aangeprezen (Rom. 12:17—21. 13:8—10), maar inzonderheid is de onderlinge liefde der geloovigen het voorwerp van 's Apostels

hooggestemden roem (1 Kor. 13 : 13), daar zij uitnemender dan alle gaven te schatten, ja het kort begrip van alle volkomenheid is (Kol. 3 : 14).

6. In het nieuwe leven, dat zich alzoo in drievoudigen vorm openbaart, ontbreekt het allerm minst aan hoogere éénheid. Het dr agt in zijn geheel het karakter van dankoffer (Rom. 12 : 1), waarbij Godsverheerlijking het einddoel, (1 Kor. 10 : 31. Kol. 3 : 17) en toenemende volmaking het dagelijksch streven is (Phil. 3 : 12—14). Het is een leven der vrijheid aan de eene (Rom. 8 : 2), der vrijwillige dienstbaarheid aan de andere zijde (Gal. 5 : 13); een leven, niet meer onder de wet, maar waardoor juist het ideaal der wet op het schoonst verwezenlijkt wordt (Rom 3 : 31. 8 : 2—4). Een leven van aanhoudenden strijd ongetwijfeld (Gal. 5 : 17), maar met wapenen, waaraan eindelijk de overwinning verzekerd is (Eph. 6 : 10—18); een leven nog in het vleesch, maar dat van den geest gedurig meer wordt doordrongen; niet van volmaakte heiligheid, maar van steeds voortgezette heiligmaking; een oefenschool en strijdperk, door Paulus bij voorkeur onder het beeld van den wedloop geteekend (1 Kor. 9 : 24—27. 2 Tim. 4 : 6—8). Ook het gebrekkige van dien toestand kan intusschen zijne waarde niet opheffen. In Christus zijn de verlost en reeds hier in beginsel volmaakt (Kol. 2 : 10), en dan ook werkelijk door God gekend en geliefd (1 Kor. 8 : 3). Niet alzoo nothans, alsof hunne tegenwoordige of nog toekomstige heiligmaking de grond, veelmin de verdienende oorzaak hunner behoudenis ware. De grond ligt niet in, maar buiten hen, en genade blijft de bronwel van alles. Doch dat God hen, niettegenstaande hunne onvolkomenheid en zijne onkreukbare heiligheid, in Christus als rechtvaardigen aanzien en behandelen kán, het laat zich daaruit verklaren, dat het rechtvaardigmakend geloof, hetwelk hen met Christus vereenigt, te gelijk het levend principie van vernieuwing en heiliging is, dat vroeg of laat tot ontwikkeling komen moet. Paulus leert evenmin rechtvaardiging op grond van, als afgescheiden van persoonlijke heiliging.

7. Reeds in dit leven wordt dit levend geloof de bron van een heil, dat door Paulus onder velerlei vormen wordt voorgesteld. De gerechtvaardigde zondaar heeft vrede bij God, roemt in de verdrukking, en koestert eene onbedriegelijke hoop voor de eeuwigheid, zoodat hij ten aanzien van voorleden, heden en toekomst volkomen gerust gesteld is (Rom. 5 : 1—5). De rechtvaardiging (*δικαίωσις*) trouwens, in den geest van Paulus, involveert niet slechts (negatief) het begrip van schuldvernietiging en vrijspraak van straf, maar (positief) dat van volkomen herstelling in Gods gunst en vriendschap is daarmede rechtstreeks verbonden (Rom. 4 : 3—5). Van daar dat dit begrip ten nauwste samenhangt met een ander, dat der aanneming tot kinderen (*υιοθεσία*), dat hier doorgaans als het eigenaardig voorrecht der geloovigen voorgesteld wordt. Ook hier, even als bij de rechtvaardigverklaring des zondaars, ligt de voorstelling eener rechterlijke handelwijze ten grondslag; de adoptie van hem, die oorspronkelijk slaaf was, tot den rang en het recht van een kind, ten gevolge waarvan nu zoowel aan slaafsche dienstbaarheid als aan slaafsche vrees voor altijd een einde komt. Doch ook hier heeft het juridisch begrip te gelijk eene ethische zijde. Gelijk de gerechtvaardigde mensch noodzakelijk in de gerechtigheid leeft, zoo zijn de aangenomen zonen ook tevens navolgers Gods, die in liefde bovenal het beeld des Vader vertoonen, naar Hem aarden (Eph. 5 : 1, 2), en juist daardoor innerlijk vatbaar worden om zijne erfgenamen te zijn (Rom. 8 : 17). Immers ook dit goddelijk kindschap is een heil, dat eerst in de toekomst voltooid wordt, wanneer de verlossing (*ἀπολύτρωσις*) geheel genoten zal worden.

Verf. R. Engels, *Geloofsroem*, enz. 1835. W. Verwey, *Wat God in ons werkt door J. C. volgens Paulus*, W. in L. 1839, IV. H. P. Berlage, *Disq. de form. Paul. Πίστις Ἰ. Χρ. significatione*, 1856. *J. R. Wernink, *Exeg. Stud. over πίστις en πιστεύειν in het N. T.* (1858). *J. G. D. Martens, *Bezwaren tegen de nieuwe verkl. der form. π. Ἰ. Χ.*, in de *Godgel. Bijdr.* 1857, bl. 378 en verv. Kalkreuter, *Die Lehre des Ap. P. über das Verhältniss von Wiederge-*

burt, Heiligung und guten Werken u. s. w., in de *Jahrb. für deutsche Theol.* 1859. III. *H. F. L. Ernesti, *Die Ethik des Ap. P. in ihren Grundzügen dargestellt* (1868).

Vraagpunten: Wat is de zin van 2 Kor. 5:7? — Verklaring der verschillende formules: *πίστις Ἰησοῦ Χρ., ἐν Ἰησοῦ Χρ., εἰς Χρ.* enz. — Het wezen des geloofs, zoo als het in het leven van Paulus zelven gezien wordt, Gal. 2:19—21. — Is de II. Geest volgens hem de werkmeester, of de vrucht des geloofs? — Het leven naar den geest, in tegenoverstelling aan dat naar het vleesch. — De Christelijke wapenrusting, Eph. 6:10—18. — Welke eigenaardigheid heeft de leer van Paulus nangaande de *νόμιμοις*? — De volle omvang van het begrip der *ἀπολύτρωσις*.

§ 41.

De Gemeente.

Alle, die alzoo gelooven, vormen te zamen een geestelijk lichaam, waarvan de leden door den Doop met den Heer en met elkander ten nauwste verbonden zijn, en door het Avondmaal de gemeenschap met Hem en elkander gedurig versterken. Bij alle verscheidenheid is deze gemeente der geloovigen één; bij alle onvolkomenheid heilig; niettegenstaande alle tijdelijke beperking bestemd om volstrekt alle volken in haren schoot te ontvangen, en onder allen strijd van de eindelijke overwinning verzekerd in Hem, wiens luistervolle openbaring zij met vurig verlangen verbeidt.

1. Tot nog toe hebben wij aan de hand des Apostels den afzonderlijken mensch in gemeenschap met Christus aanschouwd. Maar om het Heil in Hem op zijne volle waarde te schatten moeten wij op de vereeniging van allen, die

het genieten, den blik slaan, m. a. w. de Paulinische Ekklesiologie van naderbij leeren kennen. Het zijn inzonderheid de brieven aan de Korinthiërs en Ephesiërs, die ons hier belangrijke diensten bewijzen. Maar ook andere, inzonderheid de Pastoraal-brieven, bevatten belangrijke wenken.

2. De kerk of de gemeente des Heeren (beide zijn in het spraakgebruik van Paulus identisch) is geenszins hetzelfde, als het koninkrijk van God en van Christus. Het laatste is eene volmaakt geestelijke maatschappij, waarvan het ideaal eerst in de toekomstige eeuw ten volle verwezenlijkt wordt (1 Kor. 6:10. 15:50. Eph. 5:5); de eerste de vereeniging van hen, die reeds hier op aarde door geloof en liefde burgers van dat koninkrijk zijn. Van gemeente (*ἐκκλησία*) sprekende, bedoelt Paulus òf de godsdienstige vergadering, die op eene bepaalde plaats is verzameld (1 Kor. 14:19, 35, verg. ook de *ἐκκλησία κατ' οἶκον*); òf de vereeniging van belijders des Heeren in ééne stad of streek (1 Thess. 1:1); òf de totaliteit van alle geloovigen (Eph. 1:22). Om zijne voorstelling van deze laatste is het ons bij voorkeur te doen.

3. Wat hooge plaats door Paulus aan de gemeente wordt toegekend, blijkt reeds uit de namen, die hij haar geeft, en uit de beelden, waarin hij haar aanduidt. Zij is hem de gemeente Gods (1 Kor. 1:2), van Christus (Eph. 5:25—27), de woonstede des H. G. (1 Kor. 3:16). In het eerste opzicht wordt zij bij voorkeur bij een akkerwerk (1 Kor. 3:9), in het tweede bij een lichaam (Eph. 1:23), in het derde bij een tempel vergeleken, schoon de onderscheiden beelden nu en dan in elkander vloeien (Eph. 2:20. 4:16). Inzonderheid wordt het laatstgenoemde met vóorliefde uitgewerkt (1 Kor. 3:9—17). God is de stichter, Christus het fundament, leerstellingen van zeer onderscheiden waarde zijn de verschillende bouwstoffen, en medebewoners met God de geloovigen, als in zijn huizezin opgenomen (Eph. 2:19—22). Heeten een enkele maal ook de Apostelen en Profeten des N. V. het fundament van den bouw (vs. 20), het is slechts omdat zij Christus verkondigen, die

het levend middelpunt is. In Hem staat het Godsgebouw onbewegelijk vast, hoezeer ook binnen zijne wanden voorwerpen van zeer verschillende waarde vereenigd zijn (2 Tim. 2 : 19, 20). — Op geen minder treffende wijze wordt de verscheidenheid, naast de hoogere éénheid, der gemeente onder het beeld van een lichaam geteekend (1 Kor. 12 : 12—26). De eerste is onmiskenbaar, maar noodig; de andere in aller betrekking tot denzelfden Christus gegrond. Gelijk Hij voor geheel de menschheid de tweede Adam mag heeten, zoo is Hij voor geheel de gemeente het levende, besturende en beschermende Hoofd.

4. In deze gemeente is men opgenomen door den Doop, de inwijdingsplechtigheid des Nieuwen, gelijk de besnijdenis die des O. V. (Kol. 2 : 11, 12). Gelijk Israël, de roode zee doortrekkende, tot Mozes (1 Kor. 10 : 2), zoo zijn de geloovigen door den doop tot Christus, bepaald als den gestorvenen en opgewekten, in de nauwste betrekking gebracht (Rom. 6 : 3—6. Gal. 3 : 27), en geroepen om zijnen naam te belijden (1 Kor. 1 : 13), maar tevens om met elkander één geestelijk lichaam te zijn (1 Kor. 12 : 13). Nergens schrijft Paulus aan den doop op zichzelf eene magische, maar wel in zoo ver eene mystische kracht toe, dat hij werkelijk een bad is van vernieuwing en wedergeboorte (Eph. 5 : 26. Tit. 3 : 5), waar hij geloovig is begeerd en ontvangen, gelijk dit in den regel het geval was met de gedoopten der Apostolische eeuw. De doop is hem evenmin louter symbool, als rechtstreeksche bron, maar middelloorzaak der geestelijke reiniging, altijd echter alleen, waar hij met het geloof is gemengd geweest. De kinderdoop wordt in de Brieven van Paulus evenmin verboden, als aanbevolen; maar wel legt hij er hoorbaren nadruk op, dat er slechts één doop is, gelijk één zaligmakend geloof (Eph. 4 : 4).

5. Gelijk over den H. Doop, zoo wordt ook over het H. Avondmaal door Paulus meer licht verspreid dan door eenig ander Apostel, inzonderheid in den eersten Korintherbrief (II. 10, 11). Zijn bericht aangaande de Avondmaalsinstelling (1 Kor. 11 : 23 en verv.) is het oudste, dat ons

bewaard is gebleven, en te meer van belang, omdat hij zijn kennis daarvan, hoezeer middellijk ($\lambda\pi\delta$), echter rechtstreeks aan den Heer te danken had. Het Avondmaal is hem kennelijk een maaltijd der gedachtenis van 's Heeren verzoenend sterven, door Hem zelve verordend, en tot aan den afloop der eeuwen, na ernstige zelfbeproeving en op waardige wijze door zijne gemeente te vieren (vs. 26—29). Maar niet minder is het hem een maaltijd der innigste gemeenschaps-oefening, door de teekenen van zijn lichaam en bloed met den Heer zelve en met alle de zijnen (H. 10:16, 17). Merkwaardig, dat Doop en Avondmaal althans éénmaal door hem in éénen adem schijnen vermeld en met elkander gelijk gesteld te worden (1 Kor. 12:13. verg. 10:2—4), schoon de vereeniging van beiden onder één kerkelijk Sacramentsbegrip natuurlijk van lateren oorsprong is.

6. De gemeente, die door den doop gereinigd en door het Avondmaal te nauwer met haar hoofd is verbonden, blijft één (Eph. 4:1—6), niettegenstaande alle verscheidenheid van gaven, krachten en werkingen, die zich in haar midden vertoonen (1 Kor. 12:4—6). Terwijl de idee van de algemeene priesterschap der geloovigen (1 Petr. 2:9) door Paulus slechts aangeduid wordt (Rom. 12:1), is hij veel uitvoeriger dan Petrus, waar het innerlijk organisme van het gemeenteleven geschetst moet worden (Rom. 12:4—6. Eph. 4:11, de Pastoraalbrieven). De goddelijke oorsprong der verschillende bedieningen (1 Kor. 12:28. Eph. 4:11. Hand. 20:28) staat bij hem even vast, als de roeping van ieder lid der gemeente om de ontvangen gaven tot hare opbouwning aan te wenden (1 Kor. 14:26). Aan dit laatste einddoel moet alles dienstbaar gemaakt worden; zelfs wordt de betrekkelijke waarde der onderscheiden charismata zeer bepaald afhankelijk dáárvan gemaakt (1 Kor. 14:39). Scherpe onderscheiding tusschen gewone en geheel buitengewone Geestesgaven maakt Paulus nergens, maar wel roept hij allen op om naar het bezit der hoogste en beste, langs den weg der liefde te streven (1 Kor. 13). Den scheurmaker daarentegen in de gemeente treft zijne scherpe

bestrafing (Tit. 3 : 10, 11), minder nog om zijne heterodoxie, dan om zijn egoïstisch, sectarisch streven.

7. Onderling één, is de gemeente tevens tot heiligheid geroepen, en beantwoordt werkelijk aan dat ideaal, voor zoover zij den naam eener levende gemeente verdient. Van daar, dat de hoogste eernamen van het oude Israel: heiligen, uitverkoornen, geliefden enz., aan haar geheel worden toegekend. Eene doorgaande onderscheiding van uit- en inwendige kerk wordt in het leerbegrip van Paulus nergens gemaakt, hoezeer hij het onderscheid tusschen naamchristendom en levend geloof in geen deele voorbij ziet (Rom. 9 : 6. 1 Kor. 4 : 20. 2 Tim. 2 : 19, 20). In den regel zoekt en vindt hij de macht der duisternis niet in de gemeente, maar buiten haar (Kol. 1 : 13), en bestraft juist daarom met de krachtigste woorden en daden iedere schandvlek, die zich in haar midden vertoont (1 Kor. 5 : 1 enz.), terwijl hij het voorts beneden de waardigheid der geloovigen acht, hunne onderlinge geschillen voor de vierschaar eener onheilige wereld te brengen (1 Kor. 6 : 1—3). Alle onreinheid behoort in den regel tot haar afgesloten voorleden (1 Kor. 6 : 10, 11); in beginsel is zij reeds krachtens hare innige éénheid met Christus volmaakt (Kol. 2 : 10), en in de werkelijkheid bestemd dit telkens meer te worden (Eph. 5 : 25—27).

8. Eén en heilig, is de gemeente tevens, in den geest van Paulus beschouwd, katholiek in den verhevensten zin. De middelmuur der scheiding is weg gevallen; uit de geestelijke zamensmelting der verschillende volken, geslachten en standen ontstaat nu het eigen volk van den Christus (Eph. 2 : 14—16. Kol. 3 : 11. Tit. 2 : 14). Wel wil Paulus niet revolutionair in het maatschappelijk zamenzijn ingrijpen; veel min de orde der zamenleving als met een tooverslag omkeeren (1 Kor. 7 : 20). Gelijk zijn eigen gedrag omtrent Onesimus, zoo bewijzen zijne voorschriften aan dienstbaren, vrouwen en kinderen overtuigend het tegendeel (Eph. 5 en 6. Kol. 3. 1 Tim. 6). Ook der vrouw wordt hare ondergeschikte plaats niet ontnomen (1 Kor. 11 : 10), maar integendeel met beschamende heenwijzing naar de geschiedenis van

den val de plicht der onderwerping gepredikt (1 Tim. 2 : 14). Maar toch, ook hare geestelijke emancipatie wordt in het Evangelie van Paulus verkondigd (Gal. 3 : 28), want vrijheid is de grondtoon van dit Evangelie; vrijheid, die aan geene enghartige vormen zich bindt (Gal. 4 : 9), en slechts voor de hoogste wet der liefde zich buigt (1 Kor. 8—10. Rom. 14). Juist daarom is het ook geschikt om tot allen te komen, gelijk het daartoe bestemd (Rom. 10 : 14—17), en hun aanvankelijk reeds in ruinen omtrek gebracht is (Kol. 1 : 23).

9. De eindtriomf van zulk een Godsrijk valt redelijkerwijs niet te betwijfelen. De gemeente zelve strekt der Christelijke waarheid als tot een zuil en grondslag, omdat zij die belijdt en bewaart (1 Tim. 3 : 15). Te midden van allen strijd is haar daarom voortdurende wasdom verzekerd; schoone voltooiing van den bouw, maar op het fundament, dat eenmaal gelegd is (Eph. 2 : 22. 4 : 15, 16). Absolute volmaaktheid van het Godsrijk vóór de Paroesie schijnt, wel is waar, Paulus niet te beloven; er is geen grond om te beweren, dat hij de verwezenlijking van het ideaal, 1 Kor. 13 : 9—12, nog in het Dezerzijds wacht. Maar toch ziet hij weldra de volheid (de voorbestemde totaliteit van de volken) der heidenwereld Gods koninkrijk ingaan, en langs dien weg ook gansch Israël als natie bekeerd en behouden (Rom. 11 : 25, 26). Het is bepaald deze laatste gebeurtenis, waarvan de Apostel in den geestelijken zin des woords een nieuw leven uit de dooden verwacht (11 : 15). „Totius generis humani s. mundi conversio comitabitur conversionem Israelis” (Bengel).

10. Het vooruitzicht van zoo groote gebeurtenissen kan uit den aard der zaak slechts hooggestemde verwachtingen wekken. Niet veel minder dan in het leerbegrip van Petrus bekleedt ook in dat van Paulus de hoop eene hoogst aanzienlijke plaats. Het liefhebben der verschijning van Christus is een doorgaande karaktertrek van het Christelijk leven (2 Tim. 4 : 8). Bewust of onbewust ziet alles uit naar verlossing (Rom. 8 : 19—23. 2 Kor. 5 : 2—4), en die verlossing zal zich niet altijd, zelfs niet meer lang laten wachten (Rom. 13 : 11).

Verg. L. G. Pareau, *De leer van Paulus omtrent den aard van Jezus' kerk*, W. in L. 1842. IV. *J. I. Doedes, *De leer van het Avondm.* (1847), bl. 47 en verv., benevens *de Artt. in Herzog's *R. E.* over Doop en Avondm., Lechler, a. a. O. S. 120 u. ff. J. J. Prins, *De maaltijd des Heeren in de Kor. gem. ten tijde van P.* (1868).

Vraangpunten: De *ἐκκλησίαι κατ' ὄλον* in de Paulin. Brieven. — Van waar de meerdere ontwikkeling van het begrip der kerk in de Paulinische, dan in de Petrinische theologie? — Zin, waarheid en schoonheid der vergelijking, 1 Kor. 3:9—17. verg. Eph. 2:19—22. 2 Tim. 2:19. — De éénheid der gemeente, 1 Kor. 12:12—26. — Eigenaardig karakter en verschillende waarde der onderscheiden charismen. — De vereeniging van vrijheid en orde in het Paulinisch ideaal der kerk. — De Paulinische voorstelling van Doop en Avondmaal, met die der Synoptische Evangelieën vergeleken. — De waarborgen voor de toekomstige volmaking des Godsrijks.

§ 42.

De Toekomst.

Het heilsplan wordt ten volle verwezenlijkt bij de wederkomst des Heeren, die Paulus, in vereeniging met geheel de Apostolische kerk, als dicht aanstaande beschouwt, en die, hoezeer in geen deele onvoorbereid, ten slotte toch nog onverwacht zal gezien worden. De opstanding der dooden, het eindgericht, en de vernietiging van elke macht, die zich tegen den Christus verzet, gaan gepaard met deze groote gebeurtenis, ten gevolge waarvan eindelijk het voltooid Christusrijk in het zalig Godsrijk zich oplost.

1. Gelijk Petrus (§ 27) en al zijne medegetuigen leeft

Paulus in de opgewekte hoop eener nabijzijnde toekomst des Heeren. Nergens rangschikt hij zich zelve onder hen, die ten jongsten dage zullen opgewekt worden: bij herhaling spreekt hij daarentegen de vooronderstelling uit van zélf te kunnen behooren onder hen, die ten jongsten dage levend zijn overgebleven (1 Thess. 4 : 15. 1 Kor. 15 : 51, 52). Ook in latere Brieven wordt, hoezeer flauwer, het denkbeeld der mogelijkheid van iets dergelijks aangetroffen (2 Kor. 5 : 4. Phil. 3 : 11), schoon hij zich tevens meer met het denkbeeld van sterven vóór die ure gemeenzaam maakt, hoe nader zijn aardse werkdag ten einde spoedt (Phil. 1 : 21—23. 2 Tim. 4 : 6—8).

2. Hoe nabij ook, toch laat de Paroesie zich onmogelijk nauwkeurig berekenen. Onverwacht (1 Thess. 5 : 2), maar niet onvoorbereid komt zij; de mensch der zonde gaat den Zoon des menschen vooraf. Merkwaardig, dat het uitvoerigst onderricht aangaande den Antichrist juist in een der oudste van al de Brieven onzes Apostels (2 Thess. 2 : 1—12) wordt gevonden; een bewijs te meer, hoe diep dit denkbeeld niet alleen in het eigen onderwijs van den Heer (Matth. 24 : 23, 24), maar ook in de theologie des O. V., en den daarmede nauw verbonden gedachtenkring der geheele Apostolische eeuw was geworteld. De duisternis van 's Apostels aanduiding op dit punt komt inzonderheid hieruit voort, dat hij kennelijk op toestanden en verschijnselen op burgerlijk en staatkundig grondgebied zinspeelt, zijnen tijdgenooten oneindig beter dan later lezers bekend. Maar altijd vinden wij in dezen geheimzinnigen vorm de even diepe als aannemelijke gedachte geuit, dat de hoogste, en wel eene individuëele concentratie van het rijk der duisternis de openbaring van dat des lichts zal voorafgaan, en tevens, dat de laatste machtsontwikkeling van het eerstgenoemde onmiddellijk aan zijne diepste vernedering grenst.

3. Die vernedering heeft plaats bij de laatste Paroesie, welke de Apostel zich kennelijk voorstelt als eene zichtbare Christophanie, eenigermate aan de glansrijke Theophanie bij de wetgeving op Horeb gelijk. Christus komt uit den

hemel, waarheen Hij is opgevaren (1 Thess. 1 : 10. 4 : 16. 2 Thess. 1 : 7) in eene verheerlijkte lichaamsgestalte (Phil. 3 : 20, 21). Dat Hij komt, om voortaan op aarde te blijven en regeeren, zegt Paulus niet. Veeleer doet hij verwachten, dat de levend overgebleven geloovigen van de aarde in het luchtruim den komenden Koning van het Godsrijk te gemoet gevoerd worden, om alzoo altijd met Hem te zijn. Op aarde of in den hemel, het blijft onbeslist; wellicht spreken wij het meest in den geest des Apostels, als wij vermoeden dat voor het oog, op deze toekomst gericht, de grenslijn tusschen beiden wordt uitgewischt. Alleen schijnt uit 1 Kor. 6 : 2, 3 te volgen, dat hij zich de geloovigen voorstelt, als mede werkzaam bij het eindgericht, dat nu staat voltrokken te worden.

4. Bij deze Paroesie, op majestueuze wijze aangekondigd (1 Thess. 4 : 16. verg. 1 Kor. 15 : 52), worden alle in Christus ontslapenen gelijkelijk opgewekt, en de dan nog levenden zoo veranderd, dat, zonder te sterven, het sterfelijke aan hen als 't ware door het leven verslonden wordt (2 Kor. 5 : 4). Dit is de eerste opstanding (1 Kor. 15 : 23. 1 Thess. 4 : 16), waarvan ook Jezus (Luc. 14 : 14) en Johannes (Openb. 20 : 5) gewaagt. Zij heeft plaats bij de voleinding der eeuw, en wordt alzoo door een toestand van afgescheidenheid terstond na het sterven voorafgegaan. Daar de Apostel de Paroesie zoo spoedig verwacht, is het begrijpelijk, dat hij dien toestand niet nader beschrijft; hij ziet daarover heen naar het einde. Slechts zoo veel laat zich met zekerheid zeggen, dat hij dien geenszins als een staat van doffe bewusteloosheid, maar als een toestand van bevrijding, rust, en begeerlijk geluk beschouwt (Phil. 1 : 21—23), en de stellige overtuiging gekweekt heeft, dat de dood evenmin als het leven hem van God in Christus kon scheiden (1 Thess. 5 : 10. Rom. 8 : 38, 39. 14 : 7—9).

Met dien afgescheiden geest wordt bij de Paroesie het opgewekte lichaam vereenigd. Door opstanding der dooden verstaat Paulus evenmin onsterfelijkheid des geestes alleen, als eene materieële herstelling des vleesches; het

tegendeel van dit laatste spreekt hij zelfs opzettelijk uit (1 Kor. 6 : 13. 15 : 50). Hij bedoelt herstelling van den geheelen mensch, ten gevolge waarvan de bevrijde geest een hemelsch lichaam ontvangt (2 Kor. 5 : 1), in wezen hetzelfde als het aardsche, maar toegerust met geheel verschillende eigenschappen (1 Kor. 15 : 42—44). De mogelijkheid dezer opstanding, gegrond in het geloof in Gods almacht, vindt Paulus gesymboliseerd in het rijk der natuur (36—41). Hare zekerheid staat bij hem vast, objectief door de opstanding van Christus (1 Thess. 4 : 14. 1 Kor. 6 : 14), en subjectief door de getuigenis des H. Geestes (Rom. 8 : 10. 2 Kor. 5 : 5). Hare heerlijkheid blijkt bij de opmerking van het oneindig verschil tusschen den tegenwoordigen aardschen en den toekomstigen hemelschen toestand (1 Kor. 15 : 45—49. verg. Phil. 3 : 21).

5. Het einde der tegenwoordige huishouding is te gelijk de openbaring en voltooiing der Christusregering op aarde (1 Kor. 15 : 24, 25). Alle vijanden worden vernietigd, ook de Antichrist (2 Thess. 2 : 8); het laatst van allen de dood (1 Kor. 15 : 26), die tot dusver nog eene betrekkelijke macht had behouden. Hier schijnt het, dat wij de volstrekt algemeene opstanding, beide der rechtvaardigen en der onrechtvaardigen, plaatsen moeten, waarvan ook Paulus eene enkele maal heeft melding gemaakt (Hand. 24 : 15). Maar zeker heeft nu ook het groote eindgericht plaats, dat Paulus overal en altijd onafscheidelijk met de toekomst des Heeren verbindt.

6. Het eindgericht heeft plaats op één profetischen Dag der rechtvaardige vergelding over de hardnekkige verwerpers des Heeren (2 Thess. 1 : 7—10. Rom. 2 : 5). Dat eindgericht, volstrekt algemeen (2 Kor. 5 : 10), gaat over goede en kwade daden, en wordt naar den billijksten maatstaf voltrokken (Rom. 2 : 6—10). God oordeelt de wereld door Christus (Hand. 17 : 31. 2 Tim. 4 : 1), bij wiens komst al het verborgene aan het licht gebracht wordt (2 Kor. 4 : 5). Nergens leert Paulus eene voleindigde lotsbeslissing terstond na den dood; eerst de dag der Paroesie is hem die der

volle vergelding (Rom. 2 : 16), en niet vóór dien dag wordt ook de toekomstige heerlijkheid der geloovigen in vollen glans openbaar (Rom. 8 : 23. Kol. 3 : 3, 4).

7. Hoogst begeerlijk is het lot, dat ten genen dage den verlost van Christus verbeidt. Het is aan de eene zijde eene volkomene ontheffing van al wat drukt, bepaaldelijk ook van het lichaam des doods (Rom. 8 : 2, 23); aan de andere een kennen (1 Kor. 13 : 12), aanschouwen (2 Kor. 5 : 7), genieten (1 Thess. 4 : 17), en zegevierend heerschen met Christus (2 Tim. 2 : 12), dat zich hier nog slechts zeer gebrekkig laat voorstellen (Rom. 8 : 18. 2 Kor. 4 : 17). Geen Apostel, die het heil der toekomst zoo vaak als persoonlijk deelgenootschap aan den triomf en de heerschappij van Christus beschrijft (1 Kor. 4 : 8. Rom. 5 : 17); een verschijnsel, psychologisch volkomen verklaarbaar, maar te gelijk eene verwachting, in niets minder dan het eigen woord des Heeren gegrond (Matth. 19 : 28). Ongetwijfeld bereikt die toekomstige zaligheid en heerlijkheid, ook naar de voorstelling van Paulus, verschillend gewijzigde trappen (1 Kor. 15 : 40—44. 2 Kor. 9 : 6), maar in hunne mate zullen alle kinderen Gods zijne erfgenamen zijn, en medeërfgenenamen met Christus (Rom. 8 : 16, 17).

8. Minder bepaald, schoon niet minder stellig, spreekt hij van de toekomstige ellende des onbekeerlijken zondaars. Zij concentreert zich voor zijn oog in de verwijdering van het aangezicht des Heeren, en in de ervaring van zijn vreeselijk misnoegen (2 Thess. 1 : 8, 9. Rom. 2 : 9—12), zonder verder uitzicht op vermindering of ontheffing der straf. De leer toch van eene eindelijke, volstrekt algemeene zaligheid wordt slechts schijnbaar door Paulus begunstigd. Afgaande op den klank der woorden, moge men die met schijnbaar recht aan enkele geïsoleerde uitspraken vastknopen: wie onpartijdig oordeelt zal toegeven, dat ook in dit geval duistere of onbestemde wenken bij het licht van stellige verzekeringen verklaard moeten worden, niet omgekeerd. De tweede Adam schenkt leven aan allen, maar onder eene zedelijke voorwaarde, die niet door allen vervuld wordt

(1 Kor. 15 : 22); de eenparige hulde, eindelijk den Christus gebracht (Phil. 2 : 10), kan ook gedeeltelijk eene gedwongene zijn, en wordt God eenmaal alles in allen (1 Kor. 15 : 28), het verband der uitspraak verbiedt hier aan anderen te denken, dan aan wie reeds onderdanen van het Godsrijk geworden zijn. Erbarming, aan de massa der heidensche en joodsche wereld betoond (Rom. 11 : 32), kan plaats hebben ook waar enkele individuën verloren gaan, en de verzoening van hemel en aarde (Eph. 1 : 10. Kol. 1 : 20) wordt voltooid, al wordt ook de hardnekkige tegenstander (2 Thess. 2) evenmin bekeerd, als behouden. Genoeg, dat naar de voorstelling van Paulus geen enkele vijandige macht zich op den duur tegenover het triomfeerend rijk van God kan doen gelden, en dat in zoover iedere wanklank in het lied der verlossing eindelijk geheel zal opgelost zijn. „Es ist hier die Aufgabe gestellt, die *ἀπώλεια* so zu fassen, dass das Allessein Gottes in Allen auch im weiteren Sinn möglich ist, und das letztere so zu erklären, dass der Begriff der *ἀπώλεια* nicht alterirt wird” (Kling).

9. Waar het Christusrijk voltooid is, heeft het Koningchap des Zoons zijne bepaalde bestemming bereikt (1 Kor. 15 : 25), en alle dingen, hoezeer zelfstandig blijvende bestaan, eindigen tot en in God, in de ongedeelde volheid zijns wezens (vs. 28. verg. Rom. 11 : 36). Over het Godsbegrip van Paulus verrijst het volle licht eerst, waar wij aan het einde zijner geheele leerontwikkeling staan, en na al hetgeen wij uit zijnen mond over de onderscheiden werkzaamheid en de onderlinge betrekking des Vaders, des Zoons en des H. G. vernamen, valt het van zelf in het oog, dat dit Godsbegrip in geen een deele een dor deïstisch, veel minder een oppervlakkig unitarisch karakter vertoont. De openbaringstrias van het Goddelijk wezen, door Petrus reeds aangeduid (1 Petr. 1 : 2), treedt bij hem gedurig op nieuw op den voorgrond (1 Kor. 12 : 4—6. 2 Kor. 13 : 13), en hoe weinig hij zich ook op het gebied van speculatieve abstractie begeeft, toch is het duidelijk genoeg, dat hij niet slechts aan den Zoon van God eene waarachtig Goddelijke natuur

en waardigheid toekent (§ 38. ⁴, ⁵), maar ook aan den H. Geest eene zelfbewustheid en vrijheid heeft toegeschreven (1 Kor. 2 : 10. 12 : 11), die noodwendig leidt tot de voorstelling van een persoonlijk bestaan. Beide aan den Zoon van God en aan den H. Geest, in onderscheiding van den Vader, kent hij eene werkzaamheid toe, die slechts denkbaar is, waar de Goddelijkheid van beider wezen wordt erkend en beleden. Toch is het bepaaldelijk de heerlijkheid van God den Vader, welke het einddoel is van alles, wat Hij ook door den Zoon en den H. Geest tot heil van zondaars tot stand brengt (1 Kor. 8 : 6. Rom. 11 : 33—36). Het: „in majorem Dei gloriam” is de hoogste leus, indien van eene, bovenal der Paulinische Theologie.

Verg. onze *Christol.* II, bl. 289 en verv., benevens de daar aangeh. litt. J. F. van Oordt, *Paulus' denkbeelden over dood, opst. en gericht*, W. in L. 1841. III. *J. P. Briët, *Eschatologie*, II, bl. 198 en verv. T. J. van Griethuijsen, *Een hoofdstuk der Paulin. Eschatologie*, in de *N. Jbb.* 1859, bl. 304. Over den Antichrist, 2 Thess. 2, D. Chantepie de la Saussaye, *Bijbelstudiën*, I, bl. 65 (Bijblad). M. Schneckenburger, *Zur Lehre vom Antichrist*, in de *Jahrb. für deutsche Theol.* 1859, III. en eene Verh. van Boehmer over hetz. onderwerp. *W. Rinck, *Die Lehre der H. S. vom Antichrist* (1867). H. G. Hoelemann, *Die Stellung St. Pauli zu der Frage nach die Zeit der Wiederk. Chr.*, in zijne *Neue Bibelstud.* (1866) S. 232 u. ff. Over 1 Kor. 15, de Commentariën van Meijer, v. Hengel en and. Over vs. 42—50, eene *Verhand.* van W. Sallin, in het *Zeitschr. für Luth. Theol. u. K.* 1867. II. Over vs. 20—28, W. F. Stroh, *Christus der Erstb. der Entschlafenen* u. s. w. (1866), vóór de ἀποκτάσσεις als Paulinisch dogma; en daartegen C. Schmid, *Die Frage nach der Wiederbringung aller Dingen* u. s. w., in het *Zeitschr. für deutsche Theol.* 1870. I.

Vraagpunten: Inhoud, grond en waardij van Paulus' voorstelling aangaande den tijd der Paroesie. — Wien bedoelt hij door den ἐνδρ. τ. ἀμ. 2 Thess. 2 : 3, en wat door τὸ κατέχον,

vs. 6? — Zijn de denkbeelden des Apostels aangaande opstanding, gericht enz. ten allen tijde dezelfde gebleven, of valt daarin wijziging en ontwikkeling op te merken? — Verklaring van 2 Kor. 5 : 1—4. verg. 1 Kor. 15 : 51—54. — Welk onderscheid is er, naar zijne voorstelling, tusschen den toestand der gestorven verlost en vóór en ná de Paroesie van den Heer? — Onderscheidt Paulus tusschen eene eerste en tweede opstanding? — De leer der Apokatastasis en de Paulinische Theologie. — De zamenhang der geheele Paulinische Theologie met zijn Godsbegrip.

§ 43.

De verwante Leerbegrippen.

De Paulinische opvatting des Christendoms, hoe rijk en oorspronkelijk ook, staat in geen deele alleen. Haar voorspel wordt in de redevoering van Stephanus, haar grondtoon in de geschriften van Lucas, haar weerklank in den Brief aan de Hebreë vernomen, in dier voege, dat bepaald deze laatste aan de eene zijde een trouwen afdruk van den geest des grooten Heidenapostels, aan den anderen kant een zelfstandige schakel in den keten der oudste Christelijke leer-ontwikkeling vertoont.

1. In de dagen des O. T. stond de stichter van het Mozaïsme (§ 4) onder zijne tijdgenooten. in zeker opzicht, op zijne intellectuële en religieuse hoogte alleen. Paulus echter, de Mozes des N. V., heeft vrienden en geestverwanten, die op hunne wijze de groote beginselen van het Paulinisme verkondigen, zonder dat zij evenwel de hoogte van den grooten Heiden-apostel bereiken. Slechts één onder die allen treffen wij aan, die zoo krachtig en verheven spreekt, dat men vaak heeft gemeend in zijne stem die van

Paulus zelven te hooren. Doch ook de anderen mogen niet onopgemerkt voorbijgezien worden.

2. Als andere groote mannen had ook Paulus zijnen voorlooper. Wij vinden dien in Stephanus, dien wij Hand. 6 en 7 leeren kennen. De hoofdgedachte van het Paulinisme is door dezen, indien ook niet duidelijk uitgesproken, veel min ontwikkeld, echter nadrukkelijk aangeduid. Dit blijkt genoegzaam, zoowel uit de beschuldiging tegen hem ingebracht (Hand. 6 : 14), als uit enkele trekken zijner redevoering, die eene scherpe polemiek tegen datzelfde hardnekkige Judaïsme doen hooren, waartegen later Paulus zoo krachtig gestreden heeft. In Stephanus zien wij eene eerste, nog zwakke poging tot emancipatie der jeugdige kerk van later knellende boeien; hij heeft vóorgevoeld, wat Paulus klaar heeft doorzien. Ook treedt in hem dat hooger intellectueele streven te voorschijn, waarin wij Paulus zoo ver boven Petrus en zijne geestverwanten zien uitmunten. Zijne doodsure eindelijk gaf den woedenden Saulus een indruk, dien deze ook als Paulus nimmer vergat (Hand. 22 : 20).

3. Ook de beide geschriften, die wij zonder eenige aarzeling aan Lucas blijven toekennen, het derde Evangelie en de Handd., vertoonen een Paulinisch karakter. Men geve acht op den universalistischen geest, dien zij ademen (b. v. Luc. 3 : 38. Hand. 8 : 35—37. verg. 1 : 8); op den inhoud en den vorm van sommige woorden en daden des Heeren, die Lucas met kennelijke voorliefde mededeelt, en die in zeker opzicht een voorspel van Paulus' Evangelie doen hooren (Luc. 7 : 50. 15. 17 : 7—10. 18 : 14. verg. Hand. 13 : 38, 39); op beider verwantschap in het bericht der Avondmaals-instelling, der verschijning aan Petrus, en andere trekken meer, die tevens ten onverdachten bewijze voor de herkomst dezer beide geschriften uit de omgeving van Paulus verstrekken.

4. Het menigvuldigst echter zijn de sporen van het Paulinisme in dien Brief aan de Hebreëen te vinden, dien men niet ten onrechte „een juweel in den Christelijken Kanon” genoemd heeft, en die reeds op zich zelven beschouwd, maar

inzonderheid in betrekking tot de grondideën van Paulus, de hoogste belangstelling waardig is.

Het is hier natuurlijk de plaats niet om stil te staan bij al de isagogische vragen, die deze Brief, of liever verhandeling, in zoo grooten getale heeft uitgelokt. Genoeg, dat zij naar onze overtuiging tusschen het jaar 60 en 70 voor Christenen uit de Joden, in Palaestina (niet in de Diaspora) woonachtig, is opgesteld met het bepaalde doel om hen tegen afval te wapenen, door de opzettelijke aanwijzing der meerdere voortreffelijkheid van de nieuwe boven de oude bedeeling. De hoofdgedachte, het thema, is aangegeven H. 8 : 8—13, verg. Jerem. 31 : 31—34, en de wijze, waarop die ontwikkeld wordt, is zoo verrassend, dat het alleszins der moeite waardig is, de eigenaardigheid van het leerbegrip des Schrijvers een weinig nader te schetsen. Hoog plaatst hij het O. V., maar veel hooger nog de Nieuwe bedeeling; en allernadrukkelijkst wijst hij op de roeping van hen, voor wie het eerste afgeschaft, en de tweede in de plaats is getreden.

5. Hoe hoog het O. V. door den Auteur wordt geschat, blijkt reeds terstond uit het oogpunt, waaruit hij het in den aanvang beschouwt. Het is eene vrucht van bijzondere openbaringen Gods (1 : 1), vroeger veeltijds en op velerlei wijze geschonken. Ook het Godsbegrip van onzen Schrijver verloochent in zijne grondtrekken de oud-testamentische eigenaardigheid niet. Ongetwijfeld is Hij hem de God des vredes (13 : 20), die zijne genade in den dood zijns Zoons op treffende wijze openbaart (2 : 9), doch déze zijde van het Goddelijk wezen treedt hier niet bepaald op den voorgrond. Met ééne betrekkelijke uitzondering (12 : 7) wordt de naam van Vader hier slechts eenmaal (12 : 9) Gode gegeven, en dat wel in een zin, die aan eene oud-testamentische uitspraak herinnert (Num. 16 : 22). Veeleer treedt Hij hier op als Rechter van allen, wiens oordeel vreeselijk is over den afvalligen zondaar (12 : 23—29, verg. 10 : 26—31), maar die even zeker het door Hem geëischte goede beloont (6 : 9, 10. 11 : 6, 26). Van zijne genade wordt hier niet

gezwegen (4 : 16. 12 : 15), maar sterker dan zij wordt de schrik des Heeren als hefboom en prikkel gebruikt. Daarentegen wordt hoorbare nadruk gelegd op de almacht en trouw van God, als den Schepper aller dingen uit niets (11 : 3), die ook wonderen doet (2 : 4), en bij niemand hooger dan bij zich zelve kan zweren (6 : 13); de levende (9 : 14. 12 : 22), in tegenoverstelling aan de doode afgoden; de Heer in één woord (8 : 2) (gelijk Christus straks ónze Heer wordt geroemd, 7 : 14), van wien álles zonder uitzondering volstrekt afhankelijk is (6 : 3). Zijne heerlijkheid is die eener Goddelijke hypostase, zich afspiegelende in den Zoon (1 : 3), en zich mededeelende door den H. Geest, die hier intusschen veel meer als gave, dan als zelf-gever aangeduidt wordt (2 : 4. 6 : 4. 10 : 29). De trinitarische onderscheiding in het Godsbegrip treedt hier niet zoo onduidelijk als bij Paulus, of zelfs bij Petrus te voorschijn. De aanduiding althans van de persoonlijkheid des H. G., die men in H. 3 : 7. 9 : 8. 10 : 15 heeft meenen te vinden, is meer dan twijfelachtig (verg. het gebruik van *προϊδέν*, Gal. 3 : 8).

6. Heeft zulk een God zich reeds onder het O. V. openbaard, geen wonder, dat onze Schrijver de oorkonde dier openbaring waardeert, inzonderheid in haar profetisch karakter. Zoo dikwijls haalt hij Schriftuurplaatsen aan, dat zijn geschrift in dit opzicht onder de Brieven een gelijksoortige plaats, als het Evangelie van Mattheus onder de Evangelien inneemt. Nu en dan drukt hij, even als Petrus, zijne eigene denkbeelden in oud-testamentische bewoordingen uit, zonder rechtstreeksch citaat (12 : 12. 13 : 6). Het is trouwens de H. Geest-zélf, die in de gewijde Schrift sprekend optreedt; de begrippen H. Schrift en Woord Gods dekken hier elkander volkomen (3 : 7. 10 : 15). En het is niet alleen de Hebreeuwsche grondtekst, neen, ook de Alexandrijnsche vertaling, die in het oog des Schrijvers met hoog gezag is bekleed. Trouwer dan eenig ander apostolisch Auteur volgt hij die overzetting, zoodat hij zelfs eene fout (10 : 5, de vertaling van *מְצִיָּאָה* door *σώμα*) van haar over-

neemt. Met geringe uitzondering (10 : 30) houdt hij zich aan haar, ook in den vorm zijner argumentatie (9 : 16, 17); zoo evenwel, dat hij kennelijk meer op den geest, dan op de letter van uitspraken let, die hij vaak uit het geheugen citeert. Het geheele O. V. is hem ééne gedurige aanwijzing van den Messias, dien hij, ten gevolge zijner eigenaardige hermeneutiek, ook daar vindt, waar de nieuwere exegetische Hem mogelijk niet eenmaal zou zoeken. Op typisch-symbolisch standpunt maakt hij zelfs geen zwaarigheid van den Messias te verstaan, wat zeker oorspronkelijk volstrekt niet van Hem was gezegd (zie bijvb. 2 : 13^b, verg. Jes. 8 : 18).

7. Ook aan de geschiedverhalen des O. V. hecht hij bijzondere waarde, omdat hij daarin niet slechts het bericht van gedenkwaardige feiten, maar zinrijke typen van hoogere dingen aanschouwt. Zoo is hem Josua, H. 4, en Melchizedek, H. 7, eene type, d. i. een profetisch symbool, van den persoon en het werk des Verlossers. Tegen ongelooft en ongehoorzaamheid waarschuwt hij, door heenwijzing naar het voorbeeld van het Israëlitische volk (H. 4 : 1, 2) en van Ezau (12 : 16, 17), en wekt integendeel tot volharding in de Christelijke loopbaan, door op de oude heiligen, als uitnemend voorbeeld te wijzen (H. 11). Grooten nadruk legt hij op de geestelijke éénheid der geloovigen van O. en N. V. (vs. 39, 40), en omdat juist dit geloof hem de hoogste openbaring des godsdienstigen levens is, geeft hij ook aan Rahab, Simson en anderen eene plaats der eere, die zij, naar bloot zedelijken maatstaf gemeten, mogelijk niet verdiend zouden hebben. In de waardeering van de geloovigen des O. V. en in het gebruik maken van de gewijde geschiedenis komt hij op merkwaardige wijze overeen met Paulus en Petrus (Rom. 4. 1 Kor. 10. 1 P. 3). Even als deze laatste heeft hij ook het voorbeeld van Sara op eervolle wijze vermeld (11 : 11).

8. In de Israëlitische Godsdienstgeschiedenis zijn het inzonderheid de gewijde plechtigheden, met name de offers, waarbij de Schrijver aan de Hebreënen met kennelijke voor-

liefde stilstaat. De Goddelijke oorsprong van den offerdienst wordt hier overal voorondersteld (11 : 4, verg. 5 : 4), en zelfs het gebed en de aalmoes (5 : 7. 13 : 16) uit het oogpunt van offer beschouwd. Niet alle soorten van offers worden hier intusschen nader besproken; bepaaldelijk op de zoen- en zondoffers (tusschen welke de Schrijver geen verder onderscheid maakt) wordt de aandacht gevestigd, als ook op die, door welke het O. V. eenmaal was ingewijd (10 : 19—21). Bij voorkeur hecht hij groote beteekenis aan het offer van den grooten Verzoendag (10 : 1. 13 : 11), en voorts, wat de bijzondere bestanddeelen der gewijde handeling aangaat, aan de vergieting en de inbrenging des bloeds ter besprenging in het binnenste heiligdom (9 : 22—24). Dat heiligdom-zelf is hem een flauw schaduwbeeld der hoogere, hemelsche werkelijkheid (8 : 5), en de hooge priester, die er intreedt, verricht eene symbolische handeling, die met de geruststelling van het door schuld bezwaard geweten in rechtstreeksche betrekking staat.

9. Intusschen, hoeveel waarde dit alles bezat, wat door den Schrijver kennelijk con amore en als uit eigen aanschouwing geschilderd wordt, het was en bleef ver van voldoende. Wel is de wet door tusschenkomst van Engelen afgekondigd (2 : 2, verg. Gal. 3 : 19. Hand. 7 : 53), maar zij bevat slechts een schaduw, niet het wezen der op haar standpunt nog toekomstige dingen (10 : 1). Ook het offer kan den offeraar nimmermeer heiligen (*τελειῶσαι*), d. i. hem niet werkelijk tot het zedelijk einddoel geleiden, waartoe het werd gevraagd en gebracht. Immers, het werd door priesters geslacht, die zelve aan zonde en dood onderworpen, elkander gedurig vervingen (7 : 23, 28). Het werkte slechts tijdelijk, en moest uit dien hoofde telkens herhaald worden (9 : 25. 10 : 1—4). Het bracht bovendien slechts vergeving aan voor zonden, uit onwetendheid voortgekomen, en kon louter levitische, geen hoogere zedelijke reinheid veroorzaken (9 : 13, 14). Het mocht uit dien hoofde den overtreders bewaren in de gemeenschap met het theokratische volk, maar onmogelijk kon het de verbroken gemeenschap

tusschen God en den zondaar herstellen (10 : 4). Zoo heeft het zijne hoogste beteekenis, niet als adaequaat zoenmiddel, maar als profetisch symbool; en geheel de inrichting van den oud-testamentischen eredienst is er oorspronkelijk op aangelegd om naar het betere, nog toekomstende heen te wijzen (9 : 9). Geen wonder, dat het O. V. van den aanvang af tot voorbijgaan bestemd was (8 : 13. 10 : 9). Wel was het betrekkelijk vast (2 : 2), maar niet onbewegelijk (12 : 27). Integendeel, reeds de stem der profeten had een nieuw verbond, een onbewegelijk koninkrijk aangekondigd (8 : 8—13. 12 : 26 en verv.), en wie derhalve op wettisch standpunt bleef staan of daartoe terugkeerde, kwam juist daardoor met woord en geest dier bedeeling zelve in strijd. Hare bestemming en haar ideaal is eerst in de nieuwe bereikt, en juist de Christenen maken alzoo het ware Israel uit. De verhouding, waarin dit ware Israel staat tot de kerk uit de heidenwereld, wordt voorts in dezen Brief stilzwijgend voorbijgegaan. Het is den Schrijver bovenal te doen om de Christenen uit de Joden te overtuigen, dat terugkeer tot een verlaten Godsdienst slechts verwisseling van het betere met het oneindig veel mindere zijn zou.

10. De waardij der Nieuwe boven de oude bedeeling, die hij tot dat doel beoogt en verheft, blijkt reeds uit de verhevenheid van den Persoon, door wien eerstgenoemde gesticht is. Het behoort tot de eigenaardigheden van onzen Brief, dat de Schrijver, nog veel meer dan Paulus (Rom. 5 : 12—21), den weg van vergelijking betreedt om de heerlijkheid van den Christus te malen. Hij verheft Hem (a) hoog boven alle Heiligen des O. V. (12 : 2); (b) boven den Hoogepriester, die zwak, zondig en sterfelijk was (5 : 1—3. 7 : 23, 24); (c) boven den Middelaar des O. V. (3 : 3—6), tot wien Hij staat, als de Zoon van het huis tot den dienstknecht; (d) boven de Engelen zelfs, de middelaars, door wie Mozes de wet had ontvangen (H. 1 en 2). Als zoodanig heeft Hij boven hen uitnemender naam, dien van Zoon en Heer; verricht veel verhevener werk dan de Engelen, en moet ook van hen de hulde der aanbidding ontvangen (1 : 4 en verv.).

Zelfs wordt Hij, met een beroep op een veelbeteekenend Psalmwoord (1 : 8), hier God genoemd, als middelloorzaak der schepping beschouwd, grond van het voortdurend bestaan aller dingen, en afschijnsel der heerlijkheid Gods (1 : 3). „God vindt zich weder en reflecteert zich in den Zoon, als in zijn ander-Ik” (Tholuck). Dat op zulk een Christologisch standpunt het persoonlijk voorbestaan des Zoons voorondersteld wordt, al wordt het ook slechts zijdelings aangeduid (9 : 26), valt van zelf in het oog.

11. Even sterk handhaaft onze Schrijver de waarachtige menschheid des Heeren, zoo zelfs dat zijne Christologie een bepaald antidocetisch karakter, niet minder dan bijvb. het Evangelie van Lucas vertoont. Tot de getuigenissen voor deze hoogheerlijke waarheid moet niet gebracht worden H. 2 : 16, waar niets anders gezegd wordt, dan dat Hij zich het lot, niet van Engelen, maar van Abrahams kinderen aantrekt. Maar te meer beteekent de stellige uitspraak (2 : 14), dat Hij vleesch en bloed van de kinderen der menschen heeft aangenomen (2 : 14, *παραπλησίως*, *prorsus*); eene verklaring, die reeds vroegtijdig door de kerkvaders als wapen tegen de Doceten gebezigd is. Even merkwaardig, uit dit oogpunt beschouwd, is de vermelding van de dagen des vleesches, van de sterke roeping en tranen des Heeren (5 : 7), en van zijne afkomst uit Juda (7 : 14). Wel verre toch van onverschillig of onbeduidend te zijn, wordt het waarachtig mensch-zijn des Zoons hier in rechtstreeksch verband met het werk der verlossing gebracht. Eerst alzo kon Hij des menschen ellende verzachten door daarin persoonlijk te deelen (2 : 16 - 18); eerst alzo, krachtens de éénheid der natuur, zijne broederen tot zijne eigene heiligheid en zaligheid opvoeren, en hun ten hoogsten voorbeeld verstreken (2 : 11. 12 : 2).

12. Als waarachtig mensch was de Heer intusschen volstrekt niet boven de verzoeking tot zonde verheven. In niet één Brief des N. V. wordt zijne verzoekbaarheid on-dubbelzinniger uitgesproken dan hier (4 : 15). Het lijden van Jezus was uit dien hoofde niet slechts voor de mensch-

heid, maar allereerst voor Hem zelve van groote betekenis. Het was het groote middel, waardoor ook Hij-zelf volmaakt en voor zijne verhevene bestemming volkomen geschikt, ja het ideaal der menschheid (2 : 5—9. verg. Ps. 8 : 5, 6) geworden is. Merkwaardig wederom is uit dit oogpunt de bijzondere waarde, die onze schrijver aan het gebeurde in Gethsemané toekent (5 : 7—9). Natuurlijk wil hij niet zeggen, dat de Lijder van onheiligheid tot heiligheid; maar alleen, dat Hij door verzoeking tot den hoogst mogelijke trap van volmaaktheid opgevoerd is. Reeds de toekenning van zulk een geloof in God, als waardoor Hij alleen aan het hoofd eener blinkende rei van geloofshelden prijken kon (12 : 2), is een bewijs op zich zelf, hoe ernstig de Schrijver het meent met de waarachtige en heilige menschheid des Heeren. Kennelijk zoekt hij Hem zoo na mogelijk tot de menschheid te brengen, als dit, behoudens de onverminderde erkentenis zijner Godheid, geschieden kan.

13. De waardigheid van den persoon des Heeren staat, volgens onzen Brief, in rechtstreeksch verband met zijn Werk. Juist als Zoon van God kon Hij niet slechts de hoogste openbaring Gods (1 : 1), maar ook de Stichter zijn van een nieuw en beter Verbond. Van dat betere verbond is Hij borg geworden (7 : 22), d. i. waarborg, dat het gewisselijk vervuld worden zal. Het oorspronkelijke woord (ἔγγυος) wil niet zeggen, dat Hij voor de betaling onzer schulden instaat bij God, maar dat Hij voor de vervulling van Gods beloften instaat bij ons: niet van schuldvoldoening is hier sprake, maar bepaald van verbondstichting. Alleen wie aan den klank der woorden blijft hangen, kan hier alzoo aanleiding vinden om van „borgtochtelijk” lijdens te spreken. Er wordt eenvoudig gezegd, dat in Christus' persoon te gelijk het onderpand voor de vastheid van de belofte des verbonds is gegeven. Om die stelling te staven wordt, veelmeer dan op de profetische of de koninklijke, op de hooge priesterlijke werkzaamheid des Heeren het oog gericht, zoo als Hij die deels op aarde volbracht heeft, en deels in den hemel nog voortzet.

† 14. De waarde der hoogepriesterlijke werkzaamheid des Heeren op aarde wordt aangewezen in den vorm eener doorlopende tegenstelling tusschen het offer, door Hem gebracht, en de zondoffers des O. V. Het heeft, voor alle dingen, verhevener Karakter dan deze. Werd daar het bloed van stieren en bokken gebracht, hier offert de priester zich zelve door de zedelijke daad der meest onbepaalde gehoorzaamheid. Reeds de komst des Heeren in de wereld is vrucht en blijk dier gehoorzaamheid (10 : 5), die in den vrijwillig aanvaarden kruisdood haar glansrijk toppunt bereikt (5 : 8, 9). Op den vorm, waarin die dood ondergaan is, legt onze Schrijver op zichzelf geen bijzondere waarde. 'T is veeleer als of hij, om zijnen joodschgezinden lezers het harde woord zoo lang doenlijk te sparen, het kruis slechts in het voorbijgaan en tegen het einde vermeldt (12 : 2), en hen met Golgotha wil verzoenen door de zinrijke aanduiding, dat de Heer aldaar, symbolisch, buiten de poort had geleden (13 : 12). Minder op de lichamelijke marteling, dan wel op de bloedstorting (*αιματεκχυσια*) komt het hier aan, beschouwd als persoonlijke daad (9 : 14); minder op het lijdelijk ondergaan, dan wel op het smaken, proeven, ervaren van den dood in al zijne bitterheid (2 : 9). Die dood is geen lot slechts, maar daad, evenmin willekeurig van den kant des Heeren, als van de zijde des Vaders. Integendeel, die daad draagt een volkomen Godewaardig karakter; bij hare verordening door hooger wil lagen redenen ten grondslag van hooge betamelijkheid (2 : 10, 17. 10 : 10). In haar wordt de genade Gods openbaar (2 : 9), en haar ten gevolge wordt de Christus niet slechts onderpand, maar middelloorzaak der zaligheid (5 : 9).

15. Immers, dit offer heeft hooger Doel dan alle, die daaraan voorafgegaan zijn. Het werd niet, gelijk deze, ten deele ook voor eigen zonden gebracht (7 : 27), maar uitsluitend ten nutte van anderen. Het vlekkeloos en vrijwillig vergoten bloed wordt een losprijs (*λυτρον*), waardoor eene eeuwige verlossing (*λυτρωσις*), niet enkel gesymboliseerd, maar feitelijk aangebracht is. Als offer neemt Chris-

tus de zonden weg (*ἀναφέρειν*, 9 : 28), waarin opgesloten ligt, dat Hij die eerst óp zich genomen heeft; het weg nemen (ôter) is een gevolg van het opnemen (porter), in den zin van: daarvoor te boeten, gelijk het offerdier symbolisch voor de zonden des offeraars deed (verg. Jes. 53 : 11). Dit blijkt inzonderheid, waar de Schrijver (9 : 15) den dood des Middelaars noodzakelijk noemt tot vergeving van zonden, die onder het eerste Verbond begaan, maar nog niet geboeten waren, en eene dusgenaamde terugwerkende kracht toeschrijft aan het offer des Heeren (vs. 26) Zulk eene werking ware volstrekt ondenkbaar, indien hier iets minder, dan eene objectieve expiatio had plaats gehad. Om haar tot stand te doen komen was de bloedstorting van Christus onmisbaar, doch nooit had deze dit doel kunnen treffen, ware zij niet de hoog-zedelijke daad geweest der meest onbepaalde gehoorzaamheid. Tot dat offer werd Hij in staat gesteld door den eeuwigen Geest, die in Hem was (9 : 14), en in dat offer wordt Hij gerekend de zijnen te vertegenwoordigen, die nu geestelijk met Hem vereenigd, den Vader welbehagelijk zijn (2 : 11). Voor ieder hunner (*ὅπῃρ παντὸς*, 2 : 9) heeft Hij den dood gesmaakt, hun ten goede in dien zin, dat zij nu van die straf der zonde ontheven zijn. Maar juist daarom blijft voor wie Hem hardnekkig versmaadt, geen offer der verzoening meer over (10 : 26). Immers, voor goed is de Levitische offerdienst afgeschaft, en Christus laat zich niet andermaal offeren.

16. Maar zoo heeft dit offer dan ook rijker **Vrucht**, dan alle, die daaraan voorafgegaan zijn. De Heer-zélf is daardoor inwendig volmaakt, en langs dien weg tot heerlijkheid opgevoerd. Tevens is Hij op die wijze geschikt geworden om den zijnen tot Helper te zijn, omdat Hij door de macht der innigste sympathie als 't ware geheel in hunnen toestand is ingetreden (2 : 16—18). Wat hen aangaat, onze Schrijver drukt op eigenaardige wijze hun voorrecht uit door de aanduiding, dat zij ten gevolge dezer ééne offerande in eeuwigheid **volmaakt** zijn geworden (10 : 14). Niet gemakkelijk is het, den rijken zin van dit woord (*τελείωσις*)

volkomen te peilen. Zooveel blijkt terstond, dat het niet louter in sub- maar in objectieven zin verstaan, en met de heiliging der geloovigen op het nauwst verbonden moet worden. Geheiligden (*ἀγιαζόμενοι*) zijn de Christenen, als van de wereld afgezonderden en Gode gewijden door den heiligen Christus, die heiligt (*ὁ ἀγιάζων*, 2 : 11). Maar als zoodanig zijn zij ook tevens volmaakten, d. i. principiëel in ieder opzicht geworden, wat zij behooren te zijn. De *τελείωσις* sluit alzoo de Paulinische rechtvaardiging (*δικαίωσις*) en verlossing (*ἀπολύτρωσις*) gelijkelijk in zich; zij is de herstelling van den normalen staat des menschen voor God, met al de daaruit geboren gevolgen. De deelgenooten van dat heil zijn dus van de reinigmaking (*καθαρισμός*) hunner zonden verzekerd (1 : 3); een woord, waardoor hunne volkomene ontheffing, niet slechts van de heerschappij, maar vóór alle dingen van de schuld der zonden beschreven wordt. Alzoogerustgesteld en van het kwaad geweten genezen, kunnen zij nu God dienen zonder vrees voor den dood, te meer omdat door den dood van Christus de duivel, die de macht des doods had, zedelijk te niet gedaan is (2 : 14). Ja ook het lijden behoeft hen niet meer te verontrusten; het is geen straf meer, maar kastijding, en blijk van Gods vaderlijk welgevallen (12 : 5—11). Tot den troon der genade mogen zij met vrijmoedigheid naderen (4 : 16), als kinderen, die tot heerlijkheid geleid (2 : 10), d. i. der volkomenheid, welke zij principiëel reeds bezitten, nu ook ten volle deelachtig, en in een daarmede adaequaten toestand overgebracht worden.

17. Geen wonder, dat een offer, waardoor zooveel heil werd verworven, zooveel duurzamer Kracht dan alle anderen heeft, en in tegenstelling met deze dan ook nimmer behoeft herhaald te worden (7 : 24—27). In het N. V. is alles eeuwig (9 : 12), en het Godsrijk een onbewegelijk koninkrijk (12 : 28). Ten onrechte heeft men uit H. 6 : 4—6. 9 : 15. 10 : 26 afgeleid, dat de Schrijver slechts vergeving van die zonden leert, welke vóór de bekeering geschied waren. Gelijk de persoon (13 : 8), zoo heeft ook het werk

van Christus (9:12) in zijn oog eene eeuwig blijvende waarde, en juist de waarschuwing tegen ééne zonde, als volstrekt onvergefelijk, vooronderstelt dat voor mindere overtredingen, als vrucht van overblijvende zwakheid, geen dergelijk vonnis te duchten is. Te minder, omdat het werk der verzoening, op aarde eenmaal verricht, in den hemel nog onophoudelijk voortgezet wordt.

18. De Hemelsche werkzaamheid des Heeren is met zijne verheerlijking in den hemel begonnen, waarop in dezen Brief, uit hoofde van hare symbolische beteekenis, de hoogste waarde gelegd wordt. Kennelijk wordt de hemelvaart hier beschouwd als een feit, dat ééns voor altijd geschied is (ἐφάπαξ, 9:12). De hemel-zelf is eene plaats (ἐν ὑψηλοῖς, 1:3. 8:1), eenigermate gelijk aan het binnenste heiligdom in den Israelitischen tempel; of liever, de hemelsche dingen zélve zijn onzichtbare realiteiten, waarvan de aardsche slechts het welgelijkend schaduwbeeld toonen. In dien hemel is Christus ingegaan om zijn eigen offerbloed te brengen voor het aangezicht Gods (9:24—26), en de Christenen zien zich mede door Hem den toegang derwaarts geopend, omdat door zijnen dood het belemmerend voorhangsel als het ware voor hunne schreden is opgeheven (10:19). De werkzaamheid, die de Heer daar hun ten goede verricht, is zuiver priesterlijk, maar waarachtig koninklijk tevens (7:25. 9:24. 10:12). Hij treedt er voor hen tusschen met voorpraak en offer, maar is tevens als een andere Melchizedek (H. 7) de priesterkoning, die niet slechts met de hoogste eer, maar met de hoogste macht is bekleed, tot overwinning zijner vijanden (10:13), en voltooiing van het heil zijner vrienden (9:28).

19. Die overwinning en heilsvoltooiing wordt openbaar bij de dicht aanstaande Toekomst des Heeren. Hij wordt nu ándermaal gezien, zonder voorts nog tot de zonde, die Hij hier heeft weggenomen, in eenige betrekking te staan (9:28). De gewisheid, dat deze Paroesie niet lang meer kan uitblijven, geeft aan de vermaning tot lijdzame volharding verhoogde beteekenis (3:6, 14. 10:36, 37). Dan

heeft tevens het oordeel plaats (9 : 27, ná den dood ongetwijfeld, maar daarom nog niet terstond daarna), dat, overeenkomstig het oud-testamentisch standpunt van dit schrijven, doorgaans aan God-zelfen (12 : 23. 13 : 4), zonder dadelijke vermelding van Christus, toegekend wordt. — De opstanding der dooden wordt hier slechts zijdelings aangeduid (11 : 18, 19), niet nader besproken. Zij behoorde trouwens tot de eerste beginselen (6 : 2), genoegzaam bekend, en door den Schrijver meer dan waarschijnlijk in hetzelfde licht, als door zijne medegetuigen beschouwd. Het eeuwig oordeel echter (6 : 2) wordt hier bepaald als ontzettende vergelding over den ontrouwen belijder van Christus geteekend (6 : 8. 10 : 26 en verv.), terwijl het toekomstig heil der getrouwen daarentegen wordt voorgesteld als persoonlijk deelgenootschap aan de eeuwige Sabbathrust Gods (4 : 9—11). Intusschen behoeft het oog des geloofs zich in geenen deele uitsluitend op eene nog verwijderde toekomst te richten. Reeds nu zijn de deelgenooten des N. V. in de nauwste betrekking gebracht tot eene volmaakte maatschappij in den hemel (12 : 18—24), tot welke ook de ontslapen' heiligen des O. V. mede behooren, die echter eerst nu, in vereeniging met de eerstgenoemden, geheel tot hunne bestemming geraken (11 : 39, 40). Nog een laatsten schok verwacht de Schrijver bij den ondergang der aardsche huishouding, die, gelijk de eerste bedecding, voorbij moet gaan, maar dan ziet hij dingen komen en blijven, die niet bewegelijk zijn (12 : 26—28).

20. Uit het bezit van zoo onschatbare voorrechten vloeien van zelf uitgebreide Verplichtingen voort. Gelijk die aan de Romeinen, heeft de Brief aan de Hebreëen, na het theoretisch, een praktisch en paraenetisch gedeelte (10 : 19—13 : 21). Niet onduidelijk schemert ook hier de opvatting des christelijken levens door, als een leven des geloofs, der hoop en der liefde (6 : 10—12. 10 : 22—24). Eene krachtige opwekking tot werkzaam geloof wordt H. 11 : 1—40, tot lijdzame hoop, H. 12 : 1—13, tot heilige liefde H. 12 : 14—13 : 21 vernomen.

21. Het Geloofsbegrip van den Schrijver is even zuiver,

als van uitgebreide toepassing op al de Godvruchtigen des O. en N. V. Hoofdobject van dat geloof is God (6:1), dien het getrouw acht (10:23), en met het oog des geestes aanschouwt (11:27). In dit zijn geloof heeft de geloovige vastheid, ook van de onzienlijke en toekomstige dingen (11:1), en vrijmoedigheid tevens om toe te treden tot Hem, van wien hij zich niet langer door bange vrees verwijderd voelt (4:15. 10:19—22). Zonder dat geloof is het volstrekt onmogelijk met God in gemeenschap te treden of Hem welgevallig te worden, maar juist daarom is het ook dringend noodig, daarin te volharden niet slechts, maar overvloedig te zijn (3:6. 10:22). — Gelijk nu het geloof zich van de realiteit der onzienlijke dingen verzekerd houdt, ziet de Hoop in de toekomst haar persoonlijk bezit te moeten. Zoo zeer is zij hoofdzaak, dat de christelijke belijdenis eene belijdenis der hope mag heeten (10:23). Geheel in den geest van Paulus wordt zij ook hier voorgesteld, als eene oorzaak van billijken roem (3:6, verg. 10:34), en als eene kracht tot lijdzaamheid, maar te gelijk tot volharding (12:1). Door het lijden wordt die hoop gelouterd, maar in geen deele beschaamd; immers, dat lijden is kastijding, die van God komt, uit liefde wordt toegezonden, aan verheven bedoelingen dienstbaar is, en in heerlijkheid eindigt (12:4—11). — De Liefde eindelijk, hier aanprezen, strekt zich tot allen (12:14, verg. Rom. 12:18), maar meer bijzonder tot de broederen (13:1), allereerst tot de meest ongelukkigen en hulpbehoevenden uit (vs. 2, 3). Ook hare aanprijzing draagt eene geheel oud-testamentische kleur (13:2, verg. Gen. 18:1 en verv.). Weldadigheid en barmhartigheid worden als offeranden beschouwd, de belijdenis van Gods naam als een loffer (13:15, 16, verg. Rom. 12:1). Uit deze liefde vloeit de beoefening van ál de plichten der Godzaligheid, met name ook van broederlijke vermaning en voorbede (10:22—24. 13:18), ingetogenheid en tevredenheid (13:4—6, verg. 12:16), gehoorzaamheid aan achtbare voorgangers, en aandenken aan de reeds ontslapenen voort (13:7, 17).

22. De Drangredenen, waarmede de schrijver tot de vervulling dezer verplichtingen wekt, zijn in 't algemeen aan de grootheid van het geschonken voorrecht ($\chi\acute{\alpha}\rho\iota\varsigma \acute{\epsilon}\chi\omega\mu\epsilon\nu$, 12:28), meer bepaald aan de heerlijke gevolgen der trouw, en de ontzettende vergelding der ontrouw ontleend (6:4—10). Zulk eene ontrouw acht hij mogelijk, ook waar men reeds een zeer hooge mate van Christelijke kennis en ervaring bereikt heeft, schoon het zich niet bewijzen laat, dat hij hen, bij wie deze mogelijkheid tot werkelijkheid wordt, voor oorspronkelijk wáre en levende Christenen aanziet. Opmerkelijk, dat op de klassieke plaats in zijn Brief, die hierover handelt (6:4—6, door Luther „einen harten Knoten” genoemd) noch van hun geloof, noch van hunne hoop, noch van hunne liefde gesproken wordt. Intusschen, ook voor de verstgevorderden blijft gedurige waarschuwing noodig (10:32), en niet in hunne, maar in Gods trouw hebben de geloovigen den laatsten grond van gerustheid en hope te zoeken (6:10, 11. 10:36—39).

23. De aanwijzing van gepaste Hulpmiddelen, waardoor zulk een Christelijk leven wordt aangekweekt, blijft ook in den Brief aan de Hebreëen niet achter. In het algemeen wordt hier de genade vermeld, als datgene, waardoor het hart wordt gesterkt (13:9), terwijl ook de middelen der genade niet stilzwijgend voorbijgegaan worden. Een enkele maal wijst de Schrijver terug op den doop (10:23^a), een andermaal laat hij eene zijdelingsche toespeling op het H. Avondmaal hooren (13:10). Inzonderheid wordt als krachtig hulpmiddel aangeprezen het terugzien, deels op eigen vroeger toestand en levenservaring (10:32 en verv.), deels en vooral ook op het voorbeeld van zoovele oude geloofshelden, die hen als een wolk van getuigen in de Christelijke loopbaan omgaven. Zagen deze op hen, zij hadden inzonderheid op den Oversten Leidsman te staren (12:1, 2), en te waken, dat zij niet van vroeger' hoogte terugvielen (12:15).

24. Uit dit zaamgedrongen Overzicht van zijn leerbegrip blijkt ons, hoe de Brief aan de Hebreëen „een trouwe afdruk van den geest des grooten Heidenapostels” mag heeten.

Ongetwijfeld is er tusschen de voorstelling van onzen schrijver en die van Paulus een niet onbelangrijk verschil. De Paulinische leer aangaande de rechtvaardiging door het geloof, de geestelijke gemeenschap met Christus, en de universaliteit van het Christendom wordt hier zelfs met den vinger niet aangeroerd; de opstanding des Heeren slechts éénmaal in het voorbijgaan vermeld (13:20), en de geheele verhouding van het Christendom tot de Oude bedeeing eenigzins anders dan bij den Apostel der vrijheid geteekend. De geheele opvatting van de leer der zonde vooral schijnt bij Paulus veel dieper te zijn. — Van de andere zijde echter valt het in het oog, dat de Schrijver, meer dan waarschijnlijk een rijk begaafd kweekeling der Paulinische school, zijnen voorganger in geen enkel opzicht weerspreekt, maar zich veeleer aan diens leerontwikkeling aansluit, en op zijne wijze apologetisch de hoofdstelling ontwikkelt, die Paulus polemisch in den Brief aan de Galatiërs gehandhaafd had. Wordt hier de voorstelling van den Christus als den tweeden Adam gemist, het waarachtig-menschelijke nevens het waarachtig-Goddelijke in Hem wordt vooral niet minder sterk op den voorgrond geplaatst. Is bij Paulus de lijdende Christus meer offer, hier offer en priester tevens, de eene voorstelling vult de andere bevredigend aan. Ongetwijfeld wordt het geloof hier meer in zijne betrekking tot God, dáár meer rechtstreeksch in betrekking tot Christus beschouwd; maar aan beide zijden richt zich toch het geloof, welbeschouwd, op die groote Godsbelofte des heils, waarvan de Christus het levend middelpunt is. In ieder geval is het onbewezen, dat in onzen Brief eene Judaïstische en eene Paulinische grondaanschouwing onverzoend naast elkander zou staan (Baur). Menig wezenlijk verschil laat zich uit den gansch exceptioneelen toestand der lezers en het bepaalde doel des Schrijvers verklaren, en bij voortgezette vergelijking met Paulus meenen wij hier evenmin een snijdende dissonant, als een onpersoonlijke echo te hooren.

Verg. aangaande Stephānus in betrekking tot Paulus, eene Verhand. van J. F. van Oordt, *Waarh. in L.* 1842. III;

over zijne Redevoering, C. E. B. Uloth, in de *Godgel. Bijdr.* 1857, bl. 369 en verv. Over het Paulinisme van Lucas, ons *Lev. v. J.* I, bl. 91. F. Godet, *Comment. sur l'Évang. de St. Luc.* (1871) II, p. 458. Over het Leerbegrip van den Brief aan de Hebreëen, zoo in het algemeen, als in betrekking tot den Ap. Paulus beschouwd, onze *Christol. d. N. V.*, bl. 317—359, en *F. C. v. d. Ham, *Diss. Theol.* (1847), doch allermeeft de voortreffelijke Monographie van *E. K. A. Riehm, *Der Lehrbegriff des Hebr. briefes dargestellt und mit verwandten Lehrbegr. verglichen* (1858, 1859). Veel minder beteekent *Der Hebr. Brief, Auslegung und Lehrbegr.* von K. Klüge, 1863. Wat speciëele punten betreft, over de *Christologie* verg. een Lat. *Program van C. B. Moll (1854, 1855, 1859). **P.** Cannegieter, *Christol. volg. d. Br. aan de Hebreëen* (1869). *E. Barger, *De Christologie van den Br. aan de H. tegenover die der Brieven van Paulus* (1871). Over *bedoeling, kracht en uitwerking der Moz. offers* volgens dezen Brief twee *Verhand.* van A. Rutgers v. d. Loeff, *W. in L.* 1839. I. II. Over de moeilijke plaats H. 9:14 de *Diss. Theol.* van A. L. v. d. Boon Mesch (1825). Over Hoofdst. 11 die van P: J. L. Huet (1824). Over H. 7:22 eene *Verhand.* van G. W. Sannes, *W. in L.* 1841. I. Over H. 6:4—8 een *Opstel* van *N. Beets, *Sticht. Uren*, 1858. Over geheel den Brief eindelijk de *Bijbelstudiën* van D. Chantepie de la Saussaye (1860). Als proeve van populair-homiletische behandeling verdient het *Opstel* van C. E. v. Koetsveld, *het Ev. een nieuw en eeuw. Verbond*, in zijne *Leerred.*, getit. *het Apostolisch Evangelie*, (1865) genoemd te worden. Ook de twee bijlagen van Tholuck tot zijnen Commentaar op dezen Brief behooren in eere te blijven.

Vraagpunten: In hoever kan de Redevoering van Stephanus eene profetie heeten van de Paulinische richting? — Welke Paulinische elementen hebben de Schriften van Lucas boven die van Mattheus en Marcus vooruit? — In welk verband staat het onderzoek van het leerbegrip, tot dat naar den schrijver van den Brief

aan de Hebreëen? — Zijne leer van God en diens openbaring. — Van den mensch en de zonde. — Van den persoon en het werk des Verlossers. — Van het verschil en verband des O. en N. V. — De Christus, tegenover Melchizedek, Mozes en Aäron. — De Brief aan de Hebreëen, vergeleken met het standpunt der Joodsch-Alexandrijnsche theologie van dit tijdperk.

§ 44.

Slotsom en Overgang.

Bij alle verscheidenheid van gave en richting tusschen Petrus en Paulus met hunne medegetuigen is de éénheid van geest tusschen beiden zoo openbaar, dat de laatste niet minder dan de eerste den naam van Zuilen-apostel verdient (Gal. 2 : 9). Zelfs staat de Paulinische leerontwikkeling, in haar geheel beschouwd, even hoog boven de Petrinische, als de ontwikkeling van het Christendom-zelf in de heidenwereld boven het oorspronkelijk Judaeo-Christianisme. Rijke aanvulling der veelbelovende Petrinische, is het leerbegrip van Paulus op zijne beurt overgang en voorbereiding tot de diepzinnige Johanneïsche Theologie.

1. Zien wij van den thans gesloten Paulinische ideëncring op den vroeger beschouwden Petrinischen terug, niets treft ons spoediger, dan de meerdere uitgebreidheid van den eersten boven den laatstgenoemden. Te verrassender is de opmerking, dat de zelfstandigheid, die Paulus het volste recht gaf om van zijn Evangelie te spreken, hem op geen enkel wezenlijk punt tot weerspraak met zijne reeds vroeger opgetreden mede-apostelen leidt. Integendeel blijkt het, dat de rechterhand der gemeenschap, aan hem en Bar-

meer nabas door een drietal hunner gereikt (Gal. 2:9), de zinnebeeldige aanduiding was eener levende, en juist daarom niets minder dan eentonige éénheid. Het wezenlijk onderscheid laat zich deels uit het verschil van individualiteit, deels uit dat van werkring en doel zoo bevredigend oplossen, dat het veel meer tot bevestiging, dan tot onderminning van het geloof aan de Apostolische getuigenis strekt. Er is niets, dat de oppervlakkigheid (bij allen schijn van diepte) der modern-romantische reconstructie van de geschiedenis der Apostolische eeuw sterker doet uitkomen, dan onpartijdige studie der onderscheiden' Apostolische leerbegrippen, mits bij het licht van Isagogiek en Psychologie.

2. De hoogere harmonie van het Paulinisch met het Petrinisch leersysteem ontnemt niets aan de rijke oorspronkelijkheid van het eerstgenoemde. Het is niet minder dan de eerste, uitnemend geslaagde poging van een genialen, wijsgeerigen, door hooger Geest verlichten denker om den oneindigen rijkdom van waarheid en leven, in het Evangelie geopenbaard, in hooger éénheid zamen te vatten. „Jamais la vérité Chrétienne n'avait été exprimée avec autant de richesse et de profondeur; jamais elle n'avait revêtu une forme aussi systématique et aussi rigoureuse. C'est un ensemble de faits et d'idées où tout se lie et s'enchaîne, et où l'infinie diversité des détails se ramène sans effort à l'unité d'une pensée centrale et féconde, qui est comme la clé de voûte de tout l'édifice. On reconnaît à cette dialectique puissante un esprit nourri par de fortes études et singulièrement rompu à tous les exercices de la pensée. Aussi l'enseignement de Paul marque-t'il un incontestable progrès sur celui de Jacques et de Pierre" (Bonifas). Het Paulinisch Universalisme staat tot de theologie van het Judaeo-Christianisme, als de Hervormingsgeest der zestiende eeuw tot de kerkelijke vroomheid der middeneeuwen. Ja waarlijk: „Paul serait le prince des philosophes, s'il n'était le plus grand des Apôtres" (A. Monod).

3. Toch is de hoogst denkbare ontwikkeling van het Christelijk gedachtenprocès evenmin bij Paulus als bij Pe-

trus te vinden. Het diepste inzicht in de verborgenheid der Godzaligheid wordt niet alleen langs den weg van scherpzinnige redeneering, maar bovenal langs dien van geestelijke aanschouwing verkregen. In Petrus spreekt de stem van herinnering en ervaring; in Paulus vereenigt zich met deze laatste de macht van het Christelijk nadenken, dat, waar het noodig is, ook over de wapenen eener fijne dialectiek kan beschikken, maar eerst Johannes peilt de diepste diepten als met scherp adelaarsblik. De theologie van Paulus ontwikkelt zich in eene reeks van allermerkwaardigste tegenstellingen, maar de verzoening dier tegenstellingen, waarvan zij profeteert, is eerst op het Johanneïsch standpunt ten volle gegeven. Schijnbaar is het verschil tusschen dit laatste en Paulus nog grooter, dan dat tusschen Paulus en Petrus viel op te merken. Inzonderheid de Brief aan de Hebreëen schijnt bijna één doorlopend contrast met de Johanneïsche ideën te zijn. Toch zal de ontwikkeling van deze laatsten ons leeren, dat menig Paulinisch element juist hier tot zijne volle ontwikkeling komt, en dat niet weinig, door Petrus betuigd en door Paulus gestaafd, door den Patriarch der Apostelen indien mogelijk nog hooger afgeleid, nog dieper opgevat wordt.

Verg. behalve al de bl. 194 gen. geschriften, de Verhand. van Tholuck, voork. in zijne *Verm. Schr.* II. S. 272–329, *Einleit. Bemerkungen in das Studium der Paul. Briefe* u. s. w., als ook die van *Paret, *Paulus und Jesus*, in de *Jahrbb. für Deutsche Theol.* 1858, I.

Vraagpunten: De vooronderstelde strijd der beginselen tusschen Paulus en zijne mede-Apostelen voor hun eigen forum beoordeeld, Gal. 2. verg. Hand. 15. — Vergelijkende beschouwing der Petrinische en der Paulinische Theologie in hare hoofdpunten. — Is er grond om met Baur aan den Hebr. Brief eene conciliatoire strekking ter vereeniging van het Paulinisme met de ideën van de Johanneïsche Apokalypse toe te schrijven?

DERDE AFDEELING.

DE JOHANNEÏSCHE THEOLOGIE.

§ 45.

Overzicht.

Het leerbegrip van Johannes, den Apostel der liefde, bekleedt niet slechts de laatste, maar ook de hoogste plaats in de rei der Apostolische getuigenissen, en drukt in zoover de kroon op wat reeds door Paulus, den Apostel des geloofs, en door Petrus, den Apostel der hoop, in helder licht was gesteld. Het wordt gekend uit 's Apostels eigen' uitspraken, deels in Evangelie en Brieven, deels in de Apokalypse bewaard, ieder afzonderlijk, en juist in déze orde te raadplegen. Zoowel daar als hier gaat het van den Christus als middelpunt uit, en vertoont in zijne onmiskenbare eigenaardigheid aan de eene zijde een Apologetisch-mystisch, aan de andere een Israelitisch-profetisch karakter.

1. Gelijk op natuurlijk, zoo komt ook op geestelijk gebied het edelste het langzaamst tot rijpheid. Reeds hebben Petrus en Paulus hunne schriftelijke getuigenis afgelegd en het tooneel hunner aardsche werkzaamheid verlaten, eer Johannes de zijne doet hooren. Zij is de vrucht van persoonlijke herinnering, door innerlijke aanschouwing verhelderd, voor welke het voorleden zich reproduceert, en straks, ten gevolge van vernieuwde openbaring, zich ook het mysterie der toekomst onthult. Geen wonder, dat de kerk van alle eeuwen aan de getuigenis van den boezem-

vriend des Heeren, den langst-levendenden en diepzinnigsten van al de Apostelen, de hoogste waarde heeft toegekend. Gelijk de Petrinische Theologie een Joodsch-christelijk, de Paulinische een Heidensch-christelijk karakter vertoont, zoo zien wij hier de geheele tegenstelling tusschen het Evangelie ter eene, en het Joden- en Heidendom ter anderer zijde in de schaduw geplaatst, en het Christendom in den volsten zin des woords als den absoluten Godsdienst erkend. Zoo is het hoogste standpunt bereikt, en te gelijk de toekomstige ontwikkeling van Kerk en Theologie in breede omtrekken aangeduid. De Petrinische type wordt bij voorkeur in de Roomsch-katholieke, de Paulinische in de Protestantsche ontwikkeling van kerk en Godgeleerdheid aanschouwd; de Johanneïsche Theologie schijnt in nadruk bestemd, de theologie der toekomst te worden.

2. Meer nog dan dat van Paulus en Petrus, wordt het leerbegrip van Johannes uitsluitend uit zijne eigene Schriften gekend. Onder deze staat, ook naar het oordeel der Tubingsche school, de authenticiteit der Apokalypse onwedsprekelyk vast, terwijl die van het Evangelie en den eersten Brief uit den vuurproef der nieuwste bestrijding aanvankelyk glansryk te voorschijn treedt. Ook die van den tweeden en derden, ofschoon voor ons doel van zeer ondergeschikt belang, laat zich voldoende verdedigen. Beroemde namen bewijzen, dat het mogelijk is, echt wetenschappelyk theoloog te zijn, en ál de Schriften, op naam van Johannes bewaard, als authentiek te erkennen, terwijl integendeel al meer en meer blijkt, dat de Presbyter Johannes, wien men nu en dan in onderscheiding van den Apostel een deel dezer nalatenschap toekent, eene tamelyk problematische, wellicht fictieve persoonlijkheid is.

3. De orde, waarin de Johanneïsche Schriften te raadplegen zijn, wordt bepaald door het kritisch oordeel aangaande den tijd der vervaardiging. Voor ons staat het vast, dat de Apokalypse niet onder Nero, maar onder Domitianus, en derhalve eerst ná het Evangelie en de Brieven geschreven is. „Die Johanneïschen Schriften bilden eine

Trilogie: die Evangelische Grundlage, die organische Gestaltung, die einstige und ewige Zukunft der Kirche: Christus, der da war, der da ist, und der da komt. Das Euangelium, die Briefe, der Apocalypse" (Lange). — Bij de beschouwing van het Evangelie, als kenbron van het Johanneïsch leerbegrip, moet in geen deele met de uitspraken van den Johanneïschen Christus, maar uitsluitend met die van den Evangelist zelve te rade gegaan worden, waar hij getuigend of verdedigend optreedt. Het zijn H. 1: 1—18. 2: 21, 22. (3: 16—21, en 31—36?) 6: 64, 71. 7: 39. 11: 51, 52. 12: 14—16, 33, 37—43. 13: 1—3. 19: 28, 35—37. 20: 30, 31. 21: 23 (Verg. § 17, 3)

4. Nauwelijks zetten wij bij het licht dezer uitspraken eene eerste schrede op het gebied der Johanneïsche theologie, of het blijkt, dat zij in inhoud en vorm een hoogst eigenaardig karakter vertoont. Johannes staat geheel op zich zelve, zonder dat één zijner medegetuigen op hem een merkbaaren invloed heeft uitgeoefend, gelijk b. v. Paulus op den Schrijver aan de Hebreëen, of Petrus op Marcus gedaan heeft. Zijne theologie, gelijk wij die inzonderheid uit Evangelie en eersten Brief leeren kennen, draagt minder het karakter eener bepaalde leerontwikkeling, dan van eene bezielde getuigenis. Niet de dialectiek, maar de intuïtie; niet het verstand, maar het gemoed; niet de toekomst met hare hooggestemde verwachtingen, maar het heden met zijne onschatbare zegeningen treedt in het didaktisch geschrift van Johannes gedurig op nieuw op den voorgrond. Slechts een enkele maal (Joh. 1: 17) wordt de tegenstelling tusschen Wet en Evangelie hier aangeduid, die bij Paulus eene zoo aanzienlijke plaats bekleedt: bij Johannes staat het Evangelie niet slechts lijnrecht tegenover de wet, maar oneindig ver daar boven. De oorzaak van dit verschijnsel laat zich niet moeielijk raden. Johannes heeft waarschijnlijk nooit op een zoo streng wettisch standpunt, als bijv. Jacobus gestaan, en nog veel minder een zoo plotseligen overgang van de duisternis tot het licht als Paulus beleefd. Gelijk de zon den bloemknop doet opengaan, zoo had de ontmoe-

ting en voortgezette aanschouwing van Christus (Joh. 1 : 40) zijn geestelijk leven gewekt met stille, maar machtige kracht, en van dit innerlijk leven is zijne leer, zoover daarvan sprake kan zijn, de uitdrukking en de ontraadseling tevens. Geen Apostel heeft diepzinniger denkbeelden in minder rijkdom van bewoordingen uitgesproken. De woordenschat van Johannes is betrekkelijk arm, maar het gehalte zijner uitdrukkingen gaat haar cijfer ver te boven. „L'auteur ressemble à un grand Seigneur, qui ne paye qu'avec de grosses pièces" (Godet). Het opschrift op Herder's standbeeld te Weimar: „Licht, Liefde, Leven", bevat te gelijk de gronddenkbeelden der Johanneïsche theologie, maar wie heeft die immer volkomen in den geest des Apostels gepeild! Te moeilijker is dit laatste, omdat de verschillende begrippen hier veel minder scherp dan b. v. bij Paulus zijn afgeteekend, en onwillekeurig in elkander vloeien. De Johanneïsche theologie heeft zich veel minder in de breedte, dan in de hoogte en de diepte ontwikkeld. Licht en leven, gelooven en weten, zonde en leugen, waarheid en heiligheid, zoo innig zijn zij bij Johannes verbonden, dat hier, indien ergens, doorgaande onderscheiding van Geloofs- en Zedeleer zelfs volstrekt onmogelijk is.

5. Gelijk de Paulinische theologie een Anthropologisch (§ 33. 4), zoo vertoont de Johanneïsche in vollen nadruk een Christologisch karakter. Ongetwijfeld gaat de Apostel in zijn onderwijs uit van God, maar alleen van God, gelijk Hij in Christus gekend wordt. Op den persoon van Christus, meer zelfs nog dan op zijn werk, wordt hier hoorbare nadruk gelegd; de wereld, de zonde, de gemeente, de toekomst, 't wordt alles in het licht beschouwd der historische Christusverschijning. Gelijk bij Jacobus de tegenstelling tusschen weten en doen, en bij Paulus die tusschen zonde en genade, zoo is bij Johannes het contrast tusschen duisternis en dood buiten, en licht en leven door Christus de spil, waarom zich alles beweegt. De historische verschijning van het vleeschgeworden Woord wordt in Evangelie en Brief, de toekomstige openbaring van den verheerlijkten Menschenzoon

*de p. il die je
telken de slakte
krijgt. (Dit
duikt op de
moude be- beeld.
lijke stijf).*

30 ... nog vele andere oeffeningen geschiedt

Joh. 20:31 maar deze zijn geschreven opdat zij geloof dat Jeesus is de Christus, de zoon Gods en opdat zij geloofende het leven eeuwig hebben. Amen.

in de Apokalypse met een kracht en nadruk betuigd, die door niets overtroffen kan worden.

6. In Evangelie en Brief draagt deze getuigenis een bepaald apologetisch, en te gelijk een verheven mystisch karakter. Zonder dat het noodig is aan het vierde Evangelie eene rechtstreeksch-polemische strekking tegenover enkele personen of richtingen toe te schrijven, mag reeds uit H. 20 : 31 afgeleid worden, dat de Evangelist bepaalde geloofsversterking zijner lezers bedoelde naar de behoefte van een tijd, waarin zich alrede zoo menig bedenkelijk verschijnsel vertoonde. Nu en dan wordt zelfs de Apologie tot rechtstreeksche polemiek (1 Joh. 4 : 2, 3. 2 Joh. 9—11), doch ook waar hij de dwaling bestrijdt, geschiedt dit niet door scherpzinnig redeneeren, maar door krachtig getuigen van wat hij zelf beleefd, en op geestelijke wijs heeft ervaren. Telkens verliest hij zich als het ware in de geestelijke aanschouwing van een voorleden of eene toekomst, die voor hem tot heden geworden is, zoodat het naar waarheid van zijne theologie kan gezegd worden: „elle n'est pas un produit de la spéculation, mais bien de la contemplation; c'est une théologie essentiellement mystique, qui n'a besoin que d'un petit nombre d'idées et d'une théorie tout à fait simple pour édifier la vie, qu'elle veut faire naître au fond de l'âme" (Reuss).

7. In de Apokalypse daarentegen neemt de Apostolische getuigenis eene hoog profetische vlucht, maar zonder eenige schade voor haar oorspronkelijk Israelitisch karakter. Integendeel blijkt het, dat de Ziener met de visioenen des O. V., inzonderheid met die van Ezechiël en Daniël innig vertrouwd is, en dat ook de meest ontwikkelde der Apostelen aan het einde zijner loopbaan zich nog in geenendeel van den theokratisch-nationalen bodem heeft losgescheurd, waarin hij eens was geworteld. Wie het volstrekt ondenkbaar acht, dat een Johannes het Evangelie én de Apokalypse kon schrijven, heeft noch den rijkdom zijner individualiteit, noch het belangrijk tijdsverloop tusschen het een en het ander geschrift, noch het groot verschil van beider inhoud, doel en karakter behoorlijk in overweging

genomen. Voortgezet onderzoek voert veeleer tot de slotsom, dat slechts een Evangelist als deze de Apokalypse, een Apocalypticus als deze het Evangelie kon schrijven.

8. Na het gezegde kan het ons niet boven mate verwonderen, dat de pogingen tot behandeling van het Johanneïsch leerbegrip op zeer verschillende wijze beproefd, en niet altijd gelukkig geslaagd zijn. Bijzondere vermelding verdient de arbeid van Reuss (t. a. p. II. p. 336), die dit geheele leerbegrip uit 1 Joh. 4 : 9, verg. Joh. 3 : 16, heeft ontwikkeld (welke laatste plaats intusschen o. i. geen woord van Johannes-zélven bevat). Wij meenen aan het historisch-christologisch karakter der Johanneïsche theologie het meest getrouw te zijn, wanneer wij, bij het onderzoek van Evangelie en Brief, afzonderlijk acht geven op 's Apostels voorstelling van de Wereld buiten Christus, de Verschijning van Christus, en het Leven in Christus. Bij het leerbegrip der Apokalypse is uit den aard der zaak de Paroesie het leerstuk, dat de meeste opmerkzaamheid vordert.

Verg. over Johannes en zijne Theol. in het algemeen, behalve het *Bijb. Woordenb.* in voce, inzonderheid het **Art.* van Ebrard in Herzog's *R. E.* VI. Ter handhaving der echtheid beide van het vierde Ev. en de Apokalypse de **Prij-verh.* van Niermeijer, H. G. XIII. (1852) en de **Inl. N. T.* van Scholten (1856). Over de prioriteit van het Evangelie vóór de Apokalypse onze *Christologie des N. V.*, bl. 366—379 en de daar aangeh. Litt., waarbij men inzonderheid voege het Art. van Godet in de *Revue Chrét.* van 1865, pag 236—249 van het *Bulletin Théol.* En voorts over het Leerbegrip, behalve de meermalen aangeh. geschriften van Schmid, Messner, Reuss, Lechler, de Pressensé en and., inzonderheid de bearbeidingen van het Johann. Leerbegrip door *K. Frommann (1839), K. L. Köstlin (1843), A. Hilgenfeld (1849) en allereerst die van B. Weiss, *Der Johann. Lehrbegr. in seinen Grundzügen untersucht* (1862), als ook het Overzicht der Johann. Theol. in de *Beiträge zu der theol. Wissenschaft* te Straatsburg, 1847. I. Te betreuren echter is het, dat de meesten dezer schrijvers door Johanneïsch leerbegrip eigenlijk het leerbe-

grip van het vierde Evangelie, d. i. van den Johanneïschen Christus verstaan. Gelijk te verwachten was, geschiedde dit ook door J. H. Scholten, *Het Ev. v. Joh.* (1864), bl. 81 en verv. Vroeger werd deze fout ontweken door J. F. van Oordt, J. Wz., *Onderzoek naar de overeenkomst en het verschil tusschen Paulus en Joh. in het begrip van het Chr. leven*, W. in L. 1840. III. en door C. H. van Herwerden, C. Hz., *Proeve eener voorstelling van het Chr. volgens den Ap. Joh.*, ald., 1842. III. Verg. I. da Costa, *De Apostel Joh. en zijne Schriften* (1854), bl. 103 en verv. en de schrijvers hierboven, bl. 98 en 99 genoemd, waarbij nog te voegen Graham, *The Spirit of Love, a pract. and exegetic. Comm. on the first Ep. of John* (1857); den schoonen Commentaar van F. Godet op het vierde Ev. (1865), de belangrijke *Inleiding* op de Apokalypse door Lange, *Bibelw.* XVI (1871), en — last, not least — *Eric Haupt, *Der erste Brief des Joh. Ein Beitrag zur Bibl. Theol.* (1869).*

Vraagpunten: Belangrijkheid der Johanneïsche theologie nevens en boven iedere andere. — Haar sleutel in 's Apostels levens- en ontwikkelingsgeschiedenis. — Nadere beschouwing; vergelijking en waardeering harer bronnen. — Het eigenaardig karakter der Johanneïsche theologie, tegenover de Petrinische ter eene, de Paulinische ter anderz zijde. — Geschiedenis van den gang en de wijze harer afzonderlijke behandeling. — Van waar, dat over het geheel de behandeling van het Johanneïsch leerbegrip minder gelukkig, dan van eenig ander pleegt te slagen? — Wat bij het onderzoek daarvan, naar beide bronnen, bovenal te vermijden en in acht te nemen? — Waarheid en beteekenis van het „*volat avis sine metâ,*” etc.

EERSTE ONDERDEEL.

HET EVANGELIE EN DE BRIEVEN.

§ 46.

De wereld buiten Christus.

De onzienlijke God openbaart zich, naar de getui-

genis van Johannes, aan de wereld niet anders, dan in en door den Logos, die van den beginne deelgenoot zijner natuur en majesteit, middelloorzaak der Schepping, het Leven en het Licht der menschen is. De wereld echter, door haren Overste misleid en beheerscht, heeft boven dat licht de duisternis lief, en is dien ten gevolge aan de heerschappij van zonde en dood onderworpen. Nogthans zijn er beter gezinden, innerlijk ontvangbaar voor de hoogste openbaring Gods in den Logos, die van ouds bepaald onder Israel aangekondigd en voorbereid is.

1. Bij de beschouwing van Johannes' onderwijs valt niets zoo spoedig in het oog, als de verhevenheid van het Apostolische Godsbegrip. God is hem de Waarachtige (I. 5:20), in tegenoverstelling van alle ijdele niet-goden; Licht (I. 1:5), het inbegrip van alle zedelijke volkomenheid, welke zich weder concentreert in de Liefde (I. 4:8, 16), de bronwel des eeuwigen Levens (I. 5:20). En van dien God spreekt hij als van den Vader (I. 2:13. 3:1), ongetwijfeld in het bewustzijn der kinderlijke betrekking tot Hem, maar tevens met kennelijke heenduiding naar eene verborgenheid van het Goddelijk wezen, alleen geopenbaard in den Zoon.

2. God namelijk is niet slechts onzichtbaar (Joh. 1:18), maar wordt alleen gekend, voor zoover Hij zich zelven openbaart, en middelpunt van die openbaring is de Zoon, zoodat zelfs de Theophanie in het O. T. in den grond der zaak reeds Christophanie is geweest (Joh. 12:41). Gods openbaring in Christus is alzo voor Johannes de bron zijner Godskennis en van zijn Godsbegrip beiden. De algemeene Godsopenbaring in natuur en geweten, waarvan Paulus gewaagt, wordt bij hem in dien vorm niet vermeld; alles, wat van God kennelijk is, concentreert zich voor zijn oog in den Logos.

3. De Logos is in het Johanneïsch denksysteem iden-

*Deze mag men
ook zeggen:
een Saak van
een mag die hem
heer is*

tisch met den Zoon (Joh. 1:14. verg. vs. 18), en de reden, waarom uitsluitend hij dien Zoon op deze wijze beschrijft, in de eigenaardige richting van de Gnosis zijner dagen te zoeken. Het Johanneïsch logosbegrip wortelt, wat zijnen inhoud betreft, in de Schrift des O. V., doch is, wat aangaat den vorm, uit de Alexandrijnsche filosofie van zijnen tijd te verklaren. Toch is het verschil tusschen zijne Logosleer en die van Philo veel te groot, dan dat zij slechts eene matte kopie der laatstgenoemde mag heeten. „L'anti-thèse est absolue, car ce qui est pour saint Jean une vérité capitale eut été un affreux blasphème pour le Juif d'Alexandrie. Entre son système et l'Évangile on trouve la même différence qu'entre les Thérapeutes, solitaires silencieux et exténués, et les premiers Chrétiens conquérants du monde par la mission et le martyre” (de Pressensé). Welbeschouwd zegt Johannes van den Logos niets anders, dan ook elders in het N. T. aangaande den Zoon van God wordt getuigd. Alleen zegt hij het op andere wijze, en wat hij zegt laat zich wederom hetzij uit de letter, hetzij uit den geest van eigen uitspraken des Heeren rechtvaardigen, beide door hem en andere Evangelisten medegedeeld.

4. De Logos, naar de voorstelling van Johannes, is deelgenoot der natuur en majesteit Gods, reeds in den aanvang aller dingen hypostatisch praëxisterende bij Hem, en middelloorzaak der schepping van al wat buiten Hem leeft. Johannes kent geen eeuwige stof, die aan den Logos slechts haren tegenwoordigen vorm heeft te danken, maar vermeldt een eeuwig Godswoord, waardoor alles is geworden, en waarin God als het ware zich zelve heeft uitgesproken. Alle licht en leven in de menschenwereld, natuurlijk en zedelijk, is van Hem als middelpunt uitgegaan, en geheel de geschiedenis der wereld vóór Christus mag reeds als een voorloopige kamp van dat licht tegen de duisternis in de menscheid beschouwd worden.

5. De Kosmos namelijk biedt uit den aard der zaak aan den Logos hardnekkigen wederstand, niet omdat zij uit stof (ὕλη) is zamengesteld, maar omdat zij door de macht der

zonde beheerscht wordt. Zij ligt in het booze (I. 5:19) als het element, waarin zij zich van nature beweegt. Aan haar hoofd staat, als vijand van God, haar Overste, de Duivel, een persoonlijke booze geest. Terwijl verder evenmin de Angelologie als de Daemonologie in het onderwijs van Johannes vermeld wordt, neemt daarentegen de Satanologie eene essentiële plaats in 's Apostels leerbegrip in. De Satan zondigt van den beginne, d. i. zoo lang er gezondigt is (*ἀπ' ἀρχῆς*, I. 3:8, niet *ἐν ἀρχῇ*). Hij bewerkte den eersten broedermoord (I. 3:12), en gaf Judas het verraad in het hart (Joh. 13:2). Zoo verricht hij zijne eigene werken, en heeft zijne eigene kinderen, aan Gods kinderen tegenovergesteld. De menschen hebben het booze van hem, hij heeft het van zich zelve, omdat hij boos van nature is. Hoe hij dat is geworden, zegt Johannes niet, maar evenmin dat hij dit altijd geweest is. Dit laatste had hij ook niet kunnen zeggen, zonder met het Godsbegrip en de wereldbeschouwing zowel van het O. T. als van Jezus zelve ten eenenmale te breken.

6. Uit zulk een oorsprong ontstaan, vertoont de zonde onvermijdelijk hetzelfde karakter als hij, in wien zich hare macht concentreert. De Johanneïsche Hamartologie is minder ontwikkeld dan de Paulinische, maar niet minder waar en diepzinnig. De zonde is hem in haren diepsten grond wetteloosheid, en daarom zedelijk ^{onrecht} (I. 1:9. 3:4); zonde en leugen hangen bij Johannes even onafscheidelijk zamen, als waarheid en heiligheid, en is leven zonder liefde niet denkbaar, de macht van het booze openbaart zich juist in haat tegen den broeder (I. 3:12) en in liefde tot eene van God afkeerige wereld (I. 2:15—17). (Maar dien ten

*wat en
ellendig
niet leus!
duisternis
en leven
en moeie
menschen
en pamelkade
en*

reikt (I. 5:16). Zoo groot is de macht van die zonde, dat zij zelfs in den christen nog in geenen deele overwonnen mag heeten (I. 1:8-10), zoodat ook hij gedurig vernieuwde vergeving behoeft (I. 2:2), schoon het volstrekt niet-zondigen de eisch blijft en het ideaal van ieder christelijk leven (I. 3:4-10).

7. Deze algemeene zondigheid der wereld maakt eene nog meer bijzondere openbaring van Gods waarheid en genade noodzakelijk, na de algemeene in den Logos vóór zijne vleeschwording. Deze openbaring gaat geheel uit van Gods liefde, welke zich in de zending en overgave des Zoons in nooit gekenden glans openbaart (I. 4:9, 10). Echter heeft zij in geenen deele onvoorbereid plaats gevonden; reeds vóór zijne menschwording had de Logos tot Israël, als tot het zijne, in meer bijzondere betrekking gestaan, hoezeer door ver de meesten verworpen (Joh. 1:11, 12). De profetische Schrift had Hem aangekondigd (Joh. 2:17. 19:36, 37), en inzonderheid de werkzaamheid des Doopers (Joh. 1:6 en verv.) zijne optreding voorbereid. Eene voorbereiding zijner komst in de heidenwereld wordt door Johannes niet dadelijk opgemerkt; maar wel duidt hij aan, dat ook dáar alle licht van den Logos is uitgegaan (Joh. 1:4, 5, 9), en dat het er allerminst aan ontvangbaren voor zijn licht en leven ontbrak (Joh. 11:52).

8. Naar het onderwijs van Johannes namelijk splitst zich de menschheid, ook afgezien van hare verhouding tot de historische Christusverschijning, in twee oorspronkelijk verschillende soorten. Daar zijn kinderen des duivels en der duisternis, wien het gelooven uit dien hoofde zedelijk onmogelijk is, en in wier ongeloof de Apostel dan ook de vervulling eerbiedigt van Gods verborgen raad (Joh. 12:40). Daartegenover staan echter ook beter gezinden, kinderen Gods buiten het Jodendom (Joh. 11:52), lichtnaturen, die het Evangelie hooren, omdat zij uit God zijn (I. 4:6) en zich tot Hem getrokken gevoelen. Hier geldt de wet der affiniteit; het verwante trekt zich onderling aan, het tegenovergestelde stoot elkander terug. Waar dus het licht

verrijst zal de vriend des lichts het zoeken, herkennen, waardeeren, terwijl daarentegen het kind der duisternis het haat en weerstaat. Dat intusschen dit principiëel verschil buiten alle verband tot zedelijke vrijheid en verantwoording staan zou, zoodat het ongelooft slotte slechts lot, geen daad of schuld zou zijn, wordt door Johannes nergens geleerd. Integendeel beschouwt hij dat ongelooft kennelijk als iets votstrekt onverantwoordelijks, en ziet hij in de hoogste openbaring der waarheid (te gelijk eene openbaring der genade en des levens), voor allen behoefte, maar ook voor allen bestemd en berekend (Joh. 1:14—18. 1 Joh. 2:2).

Verg. over het Godsbegrip van Joh. in 't algemeen, L. G. Pareau, *Waarh. in L.* 1844. III. Over de Logosleer, onze *Christol. des N. T.*, bl. 380 en verv. en de verschill. Commentatoren t. d. pl., als ook J. Bucher, *Des Apost. Joh. Lehre vom Logos* (1856). Eene Verhand. van Weiszäcker in het *Deutsche Zeitschr.* (1862). Philippi, *Der Eingang des Joh. Evang.* (1861), en inzonderheid, ook tegenover de interpretatie van Beyschlag, de belangrijke Monographie van *L. Th. Schulze, *Vom Menschensohn und vom Logos, ein Beitrag zur bibl. Christol.* (1867). J. H. Friedlieb, *Untersuchungen über den göttl. Logos*, in zijne *Prolegomena zur bibl. Hermeneutik* (1868), S. 177 u. ff. Röhricht, *Zur Johann. Logoslehre*, Stud. u. Krit. 1868. III. Over zijne voorstelling van de twee verschillende menschensoorten, tegenover de gnostizeerende opvatting van Hilgenfeld en and., B. Weiss. a a. O. S. 128—138.

Vraagpunten: De eigenaardigheid van het Johanneïsch Godsbegrip. — Waarom niet op 1 Joh. 5:7 gewezen? — Wat laat zich uit Johannes' onderwijs afleiden aangaande de onderlinge betrekking van den Vader, den Zoon en den H. Geest? — Worden er ook elders in het N. T. sporen van de Logosleer aangetroffen? — De zin van Joh. 1:1—18, vergel. 1 Joh. 1:1—3. — Zamenhang der Johanneïsche Logosleer met de kanonyke en apokryphe Schriften des O. V. ter eene, en de Alexandrijnsche philosophie ter anderzijde. — Het begrip van *κόσμος*, in betrekking tot dat van den *λόγος*. — Was Johannes Dualist? —

Wat beteekent Joh. 12:40? — Hoe leest gij Joh. 13:2? — Wat is de zin van 1 Joh. 5:16? — Het verschil der Johan-
neïsche Anthropologie, en die van het latere Gnosticisme.

§ 47.

De verschijning van Christus.

De Logos is vleesch geworden in Jezus Christus, die waarachtig en heilig mensch, maar tevens de Zoon van God in bovennatuurlijken zin van het woord, de Messias van Israel, de Redder der wereld is. Zijne geheele verschijning en werkzaamheid, zoowel voor als na zijnen dood, is eene voortdurende openbaring en mededeeling van waarheid en leven, waardoor de wereld òf behouden, òf reeds hier in beginsel rechtvaardig veroordeeld wordt.

1. De verschijning van Christus op aarde is, naar de voorstelling van Johannes, in geenen deele een bloot zichtbaar worden van een tot dusver onzichtbaren hemeling, maar eene werkelijke aanneming der menschelijke natuur door Hem, die haar tot dusver niet had bezeten, en mensch wordt, terwijl Hij Logos blijft. Reeds vóór zijne menschwording was deze Logos de Zoon (Joh. 1:14, 18, verg. 1 Joh. 4:14), wiens innige betrekking tot den Vader door den Evangelist in eene beeldspraak wordt aangeduid, aan eigen ervaring ontleend (Joh. 13:23). Als zoodanig is Hij van den beginne (I. 1:1. 2:14), en werd Hij geopenbaard bij zijne komst in de wereld (I. 3:5). Ook aan de vermelding van zijne komst in het vleesch (I. 4:2, 3) en van zijne zending door den Vader (vs. 14) ligt de leer van persoonlijke praecëxistentie ten grondslag. Zoo nauw is Hij met den Vader verbonden, dat het soms twijfelachtig is, of

Johannes van dezen of genen spreekt (zie bijvb. I. 2:29. 3:2, 3). Zelfs in den éénigen Brief, waarin het woord: Jezus Christus niet voorkomt, wordt nog van zijn Naam veelbeteekenend melding gemaakt (3 Joh. 7), en alleen voor zoover Hij in Christus gekend wordt, wordt God als de Waarachtige tegen de afgoden overgesteld (I. 5:20). Te vergeefs zoekt men de kracht dezer uitspraken te verzwakken door op de afwezigheid van het gewone artikel voor den naam van God te wijzen (Joh. 1:1), reeds terstond aan den Logos gegeven. Het oordeel der oude kerk, die aan Johannes, als verkondiger der Goddelijke natuur van den Logos, den naam van Theologos toekende, is volkomen rechtmatig geweest.

2. Er is geen enkele reden om de bekende verklaring, dat het Woord vleesch is geworden (1:14) van iets anders te verstaan dan van de aanneming der geheele, waarachtige menschelijke natuur in ál hare volheid. Ongetwijfeld handhaaft Johannes ook de realiteit van het menschelijk lichaam des Heeren (Joh. 19:28, 34, 35), maar even nadrukkelijk kent hij Hem eene menschelijke ziel ($\psi\upsilon\chi\eta$) en geest ($\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$) met beider werkzaamheden en aandoeningen toe (Joh. 13:21. 1 Joh. 3:16). Loochening, dat Jezus Christus waarlijk in het vleesch gekomen is (dat is toch nog iets meer dan: in een menschelijk lichaam verschenen), is in zijn oog anti-christelijk (I. 4:2, 3. II:7). Niet slechts vluchtig heeft zich de Logos vertoond; maar rustig heeft hij getabernakeld ($\epsilon\sigma\kappa\eta\nu\omega\sigma\epsilon\nu$) in eene waarachtige menschnatuur (Joh. 1:14), en zijn lichaam is als de tempel van een hooger wezen geweest (II:21, verg. Kol. 2:9). Een wondervolle levensaanvang, als waarvan Mattheus en Lucas gewagen, wordt Hem, wel is waar, door Johannes niet dadelijk toegkend, maar zij wordt door zijne geheele Christologie stilzwijgend gepostuleerd, en eenmaal zelfs, naar het schijnt, hoezeer slechts zijdelings, aangeduid (Joh. 1:13). In geen geval echter moet de menschwording van den Logos als vernietiging, maar veeleer als eigenaardige openbaring zijner bovenmenschelijke heerlijkheid opgevat worden. Dat in zulk

Handwritten notes:
 met bestond
 kwamen daarin
 bloed en water
 ont
 zy zullen
 ziel en welken
 zygste kenhebe

eene persoonlijkheid wel verzoekbaarheid (Joh. 6:15), maar geen dadelijke zonde denkbaar is, spreekt op het standpunt van Johannes van zelf. Met nadruk noemt hij daarom den Heer den Heilige, den Rechtvaardige (1 Joh. 2:1, 20. 3:3, 5), en ontkent, dat in Hem eenige, ook de minste zonde zou zijn (I. 3:5). Maar met dit negatieve vergenoegt hij zich niet; integendeel ziet hij in Hem het ideaal der hoogst mogelijke zedelijke volkomenheid op aarde verschenen (I. 2:6. 4:17), gelijk die zich bovenal openbaarde in liefde, met het verhevenst bewustzijn zijner betrekking tot den Vader gepaard (Joh. 13:1—3). *arm in arm gepaard: menschenlijke en gewontelike verhouding tot den Vader, maar*

3. Dat het vleeschgeworden Woord de Messias Israels is, staat bij Johannes minder sterk op den voorgrond, dan bij Petrus of Paulus. Geen wonder, de scheidsmuur tusschen Israel en de heidenwereld was reeds voor zijne oogen gevallen; oud-testamentische uitdrukkingen als Sion, stad Gods, hemelsch Jerusalem, zaad Abrahams enz., komen dan ook in zijne schriften niet voor. Intusschen stelt ook hij den Heer als den beloofde aan de vaderen voor, in wien de Schriften vervuld zijn, ja beschrijft hij de erkenning van Jezus als den Christus als onmisbaar tot zaligheid (Joh. 20:31) en als blijk der geboorte uit God (I. 5:1). Met kennelijke voorliefde echter wijst hij op de universeele strekking der Christusverschijning, die reeds door den Dooper was aangeduid (Joh. 1:29), en later door den Heer zelve zoo nadrukkelijk uitgesproken (H. 6:33). En vraagt men hem, wat dan eigenlijk het groote doel dier geheele verschijning en werkzaamheid was, met zijn Evangelie en Brieven in handen, antwoorden wij: negatief, het wegnemen der zonde (I. 3:5) en het verbreken van alle werken des Duivels (vs. 8); positief, het openbaren der waarheid en het schenken des levens (Joh. 1:16—18. 1 Joh. 4:9, 10).

4. De Vader wordt verklaard (ἐξ ἑωυτου, Joh. 1:18) door en in den Zoon zijner liefde. Ongetwijfeld denkt Johannes hier ook aan het onderwijs (I. 1:5), maar toch bovenal aan de geheele persoonlijkheid van den Heer, in wien de Waarheid en het Leven in ongekenden glans is

verschenen. Hooge beteekenis hebben uit dien hoofde in zijne schatting met name de wonderdaden des Heeren, als uitstralingen van de zon zijner heerlijkheid (Joh. 2:11). Hij ziet intusschen die heerlijkheid minder geopenbaard in enkele glansvolle momenten (de transfiguratie, de avondmaals-instelling, de hemelvaart enz.), die hij veeleer stilzwijgend voorbijgaat, dan wel in het weergaloos geheel der historische Christusverschijning (Joh. 1:14. 1 Joh. 1:1—3).

5. Had reeds de zending van Gods Zoon in de wereld het doel om haar het waarachtig leven te schenken (I. 4:9), dat doel wordt met name door het sterven des Heeren bereikt. Opmerkelijk, hoe Johannes, die anders doorgaans de oud-testamentische offers laat rusten, niettemin den dood des Heeren bepaald als zoenoffer voorstelt, waardoor de schuld der zonde bedekt wordt (I. 4:10). In den dood des Heeren ziet hij niet slechts de vervulling van Gods raad, ten gevolge waarvan op Golgotha het waarachtige Paaschlam geslacht werd (Joh. 19:36); niet enkel de openbaring van de hoogste liefde des Heeren, die navolging vraagt en verdient (I. 3:16); maar het volstrekt noodzakelijk middel tot verzoening van de zonden der wereld (I. 1:7). De reiniging, niet slechts van de heerschappij, maar ook van de schuld en den vloek der zonde brengt hij in rechtstreeksch verband met zijn bloed (I. 1:7—9), en vat in de prediking van de vergeving der zonden den hoofdinhoud van het Evangelie te zamen (I. 2:12). Den Christus stelt hij voor, als gekomen (I. 5:6), d. i. als geopenbaard in zijn verheven karakter, niet slechts door het water des doops, maar door het bloed van het kruis, waardoor de schuldvergeving niet alleen gesymboliseerd, maar verwerkelijkt is. Tevens zijn, naar zijne diepzinnige opmerking (11:52), door den dood des Heeren de ontvangbare heidenen met de verlost en uit Israel tot éene gemeente vergaderd. Geen wonder, dat hij een sterven, waardoor zoo veel heil is aangebracht, als het leven der wereld beschouwt.

6. Ook na den dood des Heeren wordt deze zijne heil-aanbrengende werkzaamheid voortgezet. Door den H. G.

gaat Hij voort, zich zelven aan zijne geloovigen mede te deelen (I. 2:27. 3:24), maar tevens blijft Hij-zelf de Parakleet der zijnen, zoo dikwijls zij bij vernieuwing gezondigd hebben (I. 2:1). Zoo blijft er tusschen Hem en hen eene aanhoudende levens- en geestesgemeenschap, en eenmaal komt Hij weder om het aldus gestichte heil te voltooien. Ongetwijfeld zijn de uitzichten van Johannes in de toekomst veel minder sterk gekleurd, dan die van Petrus of Paulus. De oud-testamentische beeldspraak treedt hier terug; in beginsel wordt reeds heden het heil der toekomst genoten. Dit is het gevolg van het verheven mystisch karakter der Johanneische theologie, maar geeft nog geen recht om te stellen, dat zijne uitzichten wezenlijk van die zijner geheele omgeving verschillen. Ook hij kent eene laatste ure (I. 2:18), een dag der openbaring van Christus (vs. 28) en des gericht's (4:17), waarin het verborgene onthuld, en het einddoel der verlossing bereikt wordt. Ook hij beschouwt den Antichrist als voorlooper der laatste ontkenning (2:18), schoon hij, in onderscheiding van Paulus (2 Thess. 2), niet zoo zeer in de ongerechtigheid, als wel in de verloochening der waarheid het kenteeken van den naderenden afval ontdekt. Wij vinden geen enkele reden om in dit een en ander niets te zien, dan „vormen, aan eene vroegere, mechanische wereldbeschouwing ontleend, die bewijzen, dat Johannes nog het vroegere Judaïsme niet geheel was te boven gekomen” (Scholten).

7. De uitkomst dezer werkzaamheid van den vleesch geworden Logos in haar midden kan voor de wereld niet anders dan eene beslissende zijn. De verschijning van Christus brengt scheiding (*κρίσις*) te weeg tusschen wie den Zoon heeft en Hem niet heeft (I. 5:11, 12); of liever, het reeds verborgen aanwezig verschil treedt ten gevolge van zijne komst en zijn werk aan het licht. Zoo wordt de Christus noodzakelijk Rechter, ook waar hij Redder wil zijn, en wie Hem verwerpt blijft in den dood, waarin hij van nature reeds was, en waaraan hij slechts in zijne gemeenschap ontkomen kon (I. 3:14). Volgens Johannes is het

volstrekt onmogelijk, den Zoon te missen en echter den Vader te hebben; onchristelijk, en echter godsdienstig te zijn (I. 2:23. II:9). Maar even weinig opent hij eenig uitzicht in de toekomst aan den hardnekkigen verwerper van Christus; integendeel, reeds zijn woord aangaande de zonde tot den dood (I. 5:16) doet zien, dat hij een anderen afloop der wereldgeschiedenis wacht, dan het absoluut Monisme zich voorspiegelt. Het laat zich ook kwalijk vermoeden, dat hij eene bekeering van den Antichrist zou voorzien hebben; eer nog moest hij diens vernietiging denkbaar achten (verg. I. 2:15—17). Ook op dit gebied zal de Apokalypse ons wenken geven, die wij in Evangelie of Brieven vruchteloos zoeken, maar reeds deze bewijzen voldoende, dat Johannes tusschen geloof en ongeloof geen minder principiëel verschil dan tusschen licht en duisternis vindt. Met wat heiligen afkeer hij omtrent de verwerpers der leer van Christus vervuld is, spreekt hij althans éénmaal nadrukkelijk uit (II:7—11), schoon ook bij de vermelding van het ongeloof zijner tijdgenooten, naast den toon van diepe verontwaardiging, die van innigen weemoed en smartgevoel in geen deele ontbreekt (Joh. 1:11, 12. 12:37—43). Waar het echter op de vermelding aankomt van het heil, aan het leven in Christus verbonden, weet hij van niets minder dan van „genade voor genade” te spreken (Joh. 1:16).

Verg. over het waarachtig menschelijke van den Johanneïschen Christus, Beyschlag, a. a. O. S. 141 u. ff. Over het Goddelijke in Hem, naar de getuigenissen van onzen Ap. *W. F. Gesz, *die Lehre von der Person Chr.* Bas. 1856, S. 99—125. Over de Johann. Soteriologie, Lechler, a. a. O. S. 219 en verv. Over den Johann. Christus onze *Apologet.* *Voorlezingen* (1867) IV.

Vraagpunten: Wat is de zin van 1 Joh. 5:20? — Waarom zwijgt Johannes van 's Heeren wondervolle geboorte? — Is er reden om te beweren, dat de Johanneïsche Christologie docetische elementen bevat? — Welke Goddelijke eigenschappen treden in het Johanneïsch Christusbeeld bijzonder te voorschijn? — Welke

eigenaardigheden vertoont de Johann. Soteriologie, met de Paulinische vergeleken? — Welk verband doet de Apostel opmerken tusschen de werkzaamheid van den verhoogden Christus, en die van den H. Geest? Joh. 7 : 39. — De Johanneïsche voorstelling van den Antichrist. — De onverdraagzaamheid der liefde van Johannes. — Het kort begrip van het Evangelie van Johannes, H. 1 : 16.

§ 48.

Het Leven in Christus.

Waar de hoogste Openbaring Gods in den vleeschgeworden Logos geloovig aanschouwd, en langs dien weg waarlijk erkend wordt, daar wordt dat geloof de bron van een leven in gemeenschap met Christus, en door Hem in kinderlijke betrekking tot God, dat zich openbaart door een wandel in het licht en de liefde, en allen, die het bezitten, kennelijk van de wereld onderscheidt, en innig met elkander verbindt. Door dit haar geestelijk levensbeginsel is de bewaring en overwinning van de gemeente des Heeren gewaarborgd, doch hare heerlijkheid en zaligheid wordt eerst ten volle geopenbaard in den dag der toekomst van Christus.

1. Hoezeer in het Johanneïsch leerbegrip de eisch des geloofs niet zoo gedurig op den voorgrond treedt, als in dat van Paulus, wordt echter ook hier het geloof in Christus het hoofdgebod van het Evangelie en het groote middel tot overwinning der wereld genoemd (I. 3 : 23. 5 : 4, 5). Het bestaat in de oprechte erkenning van Hem in zijne geheel éénige waardigheid (πιστεύειν ὅτι κ. τ. λ. Joh. 20 : 31), en is het kenteeken eener waarachtige geboorte uit God,

(I. 5:1), wiens getuigenis het onvoorwaardelijk aanneemt (vs. 9). Gelijk het uit den aard der zaak door kennis voorafgegaan wordt (I. 4:16), zoo leidt het op zijne beurt tot steeds beter weten op geestelijk gebied, dat wederkeerig tot gedurig vaster gelooven in staat stelt (I. 5:13). Gelooven en weten staan derhalve hier zoo weinig tegenover elkander, dat de oprecht geloovige integendeel juist daardoor de echte Gnosticus is. „Der wahre Glaube ist nach Johannes ein erkennender, erfahrender, die wahre Erkenntnisz eine gläubige (Lücke). Dien ten gevolge heeft dan ook de christen eene innerlijke gewisheid van de waarheid en het leven in Christus, die geen de minste twijfeling duldt, en zelfs geen steun meer buiten zich zoekt (I. 5:10—12).

2. De geloovige aanschouwing en erkenning van Christus wordt de bron van een leven, dat het inbegrip der hoogst mogelijke gelukzaligheid is. Het ontstaat ten gevolge van een innerlijken overgang, als een blijvend inwendig beginsel (I. 3:14, 15), zoodat het reeds werkelijk genoten wordt aan deze zijde des grafs. Maar tevens is die gave belofte, die nog hare volle vervulling verbeidt (I. 2:25), en ideaal voor de toekomst des christens (Joh. 20:31). Dit leven wordt uitsluitend gevonden in persoonlijke gemeenschap met Christus, zoodat Hem te hebben, en het leven te hebben, in den grond hetzelfde beteekent (I. 5:12). Maar het brengt te gelijk den christen in eene kinderlijke betrekking tot God, waarvan het heil ieder ander geluk overtreft (I. 3:1). Ook bij Johannes is het kindschap Gods het hoogste voorrecht des christens, schoon tusschen zijne voorstelling en die van Paulus (§ 40, 7) het onderscheid niet mag voorbijgezien worden, dat hij dit voorrecht bijna uitsluitend van zijne ethische zijde beschouwt, en bij voorkeur op de innerlijke verwantschap tusschen de kinderen en den Vader het oog slaat. Bij Johannes en Paulus beiden is volle vrijmoedigheid voor God van deze kinderlijke betrekking de vrucht, en de zekerheid der verhooring van het gebed ook voor anderen op dit standpunt stellig gewaarborgd (I. 3:22. 4:17, 18. 5:14, 15. verg. Rom. 8:15, 16. Gal. 4:6).

*by Paulus en Johannes
zijde: de adoptie
van slaven tot kind.*

3. Dit nieuwe leven der kinderen Gods openbaart zich door een wandel in het licht en de liefde, zonder welke van persoonlijke gemeenschap tusschen den mensch en den vlekkeloos Heilige onmogelijk sprake kan zijn (I. 1: 5—7). Het is toch zedelijk ondenkbaar, God te kennen en zijne geboden niet te bewaren, die dan ook voor de zijnen niet zwaar zijn (I. 2: 3—11. verg. 5: 3). Opmerkelijk, hoe Johannes, anders zoo hoog boven het wettisch standpunt verheven, op de leer en het gebod van Christus zoo hoorbaren nadruk legt; kennelijk behoeft ook naar zijne voorstelling, het nieuwe leven een bestendigen regel en band. Tot liefde jegens God en Christus wekt hij nergens dadelijk op; hij vooronderstelt die, als in beginsel aanwezig, maar spoort juist daarom te krachtiger aan, om haar in liefde tot den broeder te toonen, daar het een met het ander noodzakelijk staan moet of vallen (I. 4: 20, 21). Die broederliefde, eenmaal door den Heer een nieuw gebod genoemd (Joh. 13: 34), kon hij aan het einde der eerste christeneeuw reeds als een oud gebod laten gelden (I. 2: 7), maar met telkens nieuwe kracht dringt hij op de behartiging daarvan naar het eigen voorbeeld des Heeren aan (I. 3: 16—18).

4. Met die werkzame liefde is persoonlijke heiliging één, die trouwens niets minder dan het einddoel der geheele verlossing mag heeten (I. 2: 1). Zij openbaart zich in moedigen strijd tegen het booze, met verzaking van ijdele wereldliefde (I. 2: 14—16), en in een volvaardig volbrengen van al wat Gode welbehagelijk is (3: 22). Met die gezindheid staat de vrijmoedigheid voor God in zulk een rechtstreeksch verband, dat het onmogelijk is de laatste te bezitten, waar de eerste ontbreekt, en dat er bij innerlijke veroordeeling door het geweten van gebedsverhooring zelfs geen sprake kan zijn. Men zou Johannes al met zeer zonderlinge oogen moeten lezen, indien men beweren wilde dat eene voorstelling, waarin zooveel zedelijke ernst en teederheid des gewetens zich uitspreekt, ook slechts eenigermate met de leer van vrije en onbepaalde genade zou strijden (verg. I. 1: 7. 2: 1, 2).

5. Die alzo in het licht en de liefde wandelen, staan in geen deele op zich zelve, maar treden integendeel juist daardoor tot elkander in de nauwste betrekking. Echt Johanneïsch is de voorstelling van het christelijk leven, als een leven der innigste gemeenschap, allereerst met Christus, maar dan ook in Hem met God en elkander (I. 1:3). Geheel zijn eerste Brief is als de hoorbare weerklank van de afscheidsbede des Meesters (Joh. 17:20, 21). De christenen zijn hem als zoodanig broeders, en zoo hij hen ook als kinderen aanspreekt, 't is slechts een gevolg van den leeftijd en de betrekking des schrijvers. Slechts één enkele maal gewaagt hij van de gemeente, (*ἐκκλησία*, 3 Joh.: 6, 9, 10) maar anders gewoonlijk van de onderlinge gemeenschap (*κοινωνία*), waarvan het eigenaardig kenmerk in de zuivere belijdenis van den Vader en den Zoon wordt gevonden. Wie van deze gemeenschap afvallen, toonen juist daardoor, dat zij tot haar nooit waarlijk behoord hebben (I. 2:19). Wie tot haar behooren, staan als eene geslotene éénheid tegenover de wereld, die hen haat en miskent (3:1, 10), maar niet gemakkelijk verleiden zal, omdat hare leden in den Geest der waarheid, hun geschonken, den onfeilbaren toetssteen bezitten, die hen waarheid van dwaling doet scheiden (I. 2:20, 27). Het is dan ook volstrekt onmogelijk, dat de ware geloovige voor altijd in de macht der zonde vervallen zou (I. 3:9). De waarheid blijft bij de gemeente in eeuwigheid, omdat haar de Geest der waarheid geschonken is (II:2), zooveel machtiger dan de geest dezer wereld (I. 4:4).

6. Naarmate de Christelijke gemeenschap volmaakter is, wordt ook de blijdschap vervuld (I. 1:4). Blijft voortdurende waarschuwing tegen dwaling en zonde noodzakelijk (II:8), getrouwheid aan het van Christus gehoorde geeft het zeker uitzicht op onverliesbaar geluk (I. 2:24, 25). In beginsel reeds het beste deelachtig, heeft de Christen nog het hoogste te wachten. Dat er in het leerstelsel van Johannes in het geheel geene plaats voor de Christelijke hope zou zijn, is eene bewering (Köstlin) die, reeds op zich zelve onaannemelijk, door meer dan één plaats in zijnen

eersten Brief wedersproken wordt. Ook hij ziet de duisternis (2:8), ja geheel de wereld voorbijgaan (vs. 17), omdat hij in de verwachting leeft van den dag der toekomst van Christus. De vele Antichristen, die hij aanschouwt, zijn hem voorloopers van éénen. en te gelijk van de jongste ure (I 2:18). Terwijl dan alles vergaat, blijft de Christen in eeuwigheid (2:17), heeft volle vrijmoedigheid (2:28. 4:17), aanschouwt God, en wordt langs dien weg Hem gelijk (3:2. ὁμοιος), zoo echter, dat altijd het persoonlijk onderscheid tusschen den Schepper en het schepsel bewaard blijft. Begonnen met de geloovige aanschouwing van den Logos (Joh. 1:14), eindigt het leven in Christus met de toekomstige aanschouwing des Vaders, en langs dien weg met de voltooiing der Godsgemeenschap, reeds hier beneden begonnen. Wat den Christen tusschen den dood en de Paroesie des Heeren te wachten staat, gaat Johannes stilzwijgend voorbij.

7. Hooge beteekenis heeft het Johanneïsch leerbegrip, gelijk wij het tot dusver leerden kennen, ook tegenover den meerderen rijkdom van Paulus, als het diepzinnigste van geheel het N. V., kroon der Apostolische getuigenis, en hoorbare weerklink op de eigen' woorden des Heeren. Allermeeest in onzen tijd, tegenover de willekeurige scheidings van Godsdienst en Christendom, ideën en feiten, geloofsleer en zedeleer. Christologisch gaat geen leerbegrip dat van het Evangelie en de Brieven van Johannes te boven, en wat daaraan Eschatologisch ontbreekt, wordt door de Apokalypse bevredigend aangevuld.

Verg. Oehler, *Der Glaube und die Geburt aus Gott in ihrer Einheit nach den Johann. Lehrbegr.* in het Tub. Theol. Quartalschr. 1838. IV. S. 599—622. J. F. van Oordt, *Onderzoek naar de overeenst. en het verschil tusschen Paul. en Joh. in het begrip van het Chr. leven*, W. in L. 1840. III. C. E. Luthardt, *Ἐργον τοῦ θεοῦ und πίστις in ihrem gegenseitigen Verhältnisz nach der Darstellung des Joh. Evang.*, Stud. u. Krit. 1852. II. Lutterbeck, a. a. O. II. S. 290. Palmer, *Johanneïsche Moral*, in het Tijdschr. *Altes und*

Neues (1869), N°. 34 en v. Over 1 Joh. 3 : 2 eene *Verhand.* van G. H. Dumans, *Jaarbb.* 1854, bl. 3, en inzonderheid den Comment. van Düsterdieck, z. d. St., als ook dien van Braune in Lange's *Bibelw.*

Vraagpunten: Welk verband is er, volgens Johannes, tusschen het geloof en de geboorte uit God? — Op wat wijze verbindt hij gelooven en weten? — Wat is volgens Johannes de laatste en hechtste grond des geloofs? — In welke betrekking plaatst hij onze liefde tot de liefde Gods jegens ons, 1 Joh. 4 : 19? — Welke overeenkomst en welk verschil is er tusschen zijne leer van de gemeenschap der geloovigen, en die van Paulus? — Op wat grond verwacht hij de bewaring en overwinning van het Godsrijk? — Wat is de zin en de kracht van 1 Joh. 3 : 1—3?

TWEEDE ONDERDEEL.

DE APOKALYPSE.

§ 49.

Verscheidenheid en Overeenstemming.

Het verschil tusschen het leerbegrip van de Apokalypse en dat van het Evangelie en de Brieven van Johannes is ongetwijfeld belangrijk, maar toch altijd van dien aard, dat het aan de eene zijde tot aanmerkelijke hoogte verklaarbaar is, en aan den anderen kant door menig treffende overeenkomst wordt opgewogen. Tot juiste beoordeeling van dat leerbegrip is het niet dadelijk noodig, eene bepaalde opvatting van de beteekenis en strekking der hier geschetste profetische gezichten op den voorgrond te plaatsen.

Ook bij zeer verschillende beschouwing en waardeering van het boek der toekomst van Christus, laat het zich tegenover velerlei wederspraak aanwijzen, dat zijn hoofdinhoud, bij al wat die eigenaardigs en raadselachtigs bevat, den versterkten weerklink op de getuigenis van Apostelen en Profeten doet hooren, en in zoover den Kanon des N. V. op waardige wijze besluit.

1. Het is niet gemakkelijk, over de Apokalypse volkomen billijk te oordeelen. Gelijk andere geschriften des N. V. heeft zij eene periode eerst van overschatting, daarna van miskennis doorleefd, pas in later tijd door meer juiste waardeering gevolgd. Dankbaar erkennen wij het licht, over dit geheimzinnig gebied van verschillende zijden ontstoken, maar bedenken tevens, dat wij niet geroepen zijn den sleutel tot het raadsel der Apokalypse te zoeken, maar alleen het leerbegrip van dit boek te ontvouwen.

2. De eerste indruk, dien de Apokalypse, vergeleken met het Evangelie en de Brieven van Johannes, te weeg brengt, is zeker die der rijkste verscheidenheid. Johannes de Evangelist staat in sommige opzichten nog nader aan Petrus en Paulus, dan aan den Apokalypticus. De reeks van tegenstellingen tusschen dezen en genen laat zich schier tot in het oneindige voortzetten. Tusschen den inhoud van beider geschriften is geen minder verschil, dan tusschen taal en stijl. Even uiteenlopend is beider verhouding tot de Schrift des O. V. Verwonderen kan dit bij dit alles ons niet, dat de vervaardiging van beide geschriften door dezelfde hand ook van zulken betwijfeld wordt, die geen verwijt minder verdienen, dan dat van kritische willekeur.

3. Toch heeft men zich niet te sterk uitgedrukt, wanneer men in den laatsten tijd bij herhaling beweerde, dat nauwlijks voor de authenticiteit van één geschrift des N. V. menigvuldiger bewijzen kunnen aangevoerd worden, dan voor

die der Apokalypse. Ook de meest negatieve richting heeft hare Johanneïsche afkomst verdedigd. Tegenover scherpe contrasten tusschen inhoud, stijl en richting van beide geschriften, ontbreekt het niet aan merkwaardige overeenkomsten, stavende zoowel de identiteit des Auteurs, als de vervaardiging der Apokalypse niet vóór, maar ná Evangelie en Brief (§ 45³). Bedenken wij, dat in het een de kalme geschiedschrijver (*ἐν νοῖ*), in het ander de verrukte profeet (*ἐν πνεύματι*) optreedt; dat dáar de spontaneïteit, hier de receptiviteit des Apostels den boventoon heeft; dat de van Boven verleende Openbaring aan die der oude bedeeling zich aansloot; en dat de voornaamste gedachtenlijnen, in Evangelie of Brief begonnen, in de Apokalypse worden dóorgetrokken (niet omgekeerd), dan blijkt het, dat ook hier de tegenstrijdigheid op de oppervlakte, de harmonie op den bodem te vinden is.

4. Ook in de Apokalypse is de persoon des Heeren het middelpunt; de Christus, gelijk Hij komt in zijn rijk. Niet minder dan in Evangelie en Brief, wordt aan zijne waarachtige menschheid hulde gedaan. Hij is uit Juda (H. 5:5) en David (22:16); zoon van de kerk des O. V. (12:1—5), waarachtig dood geweest (1:18), en nog in den hemel met de teekenen zijner slachting gezien (5:6). Maar Hij is tevens deelgenoot der natuur en majesteit Gods, die zich Goddelijke namen en eigenschappen toekent (1:11, 18. 2:2, 13, 23). Wel heeft Hij alles van den Vader ontvangen (1:1. 2:28. 3:12), en in de verheerlijking van dien Vader lost dan ook de Hem toegebrachte hulde zich op (5:13, 14). Maar toch wordt ook rechtstreeks voor Hem de wierook der aanbidding ontstoken (5:8); oppermachtig beschikt Hij over de Engelen, als Heer en Gebieder (22:16), en als het Woord Gods (19:13) draagt Hij een naam, waarvan de zinrijke beteekenis ons reeds uit het vierde Evangelie bekend is. Tegenover zulke feiten is er eenige moed noodig om vol te houden (Baur), dat de Christologie der Apokalypse zich niet wezenlijk boven het Ebionitisch standpunt verheft. De onpartijdige zal het een vrijzinnig criticus (Reuss) moeten

toestemmen: „on doit reconnaître sans hésiter, que Christ dans l'Apocalypse est élevé au niveau de Dieu.”

4. Het is intusschen niet zoozeer in betrekking tot den Vader, als wel tot zijne Gemeente, dat de Heer hier wordt voorgesteld, en wel inzonderheid in zijn Koninklijk karakter en waardigheid. Wel treedt Hij hier ook op als Getuige der waarheid (1: 5), wiens geboden gehoorzaamheid eischen (22: 14), en ook op zijne verzoenende tusschenkomst wordt in gelijken geest als in Brief en Evangelie gewezen (1: 5. 5: 8, 9. 7: 14). Niet als Leeuw, maar als Lam (*ἀρνίον*) wordt Hij bovenal in den hemel gehuldigd, en zelfs waar Hij toornst, verloochent dit zijn karakter zich niet (6: 16). Als Priesterkoning openbaart Hij zich zelve (1: 9—20), die voortdurend zijne gemeente liefheeft (1: 5), en waakt voor hare hoogste belangen (3: 19, 20). Maar in dit zijn koninklijk karakter is Hij dan ook, niet enkel met de hoogste eer, maar ook met de onbeperkte volmacht bekleed (H. 2 en 3), en handhaaft deze, niet slechts in de gemeente, maar ook tegenover de wereld, die Hij verwint en herschept, overeenkomstig den raad des Vaders, waarvan het boek in zijne handen gelegd is (5: 1—7).

6. In het Godsbegrip der Apokalypse valt deze eigenaardigheid op te merken, dat, gelijk in Evangelie en Brief meer de zedelijke, hier inzonderheid de metaphysische eigenschappen van het Goddelijk wezen op den voorgrond geplaatst zijn. Een natuurlijk gevolg wederom, zoowel van den inhoud des boeks, als van de kennelijke aansluiting aan de profetie des O. V. Gods almacht, oneindigheid en onveranderlijkheid worden hier bij voorkeur vermeld. Hij is de God der heilige Profeten, van de Apostelen des Lams, en van Israëls twaalfstammig volk (7: 5. 22: 16), die alle dingen nieuw maakt (21: 5. verg. Jes. 65: 17), en onder de menschen zijne woonstede vestigt (21: 3. verg. Ezech. 36); Ook van zeven geesten voor zijnen troon wordt gesproken (4: 5), als symbolen van de menigvuldigheid der gaven des H. G., terwijl zich in den aanhef der Apokalypse reeds een spoor van trinitarische onderscheiding vertoont (1: 4—6),

die daar intusschen niet verder, evenmin als in Evangelie en Brief, met dogmatische scherpte gemaakt wordt.

7. Wat het schepsel aangaat, zoo arm als Evangelie en Brief, zoo rijk is de Apokalypse op het punt der Angelologie (zie b. v. 16 : 5), schoon de Godsdienstige vereering dier hoogere geesten hier niet minder scherp, dan weleer door den Apostel Paulus, bestreden wordt (22 : 8, 9. verg. Kol. 2 : 18). De Anthropologie daarentegen is geheel dezelfde als daar. Ook de Apokalyptische wereld ligt in het booze, en rijpt voor het strafgericht Gods, en dat wel ten gevolge van Satanischen invloed (12 : 9, 10). Genade, ook hier (1 : 4. 22 : 21) als in het Evangelie (1 : 14, 16, 17) verkondigd, is het éénige dat behoudt, en het geloof, kenbaar in de bewaring der geboden, de eerste roeping des zondaars (14 : 12. 22 : 17). De werken gaan niet vóór, maar volgen ná (14 : 13), en de volharding ook te midden der zwaarste beproevingen is van dit geloof de eigenaardige vrucht (13 : 10). Het heil, langs dien weg verkregen, wordt even als in het vierde Evangelie onder het beeld van verzadiging en lansen voorgesteld (7 : 17. 21 : 6), om niet en zonder uitzondering verkrijgbaar voor allen, die dan ook uit álle volken Gode gekocht zijn (7 : 10). Wij vinden in de Apokalypse geen de minste polemiek tegen het Paulinisch Universalisme, evenmin als rechtstreeksche of zijdelingsche begunstiging van het joodsche Partikularisme (verg. 14 : 6. 22 : 2). De voorkeur, die hier op enkele plaatsen aan de geloovigen uit Israël blijkt toegekend te worden, is deels zeer betrekkelijk, deels geheel in den geest van den Heer (Joh. 4 : 22) en van den grooten heidenapostel (Rom. 9 : 1—5. Gal. 6 : 16).

8. De Eschatologie is dat deel van het leerbegrip, dat in de Apokalypse verreweg het uitvoerigst ontwikkeld is. Wel wordt ook hier de idee van een voorloopig en geestelijk komen des Heeren in geen deele gemist (2 : 5. 3 : 20), maar toch, het zichtbaar komen op de wolken des hemels (14 : 14 en verv.) wordt hier oneindig luider verkondigd (1 : 7). Leven ook thans reeds de gestorvenen met bewustheid

(6 : 9, 10), en zijn de Godvruchtig gestorvenen aanvankelijk zalig, de groote lotsbeslissing voor de zichtbare en onzichtbare wereld heeft eerst plaats bij de luistervolle toekomst des Heeren. Het is niet gemakkelijk, het hier ontsloten uitzicht nauwkeurig te schetsen : „der bildliche Charakter der Offenbarung macht es oft nicht möglich, ihre Vorstellungen auf einen bestimmteren dogmatischen Begriff zu bringen” (Baur). Maar zooveel staat toch vast, dat Johannes deze toekomst als dicht aanstaande (3 : 11. 22 : 10), onberekenbaar (3 : 3), luistervol en beslissend beschrijft (19 : 11—16). Hare voorteekenen zijn hem in den grond der zake geen andere, dan die de eschatologische rede des Heeren, Mt. 24 vermeldt, en worden voorgesteld onder de beelden van drie reeksen zegelen, bazuinen en wraakfiolen; symbolen van het strafgericht Gods, steeds klimmende, vaak door korten tusschentijd afgewisseld, maar door voortdurende onbekeerlijkheid van de zijde der menschen beantwoord. Zij bereiden de komst van den Antichrist (13 : 1. verg. Dan. 7 : 8), het Beest met zijne twee bondgenooten, den Satan en het valsehe profetendom; straks gesteund door de vijandige wereldmacht, voorgesteld onder het beeld eener ontuchtige vrouw, die op hetzelfde beest is gezeten. De worsteling dezer wereldmacht tegen het Godsrijk verhaast de aanstaande eindbeslissing, den val van Babel, het duizendjarig rijk en de eerste opstanding (20 : 1—6). Daarna de laatste worsteling tegen de teruggedrongen, maar nog niet vernietigde wereldmacht, door de herleving van alle dooden, het laatste, volstrekt algemeene gericht (vs. 7—15), en de eindelijke vernieuwing van hemel en aarde gevolgd (H. 21 en 22), achter welke zelfs het oog van een Johannes geen ander verschieft dan dat eener volstrekt eindeloze gelukzaligheid ziet, met eindeloze vergelding der vijanden van het Godsrijk gepaard (14 : 11. 20 : 10). Kennelijk verwacht de Profeet een laatst tijdperk van bloei en vrede voor het lang verdrukte koninkrijk Gods, dat dan nog slechts éénmaal door een laatsten kamp wordt ontrust, om na den laatsten vollen triomf in hemel en op aarde in vollen luister te blinken. Maar zelfs hier treffen

wij uitzichten aan, reeds elders van verre ontsloten (Luc. 14:14. 1 Thess. 4:16. 1 Kor. 15:23), hoezeer dan ook dáár oneindig minder plastisch geteekend.

9. Een onpartijdig onderzoek van het leerbegrip der Apokalypse toont aan de eene zijde, hoe menige bedenking, vroeger of later daartegen ingebracht, op misverstand en vooroordeel berust; aan den anderen kant, hoe het hier ontsloten uitzicht in geenen deele in de H. S. op zich zelf staat, maar als 't ware de kroon is van den stam, in de Profetische en Apostolische Schrift des O. en N. V. voor onze oogen volgroeid. Gelijk stroomen in den Oceaen, loopen al de daar ontsloten heilsverwachtingen in het Apokalyptisch vergezicht uit, en juist aan het laatste en jongste boek des N. V. knoopt zich uit dien hoofde het onderzoek naar de hoogere éénheid der verschillende leerbegrippen als van zelf en gemakkelijk aan.

Verg. over de Apokalypse in het algemeen, de *Einkl.* van Lücke, het Art. van Ebrard in Herzog's *R. E.* VI., en de nieuwste Commentatoren, op wier arbeid echter de o. i. onhoudbare bewering, dat de Ap. in het jaar 68 of 69 geschreven en Nero de Antichrist zou zijn, geen gelukkigen invloed gehad heeft. Een beter oogpunt van beschouwing is aangeduid door *Lange, *Bibelwerk*, IV. § 2. XVI. II. § 3, en door F. Godet, in het *Bulletin* van *Révue Chrét.* 1865, IV. Verg. Lange's *Verh. über den unaufösl. Zusammenhang der Individualität des Ap. Joh. und der Individ. des Apokalypse, in Tholuck's *Litterar. Anz.* (1838), en de *Diss.* van W. H. Krijt, *cum de Apokal. libro, tum de septem quae illo continentur Epistolis* (1861). Over de éénheid van stijl en spraakgebruik tusschen Evangelie en Apokal., de aangeh. **Prijzverh.* van A. Niermeijer (1852). Over het Leerbegrip, behalve de reeds vaak genoemde Auteurs, een *Verh.* van H. C. Voorhoeve in de *Jaarbb.* van 1853 en 1854, en da Costa, t. a. p., bl. 308 en verv. B. Weiss, *Apokalyptische Studien*, Stud. u. Krit. 1869, I. Over de Christologie en Eschatologie onze *Christol. d. N. V.*, bl. 416—466, waar het hier aangestipte breeder ontwikkeld is, en,

van een ander standpunt, S. Hoekstra, Bz., in het *Theol. Tijdschr.* (1869), bl. 363 en verv. Over het Chiliasme meer bepaald, het **Art.* van Semisch in Herzog's *R. E.* en het geschrift van F. W. Rink, *Die Schrifmässigkeit der Lehre von einem tausendjährigen Reich*, tegen Hengstenberg (1866). W. Volck, *Der Chil. seiner neuesten Bekämpfung gegenüber* (1869). A. Koch, *Das tausendjährige Reich* (1872).

Vraagpunten: Omvang van het didactisch verschil tusschen Evangelie en Apokalypse. — Is er werkelijk plaats voor hooger' éénheid? — De Apokalypse, de aanvulling en ontwikkeling, geenszins de antipode van het Evangelie. — De getuigenissen van den verhoogden Christus in de Apokalypse aangaande zich zelve. — Kritiek der Tubingsche opvatting van het leerbegrip der Apokalypse, inzonderheid wat de Christologie en het Partikularisme betreft. — De leer van Johannes aangaande het Chiliasme. — De onderscheiding tusschen de eerste en de tweede opstanding. — De aanduiding van den laatsten strijd, verg. Ezech. 38. — Moet men de twee laatste Hoofdstukken der Apokalypse als eene beschrijving der eindelijk voltooide hemelsche gelukzaligheid, of als eene bredere teekening van den toestand op aarde gedurende het Millennium opvatten? — Wat is de zin van Openb. 22: 2. verg. H. 21: 24? — Wordt in de Apokalypse geen het minste uitzicht op de „wederbrenging aller dingen” geopend? — Kracht en pracht van het slot der Apokalypse.

VIERDE HOOFDSTUK.

HOOGERE ÉÉNHEID.

---

§ 50.

Harmonie der Apostelen onderling.

Bij alle verscheidenheid van inhoud en vorm staat de leer der verschillende Apostelen in geen en deele onzamenhangend nevens, veel min onverzoenlijk tegenover elkander. Niet slechts in grondaanschouwing, maar ook in de voorstelling der hoofdzaken, ja in tal van nevenbijzonderheden valt veeleer ongezochte en ondubbelzinnige overeenstemming op te merken. Op geen enkele levensvraag spreekt het antwoord van den eenen dat van den anderen tegen, en ten aanzien van geheel den weg des heils blijkt het telkens, dat ieder hunner het Evangelie anders, maar geen van hen een ander Evangelie, dan dat zijner medegetuigen verkondigd heeft.

1. Aan het einde van ons onderzoek kan dat naar de de hogere éénheid der verschillende Apostolische leerbe-

grippen onmogelijk achter blijven. En dit niet slechts omdat de denkende geest de éénheid in het menigvuldige zoekt, maar om het praktisch belang van de zaak. Bleek het, dat de verschillende Apostolische leerbegrippen niet anders dan een agglomeraat van zeer uiteenlopende meeningen, zonder hooger éénheid vertoonden (*membra disjecta*), zij zouden niet slechts den hoogsten stempel der waarheid missen, maar ook het dogmatisch gebruik van de Schriften des N. V. moest belangrijk gewijzigd worden. Blijkt het integendeel, dat wij recht hebben hier van eenen „organisch samenhangenden, stufenweise fortschreitenden *Cyclus der Lehrentwicklung*” (Schmid) te spreken, en dat de kiemen der hoogere leervormen reeds in de betrekkelijk lagere schulen, de gevolgtrekking aangaande waarheid en waardij der Apostolische getuigenis ligt als van zelve voor de hand. Echter kunnen wij aangaande dit hoogst aangelegen onderwerp slechts wenken geven. Wij schrijven geene Bijbelsche Dogmatiek, maar slechts eene Handleiding voor de studie van de Theologie der Schriften des N. V. (verg. § 1, 3, 3, 2).

2. Reeds op zich zelf is het waarschijnlijk, dat er tusschen het onderwijs der onderscheiden' Apostelen veelzijdige harmonie zal bestaan. Immers, de leer wortelt in het geestelijk leven, en hoe verschillend aller individualiteit moge zijn, zij zijn te zamen hetzelfde leven deelachtig. Zelve denken zij er dan ook niet aan, dat iemand de getuigenis des éenen diametraal tegenover die van den ander zal stellen. Integendeel, ook bij bewustheid van verschil erkent de een de genade, die aan den ander gegeven is (Gal. 2:7, 8). Petrus geeft aan de medewerkers en aan de Brieven van Paulus getuigenis (1 Petr. 5:12. 2 Petr. 3:15, 16), en dezelfde Paulus, die zoo nadrukkelijk van zijn Evangelie gewaagt, verklaart even nadrukkelijk (1 Kor. 15:11), dat de hoofdinhoud der prediking bij hem geen andere, dan bij zijne medeapostelen was.

3. Vooral in de grondaanschouwing, waarvan al de Apostelen uitgaan, valt de overeenstemming niet te miskennen. Het blijkt, volgens allen, dat zij den mensch beschouwen,

als onrein en strafwaardig voor God; den Christus, reeds van ouds beloofd, in Jezus erkennen, in wien zij den éénigen behouder van verloren' zondaren zien, en het geloof in Hem, met waarachtige bekeering gepaard, als het éénig middel ter behoudenis voorstellen. Volgens aller onderwijs vormen zij, die aldus gelooven, een kring, die zich kennelijk onderscheidt van de ongeloovige wereld, en te midden van allen strijd eene zegenrijke, dicht aanstaande toekomst verwacht. Allen eindelijk vooronderstellen of verklaren, dat er na het Evangelie des koninkrijks geen hooger' openbaring van waarheid en genade te wachten is, en erkennen in Gods genade de bron, in Christus het middelpunt, en in den H. Geest de kracht van hun geestelijk leven.

4. Eene zoo volkomen harmonie ten aanzien van ieder afzonderlijk leerstuk zou zoo onnatuurlijk mogelijk zijn. In leertypen en tropen heeft ieder Apostel zooveel eigenaardigs, dat hier van geen' andere dan relatieve, hoezeer dan ook zeer essentiële éénheid sprake kan zijn. Om echter al de waarde dezer laatste te vatten, moet vooral niet vergeten worden, dat geen der Apostolische schrijvers er aan gedacht heeft een gesloten stelsel van waarheden of plichten te geven; dat hun onderwijs aangaande de belangrijkste zaken in den regel occasioneel, en als in het voorbijgaan wordt voorgedragen; dat voorts dáárlaten van eenig deel der waarheid door één of meerderen hunner nog in geen en deele met betwisten of ontkennen gelijk staat; dat voorstelling der waarheid uit één bepaald oogpunt even weinig principiële negatie van andere oogpunten is; en dat hier in één woord nergens een kring van begrippen zoo stelselmatig is afgerond, dat er voor verwante begrippen, in een anderen kring van gedachten geboren, geen plaatsruimte meer over zou blijven. Voegt men nog bij dit alles, dat de Apostelen in den regel onafhankelijk van elkander schreven, dan mag men iedere overeenkomst, die zich vertoont, dubbel opmerkelijk heeten. In enkele proeven doen wij opmerken, dat zij waarlijk ongezoekt en ondubbelzinnig mag heeten.

5. Het Godsbegrip vertoont bij Petrus, Jacobus en den

Schrijver aan de Hebrëen een veel meer oud-testamentische kleur, dan b. v. in het Evangelie en den eersten Brief van Johannes. Toch wordt bij de eerstgenoemden het Evangelisch Godsbegrip in geenen deele gemist, en bevat daarentegen de Apokalypse beschrijvingen der majesteit Gods, die met de schoonste uit het O. V. mogen gelijk gesteld worden. De trinitarische onderscheiding, inzonderheid door Paulus gemaakt, wordt ook bij Petrus gevonden (I. 1 : 2), en niet vruchteloos bij Johannes gezocht (Op. 1 : 4—6).

6. De leer van den mensch en de zonde is door Paulus het meest volledig behandeld, en de zamenhang van het bederf der menschheid met Adam's val uitsluitend door hem in het licht gesteld. Toch is er zelfs geen schijnbare grond om te vermoeden, dat één der andere Apostelen een ander gevoelen was toegegaan. Volgens allen is de zonde ongehoorzaamheid en overtreding der wet; volgens allen wordt zij door Satanischen invloed bevorderd, en voert zij tot tijdelijk en eeuwig verderf. Wijst Paulus meer op het zondig beginsel, Jacobus op de zondige daad, het blijkt echter, dat ook de laatstgenoemde de begeerlijkheid volstrekt niet als iets onverschilligs beschouwt, terwijl voorts bij állen zonder onderscheid de individuëele nieuwe geboorte als onmisbare voorwaarde voorgesteld wordt, om in te gaan in het koninkrijk Gods.

7. Ten aanzien der Christologie is vaak gezegd en herhaald, dat twee beschouwingen van den persoon des Heeren in het N. T. worden aangetroffen. Volgens de eene zou Hij louter mensch; volgens de andere, bepaaldelijk door Paulus en Johannes vertegenwoordigd, zou Hij oneindig meer dan mensch zijn geweest. Opmerkzame vergelijking der leerbegrippen kan het onjuiste der bewering doen uitkomen. Volgens geen der Apostolische schrijvers is de Heer hetzij louter, hetzij schijnbaar mensch geweest: volgens allen draagt Hij een naam, en verdient Hij eene hulde, die zonder afgoderij aan geen schepsel gewijd worden kan. De Logosleer is uitsluitend bij Johannes te vinden; maar wat getuigt hij van den Logos, dat niet door Paulus van den Zone Gods

wordt verkondigd, en wat belijden beide, dat niet in beginsel althans, reeds op Petrinisch standpunt is aangeduid? Geen der Apostelen denkt aan eenigzins volledige optelling van de wonderfeiten uit het leven des Heeren, maar de buitengewone levensaanvang, door Mattheus en Lucas verkondigd, wordt in het Paulinisch en Johanneisch leerbegrip zoo nadrukkelijk gepostuleerd, dat van ontkenning van het wonderfeit op dat standpunt onmogelijk sprake kan zijn. Paulus en Petrus stemmen in de hooge waardeering van 's Heeren opstanding uit het graf met den Apocalypticus op het schoonst overeen, maar ook waar de Schrijver aan de Hebreëen, in verband met zijne geheele beeldspraak, den hoogsten nadruk op 's Heeren hemelvaart legt, geeft hij mede aan de waarde zijner herleving althans éénmaal luide getuigenis (13 : 20, 21). En wordt voorts ook het historisch moment dier hemelvaart-zelve slechts door een deel der getuigen vermeld, allen zijn inmiddels hierin eenstemmig, dat de Verheerlijkte in voortdurende persoonlijke betrekking tot zijne gemeente op aarde staat, en weldra als Rechter zal wederkomen.

8. Ook in hetgeen de Apostelen ten aanzien van het werk der verlossing getuigen, zien wij niet vruchteloos naar hooger overeenstemming uit. Wanneer wij van een drievoudig ambt van Christus gewagen, valt het ongetwijfeld niet te ontkennen, dat Jacobus op zijn profetisch woord ver den meesten nadruk gelegd heeft. Maar den Leeraar stelt hij tevens als den Heer der heerlijkheid (2 : 1) voor, en ondenkbaar is het, dat hij de verzoenende kracht van het sterven des Heeren zou voorbijgezien hebben, daar hij niet minder dan de andere Apostelen met den geest des O. T. was doorvoed. De verlossende en heiligende kracht van Jezus' dood wordt door Petrus, Paulus en Johannes gelijk met warmte vermeld, en tot in het lied des Lams der Apokalypse klinkt geen andere grondtoon, dan in geheel de Apostolische prediking. Wordt in den Brief aan de Hebreëen meer op de zedelijke waarde der gehoorzaamheid, in de Brieven van Paulus meer op het eigenlijk gezegde straf-

dragen van den lijdenden Christus gehecht, de eene voorstelling vult de andere aan, en niets, dat aan deze zijde gesteld wordt, wordt daarom aan gene ontkend. — Eigenaardig is bij Petrus de vermelding van 's Heeren verschijning na zijnen dood in de geestenwereld; toch ontbreken de sporen van die gedachte, naar het schijnt, ook in het Paulinisch onderwijs niet (Eph. 4 : 8). — Voert Paulus, luider dan iemand, het persoonlijk aandeel aan het heil in Christus terug op het onafhankelijk raadsbesluit Gods, bij niemand vindt hij minder weerspraak dan bij Petrus (I. 1 : 2. 2 : 8) en Johannes (Openb. 13 : 8). Volgens allen wordt dat heil door de koninklijke heerschappij van Christus voltooid, die intusschen door niemand hunner als eene louter zedelijke, door allen als eene persoonlijke, door de meesten tevens als eene priesterlijke regering geteekend wordt, den verlostent zegen, en bestemd om over allen weerstand te zegepralen.

9. De eisch van geloof en bekeering is in de prediking van alle Apostelen één en dezelfde, en wordt de laatstgenoemde in hunne Brieven slechts betrekkelijk zeldzaam vermeld, het is omdat zij zich daar tot reeds geloovige Christenen richten. Het begrip en het leven des geloofs is uitvoerigst door Paulus geschetst, maar nevens de zijne vindt de voorstelling van den Brief aan de Hebreëen eene ongedwongene plaats, en waar de innigheid der geloofs-gemeenschap met Christus beschreven moet worden, daar geeft Johannes aan Paulus niets toe. — Het verband tusschen geloof en rechtvaardiging wordt zeker bij Paulus eenigzins anders dan bij Jacobus geteekend (verg. § 31, ⁵). „Bei Paulus ist der Glaube, weil er der rechtfertigende ist, die Quelle der guten Werke; bei Jacobus ist der Glaube, weil er die Quelle der guten Werke ist und in ihnen sich lebendig thätig erweist, der rechtfertigende” (Kern). Daaruit volgt echter niet, dat de een den ander bestrijdt, en nog minder, dat het onmogelijk zijn zou tusschen beide voorstellingen van verschillende zijden der zaak eene hoogere éénheid te vinden. Bij geen der Apostelen is de heiligmaking de verdienende grond der rechtvaardiging; bij allen

is zij het kenteeken eener kinderlijke betrekking tot God, waarvan ieder hunner met warme ingenomenheid spreekt.

10. Bij oppervlakkige beschouwing kan het schijnen, als liep inzonderheid de Eschatologie der Apostelen belangrijk uit één, ja als ware zelfs een Paulus in dit opzicht zich zelven niet altijd gelijk gebleven. Nauwkeuriger onderzoek echter leidt tot gunstiger slotsom en toont, dat in de hoofdzak tusschen de meer realistische voorstelling van Paulus en de meer spiritualistische van Johannes in beider Brieven geen onderscheid van beginsel en grondaanschouwing, maar alleen van graad en maat wordt gevonden. Volgens al de Apostelen, die zich over dat punt opzettelijk uitspreken, wordt de zaligheid der geloovigen, aanvankelijk na het sterven genoten, eerst bij de toekomst des Heeren voltooid; zal die toekomst eene onverwachte, persoonlijke, glansrijke zijn, en wordt zij door volstrekt algemeene en eindeloze vergelding gevolgd. Allen verwachten lichamelijke opstanding, doch niet vóór de voleinding der eeuwen; allen een wereldgericht, doch door denzelfden Rechter naar denzelfden maatstaf gespannen. Verrassend zijn de nadere uitzichten, door de Apokalypse ontsloten, en toch niet zonder vroeger aanknoopingspunt (§ 49, 8); ontroerend de oordeelen, daar geteekend, en toch niet in strijd met wat inzonderheid Petrus en Paulus tegen „de laatste, zware tijden” doen wachten.

11. Indien in één opzicht de leer der Apostelen zamenstemt, het is in de innige verbinding van Leer en Leven, die wij bij allen ontmoeten. Wel geldt dit allermeeest van Johannes (§ 45, 4), die veelbeteekenend spreekt van „de waarheid te doen” (1 Joh. 1:6). Maar toch geldt het in meer of minder mate van allen: „dans le christianisme des Apôtres le dogme se transforme en morale, et la morale ramène au dogme à son tour. La morale Chrétienne n'est en definitive que le dogme Chrétien passé dans la vie; c'est le Surnaturel de la conduite correspondant au Surnaturel de la foi; c'est l'extraordinaire dans la vie humaine provoqué par les dispensations extraordinaires de l'amour de Dieu;

ce sont les miracles de la grâce produisant les miracles de la charité" (Bonifas). En juist hierin handhaaft zich de éénheid van resultaat en praktijk der Apostolische leer, zelfs waar die van zeer verschillende punten is uitgegaan. Jacobus b. v. staat tegenover de wet niet geheel in dezelfde verhouding als Paulus; toch verrast ons bij den eersten de opmerking, dat het Evangelie de volmaakte wet is der vrijheid (1:25), terwijl de ander dat Evangelie als de wet des Geestes des levens in Christus beschrijft (Rom. 8:2), en beiden in naam, hier van vrijheid, daar van gezag, een leven voorschrijven, even buitengewoon, als de ontvangen genade onverdiend en onschatbaar mag heeten. Bij Johannes valt het zwaartepunt der voorstelling in het tegenwoordige, bij Petrus in het toekomstige leven; toch kent ook de laatstgenoemde reeds hier een blijdschap der hoop, die te midden van alle lijden waarlijk doet leven (1 Petr. 1:8), en roemt de ander in de hoop eener toekomst, waarbij ook het tegenwoordige niets is (1 Joh. 3:2). De Paulinische trilogie: „geloof, hoop, liefde”, loopt niet geheel evenwijdig met de Johanneïsche: „licht, liefde, leven”, en toch laat eene parallel zich gemakkelijk trekken, en is daar en hier de verschillend gewijzigde vrucht uit denzelfden bodem gegroeid.

12. De rijkdom der stof sluit zelfs het streven naar volledigheid uit. De gegeven proeven moeten nader onderzoek niet overbodig maken, maar uitlokken. Bij elke nieuwe schrede op dit gebied ontdekt men bewijzen te meer, dat de gansche opvatting der Apostolische brieven als Tendenzgeschriften, ter bestrijding van, of transactie tusschen elkan- der vijandige richtingen, te huis behoort, niet op historisch, maar op romantisch gebied.

Het onderwerp dezer § wordt door Schmid, Reuss, Scholten en and. stilzwijgend voorbijgegaan. Besproken daarentegen door Meszner, a. a. O. S. 382—421. *Lechler, a. a. O. S. 232—271. *Bonifas, t. a. p., p. 201—282. Grimm, *de Joh. Christologiae indole Paulinae comparatâ* (1838). *A. Löwe, *Joh. und Paul. in der Geschichte und Gegenwart*, in

Lücke's en Wieseler's *Vierteljahrschrift*, (1848) IV. S. 61 u. ff. Köstlin, in de *Verhand.*, bl. 6 aangehaald uit de *Jahrb. für deutsche Theol.* (1857 en 1858). Eene merkwaardige proeve der overeenstemming van de Schrijvers des N. V. ten aanzien van den dood des Heeren ontwikkelde J. Tide- man, *Theol. Studien* (1863), bl. 79—126.

Vraagpunten: Het ware begrip van harmonie der Apostoli- sche leer. — Nadere vergelijking der leer van Paulus met die van Jacobus, Petrus, Johannes. — Van Johannes met die zijner voorgangers. — Welke waarde te hechten aan voorstellingen, die slechts bij één, of bij enkele der Apostelen voorkomen? — His- torisch-kritisch belang van het gewonnen resultaat.

§ 51.

Harmonie der Apostelen met den Heer.

De merkwaardige éénheid der Apostolische verkon- diging vindt haren historisch-psychologischen grond in aller persoonlijke levensgemeenschap met Hem, die hen geroepen, gevormd, en door éenen Geest tot geheel de waarheid geleid had. Hunne leer be- vat de geestelijk-normale ontwikkeling der vruchtbare kiemen, in zijne uitspraken nedergelegd, en staat tot de zijne, gelijk de stroom tot de bron. Onge- twijfeld is zijn onderwijs in het hunne veelzijdig ont- wikkeld, en mag ook de invloed van velerlei om- standigheden in en buiten hen op inhoud en vorm hunner prediking in geenen deele gering geschat worden. Maar bij alle ontwikkeling blijft het oor- spronkelijk grondkarakter, bij alle verschil de hoogere éénheid herkenbaar, en geen enkel geval doet zich

voor, dat men, hun woord aannemende, gedwongen is dat des Meesters te verwerpen, of omgekeerd.

1. De harmonie van zoo uiteenlopende menschen, en zoo betrekkelijk vele geschriften, onafhankelijk van elkander ontstaan en over zooveel jaren verdeeld, is een zoo merkwaardig verschijnsel, dat wij daarvan geene wedergade in de geschiedenis van de menschheid en den Godsdienst ontdekken. De vraag naar den grond van dit verschijnsel vindt haar antwoord in de heenwijzing naar den persoon en het werk van den Heer, en dat antwoord is te gelijk eene eerbiedige hulde aan Hem, die zulke discipelen maakt, en hen op zulk eene wijze vereenigt.

2. De leer, die leven zal wekken, kan alleen uit het leven geboren worden. Zoo wortelt de Apostolische verkondiging in aller levensgemeenschap met Hem, die hen tot zijne getuigen geroepen, en met den H. Geest heeft gedoopt. Zoo machtig is de indruk zijner verschijning, dat zij onmogelijk kunnen nalaten daarvan te spreken (Hand. 4:20); zoo krachtig werkt zijn Geest in hun hart, dat zij, met verschillende klaarheid en diepte, van zijn persoon en werk hoofdzakelijk denzelfden indruk ontvangen, en zelfstandig teruggeven. De Geest leidt hen vooruit op de baan eener van God gewilde ontwikkeling, maar tevens terug tot de eigen woorden des Heeren (Joh. 16:15).

3. Niet alle Apostelen staan tot den persoon en het woord van den Heer in dezelfde betrekking. Terstond openbaart zich hier het verschil tusschen Paulus en zijne medegetuigen, maar ook deze laatsten zijn sterren van verschillende grootte, en op onderscheiden' afstand van de centraalzon geplaatst. Jacobus sluit meer aan de zedelijke, Johannes aan de mystische zijde van het onderwijs des Heeren zich aan, en terwijl hij kennelijk het diepst in den geest van des Meesters getuigenis aangaande zich zelve is doorgedrongen, treft ons bij Petrus weder de levende herinnering, niet zoo zeer aan zijne woorden, als wel aan zijne daden

en lotgevallen. Bij Paulus is het minder de leerende, lijdende of stervende, dan wel de verheerlijkte Christus, met wien hij zich ten nauwste verbonden gevoelt, en die hem door voortgezette openbaring gedurig nieuw licht doet aanschouwen (verg. § 33, 5. 38, 3). Maar toch zou aller antwoord op de vraag naar den vasten grond hunner getuigenis, eene gedurige heenwijzing zijn geweest naar het woord, ook des O. V., maar bovenal van den Heer, en naar het onderwijs van den H. Geest, die hen trapsgewijze tot de kennis der geheele waarheid bleef voortleiden.

4. Dat het onderwijs der Apostelen, van Paulus en Johannes inzonderheid, extensief veel uitgebreider dan dat des Heeren is, heeft nauwelijks aanwijzing noodig. Hieruit vloeit echter nog niet voort, dat het ook (intensief) in kracht met het zijne gelijk staan, of dit laatste zelfs te boven zou streven. Integendeel laat het zich aanwijzen, dat de Apostolische heilsgetuigenis niets bevat, dat door Hem niet reeds in beginsel, indien niet uitgesproken, althans aangeduid is. Het lag in den aard der zaak, dat de volle waarheid aangaande de verhevenheid van zijn persoon, de kracht van zijn dood, en den luister zijner verheerlijking eerst aan het licht kon treden na het einde zijner aardsche verschijning. Te meer verdient het opmerking, dat geen Apostel desaan gaande iets uitspreekt, dat zich niet zou laten rechtvaardigen door een beroep op letter of geest van de eigen' woorden des Heeren. Gelijk de eik in den eikel, zoo schuilt de Apostolische verzoeningsleer in woorden, als Matth. 20:28. 26:28, en geheel hunne Eschatologie in Matth. 24 en 25. Wat in zijn woord om wijze reden nog niet was uitgesproken (Joh. 16:12), gaf hun later zijn Geest te verstaan, en in wat die Geest getuigt wordt wederom zijn eigen woord hun innerlijk geopenbaard en verklaard.

5. Ongetwijfeld bevat het Apostolisch onderwijs nog meer, dan de uitbreiding en ontwikkeling van de leer, door Jezus verkondigd. De stroom, die zich van de bron verwijdert en in toenemende diepte en breedte vooruitspoedt, neemt ook andere bestanddeelen op. De individu-

aliteit der Apostelen; hunne meerdere of mindere vorming in de school der Schrift en der wetenschap; de invloed van tijdbegrippen, omstandigheden en geestelijke levenservaringen: dat alles zijn factoren, die niet buiten rekening blijven mogen, waar de vraag beantwoord moet worden, hoe de leer der Apostelen naar inhoud en vorm is geworden, wát zij geworden is. Doch ook waar aan dat alles zijne volle plaats wordt gegeven, wordt daardoor de overwegende invloed van des Heeren eigen woord en Geest op hunne getuigenis niet overschaduwed, maar slechts nader bepaald, en al de stralen, verschillend van richting, kleur en glans, wijzen onophoudelijk naar hetzelfde middelpunt heen.

6. De opmerking der harmonie tusschen de leer van Jezus en de Apostelen (evenmin doode eenvormigheid, als onverzoenlijke strijd!) is niet slechts een treffend bewijs voor de gepastheid van het: „die u hoort, hoort mij” (Luc. 10: 16), maar van overwegend belang in onzen tijd, tegenover de eenzijdigheid van hen, die niet moede worden beide tegenover elkander te plaatsen, en ons dwingen willen tusschen den Godsdienst van den braven Rabbi en de wijsheid van eenige welmeenende, maar bekrompen Zeloten te kiezen, oneindig ver beneden Hem staande. Waar het alternatief zoo kennelijk op eene fictie berust, kan deze eindbeslissing zonder schade uitgesteld worden. De innerlijke éénheid der Apostolische getuigenis met die des Meesters is een feit, dat zich niet loochenen laat, en dat feit, het is voor Christelijk geloof en Christelijke wetenschap beide van niet geringe beteekenis. Het bewijst, dat de Christelijke kerk niet ten onrechte aan de leer der Apostelen eene geheel éénige plaats boven iedere andere toegekend heeft, en niet zonder groote oorzaak daartoe telkens bij vernieuwing terugkeert. „Nur das Ganze ist auch das Gesunde, und jeder der apostolischen Lehrbegriffe ist der Christenheit zur Norm und zur Besserung gegeben” (Lechler), namelijk in zijn verband met de levende totaliteit.

Verg. over de innerlijke éénheid der Apostolische leer, Schaff, t. a. p. I, bl. 640 en verv., onze *Christol. des N. T.*

bl. 447—480. Over de wijsheid van Jezus in de vorming zijner Apostelen, ons *Lev. v. J. II*, bl. 213 en de daar aangehaalde Litteratuur.

Vraagpunten: Het verband tusschen leer en leven, tusschen de voortgaande verlichting der Apostelen en hunne toenemende heiliging. — Zin, kracht, en vervulling der belofte, *Joh. 16:12—15*. — Bespreking van grooter of kleiner verscheidenheden tusschen het onderwijs der discipelen en dat des Meesters. — De Apostolische getuigenis, uitdrukking eener geheiligde individualiteit. — De harmonie der Apostelen met den Heer in haar historisch, dogmatisch en praktisch belang.

§ 52.

Harmonie van den Heer en de Apostelen met de Schriften des Ouden Verbonds.

Gelijk het onderwijs der Apostelen in dat van Jezus, zoo wortelt dat van Jezus en de Apostelen beide in de gewijde Schriften des O. V., door allen in de hoofdzaak uit hetzelfde oogpunt beschouwd. Tusschen de Theologie van de Schriften des O. en die des N. V. is ongetwijfeld het onderscheid even groot als belangrijk, maar tevens, behoudens het verschil van persoonlijkheden en tijden, de hoogere éénheid ten aanzien van den weg der behoudenis zoo onmiskenbaar, dat beiden zich telkens meer vertoonen, als een organisch, door hooger dan menschelijke wijsheid geworden Geheel.

1. De beschouwing van de Theologie der Apostelen (II. III) voert ons niet slechts tot die des Heeren H. II), maar tot de Oud-testamentische Grondslagen terug (H. I),

waarop beider leergebouw rust. Wat in den aanvang over de voorbereiding van het Evangelie des Koninkrijks door Mozaïsme, Profetisme en Judaïsme gezegd is (§ 4—6), blijkt aan het einde niet slechts toegelicht, maar gestaafd, en geeft ons tevens den laatsten sleutel tot het (§ 50 en 51) opgemerkte verschijnsel in handen.

2. De éénheid tusschen het onderwijs van den Heer en de Apostelen afleidende uit beider verhouding tot de Schriften des O. V., beweren wij volstrekt niet, dat die Schriften door allen op dezelfde wijze verklaard en aangehaald worden. Het schriftgebruik door de Evangelisten en Apostelen des N. V. is verschillend, en biedt in zijne eigenaardigheid belangrijke stof voor comparatieve kritiek. Doch in hunne Schriftbeschouwing stemmen niet slechts de Apostelen onderling, maar ook met den Heer zoo kennelijk overeen, dat hunne heilsgetuigenis in zeker opzicht slechts de voortzetting, verklaring en bevestiging van het woord van Mozes en de Profeten mag heeten. Volgens allen is de Schrift des O. V. de oorkonde eener bijzondere Goddelijke heilsopenbaring; de Messiasverwachting, daar uitgesproken, de uitdrukking van de hoogste behoefte der menschheid; en de weg des behouds, thans geopenbaard, reeds onder den ouden dag aanvankelijk aangeduid. Toespeling of beroep op het profetisch woord bekleedt dan ook in áller onderricht eene min of meer belangrijke plaats, en evenmin de Palaestijnsch als de Hellenistisch gevormde Apostel verbreekt den band, die zijne geheele heilsaanschouwing met die van vroeger eeuwen verbindt.

3. Om den invloed van het O. V. op het onderwijs van den Heer en zijne Apostelen in al zijnen omvang te peilen, moet men niet slechts op enkele bijzonderheden (bijvb. het verband der offertheorie met de Evangelische verzoeningsleer) acht geven, maar opklimmen tot de hoofd- en grondbegrippen, in beide deelen der Schrift onophoudelijk op den voorgrond geplaatst. Voor de begrippen van leven en dood b. v., zonde en genade, licht en duisternis, roeping en verkiezing, kindschap en erfenis, gerechtigheid en waar-

heid, die wij niet minder bij den Synoptischen, dan bij den Johannäischen Christus, bij Petrus en Jacobus niet minder dan bij Paulus en Johannes ontmoeten, ligt de gemeenschappelijke bodem in de gewijde Schrift des O. V. In die des Nieuwen zijn zij ongetwijfeld ontwikkeld, gewijzigd, toegepast, als nimmer te voren, maar om den oorspronkelijken zin te verstaan, moet men telkens tot het vóór-christelijk tijdperk terugkeeren. Zelfs Johannes (zie b. v. Joh. 19:24, 35—37) is van de oude profetie niet lossen dan Petrus, en Paulus, voor wien al het oude voorbijging, wijst (Rom. 4) met kennelijke voorliefde aan, dat Abraham en David in den grond der zaak op geen' andere wijze zijn gerechtvaardigd geworden, dan de geloovigen des N. V. Geheel de Brief aan de Hebrëen is één doorlopend bewijs, dat het Christendom de verwezenlijking der hoogste aspiratiën van het Hebraïsme en Judaïsme mag heeten, en onmogelijk is het van de Apokalypse te scheiden zonder de opmerking, hoe de cirkel der Schrift aan het einde zich kennelijk weder tot het punt van aanvang terugbuigt.

4. Geene opmerking der harmonie van O. en N. V. heeft beteekenis, die niet van de onbewimpelde erkenning van beider verscheidenheid uitgaat. Het „concordabit Scriptura” is ondenkbaar, wanneer niet eerst het: „distingue tempora” zijnen vollen eisch heeft ontvangen. Van de andere zijde echter is elke beschouwing eenzijdig, die slechts voor de verscheidenheid oogen heeft, in plaats van ónder en áchter deze de hoogere harmonie te ontdekken. „Niet de inhoud, maar de vorm; niet de vastheid, maar de helderheid der verwachtingen, zietdaar waarin de profetische en de Apostolische heilsgetuigenissen van elkander verschillen. De geheele Theologie des N. V. is in haar diepsten aard en wezen eene zuiver Israelitische.”

5. Eene harmonie, als zich hier voor onze oogen vertoont, tusschen zoo verschillende mensen en schriften, op eeuwen afstands van elkander verwijderd, schijnt onverklaarbaar, tenzij men aanneme, dat de hoofdgedachte, waarvan het Oude Verbond de aankondiging, en het Nieuwe de vervulling mag

heeten, de vrucht is eener bijzondere Goddelijke heilsopenbaring, van lieverlede zóó voor hare tolken onthuld, dat later ontdekkingen de vroegere niet weerspraken, maar veel eer verklaarden en aanvulden. De innerlijke éénheid der Schrift is het groote bewijs, dat wij hier met nog iets anders te doen hebben, dan met de sporadische overblijfselen van Joodsche en oud Christelijke litteratuur. Een geheel, gelijk dit, is niet door menschelijk overleg of transactie gemaakt, maar onder hooger leiding van lieverlede geworden. Geheel het thans voleindigd gebouw van de Theologie der Schriften des N. V., op zich zelve en in zamenhang met die des Ouden beschouwd, verdient uit dien hoofde het gewijde opschrift te dragen: „die dit alles gebouwd heeft, is God” (Hebr. 3: 4^b). De nadere bepaling en handhaving van déze stelling intusschen behoort niet meer op het zuiver historisch grondgebied, waarvan hier de grenspaal bereikt is.

Verg. over *de H. S. des O. V. volgens Jezus en zijne App.* eene Verh. van H. C. F. Fockens (1848). Over *de leer des N. V. over de H. S. des O. V.* C. Sepp (1849). P. Mounier, *Disq. de locis nonnullis Euang. in quibus V. T. libra a Jesu landantur* (1856). A. F. Kautzsch, *de V. T. locis, a Paulo Apostolo allegatis* (1869). Zie ook hierboven bl. 80, en *Christol.* I, bl. 37 en verv. II, bl. 480—485.

Vraagpunten: Vergelijking van de verschillende wijze, waarop de Schriften des O. V. door de schrijvers des Nieuwen worden gebruikt en verklaard. — Geschiedenis der overdrijving en der miskenning van de hoogere eenheid des O. en N. V. door de Christelijke Theologie. — Apologetisch moment van het historisch resultaat. — De Theologie van de Schriften des N. V., in hare beteekenis en waardij boven iedere andere.
